

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

А. А. ГЕРЦ

**ПРАВА ЛЮДИНИ, СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ**

Навчальний посібник

Підготовлено в рамках реалізації
і за підтримки Програми Європейського Союзу
ERASMUS+ 573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP
«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» –
HRLAW

**Київ
2018**

УДК 342.7:341.232.14: 341.234: 347.44
Г41

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Цей проект фінансується за підтримки Європейської Комісії. Ця публікація відображає лише погляди автора, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Рецензенти:

В. М. Коссак – д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права і процесу, Львівський національний університет імені Івана Франка, заслужений юрист України;

І. А. Шуміло – канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Автор:

А. А. Герц, д-р юрид. наук, проф., Хмельницький національний університет.

ГЕРЦ, Алла Анатоліївна.

Г41 Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність : навчальний посібник / А. А. Герц. – Київ, 2018. – 326 с.

ISBN

Розглянуто основні положення гендерної рівності у різних сферах в Україні та ЄС. Висвітлено питання дискримінації, гендерного насильства, фемінізму. Наведено теоретичні та практичні аспекти законодавчого регулювання сімейних відносин та відносин ЛГБТ в Україні та інших країнах. Для закріплення знань запропоновано контрольні запитання, завдання, тести, додатки.

Призначено для студентів спеціальності «Комп'ютерна інженерія».

УДК 342.7:341.232.14: 341.234: 347.44

ISBN 978-966-1681-32-2

© Герц А. А., 2018

© Видавництво «ФОП Голембовська О.О.»,
оформлення, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
ТЕМА 1. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ.....	21
§ 1. Поняття і зміст правового статусу особи в державі. Правовий статус особи як конституційно-правовий інститут	21
§ 2. Міжнародно-правові стандарти прав людини	24
§ 3. Основні конституційні права та свободи людини і громадянина	26
§ 4. Недопустимість скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина.....	30
§ 5. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	34
ТЕМА 2. ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	42
§ 1. Становлення законодавства у сфері дискримінації.....	42
§ 2. Характеристика принципів юридичної рівності в контексті заборони дискримінації.....	47
§ 3. Характеристика ознак, за якими заборонена дискримінація.....	50
ТЕМА 3. ВИДИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЇЙ.....	54
§ 1. Класифікація дискримінації: загальна характеристика.....	54
§ 2. Підбурювання до дискримінації. Пособництво у дискримінації. Поняття та форми утиску.....	56
§ 3. Механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації	59
§ 4. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації (на прикладах країн ЄС).....	62
ТЕМА 4. ГЕНДЕР, СТАТЬ ТА СЕКСУАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВІДМІННОСТІ	65
§ 1. Поняття та сутність гендеру, статі та сексуальності.....	65
§ 2. Становлення теорій гендеру	72
§ 3. Гендерні стереотипи та гендерні ролі.....	77

§ 4. Поняття та види сексуальних орієнтацій: історія розвитку та сучасний стан; порівняльний аналіз з європейськими країнами	79
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ГЕНДЕРУ	85
§ 1. Гендерні ролі як норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю	85
§ 2. Гендерна ідентичність як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості	88
§ 3. Характеристика гендерних стереотипів	89
§ 4. Особливості гендерної філософії	95
§ 5. Поняття та характеристика гендерних девіацій	101
ТЕМА 6. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ	103
§ 1. Рівні права і можливості для жінок і чоловіків у договорах ЄС	103
§ 2. Інституційне забезпечення гендерної рівності	106
§ 3. Залучення жінок до політики на рівні ЄС	108
§ 4. Лобіювання жіночого представництва: Європейське жіноче лобі	110
§ 5. Регіональні та партійні об'єднання жінок	111
ТЕМА 7. СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	113
§ 1. Поняття та загальна характеристика сексуальної орієнтації	113
§ 2. Різновиди сексуальної орієнтації та їх нормативність	115
§ 3. Сексуальна орієнтація в правовій системі України	116
§ 4. Характеристика понятійного апарату правового захисту сексуальних меншин від дискримінації	132
ТЕМА 8. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ПОВАГИ ДО СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ І ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНИ	136
§ 1. Толерантність – умова сучасної демократії	136
§ 2. Характеристика правових засобів забезпечення толерантності	139
§ 3. Політика поваги до автономії людини проти політики відрази	140
§ 4. Повага до СОГІ: міжнародно-правовий контекст	142

ТЕМА 9. ПРАВА ЖІНОК І ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС	149
§ 1. Україна у світових рейтингах гендерної рівності.....	149
§ 2. Законодавчі гарантії у сфері гендерної рівності.....	151
§ 3. Політичне представництво жінок в країнах ЄС та Україні	153
§ 4. Місце та роль Стамбульської конвенції щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству.....	156
§ 5. Захист прав жінок, що входять до категорії внутрішньо переміщених осіб.....	160
§ 6. Марш за права жінок.....	163
ТЕМА 10. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ	166
§ 1. Законодавче забезпечення та захист трудових прав жінок	166
§ 2. Принципи гендерної рівності у трудових правовідносинах.....	169
§ 3. Характеристика основних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»	175
ТЕМА 11. ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	188
§ 1. Правове регулювання гендерного насильства.....	188
§ 2. Поняття та види гендерного насильства	189
§ 3. Насильство в сім'ї як порушення прав людини.....	192
§ 4. Причини та види насильства над жінками в сім'ї	194
§ 5. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.....	201
ТЕМА 12. ФЕМІНІЗМ: ПОНЯТТЯ, ЕТАПИ, НАПРЯМИ	203
§ 1. Поняття та історія розвитку фемінізму	203
§ 2. Фемінізм та його різновиди.....	208
§ 3. Основні етапи розвитку фемінізму	211
§ 4. Сучасний стан та проблеми українського фемінізму.....	212
ТЕМА 13. ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	215
§ 1. Поняття інституту цивільного партнерства за кордоном	215
§ 2. Характеристика цивільних прав інституту цивільного партнерства	216
§ 3. Право на існування одностатевих шлюбів в Україні та проблеми їх легалізації.....	219

§ 4. Позиція християнської Церкви щодо одностатевих шлюбів в Україні. Біблія про одностатеві відносини.....	226
§ 5. Правовий захист одностатевих відносин в іноземних державах.....	234
ТЕМА 14. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ТА ВІДНОСИН ЛГБТ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ	244
§ 1. Поняття та функції сім'ї згідно з нормами Сімейного кодексу України.....	244
§ 2. Історія виникнення ЛГБТ-прайдів.....	247
§ 3. Права ЛГБТ в Україні	252
§ 4. Проблеми усиновлення одностатевими парами в контексті принципу рівності прав і свобод людини і громадянина	253
ТЕМА 15. ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЛГБТ-СПІЛЬНОТИ	259
§ 1. Права людей, що належать до ЛГБТ-спільноти, в царині охорони здоров'я	259
§ 2. Характеристика цивільно-правового договору про зміну (корекцію) статевої належності.....	266
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ТЕСТИ	274
ГЛОСАРІЙ	288
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	296
ДОДАТОК. Посилання на мистецькі твори.....	317

*Право людини є священним,
яких би жертв це не коштувало
пануючій владі.*

I. Кант

ВСТУП

Утвердження гендерної рівності є одним із основних стандартів й одночасно одним із найважливіших показників демократичного поступу у діяльності Європейського Союзу. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним із провідних напрямків політики у діяльності Європейського Союзу. З початку 80-х років на рівні європейського співтовариства почала формуватися політика рівних можливостей.

Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність у даний час належить до найбільш важливих ресурсів кожної країни, адже стрімка модернізація суспільного життя, яка почалася з процесу індустріалізації в ХХ ст. і досягла свого піку в умовах постіндустріальної доби початку ХХІ ст., сприяє визначенню і втіленню стратегії зростання свободи, справедливості й рівності жінок і чоловіків. Гендерна рівність стала фундаментальною цінністю. Знання прав людини, гендерної демократії є обов'язковою складовою утвердження й розвитку сучасної ліберальної демократії. Відбуваються також процеси *гендеризації* всіх сфер суспільного життя. Дослідження *світових тенденцій* такої гендеризації, які відображені й документально підтверджені в міжнародних документах, спонукають до вивчення законодавчого закріплення національних державних механізмів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і рівних прав та можливостей статей у різних країнах та регіонах світу; форм гендерної демократії та формування гендерної культури в системі культури сучасної цивілізації; гендерної складової в публічній політиці країн світу та в діяльності міжнародних організацій, політичних партій і громадських організацій.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність» є однією з обов'язкових дисциплін загальної підготовки, яка належить до блоку дисциплін універсальної підготовки дослідника, тому займає провідне місце у підготовці докторів філософії з інформаційних технологій за спеціальністю «Комп'ютерна інженерія».

Метою даної дисципліни є створення системи знань студентів про міжнародний контекст прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності, його найбільш важливих положень при формуванні та використанні нормативно-правових актів, наукових праць і літератури; сформувати, розширити, систематизувати і закріпити цілісне уявлення про права людини, основи сексуальної орієнтації та гендерної рівності.

Конкретними цілями дисципліни «Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність» є:

- 1) ознайомити студентів з нормами чинного законодавства, теоретичною базою, що використовується при захисті прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- 2) ознайомити студентів з актуальними правовими питаннями, пов'язаними із захистом прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- 3) надати глибокі та міцні знання в контексті правового захисту прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- 4) виробити у студентів вміння використовувати набуті знання при підготовці документів для захисту прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- 5) виробити у студентів комплексний підхід до проблеми гендерної рівності – стратегії, що полягає у впровадженні проблематики рівності статей на всі рівні суспільства шляхом організації системи її врахування під час прийняття політичних рішень та вироблення політики.

Курс орієнтований на широке коло студентів, які мають бажання дослідити правові питання, пов'язані із правами людини, сексуальною орієнтацією та гендерною рівністю.

Завдання дисципліни. Засвоєння студентом теоретичних і практичних основ прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності; оволодіння понятійним апаратом гендерної рівності; вивчення міжнародного досвіду щодо прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності на державному та місцевому рівні; активізація самостійного навчання.

Результати навчання. Після вивчення дисципліни «Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність» студент має досягти таких результатів навчання:

- орієнтуватися в сучасних національних та світових правових реаліях, тенденціях;
- аналізувати чинні міжнародно-правові акти, що встановлюють загальнолюдські стандарти щодо прав особи, сексуальної орієнтації та гендерної рівності, ратифіковані Верховною Радою України та законодавство України, що регламентує забезпечення прав особи, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- аналізувати, порівнювати та поєднувати (скомпільовувати) юридичні документи з метою захисту прав людини;
- ідентифікувати особливості стану гендерних відносин в основних сферах суспільного життя та визначати можливі шляхи його покращення;
- формулювати причини та наслідки гендерної стратифікації та нерівності в сучасних суспільствах;
- вживати заходи у випадку, коли буде встановлено, що утиск або інші форми дискримінації мали місце;
- аналізувати та порівнювати основні положення гендерної політики в міжнародному аспекті (українською та англійською мовами);
- інтегрувати команду ІТ-фахівців, науковців, дослідників, індустріальних партнерів для підготовки документів, пов'язаних із захистом прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності;
- бути більш гендерно чутливими та толерантними у ставленні до оточуючих.

Компетентності (відповідають Національній рамці кваліфікацій для 8-го кваліфікаційного рівня):

1) загальні компетентності:

- накопичувати і ефективно обирати інформацію;
- використовувати інформаційні технології;
- аналізувати етичні наслідки професійних дій;
- усно і письмово комунікувати із зацікавленими особами, в т.ч. й англійською мовою;
- взаємодіяти та працювати в команді: володіти методами і засобами підтримки командної роботи, планувати та ефективно організовувати роботу, соціальну комунікацію та безперервний контроль якості результатів роботи;
- розробляти нові пропозиції (творчість та креативність);
- мотивація і переконання постійно прагнути і досягати успіхів у навчанні;

2) специфічні компетентності:

- бути здатними готувати аналітичні довідки, пропозиції, доповіді щодо державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та шляхів її впровадження на підставі аналізу практичного досвіду держав-членів ЄС та інших країн, використовуючи методи порівняльного та інституційного аналізу;
- бути здатними реалізовувати завдання та вимоги Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- бути здатними аналізувати чинні міжнародно-правові акти та законодавство України, що встановлюють загальнолюдські стандарти права особи на сексуальну орієнтацію та гендерну рівність;
- бути здатними використовувати та аналізувати юридичні документи з метою захисту прав людини.

РОБОЧИЙ ПЛАН
з дисципліни
«Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність»

ІІ

Вид навчальної роботи	Годин в семестрі	Розподіл годин по тижнях																		Вид підсумкового контролю
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
Лекції	36	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	
Самостійна робота	114	6	6	6	6	6	6	7	6	6	6	6	6	6	7	7	7	7	7	
Проміжні форми контрольних заходів											ТК, Т1-9						ТК, УО	Есе	ТК, Т10-15	
Разом годин	105/5	8	8	8	8	8	8	9	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	

Примітка: ТК – тестовий контроль; Т – тема дисципліни; УО – усне опитування.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВИХ КРЕДИТІВ ДИСЦИПЛІНИ

Назва теми	Кількість годин, відведених на:	
	Денна форма	
	Лекції	СРС
<p>Тема (модуль*) 1. Загальна характеристика та механізм захисту прав людини і громадянина в Україні: Лекція 1. Основи правового положення людини і громадянина в Україні. Лекція 2. Запобігання дискримінації в Україні: основні поняття та нормативно-правове забезпечення. Лекція 3. Види дискримінації та засоби протидії їй.</p>	6	18
<p>Тема (модуль) 2. Міжнародно-правові механізми гендерної політики: Лекція 4. Гендер, стать та сексуальність: поняття, особливості, відмінності. Лекція 5. Теорія гендеру. Лекція 6. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи.</p>	8	24
<p>Тема (модуль) 3. Сексуальна орієнтація в правовій системі України: Лекція 7. Сексуальна орієнтація в правовій системі України. Лекція 8. Толерантність як прояв поваги до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини.</p>	4	12
<p>Тема (модуль) 4. Просування гендерної рівності в Україні. Європейський досвід: Лекція 9. Права жінок і гендерна рівність в Україні та країнах ЄС.</p>	8	25

<p><i>Лекція 10.</i> Основні положення гендерної рівності у сфері праці.</p> <p><i>Лекція 11.</i> Проблематика гендерного насильства в українському законодавстві.</p> <p><i>Лекція 12.</i> Фемінізм: поняття, етапи, напрями.</p>		
<p>Тема (модуль) 5. Поняття та особливості прав ЛГБТ осіб:</p> <p><i>Лекція 13.</i> Одностатеві шлюби: європейський досвід та українські реалії.</p> <p><i>Лекція 14.</i> Теоретичні та практичні аспекти регулювання сімейних відносин та відносин ЛГБТ за законодавством України та інших держав.</p> <p><i>Лекція 15.</i> Право на здоров'я людей, що належать до ЛГБТ-спільноти.</p>	10	35
Разом за семестр:	36	114

* **Модуль** – це формально структурований досвід навчання, який повинен мати послідовний набір освітніх заходів, передбачених навчальним планом (лекцій, практичних робіт, лабораторних робіт і т.ін.), індивідуальної роботи студентів та відповідних видів (критеріїв) оцінки (тестування, презентація, підсумкова контрольна робота і т.ін.)

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Номер лекції	Перелік тем лекцій, їх анотації	Кількість годин
1	<p>Основи правового положення людини і громадянина в Україні.</p> <p>Поняття і зміст правового статусу особи в державі. Правовий статус особи, як конституційно-правовий інститут. Міжнародно-правові стандарти прав людини. Основні конституційні права та свободи людини та громадянина. Недопустимість скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.</p>	2
2	<p>Запобігання дискримінації в Україні: основні поняття та нормативно-правове забезпечення.</p> <p>Становлення законодавства у сфері дискримінації. Характеристика принципів юридичної рівності в контексті заборони дискримінації. Характеристика ознак, за яким заборонена дискримінація.</p>	2
3	<p>Види дискримінації та засоби протидії їй.</p> <p>Класифікація дискримінації: загальна характеристика. Підбурювання до дискримінації. Пособництво у дискримінації. Поняття та форми утиску. Механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації (на прикладах країн ЄС).</p>	2
4	<p>Гендер, стать та сексуальність: поняття, особливості, відмінності.</p> <p>Поняття та сутність гендеру, статі та сексуальності. Становлення теорій гендеру. Гендерні стереотипи та гендерні ролі. Поняття та види</p>	2

	сексуальних орієнтацій: історія розвитку та сучасний стан; порівняльний аналіз з Європейськими країнами.	
5	Теорія гендеру. Гендерні ролі як норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю. Гендерна ідентичність як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості. Характеристика гендерних стереотипів. Особливості гендерної філософії. Поняття та характеристика гендерних девіацій.	2
6	Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи. Рівні права і можливості для жінок і чоловіків у договорах ЄС. Інституційне забезпечення гендерної рівності. Залучення жінок до політики на рівні ЄС. Лобювання жіночого представництва: Європейське жіноче лобі. Регіональні та партійні об'єднання жінок.	2
7	Сексуальна орієнтація в правовій системі України. Поняття та загальна характеристика сексуальної орієнтації. Різновиди сексуальної орієнтації та їх нормативність. Сексуальна орієнтація» в правовій системі України: а) термін «сексуальна орієнтація» у нормативних документах, прийнятих органами державної влади України; б) термін «сексуальна орієнтація» у чинних для України міжнародних договорах та в міжнародному стандарті «Соціальна відповідальність (SA8000)»; в) термін «сексуальна орієнтація» в чинних для України рішеннях міжурядових організацій.	4

8	<p>Толерантність як прояв поваги до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини. Толерантність – умова сучасної демократії. Характеристика правових засобів забезпечення толерантності: а) забезпечення толерантності на рівні міжнародно-правових механізмів; б) конституційне забезпечення толерантності; в) законодавча і судова практика щодо окремих проявів нетолерантності. Політика поваги до автономії людини проти політики відрази. Повага до СОГІ: міжнародно-правовий контекст.</p>	2
9	<p>Права жінок і гендерна рівність в Україні та країнах ЄС. Україна у світових рейтингах гендерної рівності. Законодавчі гарантії в сфері гендерної рівності. Політичне представництво жінок в країнах ЄС та Україні. Місце та роль Стамбульської конвенції щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Захист прав жінок, що входять до категорії внутрішньо переміщених осіб. Марш за права жінок.</p>	4
10	<p>Основні положення гендерної рівності у сфері праці. Законодавче забезпечення та захист трудових права жінок. Принципи гендерної рівності в трудових правовідносинах. Характеристика основних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок».</p>	2
11	<p>Проблематика гендерного насильства в українському законодавстві. Правове регулювання гендерного насильства. Поняття та види гендерного насильства. Насильство в сім'ї як порушення прав людини. Причини та види насильства над жінками в сім'ї. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.</p>	2

12	<p>Фемінізм: поняття, етапи, напрями. Поняття та історія розвитку фемінізму. Фемінізм та його різновиди. Основні етапи розвитку фемінізму. Сучасний стан та проблеми українського фемінізму.</p>	2
13	<p>Одностатеві шлюби: європейський досвід та українські реалії. Поняття інституту цивільного партнерства за кордоном. Характеристика цивільних прав інституту цивільного партнерства. Право на існування одностатевих шлюбів в Україні та проблеми їх легалізації. Позиція Церкви щодо одностатевих шлюбів в Україні. Біблія про одностатеві шлюби. Правовий захист одностатевих відносин в іноземних державах.</p>	4
14	<p>Теоретичні та практичні аспекти регулювання сімейних відносин та відносин ЛГБТ за законодавством України та інших держав. Поняття та функції сім'ї згідно норм Сімейного кодексу України. Історія виникнення ЛГБТ-прайдів. Права ЛГБТ в Україні. Проблеми усиновлення одностатевими парами в контексті принципу рівності прав і свобод людини і громадянина.</p>	2
15	<p>Право на здоров'я людей, що належать до ЛГБТ-спільноти. Права людей, що належать до ЛГБТ-спільноти, в царині охорони здоров'я: а) зміна (корекція) статевої належності в Україні та міжнародна практика; б) правове регулювання механізму зміни статі.; в) медико-біологічні та соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності; г) медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності. Характеристика цивільно-правового договору про зміну (корекцію) статевої належності.</p>	2
Разом за семестр:		36 год.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ (ІНДИВІДУАЛЬНОЇ) РОБОТИ

Самостійна робота студентів денної форми навчання полягає у систематичному опрацюванні програмного матеріалу, тестуванні з теоретичного матеріалу тощо.

Номер тижня	Вид самостійної роботи	К-ть годин
За семестр:		
1-2	Опрацювання лекційного матеріалу.	12
3-4	Опрацювання лекційного матеріалу.	12
5-6	Опрацювання лекційного матеріалу.	12
7-8	Опрацювання лекційного матеріалу.	12
9-10	Підготовка до тестування за темами 1-8. Опрацювання лекційного матеріалу.	13
11-12	Опрацювання лекційного матеріалу.	12
13-14	Опрацювання лекційного матеріалу.	13
15-16	Опрацювання лекційного матеріалу.	14
17-18	Підготовка до тестування з тем 9-15. Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до підсумкового контрольного заходу	14
Разом за семестр:		114

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Процес навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних та сучасних методів. Зокрема, лекції проводяться, в основному, словесними методами, з використанням інформаційних технологій, майстер-класів, тренінгів щодо підтримки командної роботи і мають за мету – набуття студентами практичних навичок із прав людини, сексуальної орієнтації та гендерної рівності.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочим планом дисципліни. Семестровий контроль проводиться у формі заліку. При цьому при виведенні остаточної оцінки враховуються результати поточного контролю.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У СЕМЕСТРІ

Кожний вид роботи з дисципліни оцінюється за *чотирибальною* шкалою. Семестрова підсумкова оцінка визначається як середньозважена з усіх видів навчальної роботи, виконаних і зданих *позитивно* з врахуванням коефіцієнта вагомості.

При оцінюванні знань студентів використовуються різні засоби контролю, зокрема, засвоєння теоретичного матеріалу з тем перевіряється тестовим контролем.

На основі результатів поточного контролю і підсумкового контрольного заходу виставляється підсумкова семестрова оцінка.

Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання студентів денної форми навчання у семестрі за ваговими коефіцієнтами

Самостійна, індивідуальна робота		Семестровий контроль (залік)
Тестовий контроль:		Підсумкова контрольна робота (Модулі 1-5)
Модулі 1-3	Модулі 4-5	
ВК:	0,6	0,4

Умовні позначення: ВК – ваговий коефіцієнт.

Оцінювання тестових завдань. Тематичний тест для кожного студента складається з двадцяти тестових завдань, кожне з яких оцінюється одним балом. Максимальна сума балів, яку може набрати студент, складає 20.

Оцінювання здійснюється за чотирибальною шкалою. Відповідність набраних балів за тестове завдання оцінці, що виставляється студенту, представлена у нижченаведеній таблиці.

Сума балів за тестове завдання	1–11	12–14	15–18	19-20
Оцінка	2	3	4	5

На тестування відводиться 20 хвилин. Тестування проводиться з використанням модульного середовища для навчання MOODLE. Правильні відповіді студент реєструє в он-лайн режимі в модульному середовищі MOODLE.

Підсумкова семестрова оцінка за національною шкалою і шкалою ЄКТС встановлюється в автоматизованому режимі після внесення усіх оцінок до електронного журналу. Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені у наступній таблиці.

Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Інтервальна шкала балів	Вітчизняна оцінка	
A	4,75–5,00	5	Відмінно – глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь та навиків
B	4,25–4,74	4	Добре – повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками
C	3,75–4,24	4	Добре – в загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками
D	3,25–3,74	3	Задовільно – неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією
E	3,00–3,24	3	Задовільно – неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання
FX	2,00–2,99	2	Незадовільно – безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни
F	0,00–1,99	2	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни

ТЕМА 1. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

1. *Поняття і зміст правового статусу особи в державі. Правовий статус особи як конституційно-правовий інститут.*
2. *Міжнародно-правові стандарти прав людини.*
3. *Основні конституційні права та свободи людини і громадянина.*
4. *Недопустимість скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.*
5. *Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.*

§ 1. Поняття і зміст правового статусу особи в державі. Правовий статус особи як конституційно-правовий інститут

Термін «статус» походить від латинського «STATUS», означає стан, становище. Це юридично закріплене правове становище фізичних та юридичних осіб. *Правовий статус особи* є найсуттєвішою складовою її суспільного статусу. Він відображає і юридично оформляє зв'язки особи з державою та з державно-організованим суспільством.

Суспільство, незалежно від розшарування людей на певні соціальні групи, класи і т. ін., уособлюється його найбільш організованою структурою-державою. Держава виступає як політична форма організації суспільства. Населення кожної держави складається із громадян даної держави, іноземних громадян та осіб без громадянства – апатридів. Перш за все необхідно визначити такі поняття, як людина, особа, громадянин, іноземець, апатрид.

Людина – це розумна, психофізіологічна, біосоціальна істота, яка живе в суспільстві. На відміну від поняття «людина,» поняття

«особистість», як наукова абстракція, з найбільшою повнотою підкреслює факт відокремлення людини від природи, її опосередкований зв'язок з природою.

Особа – це позначення людини як істоти суспільної, яка усвідомлює, що вона є членом певного людського суспільства. Особа – це первинна клітина суспільства із сукупності яких воно і складається.

В умовах, коли відносини між особою і державою набувають особливого характеру – правового зв'язку між ними, то вони перетворюються у відносини між державою та громадянами цієї держави. Звідси, громадянин – це особа, яка перебуває у особливих правових зв'язках з державою, з органами держави та її системою права.

Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться, і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Апатрид – особа, яка не має громадянства жодної держави, та яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином. Отже, суб'єктами розглядуваних правовідносин виступають з одного боку – держава, а з другого – громадяни даної держави, іноземці та апатриди.

Держава, за допомогою права, перетворює фактичне суспільне становище особи в її юридичне становище, її правовий статус. Отже, правове становище особи – це є її фактичне становище в суспільстві і державі, яке відображене в нормах права.

Таким чином, правовий статус особи – це юридично закріплене становище людини в державі і суспільстві.

Правовий статус особи, що закріплений в Конституції України базується на концепції прав людини, що сформульована у міжнародно-правових документах.

Визначальним компонентом у характеристиці правового статусу особи є права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Саме цей елемент є одним із найважливіших у визначенні правового становища особи в державі і суспільстві.

Система конституційних норм, що встановлює обсяг прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, визначає правовий статус особи в Україні.

Найбільш загальні засади, що визначають основи правового статусу особи в Україні, містяться в таких важливих документах як Декларація Про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.

Основи конституційно-правового статусу особи в Україні визначається Конституцією України. Законами України: «Про громадянство України», «Про звернення громадян», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про імміграцію» іншими нормативно-правовими актами, що охоплюються конституційним законодавством.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави: рівноправність (ст. 21, 24, 26 та ін.); невід'ємність прав і свобод, їх невідчужуваність (ст. 21); гарантованість прав, свобод і обов'язків (ст. 3, 8, 22, 54, 55, 57 та ін.); визнання загально визнаних принципів і норм міжнародного права складовою частиною правової системи України (ст. 9); заборона зловживання правами і свободами (ст. 23); заборона обмеження або скасування прав і свобод (ст. 22, 64); єдність прав і обов'язків особи (ст. 23, 13, 51, 65-68 та ін.); взаємна відповідальність та взаємні обов'язки держави і особи (ст. 3, 6, 17, 65-68 та ін.) тощо.

На території України, як і будь-якої держави, проживають такі категорії осіб, як громадяни нашої держави, іноземні громадяни та особи без громадянства – апатриди. Всі ці категорії осіб утворюють населення України.

Необхідно зазначити, що співвідношення між правами людини і правами громадянина, не однакове навіть у демократичних країнах. Як правило, для різних категорій осіб – громадян держави, іноземних громадян та осіб без громадянства – апатридів, що постійно проживають чи тимчасово перебувають на території даної держави, встановлюється різний обсяг прав, свобод та обов'язків. Проте, всередині окремих категорій осіб принцип рівності має дотримуватися у повній мірі. Так, коли встановлюються окремі обмеження у правах та обов'язках для іноземців та апатридів у

порівнянні із громадянами держави, то такі обмеження повинні бути однаковими для всіх іноземців та осіб без громадянства.

В Конституції України (ст. 26) встановлено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України,- за винятками, що встановлені в Конституції, законах чи у міжнародних договорах України.

На відміну від громадян України, які користуються всією повнотою прав і свобод та несуть всі обов'язки, що встановлені у законодавстві України, іноземці та особи без громадянства не користуються в Україні, зокрема, політичними правами та свободами (право брати участь у виборах, референдумах, бути членами політичних партій і т. ін.), вони не можуть мати у власності землю на території України, а також мають деякі інші, встановлені у законодавстві обмеження. Встановлені законодавством обмеження є однаковими для всіх іноземців та осіб без громадянства.

§ 2. Міжнародно-правові стандарти прав людини

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це встановлені в договірному порядку правові норми мінімально допустимого поведіння держави з проживаючими на її території людьми.

Окремою системою у міжнародному праві Права людини стають тільки в 20 столітті. У традиційному міжнародному праві відносини між людиною і державою, звичайно, визначалися, як національні інтереси держави.

Після другої світової війни, з утворенням таких міжнародних установ, як ООН, Рада Європи, Організація Американських країн, виникли нові можливості для прийняття норм прав людини та їхнього забезпечення.

Джерелами міжнародно-правових норм з прав людини є:

- міжнародні конвенції як загального, так і спеціального характеру. За післявоєнний період було укладено і набрало чинності більше 40 великих міжнародних конвенцій щодо захисту прав людини;

- міжнародне звичаєве право та загальні принципи права;
- рішення міжнародних органів, якщо договір, яким засновано даний орган, надає йому повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення;
- судові рішення та наукові розробки найбільш висококваліфікованих спеціалістів з міжнародного права.

Серед міжнародних документів найбільш важливими є:

- Загальна декларація прав людини, яка була прийнята ГА ООН 10 грудня 1948 року. Вона є базисом для численних конвенцій та національних конституцій. Створена вона була Комісією з прав людини ООН.

- Двома іншими найважливішими актами є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Пакт про економічні, соціальні і культурні права. Вони мають однакову преамбулу і першу статтю, в якій викладено право на самовизначення.

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини різноманітні.

По дії в просторі розрізняють **універсальні** (діють у всьому світі) і **регіональні** (діють в певному регіоні земної кулі) стандарти.

До універсальних відносять, наприклад, Загальну Декларацію прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.).

До регіональних – Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод (1950р.), Американську конвенцію прав людини (1969 р.), Африканську хартію прав людини і народів (1981 р.).

Залежно від дії щодо певного кола осіб розрізняють **загальні** (що стосуються прав всіх людей) і **спеціальні** (що стосуються прав окремих категорій населення) стандарти. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод відносяться до загальних стандартів. Прикладом спеціальних стандартів є Конвенція про права дитини, Конвенція про статус біженців, Конвенція про запобігання рабству і схожим з ним інститутам. Спеціальні міжнародно-

правові стандарти регулюють статус осіб, об'єктивно самих незахищених: дітей, жінок, біженців, національних меншин.

§ 3. Основні конституційні права та свободи людини і громадянина

Права людини – це права, нерозривно пов'язані з самим існуванням людини: право на життя, на свободу у всіх її проявах, право на повагу людської гідності, на опір пригнобленню. Права людини можуть бути обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для захисту прав іншої людини. Права людини невідчужувані, іншими словами, людина сама не має права від них відмовитися, бо без цих прав вона вже не є людиною. Визнання і захист прав людини – головний обов'язок держави.

Права громадянина – це його можливість здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, установлених державою і закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах. Це, перш за все, можливість брати участь в управлінні суспільними і державними справами, право об'єднуватись в партії і громадські організації, право обиратись і бути обраним до органів державної влади України. Право на соціальний захист також в основному належить громадянам України. Зрозуміло, що Українська держава повинна в першу чергу піклуватись про своїх громадян.

Всі права і свободи можна поділити на особисті, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні.

Особисті права і свободи – це права у сфері особистого життя і особистої безпеки, вони торкаються індивідуального, приватного життя людини. Конституція України закріплює наступні особисті права і свободи людини: право на життя (ст. 27); право на свободу і особисту недоторканність, (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної і іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте життя (ст. 32); право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно покидати територію України (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право вільно збирати, зберігати,

використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим чином – на свій вибір (ст.34); право на свободу світогляди і віросповідання (ст. 35), право направляти індивідуальне або колективне письмове звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових і службових осіб цих органів (ст. 40).

Політичні права і свободи – це такі права і свободи, які громадяни реалізують в політичній сфері суспільного життя: право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації (ст. 36 Конституції України); право на участь в професійних спілках (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському і місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України), право збиратися без зброї і проводити збори, мітинги і демонстрації (ст. 39 Конституції України).

Економічні права – це такі права, які люди реалізують в економічній сфері суспільного життя: право володіти, користуватися і розпоряджатися приватною власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції України); право користування відповідно до закону об'єктами права державної і комунальної власності (ст. 41 Конституції України); право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ст. 42 Конституції України).

Соціальні права – це такі права, реалізація яких пов'язана із задоволенням найважливіших соціальних потреб людей: право на працю (ст. 43 Конституції України); право на страйк (ст. 44 Конституції України); право на відпочинок (ст. 45 Конституції України); право на житло (ст. 47 Конституції України); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 Конституції України); право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49 Конституції України).

Крім того, для громадян України встановлене право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за незалежними від них обставинами, а також в старості і в інших випадках, передбачених законом (ст. 46 Конституції України).

Екологічні права – це нова, раніше не закріплювана на конституційному рівні група прав людини, яка забезпечує потреби в безпечному навколишньому середовищі (ст. 50 Конституції України): право на безпечне для життя і здоров'я оточуюче середовище і на відшкодування заподіяного порушенням цього права шкоди; право вільного доступу до інформації про стан навколишнього середовища, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її розповсюдження.

Культурні права і свободи – це права і свободи людини у сфері культури: право на освіту (ст. 53 Конституції України); свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54 Конституції України); право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54 Конституції України).

Конституція не лише містить досить широкий і демократичний перелік прав і свобод людини і громадянина, але закріплює гарантії їх реалізації і захисту. Вказані гарантії – це відповідні умови і способи, сприяючі реалізації кожною людиною і громадянином прав, свобод і обов'язків, закріплених Конституцією України. Вони диференціюються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні і юридичні.

Особисті гарантії – це власні можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод, законних інтересів і обов'язків. До них відносяться: 1) право на захист передбачених законом можливостей людини і громадянина в суді, у Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в міжнародних судах або відповідних міжнародних організаціях (ст. 55 Конституції України); 2) право на відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних державними органами, органами місцевого самоврядування і їх посадовцями (ст. 56 Конституції України); 3) право знати свої права і обов'язки (ст. 57 Конституції України); 4) право на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) та інш.

Під **політичними гарантіями** розуміють:

1) політичний плюралізм і свободу політичної діяльності, не заборонену законодавством і передбачену ст. 15 Конституції України; 2) реальне визнання народу єдиним джерелом влади і здійснення державної влади за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову відповідно до статей 5 і 6 Конституції

України; 3) обмеження діяльності ультра радикальних політичних організацій (ст. 37) і т.д.

Юридичні гарантії – це державно-правові заходи, що забезпечують здійснення і охорону права, свобод і обов'язків людини і громадянина. Саме вони найбільшою мірою складають механізм реалізації прав і свобод людини й громадянина, елементами якого є: 1) юридичне закріплення гарантій прав і свобод. Так, Конституція України в ст. 21 визначила права і свободи людини невідчужуваними і непорушними. У ст. 22 Конституції України наголошується, що вони не можуть бути скасовані, а при ухваленні нових законів або внесенні змін в що діють закони не допускається звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод; 2) створення широкої системи охорони і захисту державою права і свобод, яка забезпечувала б їх реальне використання і надійний захист від будь-яких посягань; 3) розвиток суспільно-політичної активності громадян, формування свідомого відношення до використання права і свобод, підвищення рівня правової культури; 4) активізація діяльності об'єднань громадян, що сприяють охороні і захисту права і свобод.

Громадський контроль може здійснюватися політичними партіями, масовими демократичними об'єднаннями, засобами масової інформації, органами місцевого самоврядування.

Оцінюючи в цілому комплекс прав, свобод і обов'язків людини й громадянина України, можна стверджувати, що він відповідає положенням Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ратифіковані Україною. Цей комплекс значною мірою узгоджується і з Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини і Протоколами № 2, 3, 8 і 11 до цієї Конвенції, ратифікованими Україною.

Конституційні обов'язки – це встановлені Конституцією України види необхідної обов'язкової поведінки особи, яка постійно або тимчасово перебуває на території України.

Конституція встановлює наступні конституційні обов'язки: неухильно дотримувати Конституцію України і закони України, не робити замахів на права і свободи, честь і гідність інших людей

(ст. 68); не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати заподіяні їм збитки (ст. 66); платити податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67); батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття.

Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ст. 51 Конституції України). Крім того, громадяни України зобов'язані: захищати Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність України, поважати її державні символи (ст. 65 Конституції України); нести військову службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції України); подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про своє майнове положення і про доходи за минулий рік (ст. 67 Конституції України).

§ 4. Недопустимість скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина

В умовах економічної і політичної нестабільності України перед державою стоїть непросте завдання щодо виконання своїх обов'язків перед суспільством, зокрема у сфері охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини та громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Ці норми є конституційними гарантіями стабільності правового статусу людини. В цьому аспекті важливе значення набуває однозначне і повне розуміння поняття як змісту, так і обсягу прав, а також розгляд значення вказаної гарантії та проблем, що виникають у процесі правотворчості у зв'язку з неоднозначним розумінням вказаного поняття.

У теорії держави і права важливе місце займає проблема **обмеження** прав і свобод особи державою. Якщо право – інструмент захисту особи від загроз з боку держави, то обмеження прав і свобод призначене для **захисту суспільства**, прав і свобод **інших осіб** від свавілля правокористувача. Обмеження прав у цьому

значенні має таке саме *природне* виникнення, як і самі права та свободи. Таким чином, обмеження у всіх випадках повинні переслідувати мету – знайти розумний компроміс між суспільною необхідністю та інтересами власника права.

Слід розрізняти *конституційні* обмеження та обмеження *конституційних прав*, які співвідносяться як загальне та особливе. Соціальною основою конституційних обмежень, частиною яких виступають обмеження конституційних прав, є *особистісно-спільний* характер суспільства. Людина виступає не тільки як ізольований індивід, а й як член спільноти людей. У свою чергу, суспільство не є ані простою сукупністю індивідів, ані якимось одноструктурним монолітом.

Конституції зазвичай встановлюють *універсальний* принцип: права і свободи людини і громадянина *можуть* бути обмежені законом, і лише в тій *мірі*, в якій це необхідно в цілях захисту основ конституційного устрою, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави.

Таким чином, визначення меж допустимого обмеження основних прав і свобод належить до повноважень *законодавця*, але він не вільний у своїх рішеннях. Відповідність цих меж встановленим конституцією критеріям може бути предметом *судової* перевірки, такі обмеження повинні відповідати конституційним цілям обмежень, характеру і природі відносин держави і громадянина. Також конституції передбачають можливість обмеження основних прав у відповідності з конституційним законом. Конституційно-правові обмеження основних прав і свобод створюють окрему *систему* і включають:

1) обмеження *загального* характеру. Вони торкаються загального конституційно-правового статусу і визначають допустимі межі вилучень з основних прав і свобод та цілі, яким такі вилучення повинні відповідати;

2) обмеження основних прав в умовах *надзвичайного* стану. Відповідно до конституцій в умовах такого стану для забезпечення захисту громадян і конституційного устрою у відповідності з конституційним законом можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод з вказаним строком їх дії. Одночасно конституції

визначають межі розсуду законодавця, виконавчої і судової влади, перераховуючи права і свободи, які не можуть бути обмежені;

3) обмеження основних прав і свобод, обумовлені особливостями основного статусу *окремих категорій* громадян та їх відносин з державою. В останньому випадку межі можливих обмежень, як правило, конституціями не визначені. Вони можуть встановлюватися законодавцем і повинні бути виправдані природою цих відносин, а судом можуть перевірятися з урахуванням єдності конституції та її поширення на всіх громадян, необхідності дотримання законодавцем принципу відповідності обмежень спеціальному статусу певних категорій громадян.

Обмеження права – це здійснюване у відповідності з передбаченими законом підставами обмеження його *обсягу*. Від звуження обсягу права, чи його обмеження, слід відрізнити використані в законотворчій практиці юридичні способи, прийоми фіксації меж прав і свобод. До їх числа відносять примітки, заборони, виключення. Різниця між вказаними способами фіксації меж прав і свобод в законі та обмеженнями полягає в тому, що з ними не проходить звуження обсягу права, а має місце уточнення його змісту, позначення меж, з якими пов'язана дія цього права.

Обмеження прав і свобод мають *різні прояви*: вони можуть впливати із самого правового акту або з фактичних дій; носити постійний або тимчасовий характер; мати місце у звичайних умовах або в умовах дії специфічних правових режимів. Обмеження можливі у відношенні прав як фізичних, так і юридичних осіб; вони допустимі у сфері дії публічного і приватного права; можуть бути застосовані відносно індивідуальних і колективних прав. При всій багатоманітності різні обмеження прав і свобод об'єднує дещо спільне: у всіх випадках ці обмеження зачіпають основні (конституційні) права чи свободи.

Загальна декларація прав людини 1948 р. в п. 2 ст. 29 проголосила межі обмеження прав і свобод людини: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнати тільки такі обмеження, які встановлені законом виключно з метою забезпечення відповідного визнання і поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих потреб моралі, суспільного порядку і благополуччя у демократичному суспільстві».

Обмеження прав і свобод людини – одна з гострих проблем для будь-якої держави. Нормальний процес соціального розвитку породжує ситуації, які потребують від держави застосування обмежень у відношенні до громадян. Подібні кроки є **цивілізованим** способом регулювання міри свободи в суспільстві, тут неприйнятні зловживання і волонтаризм. Саме тому у більшості країн світу законодавство, допускаючи обмеження прав і свобод особи, чітко регламентує підстави, межі і порядок їх застосування. Відповідно до зазначеної ст. 29 Загальної декларації прав людини конституції вводять інститут обмеження прав і свобод за наявності **певних підстав**. Права і свободи можуть обмежуватися з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави.

Таким чином, розвиток громадянського суспільства породжує ситуації, які потребують від держави обмежити громадянські права і свободи. Питання, однак, полягає в тому, хто, з яких підстав, на який час і в яких межах може або повинен це робити. Конституції країн світу, допускаючи обмеження прав, встановлюють суворі підстави і порядок їх здійснення. Оскільки головна небезпека необґрунтованих обмежень виходить від виконавчої влади, Конституції передбачають можливість обмежень **законом** чи на основі **закону**.

Законодавство України встановлює також випадки обмеження застосування **іноземного** права. Іноземне право не застосовується у випадках, коли це суперечить основам правопорядку держави. Відмова у застосуванні іноземного права не може ґрунтуватися лише на відмінності політичної чи економічної системи відповідної держави від політичної та економічної системи України.

Отже, вивчення чинного законодавства і судової практики **зарубіжних** країн дозволяє сформулювати такі **принципи обмеження** прав: виключно в інтересах «загального блага»; встановлення обмежень на основі і в межах закону.

Варто визнати, що нашій державі сьогодні важко дотримуватися ст. 22 Конституції України, оскільки, зокрема економічних прав, закріплених Основним Законом, можуть дотримуватися лише держави з розвиненою ринковою економікою, держави, які

раціонально використовують державний бюджет і де-факто ставлять перед собою завдання забезпечити гідний рівень життя людини. Багато держав з розвинутою ринковою економікою, наприклад Сполучені Штати Америки, Канада та деякі інші, не закріплюють такої кількості економічних прав людини та громадянина і не передбачають у своїх конституціях відповідних гарантій. Але в умовах сучасних реалій України, де мають місце порушення не тільки економічних, а й політичних, особистих та інших прав людини та громадянина, виключення відповідної гарантії з тексту Конституції України, на наш погляд, призведе до ще більших проблем у сфері законодавчого регулювання правового статусу особи й погіршить ситуацію з реалізацією прав людини.

Обмежуючи і впливаючи на права і свободи людини, держава впливає на життя всього суспільства, оскільки права особи – це стрижень правової системи, засади, які визначають її соціальний, політичний і спеціально-юридичний зміст. В умовах економічної, політичної і соціальної нестабільності суспільства критерієм стійкості його правової системи і показником рівня його правового розвитку служить вміння держави забезпечити реалізацію прав людини і громадянина¹.

§ 5. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Інститут Омбудсмена давно став невід'ємною частиною механізму захисту демократії в розвинутих державах. Вперше з'явившись у скандинавських країнах як протипага необмеженій владі короля, він швидко здобув визнання і поширення в усьому Світі. І хоча минуло майже 200 років від дня створення у Швеції інституту Омбудсмена, головне завдання народного правозахисника залишилося незмінним – здійснювати контроль за дотриманням

¹ Возгрін С. Неприпустимість звуження змісту та обсягу прав і свобод людини як гарантія захисту прав людини: теоретичний і практичний аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Work/Downloads/ nedopustimost-suzheniya-soderzhaniya-i-obyoma-prav-i-svobod-cheloveka-kak-garantiya-zaschity-prav-cheloveka-teoreticheskij-i.pdf](file:///C:/Users/Work/Downloads/nedopustimost-suzheniya-soderzhaniya-i-obyoma-prav-i-svobod-cheloveka-kak-garantiya-zaschity-prav-cheloveka-teoreticheskij-i.pdf)

державними органами прав та свобод людини і громадянина, ефективно захищати ці права у разі їх порушення.

Важливо, що стаття 55 Конституції України, окрім судового захисту, гарантує кожному право звернення по захист своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що піднімає на конституційний рівень інститут Омбудсмена в забезпеченні прав людини, запобіганні будь-яким формам дискримінації цих прав.

15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Характерною особливістю інституції омбудсмена стало те, що її утвердження в більшості країн світу відбувалося в уже існуючій системі органів державної влади і тому необхідно було враховувати національні, правові, культурні та інші особливості. Тому, попри єдині принципи концептуальної побудови цього інституту, у світі важко знайти дві такі інституції, які були б цілком тотожні. Але можна виділити **окремі загальні риси**, які об'єднують всі ці інституції під однією родовою назвою – омбудсмен, хоча в Україні це Уповноважений Верховної Ради з прав людини, в Іспанії, у ПАР – захисник народу, у Польщі – речник громадянських прав, у Франції – посередник Французької Республіки, в Литві – контролер сейму, в Греції – захисник громадян, у Молдові – парламентський адвокат, у Швеції, Фінляндії, Данії – омбудсман.

Однією з головних функцій омбудсмена у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини і громадянина. В цьому сенсі важливим невід'ємним правом омбудсмена є право проводити розслідування, у тому числі й за власною ініціативою, і на їх підставі вносити рекомендації щодо шляхів

відновлення порушених прав у конкретному випадку, вносити пропозиції стосовно змін до законодавства або перегляду неправомірної адміністративної практики органів державної влади. Процедура звернення до омбудсмена **максимально неформальна та гнучка**, а доступ до нього є **безплатним і відкритим** для всіх громадян держави.

Найбільш поширеною є так звана **класична, або сильна, модель омбудсмена**, вперше запроваджена, як вже зазначалося вище, у Швеції на початку XIX ст.

Характерними ознаками шведської моделі стали надзвичайно широкі повноваження та сфера компетенції омбудсмена юстиції (justitieombudsman).

Наступною країною, котра запровадила інститут омбудсмена у 1919 р., стала Фінляндія, що дуже близька до Швеції за правовою системою. Тому і модель, запроваджена у Фінляндії, багато в чому схожа на шведську. Тут широка сфера компетенції і повноважень, серед яких: право ініціювати кримінальне переслідування голів Верховного та Вищого адміністративного судів Фінляндії, а також за рішенням парламенту виступати державним обвинувачем інших вищих посадових осіб держави, зокрема членів Державної ради та канцлера юстиції.

Після другої світової війни починається активне поширення ідеї інституту омбудсмена в Європі. Цей період характеризується значним посиленням виконавчої влади та її регламентуючої ролі в усіх сферах суспільного життя, що у свою чергу зумовило потребу в додаткових засобах контролю за діяльністю органів адміністрації.

У 1952 р. інституція омбудсмена заснована в Норвегії. Спочатку її функції були обмежені лише контролем за збройними силами країни, і лише у 1962 р. було створено відповідний орган для контролю за цивільною адміністрацією.

Попри успіх шведської моделі, для більшості країн світу інститут омбудсмена став відомим лише після створення служби омбудсмена в Данії у 1953 р. Саме ця модель, з огляду на близькість правової системи Данії як до романо-германської, так і до англосаксонської правових культур, отримала найбільше визнання в світі. Повноваження датського омбудсмена були дещо вужчими порівняно з його шведськими колегами, але в той же час це був

перший успішний експеримент по впровадженню нової інституції в країні, де, по-перше, діяв принцип міністерської відповідальності уряду перед парламентом, а, по-друге, тривалий час існував судовий контроль за діяльністю адміністрації, якого не знали Швеція і Фінляндія.

Відтоді починається активне поширення ідеї омбудсменства зі скандинавських держав до інших країн Європи, Америки, Азії та Африки.

Досвід країн континентальної системи права почав активно вивчатися і в країнах загального права. У 1967 р. Закон про створення інституту омбудсмена приймається у Великобританії. Поштовхом до цього стало невдоволення громадян станом адміністрування в країні і зростанням у зв'язку з цим кількості скарг. Але з огляду на специфіку конституційної структури англійської держави, яка передбачає значні повноваження парламенту щодо контролю за діяльністю підзвітного йому уряду, у Великобританії була введена *«слабка»* модель омбудсмена. Вона характеризується вузькою сферою компетенції, обмеженими засобами правового впливу, а також запровадженням так званого *парламентського фільтра*, в результаті якого було різко обмежено доступ до омбудсмена громадян. Така можливість звернень передбачена тільки через парламентаріїв².

Різні моделі омбудсменів було запроваджено також у Австрії, Бельгії, Ізраїлі, Індії, Італії, на Кіпрі, у Мексиці, у Нідерландах, Франції, Новій Зеландії, ФРН, Швейцарії та ін.

Поширення служб омбудсмена в світі стало поштовхом до створення у 1976 р. *Міжнародного інституту омбудсмена*, який об'єднує національні інституції більш ніж 50 країн світу, сприяє розвитку концепції омбудсмена в світі за допомогою досліджень, освітніх програм, публікацій і обміну інформацією, а також організації регіональних і міжнародних конференцій.

Інституція омбудсмена є необхідним елементом національної системи захисту прав людини, ключовою ланкою в процесі перетворень у країнах, що стали на шлях демократії та верховенства права.

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studfiles.net/preview/5702493/>

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення.

Уповноважений призначається строком на п'ять років, який починається з дня складення ним присяги на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Уповноважений має право:

1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;

3) звертатися до Конституційного Суду України з поданням:

- про відповідність Конституції України, законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина;

- про офіційне тлумачення Конституції України;

3¹) вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;

4) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

5) на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах.

Доступ до інформації з обмеженим доступом здійснюється в порядку, встановленому законом;

6) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

7) запрошувати посадових і службових осіб, громадян, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

8) відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця:

- місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів Національної поліції, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів Національної поліції, спеціа-

лізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування;

- психіатричні заклади;
- пункти тимчасового розміщення біженців;
- приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон;
- будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- психоневрологічні інтернати;
- геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- пансіонати для ветеранів війни і праці;
- соціально-реабілітаційні центри.

Наведений перелік не є вичерпним;

8¹) опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 цієї статті, та отримувати інформацію стосовно поведінки з цими особами і умов їх тримання;

9) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

10) з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку:

- звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недозрівання повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями));
- вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду;

- ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень;

11) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

12) перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері;

13) здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

14) здійснювати інші повноваження, визначені Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини».

Можна зробити висновок, що специфіка правового статусу Уповноваженого з прав людини полягає в тому, що він не належить до будь-якої з гілок державної влади, а є органом *sui generis*, особливого роду, з унікальним статусом. Реалізація його мандату в умовах сучасної України ускладнюється тим, що *він не вписується у традиційно існуючу систему влади*. Тому невідворотним на етапі його становлення є пошук оптимальних механізмів взаємодії з владними структурами, одночасно із збереженням свого незалежного статусу.

ТЕМА 2. ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- 1. Становлення законодавства у сфері дискримінації.*
- 2. Характеристика принципів юридичної рівності в контексті заборони дискримінації.*
- 3. Характеристика ознак, за якими заборонена дискримінація.*

§ 1. Становлення законодавства у сфері дискримінації

Держава, що перебуває на шляху до демократії, а тим паче та, яка вважає себе демократичною, має гарантувати права і свободи та сприяти їхній реалізації. З другої половини ХХ ст. особлива увага міжнародної спільноти звернена в бік захисту різних меншин і маргінальних груп, які без належного державного піклування відчують певні обмеження у здійсненні їхніх прав порівняно з іншими соціальними групами, що умовно можуть бути віднесені до так званої панівної частини суспільства. Тому дедалі більшої ваги і в міжнародному праві, і в національних правових системах набуває заборона дискримінації, яка окреслює не лише дії, що розглядаються в суспільстві як недопустимі у ставленні до певних суб'єктів (поводженні з ними), але й передбачає конкретні обов'язки держави, спрямовані на забезпечення юридичної рівності.

В Україні певні гарантії дотримання принципу рівності та заборони дискримінації втілено, зокрема, у приписах Конституції України, Законів «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Проте динамізм суспільних відносин зумовлює

необхідність подальшого розвитку і нормативно-правової бази у сфері протидії дискримінації, і вироблення належного наукового підґрунтя розуміння самого явища дискримінації та її заборони. Означене явище еволюціонує, виникають його нові форми та прояви, наприклад, дискримінація більшості меншістю.

Досягненням епохи просвітництва і європейських революцій стала поява документів, які вперше підносили до рангу юридичних норм природні права людини. Ідеї природного права, однією з яких є ідея рівності та недискримінації, вагомо вплинули на розвиток внутрішньодержавного права в галузі прав людини і, зокрема, на перші законодавчі акти буржуазних демократій. Саме вказані ідеї були відображені в таких документах, як Білль про права 1689 р., Декларація незалежності США 1776 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р.

У міжнародне право термін «дискримінація» було введено дипломатичною практикою (хоча у французьких текстах міжнародних угод до певного часу використовувався переважно термін «відмінності»). Особливого поширення термін «дискримінація» набув після Першої світової війни в основному у мирних міжнародних договорах і договорах про захист національних меншин. У системі захисту прав людини ООН його стали активно застосовувати після проголошення Загальної декларації прав людини 1948 р. Позитивізм приніс нове бачення правових цінностей, зокрема принципу юридичної рівності. Так, представник нормативістської школи

Г. Кельзен писав: «Принцип рівності є тільки тавтологічним вираженням принципу, згідно з яким загальні норми права повинні застосовуватися у всіх випадках, в яких відповідно до їхнього змісту вони повинні застосовуватися. Ось чому принцип юридичної рівності нічого не означає, крім формальної законності, є сумісним з фактичною нерівністю»³. Отже, принцип рівності виступає лише формалізованим проявом законності та є неефективним у суспільному житті, оскільки не усуває соціальної нерівності. У доктрині права XIX–XX ст. завдяки філософам природно-правової школи відбувається наукове становлення поняття дискримінації. Спершу –

³ Антология мировой политической мысли: в 5 т. – М., 1997. – Т. 1. – С. 257.

через категорію «нерівність», а згодом це проявляється у введенні нормативними правовими актами в науковій обіг терміну «дискримінація».

Період ХХ–ХХІ ст. – активний науковий пошук різних проявів дискримінації.

З плином часу з'явився такий термін, як «позитивна дискримінація». Його вперше запропонували у Сполучених Штатах Америки в 60-х роках ХХ ст. Позитивною дискримінацією визнавалися заходи, спрямовані на розширення доступу членів недостатньо представлених груп населення до робочих місць, освіти, професійної підготовки тощо. Це були так звані особливо вразливі групи населення: жінки, діти, біженці, апатриди, інваліди, душевнохворі, особи похилого віку, афроамериканці тощо.

Під впливом наукових досліджень, безсумнівно, формувався світовий принцип протидії дискримінації, що був втілений згодом у різноманітних актах міжнародного значення. Так, важливим напрямом міжнародно-правового захисту від дискримінації стала боротьба з работоргівлею та захист меншин, що у ХХ ст. набула актуальності. Така боротьба була зумовлена розвитком капіталістичних відносин, заміною феодально-позаекономічного примусу економічним. Щодо рабства, то найбільші зусилля з викорінення рабства були зроблені 1890 р., коли в Брюсселі було підписано Заключний генеральний акт про заборону торгівлі африканськими рабами⁴ та положення про повну заборону рабства у всіх формах і торгівлі рабами на суші й на морі містилося в Міжнародній конвенції про рабство, укладеної під егідою Ліги Націй 1926 р.⁵

У рамках ООН були розроблені такі документи, які закріпили заборону дискримінації, як: Загальна декларація прав людини 1948 р., Декларація ООН про ліквідацію всіх видів расової дискримінації 1963 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Міжнародний пакт про

⁴ Заключний генеральний акт про заборону торгівлі африканськими рабами від 2 липня 1890 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patachu.com/brussels-conference-and-act-1890-2>.

⁵ Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р. із змінами, внесеними Протоколом від 7 грудня 1953 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_161.

економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р., Конвенція про політичні права жінок 1952 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенція Міжнародної організації праці (далі – також МОП) № 111 про дискримінацію в галузі праці та заняття 1958 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Декларація ЮНЕСКО про раси та расові заборони 1978 р., Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р. тощо.

Так, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. закріпили положення про те, що передбачені в цих документах права і свободи повинні належати кожній людині незалежно від кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного і соціального походження, майнового, станового та будь-якого іншого становища.

Слід зазначити, що певна нерівність властива була слов'янським народам, про це, зокрема, свідчать окремі статті зводу законів «Руська Правда». У ст. 90 Просторової редакції «Руської Правди» зазначається: «Якщо смерд умре бездітним, то успадковує князь; якщо залишаються в будинку незаміжні дочки, то виділити на них деяку частину; якщо ж будуть замужем, то не давати їм частини»⁶.

Зважаючи на той факт, що український народ впродовж багатьох сторіч не мав власної держави, дискримінація як нормативне закріплення проявлялася лише через загальні формулювання. Зокрема, у Конституції Пилипа Орлика 1710 р. в загальних рисах засуджувалось рабство та поневолення українського народу. Крім

⁶ Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вишів / уклад.: В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький; за ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – С. 34–35.

того, вказаний акт встановлював обов'язок сплати податків та загальних повинностей усіх без винятку, окрім «вдів козаків, їхніх дружин та дітей-сиріт, козацьких господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах».

У зв'язку з постійним поневоленням українського народу то з боку Російської імперії, то Речі Посполитої, згодом Австро-Угорщини, українське право як таке перестало існувати. Так званим його відродженням стало утворення Української Народної Республіки (УНР). Так, Конституція УНР від 29 квітня 1918 р. закріпила принцип рівності всіх громадян УНР у своїх громадянських і політичних правах. Права і свободи визнавались непорушними та їх обсяг був для всіх громадян однаковий. Крім того, у ст. 12 Конституції УНР проголошувалось: «Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв в них. Ніякі титули в актах і діловодстві УНР вживатись не можуть»⁷.

Нормативне закріплення принцип заборони дискримінації отримав у XX ст. в конституціях радянського періоду. До цього часу заборона дискримінації послугоувалась лише окремими висловами, проте цінності рівності та недискримінації були властиві українському народу з початку його формування.

Конституція незалежної України, прийнята 28 червня 1996 р., визнавалась однією з найдемократичніших конституцій у Європі. Текст чинної Конституції України передбачає низку норм, в яких забороняється дискримінація. Наприклад, ст. 21 та ст. 24 гласять, відповідно: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах...» та «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками»⁸. Слід звернути увагу на те, що Конституція України не оперували терміном «дискримінація».

⁷ Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вишів / уклад.: В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький; за ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – С. 110–124, 296–303.

⁸ Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30, ст. 141 (зі змінами).

І лише в 2012 р., було прийнято Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»⁹ [62], в ст. 1 якого зазначено, що дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Отже, можна стверджувати про нормативне оформлення становлення поняття «дискримінація» в українському праві.

§ 2. Характеристика принципів юридичної рівності в контексті заборони дискримінації

У юридичній літературі концепція прав і свобод людини здавна ґрунтується на певних принципах. Тут і далі термін «принцип права» використовуватимемо у значенні, яке запропонував П. Рабінович, а саме як керівні засади (ідеї), які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання¹⁰.

Так зване класичне визначення принципу рівності в міжнародному праві було сформульовано у практиці Міжнародного суду ООН. У справі Південно-Східної Африки (1996) в окремій думці судді Танаки було вказано: «Принцип рівності перед законом не означає... абсолютної рівності, а саме, рівного ставлення до осіб, незважаючи на індивідуальні, конкретні обставини, але це означає...

⁹Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» від 6 грудня 2012 р. № 5207-VI: станом на 30 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

¹⁰ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. – Вид. 9, зі змін. – Львів: Край, 2007. – С.102.

відносну рівність, а саме, принцип ставитись рівно до рівного та нерівно до нерівного... Різне ставлення до нерівних питань, зважаючи на їх нерівність, не тільки дозволено, але й вимагається»¹¹.

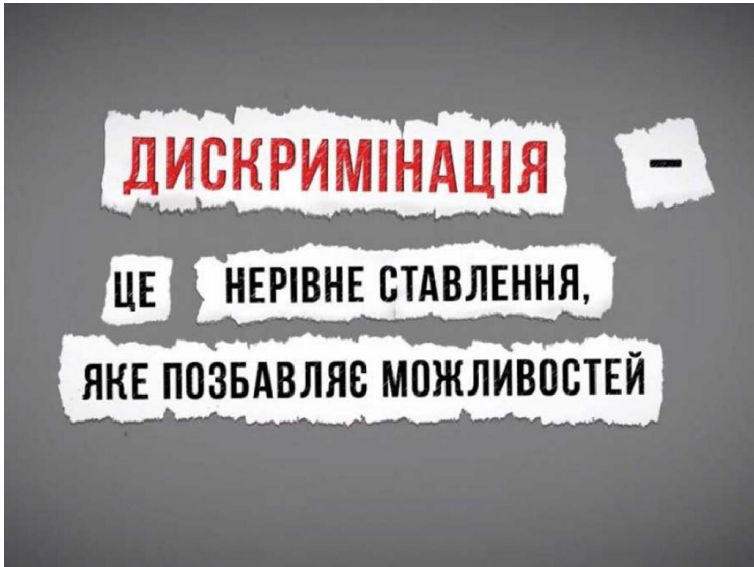

Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=дискримінація+-це+нерівне+ставлення++фото&biw=1326&bih=627&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=9KmOeBUcscgXBM%253A%252CbviLVT4uA3PZ8M%252C_&usg=AFrqEzddkyuX4T6HN3S3acwc9IYEWtp6Lw&sa=X&ved=2ahUKEwjExMeO-MLdAhVxoosKHcr3DggQ9QEwAXoECAYQBg#imgsrc=9KmOeBUcscgXBM:

Одними з перших документів, які нормативно закріпили принцип рівності, надавши йому об'єктивованої форми, є Декларація незалежності США (1776) та Декларація прав людини і громадянина (1789). В абзаці першому Декларації незалежності США вказано:

¹¹ Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners. – London : Interights ; The International Centre for the Legal Protection of Human Rights, 2011. – 260 p.

«We hold the setruths to be self-evident, that all menare created equal...», що в перекладі означає: «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними...»¹². Преамбула до Декларації прав людини і громадянина проголосила важливість рівноправності, зазначивши, що «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості та загального миру».

Водночас принцип рівності закріплено актами національного права. Зокрема, він відображений у ст. 21 і ст. 24 Конституції України: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах»; «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, за мовними або іншими ознаками». Тобто, по-перше, права і свободи рівно визнаються за будь-якою людиною; по-друге, забороняється дискримінація в користуванні правами за будь-яких підстав, пов'язаних зі статусними властивостями особи; по-третє, гарантується рівність перед законом. Конституція України відображає елементи принципу юридичної рівності, а саме: 1) принцип рівності перед законом; принцип рівності перед судом; принцип рівності прав і свобод людини та громадянина.

Вочевидь, принцип юридичної рівності тісно пов'язаний з принципом заборони дискримінації. Останній може бути одним із способів забезпечення юридичної рівності. При цьому, фактично втілюючи принцип юридичної рівності, держава може досягти фактичної недискримінації¹³.

¹² The Declaration of Independence: A Transcription. InCongress, July 4, 1776 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html.

¹³ Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 2016. – 201 с.

§ 3. Характеристика ознак, за якими заборонена дискримінація

У міжнародному праві принцип заборони дискримінації, як і в національному праві України, не є новим явищем. Вивченню даного принципу приділяли увагу Комітет ООН з прав людини, Європейський Суд з прав людини тощо.

Заборона дискримінації, принцип недискримінації чи недопущення дискримінації, як і заборона катування, закріплені практично в усіх міжнародних документах, які стосуються прав і свобод людини, міждержавних відносин, діяльності міжнародних організацій, здійснення міжнародної політики. Оскільки міжнародні стандарти по суті є міжнародними нормами, вважаємо, що до них можна застосувати класифікацію міжнародних правових норм на універсальні та регіональні. Відзначимо, що регіональні стандарти завжди впливають з традицій, особливостей, рівня розвитку якої-небудь групи країн, а не всього світового співтовариства, а отже, можуть йти далі універсальних, бути більш конкретними і розгорнутими¹⁴.

Протиправність дискримінації впливає із загальноєвропейських принципів і норм Статуту ООН 1945 р. та міжнародних актів про права людини. Це такі міжнародні акти, як Загальна декларація ООН про права людини 1948 р., Конвенція ООН про попередження злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенція ООН про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю однакової цінності 1951 р., Конвенція ООН про дискримінацію в галузі праці і занять 1958 р., Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1963 р., Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Декларація ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р., Міжнародна конвенція ООН про припинення злочину апартеїду і

¹⁴ Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальноєвропейське дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 2016. – 201 с.

покарання за нього 1973 р., Декларація ЮНЕСКО про расу і расові забобони 1978 р., Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Декларація ООН про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р., Декларація ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин 1992 р. тощо.

Принцип заборони дискримінації є настільки важливим, що ст. 3 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. зобов'язує забезпечити рівне для всіх право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті. Крім того, ч. 1 ст. 4 вимагає, щоб заходи, які проводяться державами на відступ від своїх міжнародно-правових зобов'язань, не тягнули за собою дискримінації лише на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Також ч. 2 ст. 20 зобов'язує держав-учасниць Пакту заборонити законом будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства.

Також варто окремо виділити Європейську соціальну хартію, прийняту 18 жовтня 1961 р. (переглянута 3 травня 1996 р.)¹⁵. Частина V ст. E Європейської соціальної хартії встановлює пряму заборону дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, здоров'я, належності до національної меншини, народження або інших обставин при здійсненні прав, передбачених у цій Хартії.

Загалом під егідою Ради Європи прийнято понад 180 конвенцій та угод, що охоплюють широкий спектр відносин. Вони спрямовані на вдосконалення захисту прав людини. До них входять і ті, які містять заборони дискримінації: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; Європейська соціальна хартія 1961 р.; Європейська хартія про місцеве самоврядування

¹⁵ Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р. (переглянута 3 травня 1996 р.): станом на 3 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

1985 р.; Європейська хартія про регіональні мови і мови меншин 1992 р.; Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. тощо.

В різних міжнародно-правових актах може даватися різне поняття дискримінації. Іноді акт, який містить заборону дискримінації, не розкриває, яке ставлення потрібно розглядати як дискримінаційне; у таких випадках поняття дискримінації виробляється в практиці його контрольних органів, як-от: Комітет ООН з прав людини, Європейський суд з прав людини тощо.

Про багатогранність дискримінації свідчать численні термінологічні сполучення: «принцип заборони дискримінації», «принцип недискримінації», «дискримінаційний характер», «дискримінаційна норма», «дискримінована», «недопущення дискримінації», «дискримінаційні відмінності», «дискримінаційне правозастосування», «дискримінаційні дії», «дискримінаційне обмеження», «дискримінаційна ознака», «дискримінаційний утиск», «дискримінаційна умова»¹⁶.

Принцип заборони дискримінації взаємопов'язаний з принципом справедливості та принципом рівності. Більше того, між цими трьома правовими категоріями спостерігається взаємозалежний правовий зв'язок, оскільки з плином часу і розвитком законодавства можливе правове переосмислення як справедливості та рівності, так і терміну «дискримінація». І в цьому випадку, безсумнівно, проявлятиметься пряма залежність зазначених правових категорій одна від одної. Зміст принципу недискримінації полягає у встановленні в праві заборони необґрунтованих та свавільних обмежень і переваг на підставі будь-яких ознак, що може призвести чи призводить до порушення основних прав і свобод особи.

Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

¹⁶ Супрунова М. С. Дискриминация как объект общеправового анализа: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Н. Новгород, 2007. – 185 с.

Отже, відповідно до Конституції України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України всі особи незалежно від їх певних ознак мають рівні права і свободи, а також рівні можливості для їх реалізації.

Форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб забороняються, а саме: пряма дискримінація; непрямая дискримінація; підбурювання до дискримінації; пособництво у дискримінації.

Не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують права та свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та/або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії, а саме:

- спеціальний захист з боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту;
- здійснення заходів, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, якщо такі заходи є необхідними;
- надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом;
- встановлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян;
- особливі вимоги, передбачені законом, щодо реалізації окремих прав осіб.

Державна політика щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на:

- недопущення дискримінації;
- застосування позитивних дій;
- створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації;
- виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

ТЕМА 3. ВИДИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЇЇ

1. *Класифікація дискримінації: загальна характеристика.*
2. *Підбурювання до дискримінації. Пособництво у дискримінації. Поняття та форми утиску.*
3. *Механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації.*
4. *Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації (на прикладах країн ЄС).*

§ 1. Класифікація дискримінації: загальна характеристика

Державна політика щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на недопущення дискримінації, застосування позитивних дій, створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації та виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Основним законодавчим актом, який містить узагальнююче визначення поняття «дискримінація», надає чіткі визначення її ключових форм є *Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»*¹⁷.

Прямою дискримінацією є ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно

¹⁷ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012р. № № 5207-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 32. – Ст. 412.

обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Приклади прямої дискримінації:

- обмеження доступу до екстреної медичної допомоги в залежності від законності перебування людини в країні;
- напис «циганам вхід заборонений» на вході в басейн;
- система водопроводу та каналізації, з якої систематично виключені території, де проживають представники певних меншин;
- неможливість вступу в шлюб людей однієї статі;
- закон, що забороняє використання мов меншин в ЗМІ.

Непрямою дискримінацією є ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Приклади непрямої дискримінації:

- вимоги до зросту претендентів на вакансію, в які не вписуються більшість жінок;
- порядок тестування дітей на знання мови, для з'ясування їх «придатності» до навчання у звичайних школах (або переведення їх до «спеціальних» шкіл), що вимагає від дитини такого володіння мовою, яке діти з певних меншин не можуть продемонструвати;
- закон про реституцію майна, де висувається умова безперервного проживання в країні, в той час як представники певних етнічних груп були змушені протягом декількох років проживати за кордоном.

Європейський суд з прав людини встановлює, що до переліку ознак, за якими заборонена дискримінація, входять сексуальна орієнтація¹⁸, гендерна ідентичність (трансгендерність або транс-сексуальність)¹⁹, тощо.

¹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини по справах «Алексеев проти Росії» (Alekseyev v. Russia) від 21.10.2010 №№ 4916/07, 25924/08, 14599/09, «Бончковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland) від

§ 2. Підбурювання до дискримінації. Пособництво у дискримінації. Поняття та форми утиску

Підбурювання до дискримінації – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками.

Підбурювання до дискримінації можна ідентифікувати, якщо:

1. Має місце надання вказівок, інструкцій або виголошення закликів щодо дискримінації певної особи або групи осіб за їхніми ознаками, за якими заборонена дискримінація;

2. Вказівки, інструкції або заклики можуть поширюватися публічно, тобто в присутності інших людей, або адресуватися лише конкретним людям, які, як передбачається, мають їх виконувати;

3. Вказівки, інструкції або заклики можуть поширюватися в письмовій або усній формі, а також можуть підбурювати до дискримінації безпосередньо (наприклад, пряма, директивна вказівка) або опосередковано (наприклад, розповсюдження друкованих або аудіовізуальних матеріалів, які за змістом є дискримінаційними);

4. Надання вказівок, інструкцій або виголошення закликів до дискримінації здійснюється особою, яка безпосередньо не вчиняє дискримінаційних дій або вдається до дискримінаційної бездіяльності.

Підбурювання до дискримінації є самостійною формою дискримінації. Тому при розгляді питання про притягнення до відповідальності за підбурювання не важливо, чи призвели відповідні вказівки або заклики до дискримінації у будь-якій іншій формі (наприклад, пряма дискримінація, утиск тощо), чи ні. Врешті-решт, безпосередній виконавець дискримінаційних вказівок може відмовитися від їх виконання та, відповідно, порушення норм антидискримінаційного законодавства.

03.05.2007 № 1543/06 та «Салгейру да Сілва Мута проти Португалії» (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal) від 21.12.1999 № 33290/96.

¹⁹ Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom) від 11.07.2002 № 28957/95.

Наприклад, Організація А. розповсюдила на території навчального закладу листівки, в яких вказувалося на те, що гомосексуальність є збоченням, яке веде до руйнації моральних підвалин суспільства, а представники ЛГБТ спільноти є педофілами та поширювачами СНІДу²⁰.

Пособництво у дискримінації – будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації.

З визначення пособництва у дискримінації впливають такі основні елементи цієї форми, за допомогою яких її можна ідентифікувати:

1. Відповідач (той, хто дискримінує), якому третя сторона надає певну допомогу, приймає рішення, вчиняє дію або вдається до бездіяльності, які призводять до дискримінації в будь-якій забороненій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» або іншими актами законодавства формі за будь-якою індивідуальною або груповою ознакою;

2. на час надання допомоги третя сторона має усвідомлювати дискримінаційний намір або передбачати дискримінаційний результат рішень, дій або бездіяльності того, хто дискримінує;

3. третя сторона має свідомо та добровільно надавати допомогу, тобто розуміти свою роль в ухваленні рішень, вчиненні дій чи бездіяльності, які мають на меті або своїм результатом дискримінацію;

4. допомога, яку надає третя сторона, повинна бути суттєвою для ухвалення рішень, вчинення дій або бездіяльності, які мають на меті або своїм результатом дискримінацію.

Утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Утиск необхідно ідентифікувати таким чином:

1. стосовно особи має місце поведінка, яка є образливою та принизливою для її людської гідності, а також/або створює

²⁰ Приклад складено на основі рішення Європейського суду з прав людини у справі «Vejdeland and Others v. Sweden» від 09.02.2012 № 1813/07

напружену і зневажливу атмосферу стосовно цієї особи в колективі;

2. поведінка має на меті або призводить до приниження гідності людини саме через будь-яку індивідуальну або групову ознаку;

3. описана вище поведінка має бути явно небажаною для особи, на яку вона спрямована або яка страждає від неї. Іншими словами, особа, яка стикається з дискримінаційною поведінкою, що принижує її гідність або прямо чи опосередковано створює ворожу, образливу та зневажливу атмосферу, зазвичай повинна в той чи інший спосіб повідомити правопорушника/цю про неприйнятність такої його/її поведінки, повідомити керівництво про неприйнятність поведінки свого/ своєї колеги тощо;

4. оцінюючи можливість кваліфікації тієї чи іншої поведінки як утиску, також варто пам'ятати про те, що мова не може йти про одиничні та ізольовані інциденти образи честі та достоїнства людини, хоча б за певними ознаками, за якими заборонена дискримінація;

5. для кваліфікації поведінки як утиску вона повинна завдавати суттєвої моральної або матеріальної шкоди особі або групі осіб, які від неї страждають, а у випадку, коли утиск призводить до створення напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери – така атмосфера повинна відчутно негативно впливати на умови діяльності особи або групи осіб, помітним чином негативно впливати на їхню здатність здійснювати свою діяльність, наприклад, виконувати свої посадові, службові або інші функціональні обов'язки.

Таким чином, **утиск може набувати таких форм:**

– словесних образ, коментарів або натяків, спрямованих на приниження гідності людини через, наприклад, її колір шкіри, етнічну приналежність, стать, інвалідність, сексуальну орієнтацію тощо;

– образливих сексистських, гомофобних, антисемітських тощо жартів, анекдотів;

– публічного поширення сексистських, ксенофобних, гомофобних та інших печатних або графічних матеріалів (постерів, листівок, брошур тощо);

- образливих жестів сексистського або ксенофобного характеру;
- ігнорування, ізоляції або сегрегації через стать, етнічну належність, сексуальну орієнтацію тощо;
- актів фізичної агресії та насильства і т.д.

Окремим різновидом утиску є **сексуальні домагання**.

Наприклад: *В. працювала помічницею директора та отримувала від нього численні непристойні зауваження сексуального характеру, хтиві натяки на їхні можливі сексуальні стосунки, запрошення приєднатися до нього після роботи для спільного проведення часу та розваг. Попри те, що В. настійливо відмовлялася від усіх пропозицій директора, його чіпляння до неї тривали близько півроку, аж поки він не заявив В., що якщо вона «підє йому назустріч», її статус і зарплата на роботі можуть значно підвищитися. У відповідь на це В. заявила, що попри його глибоке переконання в тому, що «багато секретарок мають сексуальні стосунки зі своїми начальниками», вона хотіла б, аби їхні відносини залишалися виключно професійними. Після цього директор почав принижувати її перед колективом як «несправжню жінку», шукати приводи для позбавлення її премій та винесення доган, а зрештою – звільнив її²¹.*

Отже, сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

§ 3. Механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації

Суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є:

- Верховна Рада України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

²¹ Приклад складено на основі рішення Апеляційного суду округу Колумбія (США) у справі «Barnes v. Constle» від 27.07.1977

- Кабінет Міністрів України;
- інші державні органи, органи місцевого самоврядування; громадські організації, фізичні та юридичні особи.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у рамках здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина та захистом прав кожного на території України і в межах її юрисдикції запобігає будь-яким формам дискримінації та здійснює заходи щодо протидії дискримінації, а саме:

- здійснює контроль за дотриманням принципу недискримінації в різних сферах суспільних відносин, зокрема у приватній сфері;

- звертається до суду із заявами про дискримінацію з метою захисту суспільних інтересів та особисто або через свого представника бере участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

- проводить моніторинг та узагальнює результати дотримання принципу недискримінації в різних сферах відносин;

- розглядає звернення осіб та/або груп осіб з питань дискримінації;

- веде облік та узагальнює випадки дискримінації в різних сферах відносин;

- вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації, застосування та припинення позитивних дій;

- надає висновки у справах про дискримінацію за зверненням суду;

- висвітлює у щорічній доповіді питання запобігання та протидії дискримінації та дотримання принципу недискримінації;

- здійснює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними органами зарубіжних країн з питань дотримання міжнародних стандартів недискримінації;

- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією і законами України.

Кабінет Міністрів України:

- забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на дотримання принципу недискримінації в усіх сферах

життя суспільства;

- спрямовує і координує роботу міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади із забезпечення запобігання та протидії дискримінації;

- враховує принцип недискримінації під час прийняття нормативно-правових актів;

- затверджує порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів;

- здійснює інші повноваження у сфері запобігання та протидії дискримінації, передбачені законом.

Державні органи та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень:

- готують пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації;

- здійснюють позитивні дії;

- дотримуються принципу недискримінації у своїй діяльності;

- співпрацюють з громадськими організаціями щодо дотримання принципу недискримінації;

- сприяють науковим розробкам у сфері запобігання та протидії дискримінації;

- провадять просвітницьку діяльність з питань запобігання та протидії дискримінації.

Громадські організації, фізичні та юридичні особи мають право:

- брати участь у розробленні рішень, що приймаються державними органами та органами місцевого самоврядування, щодо запобігання та протидії дискримінації;

- делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань запобігання та протидії дискримінації у разі їх утворення при державних органах та органах місцевого самоврядування;

- проводити моніторинг з питань запобігання та протидії дискримінації;

- представляти в судах інтереси осіб та/або груп осіб, стосовно яких було застосовано дискримінацію;

- проводити громадську антидискримінаційну експертизу проектів нормативно-правових актів;
- провадити іншу діяльність відповідно до законодавства з питань дотримання принципу недискримінації.

§ 4. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації (на прикладах країн ЄС)

Типовий випадок дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації – це коли особа зазнає відмінності у ставленні через свою гомосексуальну чи бісексуальну орієнтацію. Однак ця підстава охоплює також і дискримінацію за ознакою гетеросексуальності.

Приклад: Шведський Омбудсмен з питань дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації ('НомО') розглядав справу, в якій жінка (гетеросексуал) скаржилася на дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації на тій підставі, що Шведська національна федерація захисту лесбійок, геїв і трансгендерних людей відмовила їй у прийнятті на роботу на посаду менеджера з інформаційних відносин²². Жінці пояснили, що вони планують провадити свою інформаційно-просвітницьку діяльність через осіб, сексуальна орієнтація яких відповідає профілю організації, і тому шукають на цю посаду людину, що ідентифікує себе як гомосексуал чи бісексуал. Суд дійшов висновку, що скарги не можна порівнювати з гомосексуалом чи бісексуалом для цілей прийняття на цю посаду, а тому не можна говорити про менш сприятливе ставлення до неї; у будь-якому випадку така дискримінація є виправданою на підставі невід'ємної вимоги до професії.

Хоча стаття 14 прямо не згадує «сексуальну орієнтацію» серед числа захищених ознак, ЄСПЛ неодноразово зазначав, що вона входить до переліку «інших» ознак, що захищаються за статтею 14²³.

²² Шведський Омбудсмен з питань дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації (НомО), рішення від 21 червня 2006 року, досьє № 262/06.

²³ Див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі Фрете проти Франції (Frette v. France) (№ 36515/97), 26 лютого 2002 року, пункт 32.

Наприклад: у справі С.Л. проти Австрії (S.L. v. Austria) заявник скаржився на те, що відповідно до національного права сексуальні відносини між чоловіками, якщо одна зі сторін не досягла вісімнадцяти років, становлять кримінально каране діяння²⁴. Натомість, жінки (одностатевої і гетеросексуальної орієнтації) могли вступати у статеві зносини з чотирнадцяти років.

ЄСПЛ визнав це дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації.

Наприклад: у справі Е.Б. проти Франції (E.B. v. France) заявниці відмовили у задоволенні клопотання про всиновлення дитини на тій підставі, що в побуті заявниці відсутня рольова модель чоловічої поведінки²⁵.

Відповідно до положень національного законодавства батьки-одинаки мають право на всиновлення дитини, тому ЄСПЛ дійшов висновку, що рішення державних органів пояснюється насамперед тим, що заявниця перебуває у стосунках з іншою жінкою. На цій підставі ЄСПЛ вирішив, що це рішення є дискримінаційним за ознакою сексуальної орієнтації.

Слід зазначити, що стаття 8 ЄСПЛ (право на повагу до особистого життя) забезпечує також захист від державного втручання до сфери сексуальної орієнтації як такої. Отже, якщо було дискримінаційне поводження на цій підставі, можна просто оскаржувати порушення статті 8, не торкаючись при цьому питань дискримінації.

Наприклад: справа Даджен проти Сполученого Королівства (Dudgeon v. UK) стосувалася положення національного законодавства, що встановлює кримінальну відповідальність за добровільні статеві зносини між повнолітніми чоловіками²⁶. Заявник скаржився на те, що оскільки він гомосексуал, то йому загрожує кримінальне переслідування. ЄСПЛ вирішив, що це саме по собі є порушенням його особистого життя, що також включає в себе елемент

²⁴ ЄСПЛ, С.Л. проти Австрії (S.L. v. Austria) (№ 45330/99), 9 січня 2003 року.

²⁵ ЄСПЛ, Е.Б. проти Франції (E.B. v. France) [Велика палата] (№ 43546/02), 22 січня 2008 року.

²⁶ ЄСПЛ, Даджен проти Сполученого Королівства (Dudgeon v. UK) (№ 7525/76), 22 жовтня 1981 року.

«сексуального життя». Він також зазначив, що захист суспільної моралі дійсно відповідає критеріям законної мети, однак її можна досягти без настільки серйозного втручання в особисте життя індивідів.

ЄСПЛ особливо намагається забезпечити захист осіб у ситуації, коли держава втручається у сфери, що зачіпають ключові елементи людської гідності, наприклад, сексуальне чи сімейне життя.

ТЕМА 4. ГЕНДЕР, СТАТЬ ТА СЕКСУАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВІДМІННОСТІ

1. *Поняття та сутність гендеру, статі та сексуальності.*
2. *Становлення теорій гендеру.*
3. *Гендерні стереотипи та гендерні ролі.*
4. *Поняття та види сексуальних орієнтацій: історія розвитку та сучасний стан; порівняльний аналіз з європейськими країнами.*

§ 1. Поняття та сутність гендеру, статі та сексуальності

Гендерним питанням в Україні приділяється недостатньо уваги. Гендерна політика не чинить реального впливу на ситуацію, що склалася, і не вирішує проблемних для України гендерних питань. Частіше всього це пов'язано із малою обізнаністю управлінців, політиків та пересічних громадян із питаннями важливості забезпечення рівності чоловіка та жінки та, зокрема, некоректного розуміння самого поняття «гендер». Навряд чи знайдеться ще одне поняття, у відношенні якого сьогодні існувало б стільки плутанини і непорозуміння. Тому в даній темі розглянемо значення терміну та його складові.

Поняття «гендер» (gender) означає соціальне очікування від представників кожної статі. Але, на відміну від поняття «стать», воно стосується не біологічних особливостей, за якими різняться чоловіки та жінки, а соціально сформованих рис. Тобто якщо зі статтю пов'язані лише фізичні відмінності будови тіла, то з гендером – психологічні, соціальні, культурні відмінності між чоловіками та жінками.

Вважається, що вперше термін «гендер» був введений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером у

праці «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності» (1968р.). ввів американський професор психіатрії в Медичній школі UCLA і дослідник клініки гендерної ідентичності UCLA Роберт Столлер у 1968 році, «запозичивши» його з лінгвістики, де це поняття означає граматичний рід. Вчений вдався до використання цього терміну після осмислення отриманого досвіду під час операцій над транссексуалами. Він переконався, що набагато легше поміняти біологічну стать, ніж сформувавши іншу статеву ідентичність. Культурні й соціальні аспекти статевої ідентичності Роберт Столлер назвав словом «гендер».

Гендер (англ. *Gend* – «стать», від лат. *Genus* – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто деякий соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини.

Біологічна стать людини визначається як сукупність анатомічних, фізіологічних, біохімічних та генетичних характеристик, що відрізняють чоловічий організм від жіночого, здатних застосовуватися окремо або в комплексі для ідентифікації та розрізнення чоловіка від жінки.

Біологічна стать – це також один з п'яти компонентів людської сексуальності. Інші чотири компоненти сексуальності:

- сексуальна орієнтація;
- сексуальна ідентичність;
- гендерна ідентичність;
- соціальна гендерна роль.

Що ж стосується терміна «сексуальність», то він з'явився на початку XIX століття.

Сексуальність – це статева чуттєвість. Зазвичай сексуальність осмислюється та переживається за допомогою таких слів, як «привабливість», «потяг» та «акт».

Отже, сексуальність – домінантна ознака людської екзистенції, що є підґрунтям і причиною формування найбільш потужних за силою вираження інтенцій, пов'язаних з підкоренням, утриманням в полі уваги, розпорядженням і оволодінням іншим як носієм власної ідентичності. Сексуальність відповідає радше становищу людини, тобто сукупності найтривкіших рис її існування, завдяки яким людина є такою, якою кожен з нас відкриває щоразу себе та інших, коли замислюється над тим, аніж її природі. Інакше кажучи, сексуальність може виявитися дечим, що відділяє реальну людину, її істинну природу, від її прояву або того аспекту її існування, який відкривається обмеженій людській свідомості.

Соціальна гендерна роль – індивідуальне оприявлення приналежності до чоловічого, жіночого або іншого («третього») гендеру у соціальній обстановці (відповідно до культурних норм і стереотипів).

На відміну від біологічної статі, гендер виступає набором соціально рольових самоідентифікацій (самовизначень), які можуть збігатися з суто біологічними особливостями або суперечити їм.

Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з двохрічного віку.

При збігу біологічних статево-рольових стереотипів із гендером статево-рольова поведінка може бути схарактеризована як нормативна; За відсутності такого збігу є підстави вести мову про гендерні інверсії²⁷.

Поняття гендеру не має чіткого й однозначного визначення ні в соціології, ні в психології, ні в сексології, ні в праві через брак згоди щодо розуміння його суті. Так, до 1970-х рр. терміни «стать» і «гендер» вживались як синоніми, однак із початком сексуальної революції вони почали протиставлятися одне одному: перше поняття означає біологічну стать, а друге – соціальну стать, або

²⁷ Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гендер>

соціально закріплену роль, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Саме таке визначення гендеру дала Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 2011 р. (далі – Стамбульська конвенція), уперше на рівні міжнародного права закріпивши поняття гендеру.

В другій половині ХХ ст. використання цього слова змінилось у бік визначення сексуальної ідентичності індивіда. Слово «гендер» стало феміністичним терміном. Гендерні феміністки стали відокремлювати стать від гендеру з метою допомогти жінкам залишити місце, відведене їм природою й суспільством. Ж. Котьє зазначає: «Повага до гідності жінки та визнання її рівних із чоловіком прав означає рівність прав щодо участі в культурному, економічному, суспільному й політичному житті. Однак досягнута в цій сфері рівність прав повинна йти поруч із визнанням особливого покликання жінки; ця рівність не має шкодити жінці, материнству та сім'ї»²⁸.

Феміністками висунуто ідею про те, що відмінності між статями були вигадані суспільством. На думку гендерних феміністок, гомосексуальна, гетеросексуальна й бісексуальна орієнтації мають однакове значення та залежать від переваг індивіда²⁹. Зазначена проблема особливо загострюється з огляду на те, що для гендерних феміністок існує п'ять статей, а не дві: варто говорити не про чоловіків і жінок, а про гетеросексуальних жінок, гомосексуальних жінок, гетеросексуальних чоловіків, гомосексуальних чоловіків та бісексуалів.

Із цього приводу влучно висловлюється О. Альзамора Реворедо: «Свобода» прибічників гендерної перспективи, які проголошують наявність п'яти статей, суперечить усім наявним науковим даним, відповідно до яких з генетичної позиції існує лише дві

²⁸ Котьє Ж. Равные права мужчин и женщин // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М.: Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 690–692.

²⁹ Вольмер де Коль Б. Новые определения гендера // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М.: Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 495–496.

можливості: можна бути або чоловіком, або жінкою, і немає жодних проміжних варіантів між ними»³⁰.

Отже, феміністські теорії становлять пряму загрозу цінностям сім'ї й шлюбу. Суспільство не зобов'язане зосереджуватись на сексуальних проблемах чи відхиленнях окремих індивідів настільки, щоб надавати зазначеним аномаліям правовий статус. Фактично відбувається насилля над природою заради так званої рівності в правах³¹.

Коли йдеться про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, під цим поняттям можуть розумітись такі явища: а) формальна рівність (рівність юридична, закріплена законодавчо); б) рівність можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги певній соціально-демографічній групі для створення однакових з іншими групами умов); в) рівність результату (цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, що можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією). У правовій сфері прихильники гендерної й феміністської теорій намагаються дослідити питання «рівності» та «відмінностей»: наскільки можлива рівність різних людей (насамперед за ознакою статі), у яких межах можливе запровадження «нерівності» для досягнення рівності тощо³².

Ще до прийняття Стамбульської конвенції відбувався процес закріплення похідних від гендеру словосполучень (гендерна рівність, гендерна дискримінація, гендерна політика) у національному законодавстві, а також у праві Європейського Союзу й міжнародному праві без надання визначення самого поняття «гендер», що фактично суперечило правилам юридичної техніки.

Зараз у світі активно відбувається процес наповнення гендерним змістом національного законодавства. Урахування рівних прав і можливостей у законодавстві різних країн відбувається

³⁰ Альзамора Реворедо О. Гендерная идеология: опасности и цели // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М.: Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 113–128.

³¹ Львова О. Принцип рівності у праві: теорія і практика: [монографія] / за ред. Н. Оніщенко. – Київ: Юридична думка, 2014. – С. 16.

³² Офіційний вісник України: щотижневий збірник актів законодавства. – 2005. – № 40. – С. 48–55.

залежно від сили впливу інших соціальних норм (традицій, звичаїв, ustalеної моралі, політичних норм тощо). Релігії справляють значний вплив на формування традиційних норм у національних суспільствах. По-різному відбувається процес освоєння гендеру нового часу та відображення його в чинному законодавстві різних галузей права. Навіть Європа не є гендерно однорідною та має певні особливості щодо гендерного втілення в праві в різних країнах. Однак, незважаючи на всі особливості, існує тенденція до зближення гендерних процесів у юридичному їх вираженні, а саме формування гендерного компонента в системі законодавства³³.

Очікування щодо «правильної» чоловічої (**маскулінної**) та жіночої (**фемінної**) поведінки дуже змінюються залежно від умов та обмежень різних суспільств – або всередині одного суспільства в різні історичні періоди.

Наприклад, сучасні очікування «правильної» чоловічої поведінки («хлопці не плачуть») були невластиві давнім грекам. Герой «Іліади» Ахілл після втрати бранки Брісеїди у сльозах біжить скаржитися матері на образу, заподіяну Агамемноном (а мати тут же звертається до Зевса, вимагаючи помсти за сина). У Європі фактично до середини ХХ ст. сльози вважалися виявом щирості й були для чоловіків цілком прийнятними.

Ще більше відрізняються очікування щодо чоловічої та жіночої зовнішності в різних суспільствах. Наприклад, асоціація «рожевий колір – для дівчаток, блакитний – для хлопчиків» з'явилася в 1940-х роках завдяки старанням американських маркетологів. До цього рожевий, навпаки, вважався занадто агресивним кольором, що більше пасує хлопчикам, а дівчаток радили одягати в блакитне.

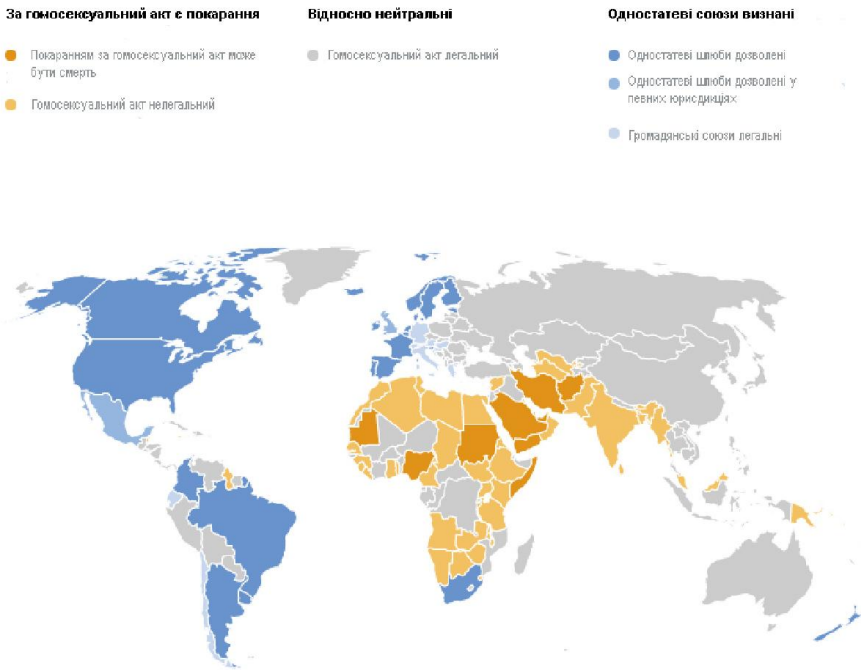
Упередження щодо чоловіків та жінок, а також гомосексуальних і гетеросексуальних людей призводять, зокрема, до:

- **психологічної напруги.** Наприклад, «переконання, що чоловіки мають домінувати над жінками, веде до того, що хлопці відчують постійну тривогу та намагаються доводити свою першість через бійки, вживання алкоголю, сексуальні домагання, відмову від допомоги тощо. Натомість дівчатка відчують, що

³³ Мельник Т. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – Київ: Логос, 2004. – С.42–43.

повинні применшувати власні здібності та робити вигляд, що вони менш розумні, ніж це є насправді, не протестувати проти сексуальних домагань та відмовлятися від тих хобі, спорту й занять, що можуть видатися «нежіночними»;

- **насильства та дискримінації.** Наприклад, гомосексуальні та бісексуальні підлітки можуть стати жертвами насильства з боку однолітків та дорослих: фізичного (побиття, обмеження свободи пересування) та психологічного (цькування, образи, насмішки);

Права гомосексуалів у світі. Фото з інтернет-сайту: washingtonpost.com

- **нерівні можливості.** Наприклад, деякі професії вважаються «чоловічими» й жінкам важко в них «пробитися». Інші вважаються «жіночими», й вони зазвичай низькооплачувані (наприклад, швачка та медсестра, які навіть у національному класифікаторі професій вказані саме в жіночому роді, хоча на цих

роботах працюють також чоловіки). У тих сферах, де зайняті й жінки, й чоловіки, останні мають більше можливостей потрапити на керівні посади і, відповідно, заробити більше. Від чоловіків не чекають, що вони покинуть кар'єру після появи дітей. Навіть використання чоловіками декретної відпустки лишається досить рідкісним у нашій країні явищем³⁴.

§ 2. Становлення теорій гендеру

Концепція гендеру стала загально визнаним досягненням неофеміністського руху, що розгорнувся в 60-70-х роках на Заході. Цей рух, врешті-решт, змінив уявлення про зміст демократії, змусив побачити багатобарвність соціального простору. Визнання різноманітності соціальних явищ і суперечностей дозволило розпочати новий дискурс про наявність і можливість співіснування різних форм суб'єктивності. Неофемінізм почали оцінювати за новими критеріями – вільної людини, що в своїй ідеології прагне показати, в чому полягає несправедливість світоустрою щодо жінок та як її подолати.

Від середини 70-х років у західних університетах повсюдно стали виникати центри жіночих, феміністичних, гендерних досліджень. Головним завданням таких центрів стало дослідження та визначення особливостей жіночого начала, жіночих підходу та цінностей.

До 60-х років ХХ століття всі дослідження гуманітарних наук були андроцентричними і здійснювали їх з позицій чоловічого домінування в суспільстві. Фемінізм першої хвилі увів жінку та жіночу проблематику у предметне поле цих дисциплін.

Неофеміністський рух 60–70-х років запропонував новий дискурс. Почався активний пошук моделі рівних можливостей чоловіків і жінок. Рівень таких досліджень характеризувався передусім критикою сучасної суспільної науки, що заважає продук-

³⁴ Тетерюк М. Що таке стать, гендер та сексуальність і чому їх не варто плутати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediadriver.online/seksualnist-ta-gender-v-media/shho-take-stat-gender-ta-seksualnist-i-chomu-yih-ne-varto-plutati/>

тивному виникненню нових відповідних дійсності знань про стан жінки та чоловіка в суспільстві.

Широке застосування концепції гендеру, гендерних студій і досліджень у країнах Заходу (Канаді, США, Скандинавських країнах) відчутно вплинуло на еволюцію суспільних норм та уявлень про стосунки статей та призначення жінки.

Наукові дослідження стимулювали зміни в масовій свідомості в напрямку критики сексизму, для якого характерні:

- неухага до жінки, про яку згадують лише тоді, коли це вигідно для чоловіка;
- ідея про те, що в будь-яких проявах чоловік – це норма, а жінка – відхилення; протиставлення чоловічої природи жіночій.

Соціально та культурно значущі відмінності в поведінці, звичаях і соціалізації в цілому чоловіків і жінок знаходили своє відображення в науковому описі, особливо в антропології та етнографії. Однак ідея про розмежування понять біологічної статі та статі соціального (гендер) виникла лише в період постмодернізму.

У 80-х роках з'явилося більш врівноважене розуміння гендера як проблеми не тільки експлікації жіночої історії, жіночої психології тощо, а й як проблеми всебічного дослідження жіночності і чоловічності і пов'язаних з ними соціальних і культурних очікувань.

На початку 80-х років відбувається інтеграція жіночих досліджень у вищу освіту в деяких країнах, а також триває процес створення так званих «гендерно збалансованих навчальних планів» за допомогою введення нового знання про жінок у традиційні соціальні та гуманітарні предмети. Основною метою цього періоду була загальна інституалізація жіночих досліджень у систему вищої освіти.

Цей період дістав назву *мейнстріму* (*gender mainstreaming*) жіночих досліджень, а його основні зусилля були спрямовані на узагальнення всієї ідеології вищої освіти (зокрема, в США). Найсерйозніші програми відкривали дослідницькі інститути та центри, почали видавати наукові та популярні видання, журнали. Окремі такі інституції навіть набули статусу навчальних підрозділів і відповідних факультетів. В університетах розпочалось широке обговорення статусу жінок, явищ дискримінації в публічному житті та приватній сфері, гендерних упереджень (стереотипів), наявних у

соціумі, літературі, освіті. Запроваджено спеціальні проекти та журнали, спрямовані на узагальнення жіночих досліджень («*Feminist Studies*», «*Women's Studies*», «*Signs*», «*Quest*», «*Sex Roles*», «*Women's Studies Newsletter*»). Вперше було опубліковано антології з жіночих досліджень.

Другий період розвитку жіночих досліджень був пов'язаний з переосмисленням не лише ролі жінок у житті суспільства, а й самого принципу традиційної, дисциплінарної організації знання.

Процес формування мережі гендерних досліджень розпочався в 1980–90-х роках у країнах Західної Європи. Їх основними завданнями стає: забезпечити критичну перспективу дискусії з проблем жіноцтва, осмислити різнобарв'я феміністських підходів, а також важливість філософського осмислення категорії *відмінність* у сучасних феміністських дослідженнях; розвинути знання про розмаїття дослідницьких методологій у жіночих дослідженнях; сприяти усвідомленню філософських та етикоморальних аспектів, що виникають у процесі дослідження жінок; осмислити зміщення акценту в феміністській теорії та методології в напрямку філософії, здійснювати феміністську критику культурних досліджень тощо.

Проблематика гендерних досліджень містила проблеми ідентичності та репрезентацій, конструкції маскуліності та фемінності в міжнародному масштабі; сім'ю, право та різні дискурси гендеру; гендер та простір; теорії інакшості (*queer theory*); рівні можливості; роботу й освіту; насилля та порушення прав; феміністський рух і феміністську теорію.

За період 1990-х років поступово в європейських країнах відкриваються дослідницькі організації, в назвах яких є термін «гендер».

М. Ейхлер у книзі «*Подвійний стандарт*» написала: «Мета фемінізму – створити науку, відповідальну за поведінку всіх людей, – чоловіків і жінок. Не можна вважати поведінковою нормою чоловічу модель та на її тлі оцінювати модель жіночої поведінки. Жінка – суб'єкт історії та її творець такою ж мірою, що й чоловік.

Слід розглядати дії не як такі, що усувають одна одну, а бачити їх як єдиний процес. Подвійний стандарт слід відкинути»³⁵.

Попри суперечки щодо того, чи можна вважати жіночі дослідження прямим продовженням жіночого руху, а також теоретичну дискусію про характер зв'язку академічного фемінізму та практики жіночого руху, можна впевнено стверджувати, що перші курси з жіночих досліджень було запроваджено безпосередньо під впливом цього руху. У цей період теоретичний аналіз вважався найважливішою умовою соціальних змін, а дослідження пригноблення жінок асоціювалось так чи інакше з пошуком політичних і соціальних можливостей подолання нерівності в патріархальних та капіталістичних суспільствах. Тісний зв'язок теорії й практики був найголовнішим принципом розвитку цієї академічної дисципліни, зокрема в США, а політичний характер знання надавав їй особливо феміністського сенсу.

Поступово центром розвитку феміністичних ідей стають так звані «гуртки з підвищення самосвідомості», в яких на основі психоаналітичної традиції (на ґрунті *case study*) переосмислюються стереотипи сприйняття та оцінювання різних ситуацій. З практики таких гуртків виростають, зокрема, спеціальні освітні програми для жінок та, зрештою, *women studies*, а пізніше, починаючи від 90-х років, дещо опозиційна до неї дослідницька дисципліна – гендерні дослідження (*gender studies*).

Дослідження жінок спочатку виникли в традиційних академічних, соціальних і гуманітарних дисциплінах: переважно в літературі, історії, філософії, соціології та психології. Викладання багатьох, дуже строкатих за тематикою та змістом курсів, було започатковано як офіційно, так і неофіційно. Перші феміністські вимоги були пов'язані з «додаванням жінки» до навчальних планів, посібників, підручників, видавничих каталогів. Дуже скоро стало зрозуміло, що підхід «додати жінку» в соціальне, філософське знання недостатній, оскільки жодна з традиційних дисциплін не могла представити вичерпну характеристику жіночої проблематики. В результаті було усвідомлено нагальну необхідність цілеспря-

³⁵ Ашвин С. Гендерная солидарность против экономических трудностей? Влияние советского наследия // СОЦИС. – 2006. – № 4. – С. 57–68.

мованішого розвитку самостійних програм жіночих досліджень, що принципово цілісно відбивали б та вивчали життя жінок на основі так званого «жіночого», а не універсалізованого чоловічого досвіду.

Методологічною проблемою розвитку гендерних досліджень у Західній Європі постає питання про взаємовідносини жіночих досліджень в Західній Європі та Північній Америці. Контекст розвитку цих світових регіонів має свою специфіку. Для американських і європейських жіночих та гендерних досліджень характерне їх домінування під загальною назвою «західного фемінізму» на світовому ринку; однак воно «не зупиняє розвитку інших видів фемінізму в інших країнах та не звужує їх до варіантів західного... Навпаки, в різних країнах різні види фемінізму розвиваються всередині власних політичних культур та історій і змінюють, у свою чергу, західні моделі фемінізму»³⁶.

Загалом становлення гендерної теорії поступово прийшло до розмежування з жіночими дослідженнями. Такі розбіжності і їх обґрунтування були спричинені видозміною предмета дослідження. Зокрема, замість однієї або двох статей у центр уваги гендерних досліджень потрапили п'ять: жіноча, чоловіча, гетеросексуальна, гомосексуальна, транссексуальна. Відбулися потужні зміни і в самій феміністичній методології. Академічний фемінізм розвинувся, політична практика також відчула видозміни.

З плином часу феміністська методологія есенціалізму перетворилася на різні форми постмодернізму. Характер таких видозмін відбився на переході від *логіки сутності (есенціалізм)* до *логіки різниці в гендерних дослідженнях*. Єдина субстанційна категорія *жінки* в жіночих дослідженнях перестала існувати як домінанта.

Проте, в науці до сьогодні немає єдиного погляду на природу гендеру. Його відносять, з одного боку, до розумових моделей, розроблених з метою більш чіткого наукового опису проблем статі та розмежування її біологічних та соціокультурних функцій. З іншого боку, гендер розглядається як конструкт соціальний,

³⁶ Агєєва В.П. Гендерна літературна теорія і критика [Текст] // Основи теорії гендеру: навч. посіб. / відп.ред. М.М. Скорик. – Київ: К.І.С., 2004. – С. 426–445.

створюваний суспільством. Найбільшу популярність отримали концепція соціального конструктивізму і теорія інтеракціонізму³⁷.

§ 3. Гендерні стереотипи та гендерні ролі

Яким би не було людське суспільство, воно складається з двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок. І в культурі кожного суспільства є норми, моделі поведінки, традиції, які передаються від покоління до покоління, уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні ролі їм відігравати.

Біологічно зумовленими є лише кілька ролей: *вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі* тощо – для жінок та *генетичного батька, чоловіка, сина* тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками.

Однак історично від чоловіків та жінок очікували виконання різних соціальних ролей. Завжди існував гендерний розподіл праці, традиційний для патріархального суспільства: жінка – мати-вихователька, домогосподарка, доглядальниця; чоловік – батько-годувальник, захисник, здобувач засобів до існування. В наш час для жінки припустимою стала робота поза домом, бажано сумісна з домашньою працею і внутрішньо-сімейними ролями, для чоловіка – працівника поза домом, лідера і керівника. За такими уявленнями, чоловіків прийнято оцінювати за трудовими, професійними успіхами, а жінок-насамперед за наявністю сім'ї та дітей. Такі узагальнені усталені уявлення про те, якими є чоловіки та жінки та чим вони повинні займатися, називають *гендерними стереотипами*. Нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні й нездатні мислити раціонально, щоб бути лідерами і керівниками, а чоловіки – позбавлені чуттєвості і терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. Судження будується на тому, що ця людина є чоловіком/жінкою, яким притаманні такі-то риси, які є прийнятними/неприйнятними для тієї чи іншої діяльності.

³⁷ Навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». – Київ, 2013. – 234 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.twirpx.com/file/2119241/>

Більшість пересічних людей вважають, що гендерні відмінності в поведінці, соціальних ролях та особистісних характеристиках спричинені біологічними відмінностями статей, тобто є наслідком того, що закладено природою.

Дослідження західних науковців-антропологів, соціологів, психологів, проведені в ХХ ст., поставили під сумніви такі твердження. Основою формування гендерних ролей виступав розподіл праці за статевою ознакою, критерієм якого, як вважає певна частина дослідників, була й досі великою мірою залишається біологічна здатність жінок до дітонародження, хоча в сучасних суспільствах давно відпала потреба розподіляти працю на такий підставі.

Багато жінок не мають дітей, інші мають, але водночас працюють поза домом, чоловіки давно вже не мисливці і воїни, як і не єдині годувальники в сім'ї.

Але традиційна гендерна ідеологія відтворюється, що має негативні наслідки:

- обмежується розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування;
- безпідставно звужуються економічні, політичні та соціальні можливості людини.

Чоловіки мають набагато менш близькі та емоційні зв'язки з дітьми, батьками, друзями, адже діє традиційне гендерне табу на чоловічу емоційність. На суспільному рівні декларовані права та можливості особистості, незалежно від статі, реально не дотримуються, жінки порівняно з чоловіками мають і неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади.

Суспільство втрачає значний потенціал для власного розвитку, обмежуючи можливості для самореалізації людей за статевою ознакою та їхню участь у прийнятті суспільно важливих рішень.

Поняття «стереотип» було введено в наукову термінологію американським психологом У. Ліппманном (XV. Lippmann) у 1922 році.

Стереотип – сукупність спрощених узагальнень про групу індивідуумів, яка дає можливість розподілити членів групи за певними категоріями і сприймати їх шаблонно, згідно з очікуваннями щодо поведінки людей, які належать до певної категорії.

Гендерні стереотипи можна поділити на 3 групи:

1. Стереотипи маскулінності-фемінності – нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок.

2. Стереотипи щодо змісту праці для: жінок – традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків – діяльність інструментальна, творча, керівна.

3. Стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі. Для чоловіків головними ролями є професійні, а для жінок – сімейні.

Негативними проявами гендерних настанов і стереотипів можуть стати прояви *сексизму*, під яким розуміють індивідуальні упереджені настанови і дискримінантну поведінку відносно представників певної статі³⁸.

§ 4. Поняття та види сексуальних орієнтацій: історія розвитку та сучасний стан; порівняльний аналіз з європейськими країнами

Законодавство України не містить визначення ні сексуальної орієнтації, ні гендерної ідентичності, що зумовлює труднощі у їх застосуванні в контексті дискримінації. Водночас ці два поняття (особливо «сексуальна орієнтація») є досить вживаними у міжнародно-правових документах, ратифікованих Україною. У широкому значенні сексуальна орієнтація є однією з природних властивостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини, її еротичного (чуттєвого) потягу та сексуальних потреб на представників виключно або майже виключно протилежного гендеру (гетеросексуальність), виключно або майже виключно свого гендеру (гомосексуальність) або на представників обох гендерів (бісексуальність).

З медичної точки зору, всі три різновиди сексуальної орієнтації є нормативними й не становлять самі по собі хвороби чи

³⁸ Навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». – Київ, 2013. – 234 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/2119241/>

поведінкового розладу. Зокрема, у міжнародній класифікації хвороб зазначено, що сексуальна орієнтація сама по собі не повинна розглядатись як відхилення³⁹.

Гендерна ідентичність – це глибоке усвідомлення людиною внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної належності, яка може як співпадати, так і не співпадати зі статтю людини за народженням.

Для позначення людей, які вирізняються своєю сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю використовується акронім ЛГБТ, який складається з початкових літер слів – лесбійки (Lesbian), геї (Gay), бісексуали (Bisexual) та трансгендери (Transgender). Особи, що об'єднані спільними інтересами, проблемами та цілями, сповідують нетрадиційну сексуальну орієнтацію, а також борються за свої громадянські права, отримали назву ЛГБТ-спільнота або ЛГБТ-люди.

У майбутньому з'явиться новий вид сексуальної орієнтації – цифросексуали. Це люди, які будуть займатися сексом з роботизованими ляльками і захоплюватися віртуальною порнографією⁴⁰.

Особливості розвитку українського суспільства не дають підстав стверджувати, що воно готове до обговорення проблем трансгендерів та осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, унормування їх життя, а також до захисту їх прав. Однак Україна як держава, що взяла на себе низку міжнародно-правових зобов'язань, у тому числі щодо запобігання дискримінації, вимушена буде просуватися у цій царині. Відповідним орієнтиром мають стати діяльність міжнародних організацій та різноманітні міжнародно-правові документи. Україна послідовно підтримує та ратифікує майже всі основні міжнародно-правові документи щодо захисту прав людини.

31 березня 2010 р. Комітет міністрів Ради Європи одноголосно (за підтримки, в тому числі, України) прийняв Рекомендації щодо

³⁹ Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я: Десятий перегляд / Всесвітня організація охорони здоров'я, Міністерство охорони здоров'я України, Український інститут громадського здоров'я. – Т. 1. – Ч. 1. – Київ: Здоров'я, 1998. – С. 403.

⁴⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/20171128-seksualna-oriyentatsiya-majbutnogo-nazvano-p-yatyj-vyd/>

заходів для подолання дискримінації на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності CM/Rec(2010)5⁴¹. Документ рекомендує країнам – членам Ради Європи (РЄ) впровадити низку заходів щодо вдосконалення законодавства та політики для забезпечення прав людини стосовно ЛГБТ у таких сферах, як трудові відносини, свобода асоціацій і мирних зборів, приватне і сімейне життя, освіта, охорона здоров'я, спорт, облік факторів гомофобії/трансфобії при розслідуванні правопорушень, включно з визнанням при цьому міри відповідальності. Підтримка Україною цього документа означає, визнання нашою державою того, що сексуальна орієнтація не може бути підставою для дискримінації⁴².

29 квітня 2010 р. Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила два документи стосовно дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (Резолюцію 1728 (2010)5 та Рекомендації 1915 (2010)6⁴³. Обидва документи, як і Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, підкреслюють необхідність застосування ключового принципу, за яким права людини є універсальними та належать усім людям рівною мірою, засвідчують існування дискримінації стосовно ЛГБТ-осіб на підставі їх сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, визнають необхідність спеціальних дій із забезпечення всеосяжного дотримання прав людини стосовно ЛГБТ-осіб та окреслюють заходи, які вимагаються від урядів держав членів РЄ. 17 червня 2011 р. Україна долучилася до країн-підписантів Резолюції Комітету

⁴¹ Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081-st meeting of the Ministers' Deputies) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1606669&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&=Юридичні і політичні науки> 305 F5D383

⁴² Крок вперед, два назад: Становище ЛГБТ в Україні в 2010 – 2011 рр. / [О.О. Зінченков, М.Г. Касянчук, А.В. Кравчук] (Рада ЛГБТ-організацій України, центр «Наш світ», ЛГБТ-центр «ДонбасСоцПроект»). – Київ: Центр «Наш світ», 2011. – С. 10.

⁴³ Recommendation 1915 (2010)1 : Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1915.htm>

з прав людини ООН A/HRC/17/L.9/Rev.1⁴⁴. У даному документі зазначено, що динаміка насильницьких актів та дискримінації у всіх регіонах світу, скоєних відносно осіб за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, потребує дослідження такої практики та пошуків дійових механізмів міжнародного захисту прав людини від таких порушень. На підставі Резолюції Верховним Комісаром було започатковано аналіз законодавства країн на предмет дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності й відповідний діалог, спрямований на вироблення рекомендацій щодо захисту прав представників ЛГБТ-руху⁴⁵.

Україна ратифікувала дві міжнародні конвенції і одну міждержавну угоду, в яких захищаються від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації певні соціальні групи. Першим таким документом стала Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, в якій статтю 2 захищаються жертви насилля від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації; другим – Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я, ратифікувавши яку в 2012 році Україна зобов'язалася захищати права жертв підробленої медичної продукції, застосовуючи принцип недискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Також в рамках міждержавної угоди між Іспанією і Україною, відповідно до ст. 6 угоди наша держава зобов'язалася захищати громадян Іспанії, які працюють на території нашої держави від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Фактично міжнародними конвенціями й угодами в Україні від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації захищені три соціальні групи: жертви підробленої медичної продукції, діти, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства, та громадяни Королівства Іспанія. Щодо інших груп питання залишилось невизначеним.

⁴⁴ Россия в ООН голосует против прав своих граждан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proza.ru/2011/06/26/30>

⁴⁵ Ходаківський М.Д. Протидія дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Work/Downloads/dip_2014_66_37%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Work/Downloads/dip_2014_66_37%20(4).pdf)

Загалом суспільство нині очікує від чоловіків та жінок, що ті обиратимуть для романтичних, сексуальних та сімейних стосунків людей іншої статі (гендеру). Тобто будуть гетеросексуальними. Попри це серед нас усе одно є люди, які прагнуть стосунків із людьми свого гендеру, – гомосексуальні люди. Або такі, які можуть обирати партнерів як свого, так і іншого гендеру, – бісексуальні люди.

У деяких суспільствах, наприклад, у Давній Греції, гомосексуальна поведінка вважалася нормальною й навіть бажаною для людей певного віку. В інших – гомосексуальні люди зазнавали утисків та переслідувань. У європейській історії є чимало трагічних випадків, коли геїв та лесбійок виключали із суспільства. Часто вони втрачали можливість реалізувати свої таланти через упередження.

Наприклад, відомий англійський математик, логік і криптограф **Алан Матісон Тюрінг**, який під час Другої світової війни врятував тисячі людських життів, розшифрувавши секретні німецькі повідомлення, покінчив життя самогубством у 1954 році через переслідування за свою гомосексуальність. У часи Тюрінга чоловіча гомосексуальність у Британії вважалася кримінальним злочином. На вибір йому було запропоновано два вироки – або ув'язнення, або придушення лібідо за допомогою хімічної терапії, а саме ін'єкцій естрогену. Вчений обрав друге. Через два роки він отруївся ціанідом, бо не зміг витримати соціальної ізоляції та змін, які відбувалися з його тілом. Кримінальне покарання за гомосексуальну поведінку було скасовано у Великобританії 1965 року, через 11 років після смерті Тюрінга. А з 1990-х років світова медицина вважає гомосексуальність нормальним станом, що не потребує лікування.

Якби Алан Матісон Тюрінг був нашим сучасником, його життя могло би скластися набагато щасливіше. Норми гендерної та сексуальної рівності, прийняті нині в Західній Європі та Північній Америці, – коли чоловіки та жінки, гомосексуальні й гетеросексуальні люди, мають однакові можливості брати участь у політичному та економічному житті своєї спільноти та визначати її майбутнє, – стають універсальними.

Наприклад, **Йоганна Сігурдардоттір** – ісландська політикиня, міністерка соціальної політики (1987–1994 та 2007–2009), з 1 лютого 2009 до 10 травня 2013 займала посаду прем'єр-міністра Ісландії.

Перша у світі особа відкрито нетрадиційної сексуальної орієнтації, що очолила уряд країни, а також вступила до одностатевого шлюбу⁴⁶.

Зважаючи на значну політизацію проблеми запобігання дискримінації ЛГБТ-осіб та враховуючи історично обумовлені консервативні погляди переважної частини українського суспільства на питання, пов'язані із сексуальною ідентичністю, а також виходячи з необхідності дотримання рівних прав для усіх громадян країни, у тому числі представників нетрадиційної сексуальної орієнтації, Україна потребує певного перехідного періоду в процесі імплементації міжнародно-правових норм щодо захисту прав та запобігання дискримінації осіб за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також врахування власних соціокультурних особливостей при ратифікації міжнародних документів.

При цьому альтернативи дотриманню в чинному законодавстві та публічній політиці взятих Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини не існує. Творення різноманітних політико-правових симулякрів на кшталт «пропаганди гомосексуалізму» з його подальшою нормативною заборонаю, як і нормативна заборона інших проявів самовираження ЛГБТ-осіб, не має перспективи, оскільки суперечитиме всеосяжному антидискримінаційному законодавству, розроблення і дотримання якого є необхідною умовою інтеграції України до цивілізованого світу. Опонентам цього процесу слід спрямувати свої зусилля на творення позитивних ініціатив, пов'язаних з нормативною та соціально-економічною підтримкою традиційних для України сімейних цінностей⁴⁷.

⁴⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Йоганна_Сігурдардоттір

⁴⁷ Ходаківський М.Д. Протидія дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Work/Downloads/dip_2014_66_37%20(4).pdf

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ГЕНДЕРУ

- 1. Гендерні ролі як норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю.*
- 2. Гендерна ідентичність як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості.*
- 3. Характеристика гендерних стереотипів.*
- 4. Особливості гендерної філософії.*
- 5. Поняття та характеристика гендерних девіацій.*

§ 1. Гендерні ролі як норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю

Гендерні ролі – норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю. Вони відрізняються в суспільствах з різною культурою та змінюються із часом.

Запровадження цього поняття було спричинене необхідністю подолання поглядів на різні статеві риси та ролі як вияв «природних» якостей. Отже, наприкінці ХХ ст. гендерну роль розглядали не лише як вияв заданих природою особливостей, а й як систему очікувань адекватної поведінки; не як природну стать, а як «соціально-культурний конструкт». З цієї точки зору, деякі характеристики жінок (наприклад, емоційність, схильність до самопожертви, орієнтованість на сім'ю і дітей) поставали не природними якостями, а характеристиками, сформованими певним типом суспільства.

Процес розвитку гендерних ролей, як соціально зумовлених варіантів статевої ролей та статево-рольової поведінки,

відбувається в контексті досить важливого для життя особистості процесу, який називається соціалізація. За більшістю означень, соціалізація особистості – це засвоєння людиною суспільного досвіду, суспільних норм і цінностей. Однією з основних складових соціалізації людини є засвоєння нею соціальних ролей. По-перше, в соціальних ролях закріплені норми і правила соціальної поведінки у вигляді рольових очікувань, тобто нормативних вимог до виконання соціальних ролей. По-друге, рольова поведінка – це найважливіший вид соціальної поведінки, а соціальні ролі – це засіб включення особистості в групу, в соціум, форма соціальної адаптації і особистісного самовираження одночасно. Особливості рольової соціалізації полягають не лише в засвоєнні суспільних очікувань від соціальних ролей, а й рольовий розвиток особистості, тобто формування психологічних ролей, як соціальних, так і особистісних, міжособистісних, характерних, життєвих тощо.

Серед великої кількості ролей, що їх засвоює людина, для нормальної соціалізації особистості велике значення мають статеві та гендерні ролі. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі і з нормативами поведінки, характерної для представників цієї статі. Як зазначає Оксамитна С.М., гендерні ролі зумовлені диференціацією всіх членів суспільства на дві категорії – чоловіків і жінок – та передбачають очікувану від них ціннісно й нормативно визначену поведінку. Від народження кожна людина отримує статус з відповідними очікуваннями щодо її поведінки. Проте гендерні соціальні ролі не слід розуміти як поділ усіх соціальних статусів на такі, що можуть виконувати лише чоловіки або лише жінки. Біологічно зумовленими, а отже унеможливленими до виконання представником протилежної статі, є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі, які мають гендерні маркування, тобто очікування щодо виконання представником однієї з двох статей, зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками. Іншими словами, доглядати й навчати дітей, прати, прибирати, куховарити, вишивати, ткати, виконувати секретарську роботу, забивати цвяхи, ремонтувати, видобувати

вугілля, пілотувати літаки, здійснювати наукові відкриття, керувати, підіймати штангу може будь-хто, незалежно від біологічної статі.

Більшість соціальних ролей в суспільстві містить гендерний складник у вигляді стереотипних уявлень та очікувань щодо статі виконавця певної ролі, яку, по суті, може виконувати людина будь-якої статі. Немає й не може бути назавжди визначеної єдиної ролі, характерної для окремої статі, тобто «маскулінної» чи «фемінної». Існують лише очікування, які склалися історично і які мають почасти біологічне, але й значною мірою соціально-культурне підґрунтя щодо відповідності між соціальною роллю та статтю людини. Тому, коли ми говоримо про гендерні ролі, то маємо на увазі не одну, а численні соціальні ролі, поведінку в межах сім'ї та громадському житті, властиві тільки людині чоловічої чи жіночої біологічної статі. Навіть якщо роль вважається однаково прийнятною для людини будь-якої статі, у ній завжди міститься гендерна варіація щодо припустимих відмінностей виконання цієї ролі чоловіком чи жінкою.

Такий підхід дає змогу порушити питання про причини й наслідки наявного розподілу соціальних ролей між чоловіками і жінками, про гендерні ролі, сформовані не лише за принципом взаємодоповнюваності, а й унаслідок владних відносин і домінування у суспільстві.

Основою формування гендерних ролей виступав розподіл праці за статевою ознакою, критерієм якого історично була і досі великою мірою залишається біологічна здатність жінок до дітонародження, хоча в сучасних суспільствах давно відпала потреба розподіляти працю на цій підставі. Багато жінок не мають дітей, інші мають, але водночас працюють поза домом, чоловіки давно вже не мисливці і воїни, як і не єдині годувальники в сім'ї. Але традиційна гендерна ідеологія та ролі й надалі відтворюються, що має низку негативних наслідків та обмежень на індивідуальному, міжособистісному та загальносуспільному рівнях.

На індивідуальному рівні традиційні гендерно-рольові стереотипи обмежують розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування; безпідставно, якщо не вважати підставою стать, звужують або розширюють економічні, політичні та соціальні

можливості людини. У крайніх випадках невідповідність людини очікуванням щодо неї як представника конкретної статі може позначитися на її психічному та фізичному станах, суттєво вплинути на самопочуття, спричинити розгубленість, пригніченість, навіть призвести до самогубства. Стрес, дискомфорт, занижена самооцінка, відчуття провини, рольовий конфлікт можуть супроводжувати людину, що через певні причини не відповідає стереотипним гендерно-рольовим очікуванням.

§ 2. Гендерна ідентичність як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості

Ідентичність – це одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Ідентичність – це збереження і підтримка особистістю власної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя, а також стійкий образ «Я», усвідомлення у собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, які визнаються своїми, достовірними. Психосоціальна ідентичність є запорукою психічного здоров'я особистості.

Гендерна ідентичність – аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості. Гендерна ідентичність особистості входить у структуру соціальної ідентичності. Усвідомлення власної статевої приналежності та становлення гендерної ідентичності людини – один з напрямків її соціалізації.

Гендерна ідентичність – це особливий вид соціальної ідентичності, що співіснує в самосвідомості людини з професійним, сімейним, етнічним, освітнім та ін. статусами. Вона починає формуватися з народження дитини, коли на підставі будови її зовнішніх статевих органів визначається паспортна стать малюка. З цього починається процес гендерної соціалізації, у ході якого дитину цілеспрямовано виховують таким чином, щоб вона відповідала прийнятним у даному суспільстві уявленням про «чоловіче» та «жіноче». Саме на підставі існуючих у суспільстві еталонів формуються уявлення дитини про власну гендерну ідентичність та ролі, поведінку, а також самооцінку.

Первинне уявлення про власну статеву приналежність формується у дитини вже в півтора року. При цьому саме це уявлення займає місце найбільш стійкого та важливого компонента самосвідомості. З віком гендерна ідентичність розвивається, відбувається розширення її обсягу та ускладнення структури. Дворічна дитина знає свою стать, але ще не може визначити причини свого вибору. В 3–4 роки вона вже здатна визначати стать оточуючих людей, але найчастіше зв'язує її з зовнішніми, випадковими ознаками. Крім того, статева приналежність вважається дітьми данного віку змінюваною характеристикою. Необоротність статевої приналежності усвідомлюється дітьми приблизно до 6-7 років, що супроводжується посиленням статевої диференціації поведінки та установок.

Наступний важливий етап формування гендерної ідентичності – це підлітковий вік. Підліткова ідентичність стає центральним компонентом самосвідомості. Гендерна ідентичність дорослої людини постає як структуроване утворення, що включає, крім усвідомлення власної статевої приналежності, сексуальну орієнтацію, «сексуальні сценарії» і гендерні переваги.

Становлення гендерної ідентичності індивіда не обумовлено прямо й безпосередньо наявністю гендерної ролі та включених до неї соціальних стереотипів, уявлень, очікувань. Вони повинні стати засобами усвідомлення власної статевої приналежності та гендерної ідентичності, тобто із зовнішнього, «заданого» соціумом і культурою плану, перейти до рівня внутрішнього, індивідуально осмисленого прийняття гендерної ролі та відповідних їй установок.

§ 3. Характеристика гендерних стереотипів

У суспільній свідомості гендерні стереотипи функціонують як стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру відповідно до понять «чоловіче» та «жіноче». Вивчення їх почалося у середині 50-х років ХХ ст., коли американські соціологи МакКі та Шерріфс визначили типово чоловічий та типово жіночий образи. На їх думку, типово чоловічий образ – це сукупність рис, пов'язана із соціально необмеженою поведінкою, компетентністю, раціональними здібностями, активністю і результативністю. Жіночий образ характеризують соціальні комунікативні навички, теплота, емоційна

підтримка. При цьому надмірна акцентуація як типово маскулінних, так і типово фемінних рис отримує вже негативний відтінок. Тобто типово негативними рисами мужчин будуть вважатися грубість, авторитаризм, надлишковий раціоналізм і т. д., жінок – формалізм, пасивність, зайва емоційність тощо.

В даний час відзначається тенденція до ослаблення подібних стереотипів. Психологічні дослідження показали, що не існує чисто «чоловічої» або «жіночої» особистості. Все більше проникає і в наукову, і в повсякденну свідомість ідея про те, що стереотипи не є чимось природним, а створюються суспільством. Нам всім – і жінкам, і чоловікам – притаманні самостійність і незалежність, активність і пасивність тощо. Будь-яка особистість являє собою складне поєднання зазначених якостей. Іншим фактором, який сприяє послабленню стереотипів про статеві ролі, є усвідомлення того, що «мужність» і «жіночість» хоча б частково формуються протягом багатьох років під впливом сім'ї, школи, груп однолітків та інших агентів соціалізації. Визнано той факт, що стереотипи не є чимось природним, а скоріше за все створюються суспільством.

Проаналізуємо найбільш поширені стереотипи.

Стереотип № 1. Світ жінки і світ чоловіка – абсолютно різні, всередині кожного з них люди наділені схожими характеристиками, тобто всі жінки і всі чоловіки володіють універсальними психологічними особливостями.

Насправді, як показують дослідження психологів, антропологів, соціологів та інших фахівців, чоловіки і жінки, що живуть в одній культурі, в схожих соціальних умовах, мають дуже багато спільного: їх відмінності складають не більше 10%, тоді як подібність спостерігається приблизно у 90% випадків. А ось усередині гендерних груп, навпаки, переважає соціокультурне і індивідуальне розмаїття. При цьому особливо яскраво міжстатева схожість виявляється при порівнянні чоловіків і жінок, що живуть в одній країні (наприклад, в Німеччині), з чоловіками і жінками, які належать до іншої культури (наприклад, Пакистану), а також в умовах схожих життєвих ситуацій (наприклад, коли жінка і чоловік виконують функції батьків або одні й ті ж професійні обов'язки, скажімо, охоронця або дизайнера). Тому цілком закономірно був

зроблений висновок про відсутність універсальних жіночих і чоловічих характеристик.

Стереотип № 2. В основі всіх відмінностей жінок і чоловіків лежать природні біологічні чинники, що визначають їх еволюційні призначення. Ці відмінності є вихідною даністю, змінити яку не є ні можливим, ні бажаним.

Як довели сучасні дослідження, більшість характеристик людей різної статі насправді виявляються надбаними, тобто розвиненими в процесі життя в суспільстві. Різні підходи до виховання хлопчиків і дівчаток, різні системи виховання і заняття різних спрямувань призводять до появи у них різних і часом навіть протилежних якостей, навичок і здібностей. Так, дівчаток з дитинства навчають вести домашнє господарство, а хлопчиків поводитися з технікою, їм пропонують різні іграшки: одним – ляльок, посуд, іншим – конструктор і машинки, оскільки вважається, що таким чином діти краще підготуються до виконання подальших соціальних обов'язків. Інтерес дитини до того, що пов'язується з іншою статтю, як правило, не вітається.

В останні роки вчені все частіше почали звертати увагу на те, як у процесі діяльності та спілкування утворюються гендерні відмінності, що ставлять людей різної статі в різні і абсолютно нерівні позиції. Все, що пропонується жінкам (ролі, функції, види діяльності, психологічні якості, інтереси і т.д.), цінується в суспільстві набагато менше, ніж те, що пропонується чоловікам. Наприклад, домашня праця, на яку орієнтують жінок, є в сучасному суспільстві менш значимою, ніж професійна, на яку орієнтують чоловіків (про це, зокрема, красномовно свідчить відсутність заробітної плати за ведення домашнього господарства). Професії, де зайняті переважно жінки (секретарі, медсестри, вихователі), сприймаються як менш престижні в порівнянні з тими, де переважають чоловіки (політики, вчені, військові). Так само якості, які вважаються характеристиками «справжніх» чоловіків (активність, незалежність, раціональність та ін.), мають більшу цінність, ніж якості, що вважаються характеристиками «справжніх» жінок (пасивність, залежність).

Таким чином, гендерні відмінності – продукт різних соціокультурних норм, статусних позицій і ролей, приписуваних суспіль-

ством людям різної статі. Іншими словами, всі психологічні особливості жінок і чоловіків визначаються не стільки біологічними факторами, скільки соціальними, що відповідно робить їх цілком доступними для змін.

Стереотип № 3. На відміну від чоловіків жінки мають більш низькі інтелектуальні здібності, обмежені розумом і нераціональним, нелогічним мисленням, а також більш низьку порівняно з чоловіками професійну компетентність.

Парадоксально, але навіть в епоху активної та успішної роботи жінок на терені політики, науки, промислового виробництва і т.д. в суспільстві як і раніше існують думки про невисоку якість виконаної жінкою роботи, її розумову та професійну «незрілість», абсурдність прийнятих нею рішень, повну відсутність у неї здібностей до аналізу. І як наслідок, зберігається недовіра до неї, як до людини, на яку можна покластися в серйозних справах.

Факти, однак, підтверджують протилежне. У цілому гендерні розходження незначні. Численні експериментальні дослідження дозволили визнати принципову рівність статей щодо загального інтелекту і різних видів обдарованості, включаючи музичні, артистичні, математичні і навіть технічні здібності. Причому перші подібні висновки були зроблені ще в 1936 році американським психологом Льюїсом Терманом.

За відтворюваною віками традицією, від жінок суспільство очікує виконання насамперед ролей матері та домогосподарки (навіть якщо жінка працює поза домом), а від чоловіків – ролей працівника-годувальника та політичного лідера. Міра неприйняття такого чоловічого й жіночого рольових наборів вельми різниться серед регіонів світу. Найбільше традиційні ролі відкидають мешканці Північної Америки, Західної Європи та Латинської Америки. Жінки загалом, а особливо молодші 25 років, проявляють сильніше, ніж чоловіки, неприйняття традиційних ролей.

Україна вже давно належить до країн, де стимулюється і схвалюється зайнятість жінок оплачуваними видами діяльності. Проте досі в суспільній свідомості за жінкою не укорінився образ працівниці та політичного лідера, а й надалі домінує образ матері, доглядальниці, виховательки і домогосподарки. Тобто від жінки, на відміну від чоловіка, суспільство очікує одночасного виконання

двох соціальних, часом важко сумісних, навіть конфліктних ролей матері та годувальниці. Наголос робиться саме на ролі матері-виховательки, виходячи з твердження, що саме це є найнеобхіднішою сферою соціальної самореалізації жінки. Інакше вона не реалізується як повноцінна людська істота.

У більшості сучасних сімей бюджет родини складається з двох часто рівних частин, що надходять як від чоловіка, так і від жінки: чоловік уже не є єдиним годувальником родини. Але, як стійкий пережиток минулого, зберігається патріархальна ідеологія та традиційні гендерні ролі: від жінок вимагають зосередженості на домашній сфері і самопожертви заради своїх близьких, а від чоловіків – успіху в суспільній.

Стереотип № 4. На відміну від жінок, чоловіки менш емоційні і не здатні до співпереживання.

Однак результати спеціально проведених досліджень свідчать про те, що чоловіки і жінки мають в цілому однакову емоційність, тільки виявляють свої почуття з різним ступенем інтенсивності, що, за висновком американського психолога Шона Мегана Берна, обумовлено відмінностями в соціальних нормах і очікуваннях від людей різної статі.

Так, відповідно до широко поширеної норми емоційної твердості чоловіків, вже з дитячих років суспільство змушує їх приховувати і не висловлювати свої почуття і емпатію, хоча в реальності, як переконають наукові дані, багато чоловіків зовсім не гірше за жінок здатні визначати емоційні стани інших і співпереживати їм.

Стереотип № 5. Жінки відчують потребу у шлюбі та сім'ї набагато більше, ніж чоловіки, які цього зовсім не потребують.

Прийнято вважати, що тільки шлюб і сім'я дозволяють жінці реалізувати свою справжню сутність, роблять її успішною, і до того ж різко скорочують кількість проблем. А от для чоловіка шлюб це важкий хрест, хрест на його свободі. Так уже повелося, що з раннього дитинства дівчаткам наполегливо нав'язується думка, що кожній «нормальній» жінці потрібне заміжжя. Вважається, що у чоловіків інші життєві пріоритети, а тому шлюб для них у громадській думці – аналог подвигу.

Зрозуміло, що при такому підході вся відповідальність за створення шлюбного союзу і якість відносин в сімейній парі лягає

виключно на жінок, адже саме вони, а не чоловіки зацікавлені у шлюбі. На перший погляд у представників чоловічої статі, дійсно, інші ідеали – кар'єра, гроші, влада, високий соціальний статус. Однак, щоб досягти всього цього, потрібен «надійний тил». Тому насправді, і це підтверджується дослідженнями, шлюб більш вигідний чоловікові. Одружившись, він забезпечує собі в особі дружини догляд та турботу, знімає з себе частину проблем з самообслуговування. Не випадково при наймі на престижні та високооплачувані посади перевагу часто віддають одруженим чоловікам: чоловік, який відволікається на життєві дрібниці і витрачає час на щоденні побутові проблеми, вважається ненадійним співробітником. Мимоволі доводиться погодитися, що подружнє життя забезпечує чоловіку можливість успішно підкорювати громадські вершини і активно творити велику історію. І саме заміжжя часто позбавляє такої можливості жінку.

Іншими словами, сучасним жінкам і чоловікам шлюб дає далеко не рівні соціальні переваги. Як зазначає Лінда Лі Поттер, «Чоловіки нерідко досягають високого становища завдяки своїм дружинам. Жінки досягають високого становища лише всупереч своїм чоловікам».

Але справа не тільки в цьому. Згідно з результатами досліджень, стали очевидні і деякі психологічні переваги сімейного життя, причому знову не на користь жінок. Всупереч поширеній думці, було виявлено, що показники психологічного благополуччя і загального самопочуття набагато вище в одружених чоловіків, ніж у холостяків, тоді як у жінок – все з точністю навпаки. Дослідження показують, що сімейне життя сприяє продовженню життя чоловіків, але вкорочує життя жінок більш, ніж на рік.

Набагато частіше, ніж одружені чоловіки, заміжні жінки страждають психологічними комплексами аж до психічного розладу. Наприклад, з'ясовано, що заміжніх жінок із невротичними симптомами втричі більше, ніж незаміжніх. Зважаючи на такі явища, Дж. Бернارد висунула «шокову теорію шлюбу», згідно з якою шлюб для жінок практично завжди є психологічним випробуванням. Цей висновок їй дозволив зробити аналіз таких обставин, як різка зміна ролей, яка відбувається після весілля (з об'єкта залицяння дружина перетворюється на служницю й няньку

для чоловіка, від якої очікується праця обслуги); наявність завищених очікувань від чоловіка, ґрунтованих на гендерно-стереотипних уявленнях про «справжнього» всесильного чоловіка; необхідність пристосування до партнера, яка часто можлива лише ціною придушення власного інтелекту та культурних запитів. Безліч домашніх справ, а потім і поява дітей, як правило, змушують жінку відмовитися від професійного покликання й кар'єри. Для домогосподарок єдиною долею стає праця з обслуговування родини, потрібна для її близьких і суспільно необхідна, однак неоплачувана й суспільно невизнана. Яскравим прикладом такого суспільного невизнання є, наприклад, те, що телебачення і радіо не транслюють нам програм про зразкових домогосподарок, гарних дружин і матерів, беручи інтерв'ю та готуючи сюжети про жінок-депутатів, лікарів, вчителів тощо.

Під впливом соціально-економічних і екологічних умов деформувалися не тільки репродуктивні установки жінок, але й відбулися зміни в орієнтаціях щодо шлюбу як у жінок, так і в чоловіків. Україна здавна належала до країн з високою шлюбністю; у всі періоди її історії цінність шлюбу й родини в свідомості людей залишалася дуже високою. Нині ж, уперше з часів Другої світової війни, показник шлюбності, що був завжди досить стабільним і залежав переважно від чисельності молодих поколінь, починаючи з 1992 року різко знизився. Імовірно, ми маємо справу з відкладанням шлюбів до кращих часів, а також із рішенням не обтяжуватися родиною взагалі в сучасних умовах, коли людині легше вижити самотужки.

§ 4. Особливості гендерної філософії

Вважається, що поняття «гендер», як, власне, гендерне вчення в цілому – це явище нове, яке тільки-но входить в широкий суспільний обіг. Проте це не так. Багато вчених і філософів приділяли увагу питанням статі у всі часи. Становище жінки в суспільстві постійно привертало увагу наукової думки. В історії, філософії, природничих науках, релігії нерідко висловлювалися зовсім протилежні думки, по-різному розглядалася ця проблема. В

даному розділі дослідимо історичний розвиток філософської думки з питань гендеру.

Чимало випадків у доісторичному суспільстві, коли жінки дискредитувалися. Але у багатьох культурах становище жінок було надзвичайно високим, вони були шановними членами суспільства. Існував і культ жінки (наприклад, Афродіта, Ніка, Деметра в Давній Греції; Венера, Вікторія, Цецера в Римі). Але пізніше виникла історична несправедливість, яка призвела до нерівності жінки з чоловіком. Долею жінки стає народження дітей і задоволення примх чоловіка.

Грецький філософ Платон суперечливо висловлювався про жінку. Він припускав, що в майбутній ідеальній державі обидві статі повинні будуть освоїти ті самі заняття і ремесла. Подібну ж точку зору висловлює і давньогрецький філософ Аристотель. У своїй книзі «Політика» він зображував жінку як слабку і недосконалу людську істоту. Іноді, захищаючи вільну жінку, але не рабину, він говорив, що вона здатна мислити, але у вкрай «слабкому ступені». Її підлегла роль у родині спричинена, нібито, недостатнім розвитком жінки. Чоловік, по праву, – глава родини.

Особливо багато протилежних, суперечливих висловлювань про роль жінки в суспільстві і родині, її якостях і достоїнствах можна знайти в релігії. Наприклад, близько 1400 років тому Маконський церковний собор (вище духівництво християнської церкви) офіційно розглядав питання: чи є в жінки душа? Майже половина присутніх представників духівництва відповіли на це питання негативно. Собор християнської церкви, перевагою лише в один голос, усе-таки прийшов до висновку, що жінки, істоти хоча і нижчого порядку, усе-таки мають певну подобу душі. Подібний погляд є результатом того, що протягом тисячоліть жінці не давали можливості виявити свій інтелект. У біблійній книзі Буття апостол Павло висловився так: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як пану, тому що чоловік – глава дружини, як Христос глава церкви, і він рятівник тіла. Але як церква кориться Христу, так і дружини своїм чоловікам у всьому».

У Середньовіччі підсилюється традиційне презирство до жінки. Вважається, що стосунки зі «слабкою статтю» – страшне гріхопадіння. На середньовічну думку вплинув діалог Платона

«Тимей», у якому він стверджував, що душі боягузливих чоловіків після їхньої смерті переселяються в жінок.

Всупереч християнській догмі про рівність усіх «душ», положення жінок у феодальній Європі не покращилося в порівнянні з античністю.

Про щиру цінність жінки як члена суспільства, що має рівні права з чоловіком, здавалося б, суспільство повинно було б згадати в епоху Ренесансу і Реформації в Європі. Однак усе обмежилось лише тим, що жінка стала об'єктом естетичного поклоніння, зберігаючи при цьому своє підлегле положення. Навіть Ж. Ж. Руссо, що визнавав рівні здібності чоловіків і жінок, усе-таки був прихильником традиційної чоловічої влади, вважаючи, що дружина повинна бути лагідною, підкорятися чоловіку і привчатися терпіти все, навіть несправедливість.

Неоціненний внесок у зміну ставлення до жінки зробили соціалісти-утопісти ХІ ст., особливо Ш. Фур'є. Він писав у своїй роботі «Долі світу і людства», що прагнення зробити всіх жінок домогосподарками говорить про порочність соціального механізму. Він критикував тих, хто стверджував, що жінка створена тільки для того, щоб знімати шумовиння з горщика і лагодити старі штани. Ш. Фур'є першому належить думка, що рівень цивілізованості суспільства знаходиться в прямій залежності від положення в ньому жінок.

Сен-Сімон надавав великого значення суспільній діяльності жінки. У своєму вченні він стверджував, що суспільним діячем є не окрема особа, а чоловік і жінка разом, тобто «пара». Саме «Пара» має право приймати вище рішення і втручатися у відносини чоловіків і жінок у суспільстві.

Значний внесок у визначення ролі місця жінки в суспільстві зробив А. Бебель. У своїй книзі «Жінка і соціалізм» він дав глибокий аналіз шляхів соціального звільнення жінок, необхідності для жінки займатися творчою діяльністю. А. Бебель вважав, що жінка повинна бути корисним і повноправним членом суспільства, нарівні з чоловіком мати можливість розвиватися фізично і розумово, вимагати визнання своїх прав. Тоді вона досягне повної досконалості.

Для зміни соціального статусу жінки в суспільстві А. Бебель вважав за необхідне створити для представників обох статей рівні умови, тоді «жінка підніметься на висоту повної досконалості, про яку в нас ще немає ніякого уявлення, тому що дотепер в історії розвитку людства не було такого стану». Він засуджував звичку багатьох чоловіків дивитися на жінку «зверху», «великодушно» уступаючи їй велику частку нелегкої праці в домашньому господарстві і вихованні дітей.

На таких же позиціях стояли і російські революційні демократи. Об'єктивно оцінюючи роль жінки в суспільстві, В. Белінський писав, що теорія переваги чоловіків хибна. Вивчаючи праці Сен-Сімона, він прийшов до висновку, що жінка в майбутньому «не буде рабою суспільства і чоловіка, а буде рівноправною з чоловіком, буде реалізовувати свої здібності, не втрачаючи доброго імені».

Н. Г. Чернишевський був поборником рівності чоловіків і жінок. Його обурювало, що жінка займає малоцінне місце в родині і суспільстві. «Жінка повинна бути рівна з чоловіком». На його думку, жінка відігравала дотепер таку незначну роль у інтелектуальній сфері тому, що панування насильства віднімало в неї і засоби і можливості розвитку.

Ці думки про рівність статей були далі розвинені і використувалися на практиці представниками марксистської теорії. К. Маркс у листі Л. Кугельману писав: «Кожен, хто хоч трохи знайомий з історією, знає, що великі суспільні перевороти неможливі без жіночої участі». Маркс повторив слова Ш. Фур'є про те, що суспільний прогрес може бути точно вимірний суспільним становищем жінки.

Різне суспільне становище чоловіків і жінок у більшості культур безпосередньо визначається їхньою різною роллю у відтворенні. Умови життя накладали відбиток на поведінку, спосіб мислення жінок. Століттями вони займалися будинком, родиною, тоді як чоловік не мав подібного обмеженого кола занять. І таке положення було прийнято вважати цілком природним. А звідси і виникло розповсюджене переконання, начебто жінки не здатні до традиційно чоловічої роботи. Так, ще сторіччя назад не було жінок-лікарів, і вважалося цілком нормальною думка, що жінка не здатна до цієї роботи. А тепер серед лікарів – більше половини жінок.

Питання про рівність чоловіків і жінок стало політичним. Патріархальна політика веде до дискримінації жінок практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, особливо там, де потрібно кимсь керувати чи чимось розпоряджатися. Вона створила суспільну думку, що збереглася й у сучасних умовах, що заважає самореалізації жінок, сприяє формуванню почуття другорядності, хоча офіційно в більшості країн і проголошена рівність. Тут варто наголосити, що рівність повинна будуватися на основі рівних можливостей.

Епоха капіталізму характеризується наявністю безлічі поглядів на місце і роль жінки в суспільстві. Наполеон Бонапарт, який створив Новий кодекс, закликав до поліпшення жіночої освіти. Однак долею жінок вважав тільки народження дітей.

В даний час змінили своє ставлення до жінки представники духовенства. Папа Іоанн Павло II під час свого перебування в Мексиці у 1990 р. виступив із проповіддю, зверненою до жінок. Глава Ватикану говорив про велику місію жінок на Землі, роблячи насамперед акцент на тім, що вони – матері, дружини, охоронці домашнього вогнища. Закінчуючи свій виступ, він закликав жінок пам'ятати про своє велике призначення – підтримувати вогонь життя на Землі. До цього можна додати, що глава Ватикану призиває боротися з дискримінацією, із приниженням ролі жінок. На його думку, рівність з чоловіком складається не в механічному зрівнянні в правах, а у визнанні особливостей жінки, наданні їй особливих прав і переваг. Він не проти роботи жінок поза будинком, але не тільки заради того, щоб заробляти гроші. Папа Римський визнає, що жінка повинна бути абсолютно вільною у своєму виборі: чи присвятити своє життя цілком родині, чи реалізувати себе в професії.

Однак у головному питанні – чи може жінка бути священнослужителем – Павло II говорив «ні», оскільки, нібито, сам Христос не призвав жодної жінки в ряди 12 апостолів. Така «воля Божа».

До присвяти жінок у духовний сан негативно відноситься і православна церква, засудивши появу жінок-священнослужителів у протестантських храмах Великобританії.

Не можна не відзначити і певні позитивні зрушення щодо ставлення до жінок у сучасних ісламських державах (Туреччина,

Сирія, Алжир, Єгипет і ін.), де підтримується принцип рівності жінок у соціально-економічному і культурному житті. Жінка одержує освіту, професійну підготовку, бере участь у суспільному житті, створюються і функціонують жіночі організації.

Одними з найбільш відомих і визнаних вважають теорії З. Фрейда. Тому розглянемо її детальніше.

У теорії Фрейда відмінності між чоловіками і жінками зумовлені відмінностями будови статевих органів. З цим пов'язані такі психологічні феномени, як «комплекс кастрації» в хлопчиків (тобто страх втрати ознак мужності, а з ними й статевої ідентичності) і відчуття певної статевої неповноцінності у дівчаток через відсутність у них чоловічих статевих органів. За Фрейдом, ці особливості характерні для фалічної стадії психосексуального розвитку. Пізніше, на едипальній стадії проявляється так званий «Едипів комплекс» у хлопчиків та «комплекс Електри» у дівчаток, тобто статевий потяг до батьків протилежної статі зі зростанням конкуренції та ревнощів до батьків однієї статі (аж до прагнення їх усунути). Нормальне подолання цих комплексів полягає в ідентифікації з батьками однієї статі і частковою відмовою від батьків протилежної статі, що відбувається на подальших стадіях психосексуального розвитку і є дуже важливим етапом розвитку повноцінної статевої ідентичності.

З часом послідовники психоаналізу почали критикувати ортодоксальні погляди Фрейда на природу сексуальності, справедливо стверджуючи, що сексуальність людини та відповідна ідентичність розвивається в значній мірі не під впливом біологічної інстинктивної природи, а за участю соціуму, тобто збільшується акцент не на статевих, а на гендерних аспектах ідентичності особистості. Сучасні дані статевої та гендерної психології, які спираються на останні досягнення біології статі, спростовують деякі положення теорії Фрейда. Зокрема, Серж Гінгер вважає, що психологія статі людини лише на одну третину визначається спадковістю, ще на одну третину статева ідентичність визначається особливостями внутрішньоутробного життя, і на третину – суспільним розвитком. Він стверджує, що протягом перших тижнів після зачаття кожен ембріон (плід) є жіночої статі, а маскулінізація відбувається пізніше: це повільне і важке гормонально й суспільно

детерміноване завоювання долає протиставлення чоловічої та жіночої статі, характерне для класичного психоаналізу. В цій теорії жіночність і мужність розглядаються як сукупність якостей, притаманних як чоловікам, так і жінкам, причому й ті, й інші мають як чоловічі, так і жіночі риси.

§ 5. Поняття та характеристика гендерних девіацій

Існує багато форм і видів порушень статевої та гендерної ідентичності, які не обов'язково пов'язані з функціональними та органічними розладами статевої сфери. Серед таких порушень можна назвати трансвестизм та транссексуалізм. Перший з названих вважається легшою формою порушення статевої ідентичності, ніж другий.

Трансвестизм – це прагнення грати роль протилежної статі, що проявляється в перевдяганні, використанні імені та запозиченні інших рольових атрибутів протилежної статі, хоча це не супроводжується повним усвідомленням себе особою протилежної статі. Трансвестизм не слід плутати з проявами фемінності чоловіків чи маскулінності жінок, хоча трансвестит часто відповідає таким характеристикам.

Існують перехідні, недевіантні прояви часткового запозичення статевої та гендерних ролей, які не призводять до значної статево-рольової інверсії. Вони часто бувають наслідками відповідного статевого та гендерного виховання, особливо у випадках, коли, наприклад, батьки хотіли мати хлопчика, а народилася дівчинка, чи навпаки.

Транссексуалізм – це усвідомлення себе представником протилежної статі. Він вважається однією з найсерйозніших статево-рольових девіацій. Навіть якщо в людини немає ніяких біологічних змін (тобто з біологічної точки зору людина є цілком здоровою жінкою чи чоловіком), така інверсія статевої ідентичності дає підстави для хірургічної зміни біологічної статі.

Статева ідентичність, яка належить цілком до психологічної сфери, вважається важливішою, ніж біологічна стать, і людина свідомо йде на операцію, навіть ціною втрати можливості мати в майбутньому власних дітей.

Ці та інші випадки порушень у сфері статевих та гендерних ролей неминуче призводять до великої кількості статево- та гендерно-рольових конфліктів. Фактично, кожна з таких девіацій можна трактувати як внутрішній статево-рольовий конфлікт, (протиріччя між суперечливими компонентами статевих ролей та статево-рольовою ідентичністю) і зовнішній гендерно-рольовий конфлікт (протиріччя між гендерно-рольовою поведінкою і соціальними стереотипами та нормами).

Такі проблеми потребують не лише специфічної допомоги сексолога чи сексопатолога. Рольові конфлікти потребують психологічної допомоги для їх розв'язання.

ТЕМА 6. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ⁴⁸

1. *Рівні права і можливості для жінок і чоловіків у договорах ЄС.*
2. *Інституційне забезпечення гендерної рівності.*
3. *Залучення жінок до політики на рівні ЄС.*
4. *Лобіювання жіночого представництва: Європейське жіноче лобі.*
5. *Регіональні та партійні об'єднання жінок.*

§ 1. Рівні права і можливості для жінок і чоловіків у договорах ЄС

Сьогодні європейська інтеграція є головним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої політики України, а європейські принципи – основним орієнтиром у розвитку держави. Але зазвичай питання євроінтеграції зводяться в Україні до політичних, правових, галузевих та економічних складових, які прописані в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Водночас Європейський Союз напрацював низку практик в інших сферах, зокрема у гендерній, які можуть бути корисними для розвитку України⁴⁹.

Вперше ідея рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків була зафіксована у Римських договорах (1957). Зокрема, у статті 119

⁴⁸ Змістова інформація, що викладена в даній темі використана з праці:

Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf

⁴⁹ Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf

йдеться про те, що «чоловіки і жінки повинні отримувати рівну оплату праці за рівноцінну роботу», «рівна оплата праці без дискримінації на основі статі»⁵⁰.

У Маастрихтському договорі (1992), у статті 2 йдеться про цінності, які характеризуються «плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю та рівністю жінок і чоловіків»⁵¹. У статті 3 зазначено, що ЄС «бореться із соціальною маргіналізацією і з дискримінацією, сприяє соціальній справедливості та соціальному захисту, рівності жінок і чоловіків, солідарності поколінь та охороні прав дітей».

В Амстердамському договорі (1997) прописуються ідеї «рівності між чоловіками і жінками щодо можливостей на ринку праці та стосовно ставлення на роботі» (стаття 118), «рівного ставлення до чоловіків і жінок стосовно працевлаштування і зайнятості, включаючи принцип рівної оплати праці за однакову роботу», «забезпечення повної рівності між чоловіками і жінками у робочому житті» (стаття 119)⁵².

У Хартії основних прав ЄС (2000)⁵³ у статті 21 йдеться про заборону дискримінації на основі низки ознак, у тому числі статі. Стаття 23 документу присвячена тематиці рівності між чоловіками і жінками: «Рівність між чоловіками і жінками має бути забезпечена у всіх сферах, включаючи зайнятість, роботу і заробітну плату. Принцип рівності не суперечить ідеї збереження або прийняття заходів, що передбачають особливі переваги на користь недостатньо представленої статі».

Тобто у статті йдеться про можливість прийняття так званих позитивних дій (affirmative actions), серед яких можуть бути і гендерні квоти.

⁵⁰ Treaty of Rome, 25 March 1957 // <http://www.eurotreaties.com/rometreaty.pdf>

⁵¹ Договір о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029

⁵² Treaty of Amsterdam, signed in Amsterdam on 2 October 1997 // <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

⁵³ Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01) // Official Journal of the European Communities. – 18.12.2000. – 22 p. // http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

У Лісабонській угоді (2007) до тематики гендерної рівності на ринку праці (статті 1 і 2) і боротьби із дискримінацією на основі статі (стаття 5) додаються такі, як подолання торгівлі людьми, зокрема, жінками і дітьми (статті 63, 69), подолання насильства у сім'ї⁵⁴.

У Консолідованих версіях Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010) у статті 2 знову ж таки зазначено: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків»⁵⁵.

У статті 3 йдеться про те, що «Союз бореться проти соціального вилучення та дискримінації, підтримує соціальну справедливість та захист, рівність жінок і чоловіків, зв'язок між поколіннями, захист прав дитини». У Положеннях загального застосування вказано: «У своїй діяльності Союз орієнтується на усунення нерівностей та сприяння рівності жінок та чоловіків» (стаття 8).

Окрема стаття 23 називається «Рівність жінок та чоловіків»: «Рівність жінок та чоловіків повинна забезпечуватися в усіх сферах, включаючи працевлаштування, працю та її оплату. Принцип рівностей перешкоджає збереженню або ухваленню заходів, що передбачають окремі переваги на користь недостатньо представленої статі».

Стосовно гендерних питань у публічній сфері зазначено також про «рівність жінок та чоловіків щодо їхніх можливостей на ринку праці та ставлення на роботі» (стаття 153). Європейський Парламент (ЄП) та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою та після проведення консультацій з Економічно-соціальним комітетом, ухвалюють заходи з метою забезпечення застосування

⁵⁴ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

⁵⁵ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 30.3.2010 // www.minjust.gov.ua/file/23491

принципу рівних можливостей та рівного ставлення до жінок та чоловіків у питаннях працевлаштування та зайнятості, включаючи принцип рівної оплати за однакоvu роботу або за роботу, що має однакоvu вартість (стаття 157).

В окремії статті 21 під назвою «Недискримінація» зазначається: «Заборонено будь-яку дискримінацію за будь-якою ознакою, такою, як стать, раса, колір шкіри, етнічне чи соціальне походження, генетичні риси, мова, релігія або переконання, політичні або будь-які інші погляди, належність до національної меншини, власність, походження, фізична або розумова недієздатність, вік або сексуальна орієнтація».

Окрім того, низка резолюцій Європейського Парламенту та директив і резолюцій Ради ЄС містять інформацію про потреби гендерних перетворень і визначають норми стосовно їх забезпечення⁵⁶.

§ 2. Інституційне забезпечення гендерної рівності

Структури на рівні ЄС відповідальні за забезпечення гендерної рівності наступним чином. Передусім, Голови Ради ЄС у форматі Трійки (Trio Presidency) приймають «Спільну декларацію із рівності між чоловіками і жінками». Так, у період головування Італії, Латвії та Люксембургу (липень 2014 року – грудень 2015 року) була прийнята відповідна Декларація із рівності між жінками і чоловіками⁵⁷. Окрім чималого спектру визначених проблем у сфері доступу жінок до ринку праці, було сформульовано зобов'язання «пропагувати більш чисельне представництво жінок на рівні прийняття рішень».

В Європейському Парламенті Комітет із прав жінок і гендерної⁵⁸ рівності є відповідальним безпосередньо за гендерні

⁵⁶ Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Друге доповнене видання. – Київ: Стилос, 2010. – С. 66-68.

⁵⁷ Trio Presidency Declaration on Equality between Women and Men. – Italy, Latvia and Luxembourg, 2014-2015 // http://www.lm.gov.lv/upload/eng/trio_presidency_declaration_signed.pdf

⁵⁸ European Parliament Committee on Women's Rights and Gender Equality // <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/femm/home.html>

питання. Він займається питаннями визначення, заохочення та захисту прав жінок в ЄС, пропагуванням ідеї забезпечення прав жінок також і в інших країнах, політикою рівних можливостей, у тому числі забезпеченням рівності між жінками і чоловіками на ринку праці, подоланням усіх форм дискримінації на основі статі, реалізацією і подальшим розвитком гендерної пріоритетизації в усіх сферах, наданням інформаційної підтримки стосовно прав жінок тощо.

Один із звітів Комітету стосується участі жінок у політиці⁵⁹. Зокрема, у підрозділі «Представництво жінок на виборних посадах» йдеться про те, що «жінки, як і раніше, недостатньо представлені в політичних органах прийняття рішень у країнах-членах ЄС».

У звіті сказано про важливість політичних партій у просуванні жінок у політиці. Незважаючи на виборчу систему, саме політичні партії тримають у своїх руках владу рекрутувати кандидатів і кандидаток, вибирати, висувати у партійні списки тощо. Тому важливо, аби політичні партії були більш чутливими до залучення жінок у свої ряди. У звіті політичні партії закликають до запровадження партійних квот. Окрім того, слід відзначити роль ЗМІ та освіти в заохоченні жінок до участі в політиці.

Окрім того, існують певні партнерські утворення задля подолання гендерної нерівності та пропагування цінності рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Група високого рівня із гендерної пріоритетизації (High-Level Group on Gender Mainstreaming)⁶⁰, що була створена у 2001 році, є неформальним утворенням, яке складається із високопосадовців держав-членів ЄС, відповідальних за втілення гендерної пріоритетизації на національному рівні. Зустрічі очолюються ЄК та відбуваються двічі на рік у країні, яка головує на той період. Група стратегічно планує запровадження на рівні ЄС Пекінської Платформи дій, допомагає ЄК готувати

⁵⁹ Report “On women in political decision-making – quality and equality” (3 February 2012) // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2012-0029&language=EN>

⁶⁰ High-Level Group on Gender Mainstreaming, Gender Equality, Cooperation with other institutions // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/gender-mainstreaming/index_en.htm

щорічний звіт стосовно моніторингу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

У ЄК гендерні питання прямо стосуються Комісії з питань правосуддя, прав споживачів та гендерної рівності (Justice, Consumers and Gender Equality). Як зазначено у вітальному слові Комісарки ЄК Віри Юрової⁶¹, уперше гендерна рівність з'являється у назві посади Комісара ЄК, що означає привернення уваги до проблематики гендерної рівності.

Європейський інститут з питань гендерної рівності (European Institute for Gender Equality)⁶² засновано у грудні 2006 року, хоча, як описано у історичній довідці про інститут, перші ідеї заснувати дослідницьку структуру подібного рівня виникли ще наприкінці 1990-х років.

Серед завдань діяльності інституту⁶³ – збір, аналіз і розповсюдження інформації стосовно гендерної рівності, у тому числі результатів досліджень і успішної практики упровадження рівних прав і можливостей; пропозиції стосовно напрямків досліджень; покращення методології збору даних (особливо, гендерно-дезагрегованих); розробка і поширення методологічних інструментів задля інтеграції гендерної рівності у стратегії ЄС та в національні політики; проведення досліджень із питань гендерної рівності у Європі; започаткування і координація Європейської мережі гендерної рівності тощо.

§ 3. Залучення жінок до політики на рівні ЄС

У ЄС питання гендерної рівності трансформувалося з проблеми залучення жінок до ринку праці та розподілу праці до

⁶¹ Report on equality between women and men 2014, European Commission. – P. 3
// http://-c.europa.eu/justice/gender-equality/files/annual_reports/150304_annual_report_2014_web_en.pdf

⁶² European Institute for Gender Equality <http://eige.europa.eu/>

⁶³ Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a European Institute for Gender Equality // Official Journal of the European Union. – 30.12.2006. – 11-12 p.

гендерного паритету при прийнятті рішень⁶⁴. У 2001 році в резолюції ЄП було зауважено про можливі дії стосовно збалансування участі жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень. Підкреслювалася необхідність статистичних даних і цільових показників для оцінки прогресу в збільшенні репрезентативності жінок у політичних інститутах.

Забезпечення гендерного балансу на рівні прийняття рішень визнано ЄК як одне із пріоритетних питань⁶⁵. Аби збільшити представництво жінок у політиці, ЄК вносить це питання до політичного порядку денного; співпрацює з іншими акторами впровадження політики гендерної рівності (урядами, громадськими організаціями, бізнесом, медіа тощо); збирає і розповсюджує дані, прогнози; підвищує рівень обізнаності про проблему та пропагує співпрацю стосовно обміну кращими практиками.

Протягом десятиліть у Швеції на державному рівні розробляються механізми забезпечення гендерної рівності задля покращення нерівного розподілу прав і можливостей для чоловіків та жінок. Швеція є прикладом «поступального шляху» (incremental track) на противагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто покрокового покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції знадобилося приблизно 60 років, щоб досягнути 20% жінок в парламенті, та 70 років – для досягнення 30%⁶⁶.

Швеція має довгу традицію регулювання гендерних відносин у країні, якій завдячує, в першу чергу, активному жіночому рухові, що зумів поставити питання гендерної рівності на політичний порядок денний і вивести приватні питання у публічну сферу. Комплексна інституційна модель процесів регулювання та дослідження гендер-

⁶⁴ Lombardo E., Meier P. European Union Gender Policy since Beijing: Shifting Concepts and Agendas // Multiple Meanings of Gender Equality A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe / ed. by M. Verloo. – Budapest: CEU Press, 2007. – p. 62–66.

⁶⁵ Gender balance in decision-making positions, Gender Equality, European Commission // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/index_en.htm

⁶⁶ Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід // Соціальні виміри суспільства.– Київ: Інститут соціології НАН України, 2007. – Вип. 10. – С. 153–161.

них відносин у Швеції містить три основні елементи, які діють на рівні інституцій політики і держави: ухвалення рішень (так звана «дія згори вниз»), вплив на ухвалення політичних рішень на рівні громадських ініціатив (представлених жіночим рухом Швеції – «дія знизу вгору»), дослідження гендерних відносин у шведському суспільстві на рівні інституцій освіти і науки⁶⁷.

§ 4. Лобіювання жіночого представництва: Європейське жіноче лобі

Європейське жіноче лобі (ЄЖЛ) (European Women's Lobby)⁶⁸ – це найбільша організація жіночих об'єднань у ЄС, які працюють щодо питань жіночих прав і рівних можливостей жінок і чоловіків. Членство у ЄЖЛ поширюється на організації у всіх 28 країнах-членах ЄС та трьох країнах-кандидатах, а також на 20 загальноєвропейських організацій.

ЄЖЛ засноване в 1990 році. Наразі нараховує більше 2500 організацій із 31 країни. Цінності організації стосуються таких аспектів:

- рівність – між жінками та чоловіками в усіх сферах громадського та приватного життя;
- солідарність – з усіма жінками і чоловіками, які зазнають виключення, дискримінації, пригнічення і насильства;
- повага – до відмінностей та розмаїття;
- паритет – особливо щодо прийняття рішень;
- свобода – для всіх жінок, аби вирішувати самостійно стосовно питань особистої / фізичної недоторканності та вибору;
- мир – пропагувати культуру миру;
- справедливість – для всіх;
- наснаження, розширення прав і можливостей – для усіх жінок;

⁶⁷ Марценюк Т. Інституційні засади регулювання гендерних відносин у Швеції // Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. – Київ: ПРООН, 2010. – С. 103 // http://ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1393/1/marcenyuk_inst_zasady.pdf

⁶⁸ <http://www.womenlobby.org/>

- співпраця і консенсус – як нашого підходу до відмінностей і конфліктів;
- відповідальність – перед нами усіма та нашими спонсорами;
- відкритість і прозорість – стосовно комунікації і методів роботи;
- незалежність – від будь-якої релігійної чи партійної організації⁶⁹.

Серед напрямків роботи організації один стосується просування жінок у політиці. У цьому напрямку показовою є ідея поширення так званого «менторства» – одного із механізмів залучення жінок до політики. Зокрема, ЄЖЛ започаткувало Мережу Європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network⁷⁰). Проект менторства було розроблено під вибори в ЄП 2014 року у рамках «50/50 кампанії» ЄЖЛ, мета якої – збільшити представництво жінок в інституціях на рівні ЄС.

Загалом ЄЖЛ тісно співпрацює із ЄС, Радою Європи та ООН стосовно пропагування ідей гендерної рівності та збільшення кількості жінок у політичних структурах.

Окрім того, важливо зазначити про заснування соціальних кампаній стосовно видимості жінок у публічному житті (наприклад, медійні кампанії у Чехії щодо привернення уваги до голосування за жінок).

§ 5. Регіональні та партійні об'єднання жінок

Як зазначено у дослідженні кращих практик залучення жінок до політики⁷¹, важливо поєднувати реформи політичних інституцій із цільовою підтримкою партійних активісток у середині партій і

⁶⁹ Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf

⁷⁰ <http://www.womenlobby.org/our-work/european-political-mentoring/?lang=en>

⁷¹ Empowering Women for Stronger Political Parties. A Good Practices Guide to Promote Women's Political Participation. – NDI, 2011. – P. 2 // <http://www.undp.org/content/am/undp/library/gender/gender%20and%20governance/EmpoweringWomenFor%20StrongerPoliticalParties.pdf>

поза ними. Скандинавські вчені наголошують, що для мобілізації жінок і залучення їх до політики необхідно поєднувати дії «зсередина» із тиском «ззовні». Важливим є як потужне громадянське суспільство з жіночими рухами феміністичного (тобто критичного до нерівностей) спрямування, так і жіночі організації, прикріплені до політичних структур (наприклад, жіночі партійно-політичні асоціації, секції чи мережі)⁷².

У 1994 році в рамках Європейського форуму за демократію і солідарність (European Forum for Democracy and Solidarity)⁷³ створено Робочу групу для жінок (Women Working Group) з метою вирішення гендерних аспектів будівництва демократії і підвищення статусу жінок у країнах із перехідною економікою. Ця робоча група розпочала низку заходів по всьому регіону Центральної та Східної Європи. Мережа є коаліцією жіночих організацій і груп, яких пов'язують соціально-демократичні, ліві та прогресивні політичні погляди. Однак певні країни мають свої коаліції задля розв'язання проблем із малою залученістю жінок у політиці. Наприклад, у Хорватії в 2010 році із центристсько-лівих партій було створено так звану «Кукуріку коаліцію»⁷⁴. Одне із завдань цієї коаліції – також подолання гендерної нерівності.

⁷² Бергман С. Участь та повноваження жінок Північних країн у політиці // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / за заг. ред. Я. Сверлюк та С. Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року. – Київ: Атіка, 2006. – С. 49 // http://dfc.ukma.edu.ua/books/women_politics_ukr_text.pdf

⁷³ Gender Network, European Forum for Democracy and Solidarity // http://www.europeanforum.net/gender_network

⁷⁴ Importance of women's political empowerment. Social democratic women in action, ed. by Daša Šašić Šilović, CEE Network for Gender Issues. – P. 49 // http://www.gurmai.hu/_user/browser/File/upload/CEE2012ENV6.pdf

ТЕМА 7. СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

1. *Поняття та загальна характеристика сексуальної орієнтації.*

2. *Різновиди сексуальної орієнтації та їх нормативність.*

3. *Сексуальна орієнтація в правовій системі України:*

а) *термін «сексуальна орієнтація» у нормативних документах, прийнятих органами державної влади України;*

б) *термін «сексуальна орієнтація» у чинних для України міжнародних договорах та в міжнародному стандарті «Соціальна відповідальність (SA8000)»;*

в) *термін «сексуальна орієнтація» в чинних для України рішеннях міжурядових організацій.*

4. *Характеристика понятійного апарату правового захисту сексуальних меншин від дискримінації.*

§ 1. Поняття та загальна характеристика сексуальної орієнтації

Орієнтація (франц. *orientation*) **сексуальна** (від лат. *sexus* – стать) – одна з природних властивостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини, її еротичного (чуттєвого) потягу та сексуальних потреб на представників виключно або майже виключно протилежного гендеру (гетеросексуальність), виключно або майже виключно свого гендеру (гомосексуальність) або на представників обох гендерів⁷⁵ (бісексуальність).

⁷⁵ У спрощеному визначенні сексуальної орієнтації поняття «гендер» замінюють поняттям «стать». Але в разі, коли гендер (соціальна стать) не

12.11.2015 року Кодекс законів про працю України було доповнено нормою, відповідно до якої запроваджено в сфері трудових відносин заборону дискримінації на підставі сексуальної орієнтації. Ч.1 ст. 2¹ «Рівність трудових прав громадян України» названого Кодексу має наступний вигляд: «Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, **сексуальної орієнтації**, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання».

Низка християнських Церков і релігійних організацій України виступили із заявами про його неприйнятність норми щодо «сексуальної орієнтації». При цьому в деяких оприлюднених заявах стверджувалося, що дані зміни нібито вперше вводять у законодавче поле України поняття «сексуальна орієнтація»⁷⁶.

Сексуальна орієнтація є одним із компонентів людської сексуальності, а також одним із провідних чинників, які визначають

співпадає з біологічною статтю, сексуальна орієнтація визначається саме на підставі гендеру, що буде показано нижче в основному тексті.

⁷⁶ Євангельські церкви: Україна має зберегти традиційні сімейні та моральні цінності, інтегруючись до ЄС // Рада Євангельських Протестантських Церков України: офіційний сайт. – 04.09.2013. – Режим доступу: <http://repcu.org/?p=433>; Звернення Священного Синоду УПЦ з приводу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Українська Православна Церква: офіційний веб-сайт. – 15.03.2013. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/звернення-священного-синоду-упц-з-приводу-проекту-закону-«про-внесення-змін-до-деяких-законо->

сексуальну поведінку людини. На відміну від сексуальної поведінки, сексуальна орієнтація не є предметом свідомого вибору.

Розрізняють наступні аспекти сексуальної орієнтації: емоційний потяг, романтичні відчуття, еротичний (чуттєвий) потяг, сексуальний потяг.

Сексуальна орієнтація є об'єктивною даністю, на відміну від сексуальної ідентичності, яка визначається суб'єктивно. Якщо сексуальна орієнтація віддзеркалює сексуально-психоемоційну сутність особи, то сексуальна ідентичність відображає самоусвідомлення людиною цієї сутності.

§ 2. Різновиди сексуальної орієнтації та їх нормативність

З точки зору офіційної медицини всі три різновиди сексуальної орієнтації – гетеросексуальна, бісексуальна та гомосексуальна – є нормативними й не становлять самі по собі хвороби чи поведінкового розладу: в офіційному українському виданні МКХ-10 зазначено, що *«сексуальна орієнтація сама по собі не повинна розглядатись як відхилення»*⁷⁷.

Різноманітні форми сексуальної переваги – як нормативні чи відносно нормативні (наприклад, геронтофілія, ефебофілія), так і ненормативні (наприклад, вуаеризм чи некрофілія) – не є формами сексуальної орієнтації. Прийнято вважати, що сексуальна орієнтація є своєрідним базисом для всіх проявів людиною своєї сексуальності – як тих, що вписуються в критерії сексологічної норми, так і тих, що не вписуються.

Сексуальна орієнтація трансгендерів визначається, виходячи з їхньої гендерної ідентичності, а не з біологічної статі. Наприклад, трансгендера MtF (трансгендерну жінку, що є біологічним чоловіком), який відчуває психоемоційний, еротичний (чуттєвий) та статевий потяг виключно або майже виключно до інших представників чоловічого гендеру, слід визнавати гетеросексуальним. Із

⁷⁷ Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я: Десятий перегляд / Всесвітня організація охорони здоров'я, Міністерство охорони здоров'я України, Український інститут громадського здоров'я. – Т. 1, ч. 1. – Київ: Здоров'я, 1998. – С. 403.

цього впливає також, що після корекції статевої приналежності сексуальна орієнтація транссексуальної людини не змінюється порівняно з періодом життя перед початком транзишену («переходу»).

Оскільки сексуальна орієнтація констатується, виходячи або з чоловічого, або з жіночого гендеру індивіда, визначення секс-орієнтації інтергендерних (бігендерних) осіб методологічно є неможливим.

§ 3. Сексуальна орієнтація в правовій системі України

а) термін «сексуальна орієнтація» у нормативних документах, прийнятих органами державної влади України

3 грудня 2005 р. набрав чинності Порядок добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію (протокол), затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2005 р. № 415, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22 листопада 2005 р. за № 1404/11684. Саме в цьому документі термін «сексуальна орієнтація» уперше потрапив до вітчизняної нормативно-правової бази: в розділі 4 «Особливості консультування підлітків» визначено, що консультант повинен *«оцінити сексуальну поведінку підлітка, при цьому не акцентуючи уваги на його **сексуальну орієнтацію**»*⁷⁸. Таким чином, датою запровадження терміна «сексуальна орієнтація» до вітчизняної нормативно-правової бази слід вважати **3 грудня 2005 р.**

15 серпня 2006 р. Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Зайцев Ю. Є. затвердив Методичні рекомендації щодо здійснення експертизи нормативно-правових актів (їх проектів) на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проваджуваної *«з метою встановлення відповідності нормативно-правового акта чи його проекту вимогам Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року та протоколів до неї та практиці*

⁷⁸ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1404-05/page6>.

Європейського суду з прав людини»⁷⁹. Тематика «дискримінації за ознаками раси, статі, національності, релігії, **сексуальної орієнтації**» була включена до Тематичного покажчика, що є невід'ємним додатком зазначених Методичних рекомендацій, під номером 3.33.

6 серпня 2008 р. було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України № 1072-р «Про затвердження заходів щодо виконання у 2008 році Плану дій Україна – ЄС». Одним із пріоритетів затвердженого цим розпорядженням документа «Заходи щодо виконання у 2008 році Плану дій Україна – ЄС» у [підрозділі] «Права людини та основні свободи» розділу II «Проблемні питання, визначені Європейською Комісією у Звіті про здійснення Європейської політики суусідства стосовно України» під номером 20 було визначено *«запобігання випадкам виявлення працівниками міліції агресії щодо осіб, які належать до **сексуальних меншин**»*, а відповідний цьому пріоритетові захід було сформульовано як *«забезпечення постійного моніторингу дотримання працівниками міліції прав осіб з **нетрадиційною сексуальною орієнтацією**, залучення у разі потреби для цього засобів громадського контролю»* (відповідальним за виконання було визначено Міністерство внутрішніх справ України)⁸⁰.

1 листопада 2010 р. набрали чинності Стандарт надання соціальних послуг з профілактики ВІЛ-інфекції серед осіб з високим ризиком інфікування ВІЛ статевим шляхом⁸¹ і Стандарт надання соціальних послуг з догляду і підтримки для людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом⁸², затверджені спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства охорони здоров'я України від 13 вересня 2010 р. № 3123/275/770 «Про затвердження стандартів надання соціальних послуг представникам груп ризику», що його зареєструвало Міністерство юстиції України 8 жовтня 2010 р. за

⁷⁹ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-06>.

⁸⁰ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1072-2008-p>.

⁸¹ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0904-10>.

⁸² <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0903-10>.

№ 903/18198 (а названі стандарти зареєстровано Мін'юстом відповідно за №№ 904/18199 і 903/18198).

У пункті 3.3.1 «Початок надання послуг» першого із зазначених стандартів визначено, що «надання соціальних послуг здійснюється за умов усвідомленої згоди (усної чи письмової), добровільності та конфіденційності (а в окремих випадках при збереженні анонімності), з урахуванням культурологічних, етнічних та релігійних особливостей отримувачів послуг. [...] Первинне оцінювання фізичного і соціально-психологічного стану отримувача послуг є обов'язковим перед початком надання послуг (з урахуванням наявності залежності від психоактивних речовин, **сексуальної орієнтації**)»⁸³. Другий згаданий вище Стандарт містить аналогічну норму: «Надання соціальних послуг здійснюється за умов усвідомленої згоди (усної чи письмової), добровільності та конфіденційності (а в окремих випадках при збереженні анонімності), з урахуванням культурологічних, етнічних та релігійних особливостей. [...] Первинне комплексне оцінювання фізичного і соціально-психологічного стану отримувача послуг є обов'язковим перед початком надання послуг (з урахуванням наявності залежності від психоактивних речовин, **сексуальної орієнтації**)» (з пункту 3.3.1 «Початок надання послуг»)»⁸⁴.

28 лютого 2011 р. наказом Служби зовнішньої розвідки України № 57 затверджено, а 21 квітня того ж року зареєстровано в Міністерстві юстиції України за № 501/19239 Розклад хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби, – додаток 8 до Положення про проходження медичного огляду в Службі зовнішньої розвідки України. До статті 21 зазначеного Розкладу включено, зокрема, *«розлади звичок та спонукань, статевої ідентифікації, сексуальні розлади»*. При цьому в документі «Пояснення щодо застосування статей Розкладу хвороб, станів, фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби в Службі зовнішньої розвідки України» (додаток 14 до Положення про проходження медичного огляду в Службі зовнішньої розвідки України) розтлумачено, що вказана

⁸³ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0904-10>.

⁸⁴ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0903-10>.

стаття 21 *«передбачає: розлади зрілої особистості і поведінки у дорослих, статевої ідентифікації, надання сексуальної переваги, пов'язані із статевим розвитком та орієнтацією»*⁸⁵ (усі зазначені документи чинні з 10 травня 2011 р.). Таким чином, у Службі зовнішньої розвідки України сексуальна орієнтація вважається значимою характеристикою особистості, з якої можуть бути пов'язані певні «розлади».

Аналогічна норма діяла з 31 грудня 2009-го до 26 жовтня 2012 р. в системі Служби безпеки України: у документі «Пояснення щодо застосування статей Розкладу хвороб, станів, фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби в СБУ» зазначалося, що стаття 18 Розкладу передбачає, зокрема, *«розлади зрілої особистості і поведінки у дорослих, статевої ідентифікації, надання сексуальної переваги, пов'язані із статевим розвитком та орієнтацією»*⁸⁶. Зазначені Пояснення втратили чинність на підставі наказу Служби безпеки України від 26 жовтня 2012 р. № 482/ДСК.

б) термін «сексуальна орієнтація» у чинних для України міжнародних договорах та в міжнародному стандарті SA8000

28 липня 2011 р. для України набрала чинності Угода між Україною та Іспанією щодо врегулювання та упорядкування трудових міграційних потоків між двома державами, підписана 12 травня 2009 р. в м. Мадриді. Згідно з частиною «(1)» статті 2 зазначеної Угоди, вона *«поширюється на працівників, які є громадянами однієї з Договірних Сторін [тобто України або Іспанії] та мають відповідний дозвіл на здійснення трудової діяльності на території іншої Договірної Сторони в разі наявності попередньо підписаного трудового контракту з роботодавцями цієї Договірної Сторони»* (крім артистів, які працюють нетривалий час на гастролях, моряків, дипломатів, релігійних діячів та деяких інших осіб)⁸⁷.

⁸⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0501-11/page4>.

⁸⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-09/page5>.

⁸⁷ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/724_024.

Стаття 6 розділу III «Умови праці та соціальні права працівників» зазначеної Угоди визначає, що «працівники користуються правами і пільгами, які надаються законодавством Приймаючої Держави, при цьому не допускається жодна форма дискримінації за ознакою раси, статі, **сексуальної орієнтації**, сімейного стану, релігії, переконань, профспілкової належності, походження або соціального стану»⁸⁸. Таким чином, Україна взяла на себе пряме зобов'язання не допускати дискримінації підданих Іспанії, які працюють в Україні відповідно до умов Угоди, за ознакою сексуальної орієнтації.

Слід зазначити, що 1 грудня 2010 р. рішення про ратифікацію зазначеної Угоди прийняла Верховна Рада України, не роблячи жодних застережень до антидискримінаційної статті. Зі стенограми відповідного обговорення на пленарному засіданні випливає, що пряма заборона дискримінації на підставі сексуальної орієнтації не була предметом обговорення.

Оскільки міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, то **28 липня 2011 р.** слід вважати датою запровадження терміну «сексуальна орієнтація» до законодавства України.

21 липня 2012 р. в Україні набула чинності Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Її було підписано від імені України 14 листопада 2007 р. в м. Страсбурзі (Франція), а ратифіковано українським парламентом 20 червня 2012 р. Стаття 2 «Принцип недискримінації» зазначеної Конвенції визначає, що *«виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту прав жертв, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, **сексуальної орієнтації**, стану здоров'я, інвалідності або іншого статусу»*, причому термін «жертва» для цілей Конвенції *«означає будь-яку дитину, яка піддавалася*

⁸⁸ Там само.

сексуальній експлуатації або сексуальному насильству»⁸⁹. Таким чином, Україна взяла на себе зобов'язання захищати права дітей (тобто осіб до настання 18-річчя), які піддавалися сексуальній експлуатації або сексуальному насильству, без дискримінації на підставі сексуальної орієнтації. З цього також випливає, що Україна, підписуючи та ратифікуючи Конвенцію, погодилась із тим, що сексуальна орієнтація є значимою характеристикою дітей, у тому числі тих, які не досягли «віку згоди».

1 жовтня 2007 р. було прийнято неурядовий міжнародний стандарт «Соціальна відповідальність (SA8000⁹⁰)», у якому зазначено, що його вимоги «є універсальними щодо географічного місцезнаходження, галузі промисловості та розміру компанії»⁹¹. Пунктом 5.1 Стандарту визначено, що «компанія не повинна застосовувати або підтримувати дискримінацію при прийомі на роботу, оплаті праці, наданні доступу до навчання, підвищенні в посаді, звільненні або виході на пенсію на основі раси, національної належності, віросповідання, інвалідності, статі, **сексуальної орієнтації**, належності до будь-якої організації, політичних поглядів або віку»⁹². Пунктом 5.2 Стандарту також зазначено, що «компанія не повинна перешкоджати здійсненню права персоналу додержуватися принципів чи звичаїв або виконувати свої потреби, пов'язані з расою, національною належністю, віросповіданням, інвалідністю, статтю, **сексуальною орієнтацією**, належністю до будь-якої організації або політичними поглядами»⁹³. Зазначений стандарт створений компанією «Social Accountability International» і призначений для добровільного запровадження комерційними компаніями із відповідною сертифікацією.

в) термін «сексуальна орієнтація» в чинних для України рішеннях міжурядових організацій

⁸⁹ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927/page.

⁹⁰ Розшифровується як «Social Accountability 8000».

⁹¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07>.

⁹² Там само.

⁹³ Там само.

27 липня 2006 р. Економічна та Соціальна Рада ООН схвалила Резолюцію № 2006/23, якою затвердила Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р. Ці Принципи «мають на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів. Вони адресовані суддям для використання як інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів». У принципі 5 «Рівність» визначено, що «суддя має усвідомлювати і уявляти собі різноманітність суспільства та різницю, що випливає з багатьох джерел, включаючи, поміж інших, расову належність, колір шкіри, стать, релігію, національне походження, касту, неприяздатність, вік, сімейний стан, **сексуальну орієнтацію**, соціально-економічний стан та інші подібні причини («підстави, що не стосуються справи»)» (пункт 5.1)⁹⁴. Процитовані Бангалорські принципи поведінки суддів адресовані, зокрема, й українським суддям.

31 березня 2010 р. Комітетом Міністрів Ради Європи на 1081-му засіданні заступників міністрів було прийнято чинну для України Рекомендацію CM/Rec- (2010) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності»⁹⁵. У цьому ґрунтовному документі системно викладено бачення Ради Європи з питань протидії дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Зокрема, в преамбулі Рекомендації:

- визнано, «що лесбійки, геї, бісексуали і трансгендери протягом століть зазнавали і продовжують зазнавати гомофобії, трансфобії та інших форм нетерпимості та дискримінації навіть усередині своєї сім'ї – включаючи криміналізацію, маргіналізацію, соціальне відторгнення і насильство – за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, а також те, що для забезпечення повноцінного користування цими особами своїми правами і свободами потрібні спеціальні дії»;

⁹⁴ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_i67.

⁹⁵ Переклад українською, наведений за гіперпосиланням, не є офіційним, хоча й розміщений на офіційному сайті Ради Європи.

- зауважено, що Європейський суд з прав людини та інші міжнародні органи «визнають сексуальну орієнтацію як підставу для заборони дискримінації»;

- відзначено «принцип, відповідно до якого жодні культурні, традиційні або релігійні цінності, а також норми «панівної культури» не можуть використовуватися задля виправдання [...] будь-яких [...] форм дискримінації, включаючи дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності»;

- підкреслено, що «дискримінація та соціальне відторгнення у зв'язку з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю можуть бути найкращим чином подолані за допомогою заходів, спрямованих як на тих, хто відчуває таку дискримінацію або відторгнення, так і на суспільство в цілому».

У рекомендаційній частині документа, про якій ідеться, містяться, зокрема, такі настанови державам – членам Ради Європи:

- «розглянути наявні законодавчі та інші заходи, переглянути їх, а також збирати й аналізувати відповідну інформацію з метою відстеження та усунення прямої та непрямой дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності» (пункт 1);

- «забезпечити прийняття й ефективне втілення в життя законодавчих та інших заходів із боротьби з дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності задля забезпечення дотримання прав людини щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів, а також заради просування терпимості до них» (пункт 2);

- «забезпечити, щоб жертви дискримінації [за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності] знали про ефективні засоби правового захисту з боку національної влади, а також мали до них доступ, а також, щоб заходи з боротьби з дискримінацією включали в себе там, де це доречно, покарання за порушення і надання відповідного відшкодування жертвам дискримінації» (пункт 3).

Зазначена Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи містить додаток. Наводимо нижче текст зазначеного додатку зі скороченнями:

I. Право на життя, безпеку та захист від насильства

A. «Злочини ненависті» та інші інциденти за мотивами ненависті

1. Держави-члени повинні забезпечити ефективне, негайне та неупереджене розслідування можливих справ про злочини та інші події, в яких є розумні підстави вважати, що мотивом злочинця була **сексуальна орієнтація** або гендерна ідентичність жертви; надалі вони також повинні забезпечити привернення особливої уваги до розслідування таких злочинів і подій, що можуть бути скоєні посадовими особами правоохоронних органів або іншими особами, які діють у межах посадових повноважень, причому особи, відповідальні за такі дії, повинні бути ефективно притягнені до правосуддя і, якщо це виправдано, покарані задля запобігання безкарності.

2. Держави-члени повинні забезпечити, щоб при визначенні покарання спонукальний мотив, який стосується **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності, враховувався як обтяжлива обставина.

3. Держави-члени повинні вжити належних заходів для забезпечення того, щоби жертви та свідки «злочинів ненависті», пов'язаних із **сексуальною орієнтацією** або гендерною ідентичністю, а також інших інцидентів, мотивом яких є ненависть, заохочувалися повідомляти про такі злочини та інциденти; з цією метою держави-члени повинні робити всі необхідні кроки для забезпечення того, щоби правоохоронні структури, включаючи суди, мали необхідні знання та навички для встановлення таких злочинів та інцидентів, а також надання адекватної допомоги та підтримки жертвам і свідкам.

4. Держави-члени повинні вживати належних заходів для забезпечення безпеки та гідності всіх осіб, які перебувають в ув'язненні або іншим чином позбавлені свободи, у тому числі **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів, і, зокрема, вживати заходів, спрямованих на захист від фізичного нападу, згвалтування чи інших форм сексуального насильства, скоєних як іншими ув'язненими, так і персоналом; такі заходи повинні здійснюватися таким чином, щоб адекватно охороняти і поважати гендерну ідентичність трансгендерів.

5. Держави-члени повинні забезпечити збір та аналіз даних про поширеність і характер дискримінації та нетерпимості за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності, зокрема, про «злочини ненависті» та інциденти з мотивів ненависті, пов'язані з **сексуальною орієнтацією** або гендерною ідентичністю.

В. «Мова ненависті»

6. Держави-члени повинні вживати належних заходів для боротьби з усіма формами висловлювань, у тому числі в ЗМІ та Інтернеті, які можуть розумно вважатися такими, що спрямовані на розпалення, поширення чи пропаганду ненависті або інших форм дискримінації щодо **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів. Така «мова ненависті» повинна заборонятися, а відповідні висловлювання – публічно спростовуватися кожного разу, коли вони мають місце. [...]

7. [...]

8. Посадові особи та інші представники влади повинні заохочуватися до сприяння толерантності та повазі до прав людини щодо **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів кожного разу, коли вони вступають у діалог із ключовими інститутами громадянського суспільства, у тому числі зі ЗМІ, спортивними організаціями, політичними організаціями та релігійними громадами.

II. Свобода об'єднань

9. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоби [...] право на свободу об'єднань дійсно могло застосовуватися без дискримінації за ознакою **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, дискримінаційні адміністративні процедури, в тому числі надмірні формальності при реєстрації об'єднань та їх функціонуванні на практиці, не повинні допускатися і мають скасовуватися; також повинні бути вжиті заходи щодо попередження зловживань юридичними та адміністративними положеннями, що стосуються, наприклад, здоров'я населення, суспільної моралі та громадського порядку.

10. Доступ недержавних організацій до державного фінансування повинен бути гарантований без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності.

11. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для дієвого захисту правозахисників, які працюють у галузі прав люди-

ни для **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів, від ворожого ставлення та агресії, яким вони можуть піддаватися, у тому числі, ймовірно, з боку представників влади [...].

12. Держави-учасниці повинні забезпечити належне консультування з недержавними організаціями, що захищають права **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів, з питань прийняття та втілення в життя заходів, які можуть впливати на людські права цих осіб.

III. Свобода вираження поглядів та мирних зборів

13. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів, [...] щоби право на свободу висловлення думок могло ефективно здійснюватися, без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності, у тому числі щодо свободи отримувати та передавати інформацію з питань, які стосуються **сексуальної орієнтації** та гендерної ідентичності.

14. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів на національному, регіональному та місцевому рівнях для забезпечення того, щоби право на свободу мирних зборів, [...] дійсно могло ефективно реалізовуватися, без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності.

15. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоби правоохоронні органи вживали належних заходів для захисту учасників мирних демонстрацій на захист прав людини для **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів від будь-яких спроб незаконного зриву або перешкоджання ефективному здійсненню їхнього права на свободу вираження поглядів і мирних зборів.

16. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для попередження обмежень ефективного здійснення права на свободу вираження поглядів і мирних зборів, що виникають зі зловживань юридичними або адміністративними положеннями, які стосуються, наприклад, охорони здоров'я населення, суспільної моралі або громадського порядку.

17. Публічні власті на всіх рівнях повинні заохочуватися до публічного осуду, особливо у ЗМІ, будь-якого незаконного втручання в право окремих осіб і груп осіб на здійснення їхньої свободи вираження думок і мирних зібрань, особливо коли це

стосується прав людини щодо **лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів**.

IV. Право на повагу до приватного та сімейного життя

18. Держави-члени [...] повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоби норми кримінального права, які, в силу їхніх формулювань, можуть призвести до дискримінаційного застосування, були скасовані, змінені або застосовувалися відповідно до принципу недискримінації.

19. Держави-члени повинні забезпечити, щоби персональні дані, які стосуються **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності особи, не збиралися, не зберігалися і не використовувалися іншим чином публічними установами, включаючи, зокрема, правоохоронні структури, за винятком випадків, коли це необхідно для досягнення спеціальних, законних і обґрунтованих цілей; наявні записи, які не відповідають цьому принципу, повинні бути знищені.

20. [Стосується трансгендерів.]

21. [Стосується трансгендерів.]

22. [Стосується трансгендерів.]

23. Якщо національне законодавство надає права та обов'язки парам, які не перебувають у шлюбі, держави-учасниці повинні забезпечити, щоби вони застосовувалися без дискримінації як до **одностатевих**, так і до різностатевих **пар**, у тому числі щодо пенсій у разі втрати годувальника та житлових прав.

24. Якщо національне законодавство визнає зареєстровані **одностатеві партнерства**, держави-члени повинні прагнути забезпечити, щоби їхній правовий статус, а також їхні права та обов'язки були еквівалентні правовому статусу, правам і обов'язкам гетеросексуальних пар у порівнянній ситуації.

25. Якщо національне законодавство не визнає та не встановлює прав чи обов'язків для зареєстрованих **одностатевих партнерств і пар**, які не перебувають у шлюбі, держави-члени спонукаються до розгляду можливості надання, без будь-якої дискримінації, в тому числі щодо різностатевих пар, одностатевим парам юридичних чи інших засобів, спрямованих на вирішення практичних проблем, які стосуються соціальної реальності, в якій вони живуть.

26. Враховуючи, що при ухваленні рішення щодо батьківської відповідальності або опіки над дитиною передусім повинні братися до уваги найкращі інтереси дитини, держави-члени повинні забезпечити, щоби такі рішення приймалися без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

27. Враховуючи, що при ухваленні рішення щодо всиновлення дитини передусім повинні братися до уваги найкращі інтереси дитини, держави-члени, національне законодавство яких допускає всиновлення дітей однією особою, повинні забезпечити, щоби таке законодавство застосовувалося без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності.

28. Якщо національне законодавство допускає застосування допоміжних репродуктивних технологій для незаміжніх жінок, держави-члени повинні прагнути забезпечити доступ до цих послуг без дискримінації за ознакою **сексуальної орієнтації**.

V. Праця

29. Держави-учасниці повинні забезпечити запровадження та втілення в життя заходів, які передбачають ефективний захист від дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності у сфері праці та зайнятості як у публічному, так і в приватному секторах. Ці заходи повинні стосуватися умов прийняття на роботу, просування по службі, звільнення, оплати праці та інших умов праці, в тому числі попередження домагань та інших форм переслідування, боротьбу з ними та покарання за їх учинення.

30. [Стосується трансгендерів.]

VI. Освіта

31. Приділяючи належну увагу переважним інтересам дитини, держави-члени повинні вживати належних законодавчих та інших заходів, спрямованих на працівників освіти та учнів, для забезпечення того, щоби право на освіту справді здійснювалося без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, такі заходи повинні включати в себе захист права дітей та молоді на освіту в безпечному середовищі, вільному від насильства, залякувань, соціального відторгнення або інших форм дискримінаційного та зневажливого поводження у зв'язку з **сексуальною орієнтацією** або гендерною ідентичністю.

32. Приділяючи належну увагу переважним інтересам дитини, на всіх рівнях повинні бути вжиті відповідні заходи із забезпечення у школах взаємної терпимості та поваги, незалежно від **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності. Це має включати в себе забезпечення об'єктивної інформації про **сексуальну орієнтацію** та гендерну ідентичність, наприклад, у шкільних навчальних планах й освітніх матеріалах, а також забезпечення учнів і студентів необхідною інформацією, захистом і підтримкою для того, щоби дати їм можливість жити відповідно до їх **сексуальної орієнтації** та гендерної ідентичності. Крім того, держави-члени можуть розробити та втілити в життя концепції та плани дій щодо рівності й безпеки у школах, а також забезпечити доступ до адекватного антидискримінаційного виховання або допоміжних і навчальних посібників. Такі заходи повинні враховувати права батьків щодо освіти їхніх дітей.

VII. Здоров'я

33. Держави-члени повинні вживати належних законодавчих та інших заходів для забезпечення того, щоби найвищий досяжний рівень здоров'я дійсно міг бути отриманий без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, вони повинні брати до уваги особливі потреби **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів при розробці національних планів медичного обслуговування, в тому числі щодо заходів із запобігання самогубствам, медичного обстеження, медичних навчальних програм, навчальних курсів і матеріалів, а також при моніторингу та оцінці якості медичних послуг.

34. Повинні вживатися належні заходи для запобігання класифікації **гомосексуальності** як захворювання, відповідно до стандартів Всесвітньої організації охорони здоров'я.

35. [Стосується трансгендерів.]

36. [Стосується трансгендерів.]

VIII. Житло

37. Повинно бути вжито заходів для забезпечення того, щоби доступ до нормальних житлових умов міг бути ефективно і рівною мірою наданий всім особам, без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; такі заходи мають, зокрема, спрямовуватись на забезпечення захисту від

дискримінаційного виселення, а також на гарантування рівних прав щодо придбання та збереження власності на землю або інше майно.

38. Повинна бути приділена належна увага ризикам бездомності, з якими стикаються **лесбійки, геї, бісексуали** та трансгендери, в тому числі молоді люди та діти, які можуть бути особливо вразливими до соціального відторгнення, зокрема з боку їх власних сімей; стосовно цього, на основі об'єктивної оцінки потреб кожної особи, повинні надаватися відповідні соціальні послуги без дискримінації.

IX. Спорт

39. Гомофобія, трансфобія та дискримінація за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності в спорті, подібно до расизму та інших форм дискримінації, є неприйнятними та мають бути подолані.

40. Спортивна діяльність і спортивні об'єкти повинні бути відкриті для всіх без дискримінації за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, мають вживатися ефективні заходи щодо запобігання, протидії та покарання за дискримінаційні образи, пов'язані з **сексуальною орієнтацією** або гендерною ідентичністю під час спортивних заходів та у зв'язку з ними.

41. Держави-члени повинні заохочувати діалог зі спортивними об'єднаннями та фан-клубами, підтримувати їх у розвитку просвітницької діяльності щодо недопущення дискримінації **лесбійок, геїв, бісексуалів** і трансгендерів у спорті, а також у засудженні проявів нетерпимості до них.

X. Право шукати притулок

42. У тих випадках, коли держави-члени мають відповідні міжнародні зобов'язання, вони повинні визнавати, що обґрунтоване побоювання переслідування за ознакою **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності може бути вагомою підставою для надання статусу біженця або притулку відповідно до національного права.

43. Держави-члени повинні, зокрема, забезпечити, щоби шукачі притулку не висилалися до країни, у якій їхнє життя або свобода можуть бути під загрозою або вони можуть зіткнутися з ризиком катувань, негуманного або зневажливого поводження чи

покарання на підставі **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності.

44. Шукачі притулку мають бути захищені від будь-якої політики або практики, що дискримінує за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, повинні вживатися належні заходи для запобігання фізичного насильства, включаючи сексуальну наругу, словесну агресію або інші форми утисків щодо шукачів притулку, позбавлених їхньої свободи, а також для забезпечення їх доступу до інформації, що стосується їхньої конкретної ситуації.

XI. Національні правозахисні структури

45. Держави-члени повинні забезпечити, щоби національні правозахисні структури були явним чином уповноважені займатися дискримінацією за ознаками **сексуальної орієнтації** або гендерної ідентичності; зокрема, вони повинні мати можливість давати рекомендації щодо законодавства та політик, здійснювати просвітницьку роботу серед населення, а також – у межах національного законодавства – розглядати індивідуальні скарги стосовно як приватного, так і публічного секторів, ініціювати судові процеси та брати в них участь.

XII. Множинна дискримінація

46. Держави-члени заохочуються до вжиття заходів для забезпечення того, щоби правові норми національних законів, які забороняють чи попереджують дискримінацію, також захищали від дискримінації одночасно за декількома ознаками, в тому числі за ознаками **сексуальної орієнтації** та гендерної ідентичності; національні правозахисні структури повинні мати широкі повноваження, які би дозволяли їм займатися такими проблемами.

Рекомендації Ради Європи належать до так званого «м'якого» міжнародного права, яке слугує радше орієнтиром для тих, кого воно стосується, але не має зобов'язуючої сили.

17 листопада 2010 р. Комітетом Міністрів Ради Європи на 1098-му засіданні заступників міністрів було прийнято чинну для України Рекомендацію CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. Пунктом 45 зазначеної Рекомендації визначено: *«щодо суддів або кандидатів на посаду судді не має бути жодної*

дискримінації на підставі статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, належності до національної меншини, власності, неспроможності, народження, **сексуальної орієнтації** або інших ознак» (із застереженням, що «вимога, щоб суддя або кандидат на посаду судді був громадянином відповідної держави, не повинна вважатися дискримінаційною») ⁹⁶.

Щодо терміна «сексуальна орієнтація» в установчих документах Європейського Союзу, то слід зазначити, що частина 1 статті 13 Договору про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) визначає, що «без порушення інших положень цього Договору та в межах повноважень, що він надає Спільноті, Рада, діючи одностайно на пропозицію [Європейської] Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, може вжити заходів, потрібних заради боротьби проти дискримінації на підставі статі, раси, етнічного походження, релігії чи віри, психічних чи фізичних вад, віку чи **сексуальної орієнтації**» ⁹⁷.

§ 4. Характеристика понятійного апарату правового захисту сексуальних меншин від дискримінації

Вперше термін «сексуальні меншини» було вжито 1967 р. у праці видатного шведського психіатра Л. Уллерстама «Еротичні меншини: шведський погляд» для характеристики сукупності людей, які своєю сексуальною поведінкою, орієнтацією, способом життя вирізняються від «гетеросексуальної більшості». Його було запроваджено за аналогією з поняттям «етнічні меншини» на позначення групи громадян, які потребують захисту державою своїх інтересів поряд з інтересами більшості ⁹⁸.

Варто зазначити, ряд сучасних вчених та громадських діячів визнають застосування даного терміна на позначення лесбійок, геїв,

⁹⁶ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.

⁹⁷ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017/page.

⁹⁸ Sommer M. H. Sex, Law, and Society in Late Imperial China. Stanford: Stanford University Press, 2000. 397 p.

бісексуалів та трансгендерів некоректним, адже через свою невизначеність він може включати до себе людей з надто розмаїтими сексуальними вподобаннями, що не стосується сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності⁹⁹.

На сьогодні поняття «сексуальні меншини» залишається поширеним і використовується зарубіжними державними установами, міжнародними організаціями (в тому числі ООН та спеціалізованими установами), вживається у рішеннях Європейського суду з прав людини, є широко вживаним у науковій літературі про права людини.

З 90-х років ХХ ст. в англійській мові виник акронім для позначення спільноти лесбійок (Lesbian), геїв (Gay), бісексуалів (Bisexual) і трансгендерів (Transgender) – ЛГБТ. Абревіатура була прийнята як самоназва людей, які об'єднуються на основі їхньої негетеросексуальної орієнтації та нецігендерності, більшістю громадських організацій та ЗМІ в США і деяких інших англосовних державах, а пізніше в більшості держав світу.

Проте, як підкреслює К. Баркер, абревіатура «ЛГБТ», що здобула поширення як тотожне «сексуальним меншинам» поняття, теж може піддаватися широкій критиці, адже не відображає в повній мірі весь спектр ідентичностей¹⁰⁰.

Незважаючи на те, що обидва терміни «сексуальні меншини» та «ЛГБТ» є такими, застосування яких критикується окремими вченими, вони залишаються найбільш поширеними збірними поняттями на позначення даної спільноти. Пізніше було запропоновано розширені акроніми «ЛГБТІ», «ЛГБТК», «ЛГБТІК»,

⁹⁹ Кравчук А. Традиційна орієнтація. Міфи та факти щодо ЛГБТ. – Київ: Центр «Наш світ», 2015. 73 с.

¹⁰⁰ Barker C. Essentially Equality: International Legal Protection for Sexual Minorities. Oxford: International Write for Rights Movement, 2011. 87 p. URL: <https://books.google.hu/books?id=1cq3M6ZalM4C&pg=PA2&lpg=PA2&dq=International+Write+for+Rights+Movement+camilla+barker&source=bl&ots=0EqLh86Gq&sig=lv3G6Zpy5YiY1e2LQTy2EwH-r8I&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKewiP8bzQmO3VAhXHaXQKHwWwAJAQ6AEILjAC#v=onepage&q=International%20Write%20for%20Rights%20Movement%20camilla%20barker&f=false> (дата звернення: 16.08.2016).

«ЛГБТКІА», «ЛГБТ+» на підкреслення приналежності інтерсексів, квірів, асексуалів тощо до відповідної спільноти.

Загальновизнаними, загальноприйнятими і абсолютно нейтральними термінами для гомосексуальних людей в українській мові є «гей» для чоловіка та «лесбійка» для жінки. Слово «гомосексуаліст», яке донедавна було найпоширенішим для позначення людей негетеросексуальної орієнтації, вважається некоректним (навіть дискримінаційним, адже апелює до минулого, пов'язаного з криміналізацією гомосексуальної чоловічої поведінки)¹⁰¹. Прийнятними термінами-синонімами є також «гомосексуальний чоловік» і «гомосексуальна жінка».

Слід погодитися з позицією Я. Товпенко, яка зазначає, що в контексті осіб із сукупними біологічними характеристиками як чоловічої, так і жіночої статей, варто вживати саме термін «інтерсекс» або «інтерсекс-особа», адже виокремлення даної спільноти здійснюється саме на підставі біологічних ознак, а не сексуальності¹⁰².

Поширеним є і англійський сленговий термін «квір» (англ. «queer» – дивний, чудний, незвичний, ексцентричний), що спочатку використовувався як гомофобна образа чи на позначення гомосексуальності, а зараз, за Д. Гудимою, переважно вживається як для позначення ЛГБТ і людей поза традиційними гендерними ідентичностями, так і гетеросексуалів, що виявляють поведінку, яка виділяє їх з гетеросексуального поля. Тобто, «квірами» називають тих, хто відкидає традиційні гендерні ідентичності, сексуальну стратифікацію суспільства чи, відчуваючи себе утисненим гетеронормативністю домінуючої культури, протистоїть їй¹⁰³.

¹⁰¹ Кравчук А. Традиційна орієнтація. Міфи та факти щодо ЛГБТ. – Київ: Центр «Наш світ», 2015.– 73 с.

¹⁰² Товпенко Я.К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. – Київ, 2017. – 277 с.

¹⁰³ Гудима Д. А. Захист прав «квірів» у практиці Європейського суду з прав людини. – URL: http://www.c50.com.ua/sites/default/files/filez/gudima_-_zahist_prav_kviriv.pdf (дата звернення: 02.02.2016).

Згідно зі спеціалізованою літературою сексуальна орієнтація включає усвідомлення спрямованості статевого потягу, емоційне ставлення до нього та відповідну поведінку¹⁰⁴.

Як зазначає М. Д. Ходаківський, сексуальна орієнтація – одна з природних властивостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини, її еротичного (чуттєвого) потягу та сексуальних потреб на представників виключно або майже виключно протилежного гендеру (гетеросексуальність), виключно або майже виключно свого гендеру (гомосексуальність) або на представників обох гендерів (бісексуальність)¹⁰⁵.

Таким чином, сексуальна орієнтація є природною властивістю людської особистості, одним з компонентів сексуальності, яка визначається як постійний еротичний (чуттєвий) потяг до представників конкретної статі або обох статей.

З точки зору офіційної медицини всі три види сексуальної орієнтації (гетеросексуальна, гомосексуальна, бісексуальна) є нормативними варіантами сексуальності людини.

Таким чином, подолання правової невизначеності щодо повного переліку ознак, за якими на конституційному рівні забороняється дискримінація, і належність до даного переліку таких ознак, як сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність залишається невирішеним і актуальним питанням сучасної правової системи.

¹⁰⁴ Питлюк-Смеречинська О. Д. Сексуальна орієнтація як складова ідентичності жінок // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАН України, 2012. – Т. XIV, ч 5. – С. 132–140.

¹⁰⁵ Ходаківський М. Д. Протидія дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в Україні // Держава і право: зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 66. – С. 297–307.

ТЕМА 8. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ПОВАГИ ДО СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ І ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНИ

1. *Толерантність – умова сучасної демократії.*
2. *Характеристика правових засобів забезпечення толерантності:*
 - a) *забезпечення толерантності на рівні міжнародно-правових механізмів;*
 - б) *конституційне забезпечення толерантності;*
 - в) *законодавча і судова практика щодо окремих проявів нетолерантності.*
3. *Політика поваги до автономії людини проти політики відрази.*
4. *Повага до СОГІ: міжнародно-правовий контекст.*

§ 1. Толерантність – умова сучасної демократії

Ідея толерантності займає особливе місце в ліберальній традиції. Наслідуючи Дж. Локка, прихильники ліберальних цінностей стверджують, що толерантність має за вихідну позицію цінність індивіда, його автономію і свободу вибору. Вони відстоюють толерантність як одну з головних політичних цінностей справедливого суспільства. На їх переконання, толерантне суспільство має набагато більше шансів бути творчим і інноваційним завдяки своїй відкритості новим ідеям, проникненню до суті різноманітних явищ, прагненню до розуміння їх смислу і розширенню горизонту людського досвіду. Толерантне суспільство породжує обопільну довіру, прагнення до миру, оскільки чим більше ми проявляємо готовність навчатися в інших, тим більшою мірою ми здатні вести перемовини і йти на компроміс, стикаючись із відмінностями. У

толерантному суспільстві менше жорстокості, лицемірства, ненависті й фанатизму. Крім того, нетерпимість і дискримінація можуть бути шкідливими для суспільства через потенційну загрозу, яку представляють для соціального спокою, стабільності й безпеки¹⁰⁶.

Толерантність розглядається як засадничий принцип сучасної демократії¹⁰⁷, необхідна умова забезпечення згоди серед громадян, «сучасний правовий імператив, принцип, увияти існування правової системи без якого неможливо»¹⁰⁸. Стійкість сучасних демократичних режимів заснована на прийнятті правління більшості меншістю, але при цьому ця більшість, як очікується, буде миритися з меншістю й проявами її культури таким самим чином, як уряд – терпіти політичну опозицію, – шляхом визнання відповідних громадянських прав і свобод, а також забезпечення належного функціонування незалежної судової системи, покликаної гарантувати їх ефективну реалізацію. У повсякденному ж житті громадяни вимагають, щоб їх власна поведінка й ідентичність допускались, оскільки вони рівною мірою зобов'язані терпіти поведінку й ідентичність інших.

Термін «толерантність» має широке коло визначень. Толерантність визначається через протиставлення – щоб бути толерантною щодо чогось, людина має бути проти цього чогось. Неприйняття і заперечення – ключові передумови толерантності. Як правило, про толерантність говорять як про усвідомлений вибір не заважати переконанням, способу життя й поведінці, до яких ми ставимося несхвально. Невтручання (за наявності можливості втру-

¹⁰⁶ Уварова О. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини як вимога толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-12-2015/item/253-povaha-do-seksualnoyi-oriyentatsiyi-i-gendernoyi-identychnosti-lyudyny-yak-vymoha-tolerantnosti-uvarova-o-o#>

¹⁰⁷ Araújo A. C. The Historical and Philosophical Dimensions of the Concept of Tolerance / Ana Cristina Araújo // University of Coimbra Iwan-Michelangelo D'Aprile University of Potsdam Bojan Borstner Smiljana Gartner // Discrimination and tolerance in historical perspective / edited by Gudmundur Hálfðanarson. – Pisa: Plus-Pisa university press, 2008. – P. 1-19.

¹⁰⁸ Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. – New York and Geneva, 2012.

титися) є однією з важливих умов толерантності. Саме тому низка вчених називає такі ключові елементи поняття толерантності:

1. Ідея толерантності виникає в умовах різноманітності, тобто коли люди усвідомлюють наявність значних відмінностей, що існують між ними.

2. Толерантність закликає відмовитися від переслідування інших людей, – цей заклик може бути реалізовано або за допомогою закону, або шляхом того, що Дж. С. Міль назвав «тиранією суспільної думки».

Толерантність передбачає необхідність добровільно залишити у спокої інших, хоча існуючі відмінності самі по собі можуть призводити до різних форм неприйняття, таких як несхвалення, неприязнь, і навіть відраз.

Юридичне визначення толерантності наведено у Декларації ЮНЕСКО про принципи толерантності (1995 р.). У цьому документі толерантність (яка часто перекладається як терпимість) визначено як повага, прийняття і правильне розуміння багатої різноманітності культур нашого світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті й переконань. Це не тільки моральне зобов'язання, але й політична й юридична вимога. (п. 1.1 ст. 1 Декларації).

В цілому, текст Декларації про принципи толерантності, досить невеликий за обсягом (він складається з 6 статей), не пропонує конкретних правових механізмів забезпечення толерантності, не використовує класичних юридичних конструкцій й не оперує звичними для юриста формулами «кожен має право...», «держави-учасниці зобов'язані...» тощо. Перед нами, скоріше, заклик до держав, суспільств, груп і індивідів поважати універсальні права і свободи, сприяти їх утвердженню, визнавати, що люди, «за своєю природою відрізняються за зовнішнім виглядом, соціальним положенням, способом спілкування, поведінкою й цінностям, що ними сповідуються, мають право жити в світі й зберігати свою індивідуальність» (п. 1.4 ст. 1 Декларації).

«Ідея толерантності, під впливом сучасного лібералізму і таких теоретиків права як Дж. Роулз і Р. Дворкін, первісно задумана як «етична цінність», сьогодні переважно заснована на повазі

фундаментальних прав і свобод індивіда й знаходить втілення й захист у політичних і правових інститутах». Право опиняється в ролі арбітра в ситуації, коли різноманітні культурні цінності вступають у конфлікт одна з одною. Незважаючи на всі зусилля міжнародного співтовариства зупинити марш нетерпимості в світі, толерантність все ще знаходиться під загрозою.

§ 2. Характеристика правових засобів забезпечення толерантності

А. Забезпечення толерантності на рівні міжнародно-правових механізмів. Проблема толерантності не може бути вирішена поза правозахисним підходом, який робить акцент на універсальності прав людини, незалежно від національності, кольору шкіри, мови, релігії, етнічної і соціальної належності, сексуальної орієнтації тощо. Він ставить у центр уваги спільні цінності й принципи, а не відмінності. Базові принципи в сфері прав людини спрямовано на попередження нетолерантності: принцип рівної поваги гідності й прав усіх людей, принцип недискримінації, принцип рівності перед законом, принцип свободи думки, самовираження тощо.

Б. Конституційне забезпечення. Толерантне суспільство захищає широкий спектр фундаментальних свобод – від свободи совісті й релігії до свободи думки і свободи об'єднань. Знання того, що Конституція гарантує ці свободи, сповнює відчуттям безпеки й забезпечує можливість вільно вести той спосіб життя, який до душі, незалежно від того, чи схвалює його більшість. Іншими словами, включення до антидискримінаційної конституційної норми таких підстав дискримінації як сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність є важливим сигналом суспільству, і зокрема, людям, які страждають від дискримінації за цими ознаками, що держава визнає існування такої проблеми, що вона готова до виконання своїх зобов'язань щодо поваги прав людини й забезпечення рівних можливостей в реалізації прав людини, незалежно від сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності.

В. Законодавча і судова практика щодо окремих проявів нетолерантності. Закон відіграє центральну роль у забезпеченні рівності, у тому числі за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної

ідентичності. Він є потужним знаряддям для зміни соціальних практик, не тільки завдяки своїй примусовій силі, але й тому що інформує суспільство про належні моделі поведінки. У свою чергу, судова система відіграє важливу роль в усуненні конкретних проявів несправедливості, які можуть бути викликані соціально-економічними, політичними, культурними чи іншими факторами. Вона може забезпечити компроміс у забезпеченні реалізації відповідних соціальних змін. Сам по собі законодавчий припис, навіть найбільш прогресивний, не здатен забезпечити такі зміни в суспільстві поза ефективною системою здійснення правосуддя. Конституція не може усунути забобони, що укорінилися в суспільстві, не може подолати існуюче дискримінаційне ставлення. Унікальність судових інстанцій у забезпеченні втілення рівності зумовлена тим, що вони, на відміну від законодавця, покликані виступати інструментом забезпечення дотримання прав людини, створювати простір, в якому можуть знаходити вираз ідеї й різноманітні інтереси різних соціальних груп.

Право має бути елементом політики толерантності, яка, в свою чергу, має виступати частиною повсякденного життя.

§ 3. Політика поваги до автономії людини проти політики відрази

Незважаючи на проголошення відданості цінності толерантності у сучасних демократичних суспільствах, гомофобні настрої є глибоко вкоріненими і це часто поєднується із відсутністю адекватного правового захисту від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Це призводить до того, що багато ЛГБТ у різних регіонах світу потерпають від порушень їх прав – на роботі, у школі, в закладах охорони здоров'я, в громадських місцях і навіть у своїх сім'ях; вони стають об'єктом насильства на вулицях.

Незважаючи на певні успіхи у боротьби із дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності, залишаються люди, які досі переконані, що відповідні варіанти сексуальної поведінки мають бути заборонені або, як мінімум, не повинні отримувати рівний із гетеросексуальною поведінкою захист. Існують різні підходи до обґрунтування такої позиції: ЛГБТ

спільнота обвинувачується у порушенні релігійних норм, моральних установок, сімейних цінностей, засад забезпечення національної безпеки тощо. Прихильники таких підходів вказують на те, що будь-яке відхилення від гетеросексуальності є проявом хвороби, розпусти, примхи чи помилки ідентифікації, пов'язаної із психологічною травмою.

Правове регулювання сексуальної поведінки підіймає глибокі питання про тип суспільства, яким ми хотіли б його бачити. Особливо яскраво це можна проілюструвати на прикладі вирішення питання щодо легалізації одностатевих шлюбів.

Невизнання одностатевих шлюбів вказує на те, що держава своєю політикою фактично сприяє утвердженню християнських цінностей.

На кінець 60-х р.р. ХХ ст. майже в усіх штатах США діяли закони, що не визнавали шлюби між білими й афроамериканцями, укладені на іншій території, й навіть встановлювали кримінальну відповідальність за такі шлюби. Мілдред Джетер (афроамериканка) і Річард Ловінг (білий) одружилися у 1958 році в Вашингтоні, де такі шлюби визнавалися. Але їх шлюб не визнавався в їх рідному штаті Вірджинія. Коли вони повернулися додому, то були заарештовані посеред ночі, у власній спальні, в якій, власне, й висів сертифікат про одруження. Суддя під час розгляду справи запропонував їм або покинути штат на 25 років, або провести рік у тюрмі. Вони покинули штат, але розпочали судовий процес, який завершився у тому самому 1967 році рішенням Верховного Суду США у справі *Loving v. Virginia*. Через 40 років після винесення цього рішення Джетер Ловінг в одній зі своїх рідких публічних заяв сказала, що вважає їх з її чоловіком боротьбу за право одружитися надзвичайно близькою до теперішньої боротьби одностатевих пар за аналогічне право. Вона зокрема зазначила: «Більшість людей мого покоління тоді вважало, що це є план Божий – тримати одних людей окремо від інших, і що уряд повинен застосовувати дискримінаційну політику до людей, які люблять один одного. Однак острахи і забобони старшого покоління відступили, і сьогодні молоді люди розуміють, що якщо хтось любить один одного, то вони мають право вступити до шлюбу. Зараз я оточена нашими чудовими дітьми й онуками, і не проходить і дня, щоб я не думала про те, як багато

для мене значать наше із Річардом кохання, наше право взяти шлюб – як багато значить мати свободу одружитися із тим, хто є дорогою для мене людиною, навіть якщо інші думають, що це є неправильна для мене людина»¹⁰⁹.

§ 4. Повага до СОГІ: міжнародно-правовий контекст

Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права встановлюють перелік ознак, за якими заборонено дискримінацію. У цьому переліку немає спеціальної вказівки на «сексуальну орієнтацію» або «гендерну ідентичність» (СОГІ), що противники боротьби із дискримінацією за ознакою СОГІ наводять як аргумент на користь своєї позиції. Однак важливо відзначити: усі названі документи мають відритий перелік підстав, за якими можлива дискримінація.

Так, використання фрази «та інші ознаки» дало можливість Комітету з економічних, соціальних і культурних прав дійти таких висновків: «Характер дискримінації змінюється з плином часу й залежить від контексту. Гнучка формула «інших ознак» дозволяє охопити ті форми відмінного ставлення, яке раніше не ставало предметом публічного дискурсу. Ці додаткові підстави набувають широкого визнання, коли вони відображають досвід соціальних груп, які є вразливими і страждали і продовжують страждати від маргіналізації.

У практиці розгляду індивідуальних скарг, загальних рекомендацій і заключних зауваженнях за результатами розгляду доповідей держав ООНівські інституції вже давно визнали, що сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність є забороненими підставами дискримінації за міжнародним правом. Так, наприклад, у рішеннях *Youngv. Australia* (2003 р.) і *Xv. Colombia* (2007 р.) Комітет ООН з прав людини дійшов висновку, що відмінність у пенсійному забезпеченні для партнерів однієї статі порівняно із гетеросексуальними

¹⁰⁹Лавинг против Віргинії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Лавинг_против_Виргинии

парами є порушенням права не зазнавати дискримінації «на підставі сексуальної орієнтації».

Комітет ООН з прав людини багато разів закликав Держави-учасниці «гарантувати рівні права для усіх індивідів, як це передбачено Пактом, незалежно від їх сексуальної орієнтації». Комітет завжди вітає законодавчі заходи із включення сексуальної орієнтації до переліку підстав, за якими заборонено дискримінацію.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав також підтвердив, що вимоги недискримінації, закріплені у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, охоплюють собою заборону дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Комітет висловлює занепокоєння з приводу дискримінації лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів при реалізації ними своїх економічних, соціальних і культурних прав, а також закликає держави приймати законодавство, спрямоване на їх захист від дискримінації. Комітет висловлює занепокоєння у разі виявлення практики, коли гомосексуальність розглядається як хвороба, а також з приводу порушень їх прав, пов'язаних із сексуальним і репродуктивним здоров'ям.

Комітет ООН з прав дитини тлумачить право не піддаватися дискримінації, закріплене у ст. 2 Конвенції ООН з прав дитини, як таке, що охоплює сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність. Він також висловлює занепокоєння у разі відсутності законодавства, яке б захищало від дискримінації за ознакою СОГІ і закликає держави вживати заходи щодо подолання такої дискримінації, проводити інформаційні кампанії з підвищення обізнаності населення з питань недискримінації за ознакою СОГІ та вживати інші превентивні дії, а також, за необхідності, вдаватися до позитивних дій.

Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання не містить переліку підстав дискримінації, однак у ст. 1, надаючи визначення катуванню, вказує як на підставу на дискримінацію будь-якого виду. Крім того, у своїх Загальних рекомендаціях № 2 Комітет проти катувань вказує, що зобов'язання Держави-учасниць щодо запобігання катуванням включає зобов'язання забезпечити, щоб «закони на практиці застосовувалися до усіх,

незалежно від особистих характеристик, включаючи сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок також не містить переліку дискримінаційних підстав. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок неодноразово підкреслював пов'язаність між собою усіх форм дискримінації, розуміння чого є відправною засадою належного виконання Державами-учасницями своїх зобов'язань за Конвенцією. Комітет, серед іншого, зазначав, що дискримінація жінок, заснована на статі і гендері, невід'ємно пов'язана з іншими факторами, які впливають на жінок, такими як етнічна належність, релігія, стан здоров'я, соціальний статус, вік, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність та ін. ... Держави-учасниці мають законодавчо визнати такі міжсекторальні форми дискримінації й вживати заходи щодо їх подолання.

Також підкреслюється, що відповідно до міжнародного права прав людини держави не зобов'язані визнавати одностатеві шлюби. Водночас зобов'язання захищати індивідів від дискримінації на підставі їх сексуальної орієнтації вимагає від держав гарантувати неодруженим одностатевим парам таке саме ставлення і такі самі правові можливості як і ті, що надано неодруженим гетеро-сексуальним парам. Комітет ООН з прав людини вітає законодавчі кроки, які держави роблять на цьому шляху.

Крім того, на рівні ООН за останні роки розроблено чимало документів, спрямованих на боротьбу із дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Назвемо лише деякі з них:

а) Рада ООН з прав людини у червні 2011 року прийняла резолюцію 17/19 – першу резолюцію щодо прав людини в контексті сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності, яку називають новою сторінкою в історії ООН;

б) прийняття резолюції стало підставою для підготовки Офісом Верховного комісара ООН доповіді щодо прав людини в контексті СОГІ. Доповіддю було зафіксовано докази систематичного насильства і дискримінації, які спрямовано на людей через їх сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність – починаючи від дискримінації на робочому місці, у системі охорони здоров'я й в освіті і завершуючи криміналізацією одностатевих відносин, а також

насильством, яке вчиняється лише на тій підставі, що особа має відповідну сексуальну орієнтацію або є трансгендером;

в) Спільна заява про припинення актів насильства і пов'язаних з ними порушень прав людини на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, зроблена державами, у тому числі Україною, 22 березня 2011 р. в Раді ООН з прав людини;

г) резолюції Ради ООН з прав людини – 27/32 «Права людини, сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність» від 2 жовтня 2014 р. і 32/2 «Захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності» від 30 червня 2016 р. Документ вказує на призначення Незалежного експерта з питань захисту від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності, мандат якого серед іншого передбачає необхідність проводити роботу у співпраці з державами з метою сприяння здійсненню заходів, спрямованих на захист всіх осіб від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

д) виданий під егідою ООН буклет, який розкриває зобов'язання держави щодо забезпечення прав людини від їх порушення внаслідок дискримінації за ознакою СОГІ. Як зазначається у передмові цього буклету, упродовж десятиліть такі слова як «сексуальна орієнтація» і «гендерна ідентичність» надзвичайно рідко промовлялися під час офіційних, міжурядових засідань ООН. Але настав момент, коли права лесбійок, геїв, бісексуальних людей і трансгендерів стали предметом обговорення Ради ООН з прав людини у Женеві. У буклеті наведено відповідні рекомендації для держав:

- захищати людей від гомофобії і зумовленого нею насильства. Зокрема, вказується на необхідність включити сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність як захищені ознаки до кримінального законодавства, яке встановлює відповідальність за «злочини ненависті». Забезпечити ефективну систему фіксації і ведення статистики щодо актів насильства, мотивованих ненавистю до людей за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Забезпечити ефективне розслідування таких випадків;

- забезпечити попередження катувань і жорстокого, такого що принижує поведження по відношенню до ЛГБТ з боку представ-

ників держави; розслідувати усі випадки такого поведження. Проводити відповідні тренінги для правоохоронних органів, а також забезпечити ефективний моніторинг міць позбавлення волі;

- заборонити дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності. Прийняти відповідні закони, які передбачають сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність як заборонені підстави дискримінації. Зокрема, забезпечити рівний доступ до зайнятості, охорони здоров'я тощо. Проводити тренінги і навчання, спрямовані на подолання стереотипів щодо ЛГБТ у суспільстві;

- забезпечити ЛГБТ право на свободу вираження, свободу об'єднання і проведення мирних зібрань. Будь-які обмеження цих прав не повинні бути дискримінаційними і мають відповідати міжнародним стандартам прав людини.

На рівні ЄС проблема дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації почала обговорюватися з середини 90-х рр. ХХ ст. У 1994 р. Європейський парламент надав деякі рекомендації щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та представив резолюцію про забезпечення рівних прав ЛГБТ. Однак жодного регулятивного документу прийнято не було.

Ситуація змінилася у 1999 р. з набранням чинності Амстердамського договору, після чого ЄС отримав юридичні повноваження здійснювати регулювання у цій сфері. Стаття 13 Амстердамського договору (в даний час стаття 19 TFEU) вказує: «Рада, діючи одностайно відповідно до спеціальної законодавчої процедури та після отримання згоди Європейського Парламенту, може вжити відповідних заходів із боротьби з дискримінацією за ознакою статі, расового або етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації». На підставі цієї статті Радою було прийнято директиву 2000/78/ЄС, яка встановлює вимоги рівного поведження, у тому числі за ознакою сексуальної орієнтації.

На сьогодні на рівні інституцій ЄС розроблено і прийнято широке коло документів, спрямованих на захист від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності:

- Резолюція від 9 червня 2015 р. щодо стратегії ЄС із забезпечення рівності між жінками і чоловіками, у тому числі

враховуючи права ЛГБТ. Серед іншого звучить рекомендація змінити поняття сім'ї в такий спосіб, щоб воно охоплювало сім'ї з одинокими батьками, а також сім'ї, засновані на одностатевому шлюбі;

- Хартія фундаментальних прав ЄС у ст. 21 серед іншого встановлює заборону на дискримінацію за ознакою статі;

- Резолюція Європейського парламенту про захист меншин і антидискримінаційну політику в Європі, що збільшується (2005/2008(INI)) – основну увагу в цьому документі приділено дискримінації за ознаками інвалідності, релігії, сексуальної орієнтації і віку;

- Резолюція Європейського парламенту від 26 квітня 2007 р. щодо гомофобії в Європі. У цій резолюції пролунав заклик до Європейської комісії забезпечити заборону дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації в усіх сферах суспільного життя; було запропоновано відзначати Міжнародний день проти гомофобії 17 травня кожного року;

- Резолюція Європейського парламенту від 28 вересня 2011 р. щодо прав людини, сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності (2013/C 56 E/12);

- Резолюція Європейського парламенту від 24 травня 2012 р. щодо боротьби проти гомофобії в Європі (2012/2657(RSP)) (2013/C 264 E/09). В документі, зокрема, відзначається, що гомофобія представляє собою ірраціональний страх і огиду до чоловічого і жіночого гомосексуалізму, які засновані на забобонах; гомофобія має багато спільного із расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і сексизмом.

- У названій резолюції є окрема згадка про Україну в негативній конотації (на той момент до парламенту України було подано два законопроекти за підтримки профільного Комітету, якими пропонувалося ввести кримінальну відповідальність за «пропаганду гомосексуалізму», у тому числі «проведення парадів, акцій, демонстрацій, інших масових заходів, спрямованих на умисне поширення будь-якої позитивної інформації про гомосексуалізм»).

Резолюція рішуче засудила будь-яку дискримінацію за ознакою СОГІ тощо¹¹⁰.

Отже, вимога толерантності стає принципом правового регулювання, на забезпечення реалізації якого спрямовуються міжнародні, регіональні і національні механізми.

¹¹⁰ Уварова О. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини як вимога толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-12-2015/item/253-povaha-do-seksualnoyi-oriyentatsiyi-i-gendernoyi-identychnosti-lyudyny-yak-vymoha-tolerantnosti-uvarova-o-o#>

ТЕМА 9. ПРАВА ЖІНОК І ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

1. *Україна у світових рейтингах гендерної рівності.*
2. *Законодавчі гарантії у сфері гендерної рівності.*
3. *Політичне представництво жінок в країнах ЄС та Україні.*
4. *Місце та роль Стамбульської конвенції щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству.*
5. *Захист прав жінок, що входять до категорії внутрішньо переміщених осіб.*
6. *Марш за права жінок.*

§ 1. Україна у світових рейтингах гендерної рівності

Складно вимірюваний показник гендерної рівності (поряд із такими показниками, як верховенство права, демократія тощо), однак, може бути підданий оцінці, на підставі якої авторитетні міжнародні організації періодично складають відповідні рейтинги.

Рейтинг найбільш успішних країн світу – 2017 року опубліковано Лондонським аналітичним центром Legatum Institute.

Рейтинг *Prosperity Index* інститут складає щороку. У 2017 році його вперше очолила Норвегія, витіснивши на друге місце Нову Зеландію. Аналітики оцінювали 149 країн за 8 критеріями: економіка, можливості підприємництва, безпека, освіта, охорона здоров'я, особиста свобода, управління та соціальний капітал.

Велика Британія зберегла своє місце в першій десятці (вона на 10-му місці), зберігаючи авторитет країни з найкращим діловим середовищем у Європі.

США, які на 18-му місці, підвищили лідерство у позиції «найкраща країна в світі для ведення бізнесу», але загальний рівень благополуччя знизився.

Аналітики високо відзначили зусилля Гондурасу для викоринення злочинності за останні 3 роки – це справило позитивний вплив на економіку, країна на 81-му місці.

Марокко значно покращила своє природоохоронне законодавство, зокрема у водній галузі. Завдяки цьому піднялася на 97-ме місце.

Україна – на 112-му місці, порівняно з минулим роком вона опустилася на 5 позицій. Найслабшими галузями аналітики вважають медицину та безпеку, найсильнішою – освіту. Найближчі сусіди України за показниками – Бангладеш та Буркіна-Фасо.

2016 Rank*	2017 Rank	Country	Quality 	Environment 	Governance 	Freedom 	Social Capital 	Security 	Education 	Health 	Environment
2	1	Norway	8	8	2	8	5	3	4	7	1
1	2	New Zealand	3	2	3	1	2	23	16	17	13
3	3	Finland	14	10	1	9	12	15	3	14	3
4	4	Switzerland	6	9	5	19	20	8	1	3	16
8	5	Sweden	1	13	4	12	19	13	14	6	8
7	6	Netherlands	4	14	6	6	11	9	2	8	46
9	7	Denmark	5	11	8	14	4	14	11	21	19
5	8	Canada	15	4	9	2	6	24	13	24	18
6	9	Australia	20	7	14	15	1	22	5	10	10
10	10	United Kingdom	7	5	10	18	16	17	8	19	9
11	11	Germany	9	12	12	17	17	16	15	12	12
13	12	Ireland	19	16	13	5	8	10	10	27	27
14	13	Iceland	16	15	11	4	3	2	28	20	21
12	14	Luxembourg	11	31	7	3	22	11	30	1	6
15	15	Austria	12	18	16	22	15	6	12	5	15
16	16	Belgium	17	17	15	11	25	33	9	11	26
19	17	Singapore	2	6	17	97	26	1	6	2	11
17	18	United States	10	1	20	28	9	60	7	30	34
18	19	France	25	19	23	25	43	37	19	18	4
21	20	Spain	37	33	30	16	29	12	25	16	17
20	21	Slovenia	29	56	36	21	24	19	22	31	2

Фото з інтернет-сайту: <https://www.dropbox.com>

Топ-10 найбільш благополучних країн у 2017 році:

1. Норвегія
2. Нова Зеландія
3. Фінляндія
4. Швейцарія
5. Швеція
6. Нідерланди
7. Данія
8. Канада
9. Австралія
10. Великобританія

106	Azerbaijan	98	81	128	123	137	70	46	71	138
107	Senegal	136	103	48	49	55	97	134	112	111
108	Laos	67	113	121	117	71	89	105	94	122
109	Malawi	124	107	80	78	104	112	121	114	51
110	Djibouti	109	144	123	93	128	68	86	113	68
111	Bangladesh	106	119	105	91	133	79	109	99	136
112	Ukraine	84	102	130	95	115	135	48	135	108
113	Burkina Faso	112	120	95	71	87	80	137	120	78
114	Lesotho	147	109	63	68	64	123	120	123	121
115	Uganda	59	87	100	110	49	129	122	141	112
116	Algeria	115	133	127	141	134	76	100	74	89
117	Iran	103	122	133	144	70	119	75	95	113
118	Zimbabwe	116	136	125	111	90	113	93	108	119
119	Benin	125	116	74	38	145	94	142	145	93
120	Egypt	104	84	118	146	123	116	98	92	133

Фото з інтернет-сайту: <https://www.dropbox.com>

Найгірше живеться у таких країнах, як Ємен, Центрально-Африканська республіка і Судан. Головною причиною занепаду цих країн аналітики називають тероризм, оскільки через низький рівень безпеки жодна інша галузь не може розвиватися.

130	135	Congo	144	132	148	83	132	130	124	140
136	136	Libya	132	147	146	131	53	140	108	59
139	137	Pakistan	105	108	103	132	113	143	125	115
138	138	Guinea	123	130	132	116	120	118	146	147
137	139	Niger	130	127	89	115	124	125	148	136
140	140	Burundi	146	139	141	106	149	137	130	110
141	141	Angola	148	145	137	125	138	117	132	139
143	142	Iraq	129	146	136	142	67	149	126	132
145	143	Dem Rep Congo	139	137	144	134	107	148	133	126
142	144	Mauritania	135	142	138	145	143	111	143	125
144	145	Chad	142	140	143	136	142	127	147	148
148	146	Afghanistan	122	124	145	147	141	146	138	133
146	147	Sudan	133	141	139	149	106	144	144	131
147	148	Cent African Rep	145	143	142	140	148	147	149	149
149	149	Yemen	149	148	149	148	147	139	140	129

Фото з інтернет-сайту: <https://www.dropbox.com>

§ 2. Законодавчі гарантії у сфері гендерної рівності

Незважаючи на наявність профільних законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо, їх норми залишаються переважно декларативними через наступні причини:

а) *низька обізнаність жінок* (особливо в сільській місцевості)

із міжнародними стандартами у сфері захисту від гендерної дискримінації. Жінка часто не розуміє, що її права було порушено, особливо якщо йдеться про випадки дискримінації. За майже 10 років дії ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» лише в 145 судових актах міститься посилання на цей закон, при цьому в переважній більшості справи ініційовано державними контролюючими органами (здебільшого – у випадках реагування на факти вказівки статі працівника в оголошеннях про наявність вакансії), а не самими жертвами дискримінації;

б) невміння представників юридичної професії, у тому числі суддів, ідентифікувати ті випадки, коли порушення прав та законних інтересів жінки стає наслідком дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків.

Крім того, судді вказували, що не можуть в своєму рішенні робити висновок про наявність дискримінації, якщо сам позивач не посилається на це. Судді вважають, що у даному разі діє правило про їх зв'язаність позовними вимогами (вони не можуть вийти за межі вимог позивача, і оскільки сам позивач на дискримінацію не посилається, це означає, що і суд не може розглядати справу в цьому контексті). На нашу думку, питання дискримінації не є питанням позовної вимоги. Це питання правильної кваліфікації юридичної ситуації. Навіть якщо жертва дискримінації заявляє про порушення свого права, не посилаючись при цьому на те, що таке порушення стало результатом дискримінації, це не зв'язує суддю в тому, щоб надати правильну юридичну кваліфікацію.

в) сприйняття текстів міжнародних документів як абстрактних конструкцій, які не пропонують конкретних моделей вирішення реальних життєвих ситуацій.

До викладеного слід додати необхідність більш уважного ставлення вищих посадових осіб до того, які сигнали вони подають суспільству щодо ролі чоловіків і жінок в суспільстві. Так, наприклад, Президент України, представляючи, нову очільницю Одеської митниці, охарактеризував її не з точки зору професійних навичок, а як «молоду, красиву і дуже активну жіночку»¹¹¹.

¹¹¹ Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс].

§ 3. Політичне представництво жінок в країнах ЄС та Україні

Досвід країн Східного партнерства показує низку перепон для жінок, які хочуть займати виборні посади. Вони актуальні і для України. Серед них – суспільне несприйняття, недостатність коштів та обмежений доступ до он-лайн ресурсів, недостатня кількість громадських організацій, особливо на місцевому рівні, які б просували та розширювали можливості та права жінок, недостатньо ефективне впровадження урядами міжнародних механізмів як обов’язкового, так і рекомендаційного характеру. Ситуація із жінками, які належать до внутрішньо переміщених осіб та різних груп національних меншин, ще складніша з огляду на бідність, низький рівень доступу до інформації, мовні обмеження.

Зокрема, у всіх країнах кандидатури жінок з меншою вірогідністю пропонуються на зайняття політичних посад або на виборні посади як на законодавчому (національному) рівні, так і на адміністративному (місцевому) рівні. Представництво жінок у законодавчих органах в усіх країнах менше ніж 20 %, за винятком Білорусі, де представництво жінок у парламенті сягає 30 %.

Для України все ще актуальним залишається питання збільшення представництва жінок у представницьких органах влади. Так, серед народних депутатів України 12 % жінок, серед депутатів обласних рад – 14,6 % жінок.

У Мінсоцполітики України переконані: вирішення проблеми розширення участі жінок у представницьких органах влади буде успішним лише при комплексному підході, що передбачає удосконалення виборчого законодавства, роботу з електоратом та засобами масової інформації щодо формування позитивного іміджу жінки-політика та мотивації жінок-лідерок брати участь у політиці, а керівників партій – включати жінок до партійних списків.

Тому планом заходів Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженим українським Урядом

у 2015 році, передбачено удосконалення виборчого законодавства з метою комплексного урахування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема відповідальності за недотримання його вимог, а також організація роботи шкіл лідерства для жінок, шкіл підготовки кандидатів у депутати місцевих рад, проведення просвітницької роботи.

Мінсоцполітики України працює над розробкою Концепції державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, в якій будуть враховані міжнародні інструменти Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, ООН, невід'ємною частиною яких є забезпечення розширення участі жінок у політиці.

Залученість жінок на рівні з чоловіками у сферу політики – одна з важливих ознак забезпечення гендерної рівності. Не даремно на міжнародному рівні в різноманітних звітах питання доступу жінок до ресурсів та влади є важливим критерієм рівних можливостей та економічного добробуту суспільства.

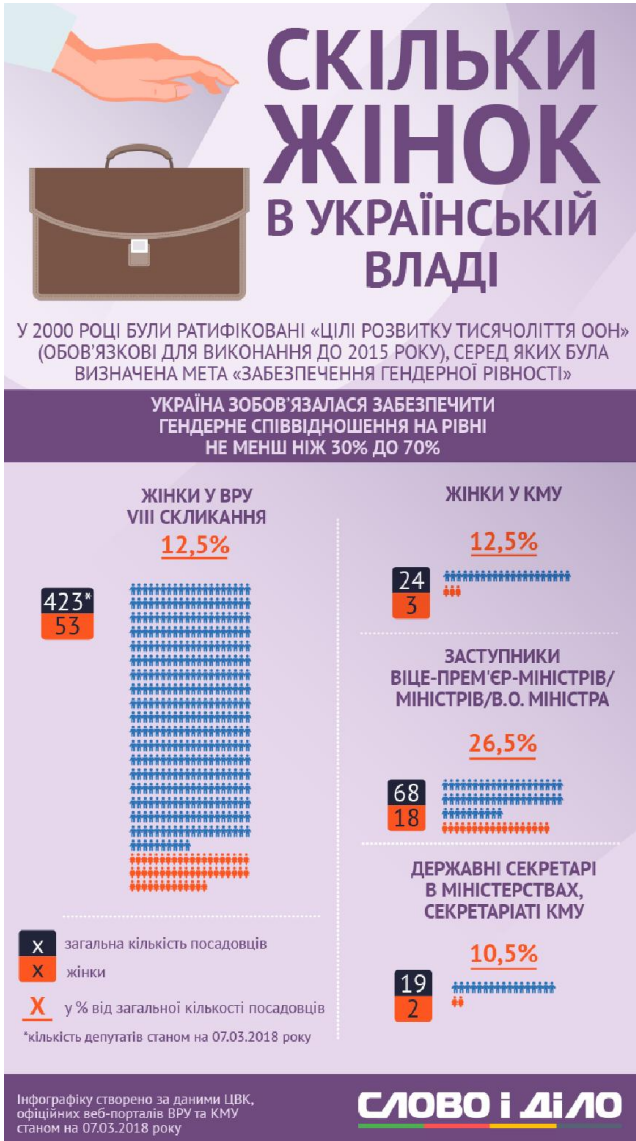
Наприклад, по-перше, у відомому щорічному Звіті з людського розвитку Програми розвитку ООН (*UNDP Human Development Report*)¹¹² один із індексів – *Gender Equality Index* – присвячено питанню гендерної рівності. По-друге, в щорічному **Звіті з глобального гендерного розриву** (*Global Gender Gap Report*), що готується **Світовим економічним форумом** (*World Economic Forum*)¹¹³, одна з чотирьох важливих сфер нерівності між чоловіками та жінками поряд з економічною участю, рівнем освіти та сферою здоров'я стосується саме політичного представництва.

Але не може не привернути увагу той факт, що найбільш успішним стосовно залучення жінок до політики є регіон Європейського Союзу. У країнах ЄС жінки посідають у середньому 29% місць у парламентах¹¹⁴, що більш ніж удвічі перевищує число жінок у Верховній Раді України – лише 12%.

¹¹² Human Development Report, Gender Equality Index.– UNDP, <http://hdr.undp.org/en/statistics>.

¹¹³ Global Gender Gap Index 2015, Global Gender Gap.– World Economic Forum, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015>.

¹¹⁴ Gender balance in decision-making positions, Autumn 2015. – European Commission, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/index_en.htm.

Скільки жінок серед нардепів, міністрів, мерів та голів сілрад. Фото з інтернет-сайту:

<https://www.slovoidilo.ua/2018/03/08/infografika/polityka/skilky-zhinok-sered-nardepiv-ministriv-meriv-ta-holiv-silrad>

Серед 28 країн ЄС перші місця за представленістю жінок у національному парламенті посідають – Швеція, Фінляндія та Іспанія. Найгіршою є ситуація з представництвом жінок у топ-політиці – в Угорщині, на Кіпрі, на Мальті, у Румунії, Ірландії, Латвії, Словаччині та Чехії, тобто у країнах, які стали нещодавніми членами ЄС та були належними до т.зв. соціалістичного простору.

Країни ЄС суттєво відрізняються рівнем залученості жінок до великої політики. Найкращою стосовно участі жінок у політиці на рівні прийняття рішень є ситуація саме у Швеції, у якій протягом десятиліть на державному рівні розробляються механізми забезпечення гендерної рівності задля покращення нерівного розподілу прав і можливостей для чоловіків та жінок. Швеція є прикладом «поступального шляху» (*incremental track*) на протизвагу «швидкому шляху» (*fast track*) у впровадженні гендерної політики, тобто покрокового покращення стану гендерної рівності в країні. Окремо слід зазначити про активний жіночий рух, що зумів поставити питання гендерної рівності на політичний порядок денний і вивести приватні питання у публічну сферу.

§ 4. Місце та роль Стамбульської конвенції щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству

Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) та Проект офісу Ради Європи в Україні «Боротьба з насильством проти жінок та дітей» провів міжнародний семінар «Обмін досвідом про роль парламентів у попередженні та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству»¹¹⁵. Головним завданням семінару була підтримка ратифікації та, пізніше, імплементації Стамбульської конвенції і подальшої гармонізації національного законодавства у

¹¹⁵ Офіс Ради Європи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-and-children-in-ukraine/-/asset_publisher/VCZPgrn8O8cE/content/final-meeting-of-the-project-steering-committee-25-january-2018?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fuk%2Fweb%2Fkyiv%2Fcombating-violence-against-women-and-children-in-ukraine%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_VCZPgrn8O8cE%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1

відповідність до міжнародних стандартів, з метою протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Однією з головних інновацій Стамбульської конвенції є те, що контроль за її реалізацією здійснює парламент.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами є найбільш поширеною міжнародною угодою, предметом якої є боротьба з цим серйозним порушенням прав людини. Її метою є нульова толерантність до такого виду насильства, тому імплементація цієї конвенції є великим кроком вперед у створенні безпечніших умов життя як на території Європи, так і поза її межами.

Основними наріжними каменями конвенції є попередження насильства, захист жертв та кримінальне переслідування осіб, що скоїли насильницькі злочини. Крім того, її метою є спроба змінити серця та думки людей за допомогою заклику всіх членів суспільства, зокрема чоловіків та хлопців, змінити їхнє ставлення до жінок. Власне, це ще один заклик до більшої рівності між жінками та чоловіками через те, що насильство щодо жінок глибоко пов'язане з нерівністю між жінками та чоловіками у суспільстві та укорінене культурою толерантності й заперечення.

Стамбульська конвенція – це перший юридично обов'язковий інструмент з даного питання на європейському рівні, а також один з найбільш перспективних міжнародних договорів у цій галузі. Конвенція закріплює абсолютну неприпустимість насильства щодо жінок і домашнього насильства. Попри значні позитивні зрушення в державних політиці, різноманітні форми насильства щодо жінок продовжують залишатися поширеною проблемою на всіх рівнях суспільства в усіх державах-членах Ради Європи, в тому числі в Україні.

Грунтуючись на уявленні, що гендерна нерівність є причиною та наслідком насильства стосовно жінок, Стамбульська конвенція містить цілу главу про недопущення, в якій зазначено заходи, спрямовані на те, щоб покласти край актам насильства стосовно жінок шляхом досягнення більшої гендерної рівності. Це передбачає визнання того факту, що насильство стосовно жінок, яке за своєю природою базується на гендерних ознаках, походить корінням від дисбалансу влади та нерівності між жінками та чоловіками.

Це також передбачає заходи, покликані не допустити жодного насильства стосовно жінок: фізичного, сексуального та психологічного насильства, переслідування, сексуального домагання, каліцтва жіночих геніталій, примусового шлюбу, примусового абортів та примусової стерилізації. Більше того, держави-члени Стамбульської конвенції мають можливість застосовувати її положення до всіх жертв домашнього насильства і в такому разі вони можуть враховувати особливі фактори, пов'язані з домашнім насильством стосовно дітей або осіб похилого віку, та вжити необхідних заходів для недопущення такого насильства.

Стаття 12. Загальні зобов'язання. (Стамбульської конвенції)

1. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для запобігання всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, будь-якою фізичною або юридичною особою.

3. Будь-які заходи, ужиті згідно із цією главою, повинні враховувати та спрямовуватися на особливі потреби осіб, які стали вразливими внаслідок особливих обставин; у центрі таких заходів повинні бути права людини та всіх жертв.

4. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення всіх членів суспільства, особливо чоловіків і хлопців, активно сприяти запобіганню всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

5. Сторони забезпечують, щоб культура, звичай, релігія, традиція або так звана «честь» не розглядалися як виправдання будь-яких актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

6. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення програм та діяльності для надання жінкам самостійності.

Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції містить детальніший опис того, що з цього випливає. Зокрема, в ній зазначено, що будь-які превентивні заходи повинні враховувати та спрямовуватися на особливі потреби осіб, які стали вразливими внаслідок особливих обставин (стаття 12, пункт 3). Це означає, що заходи державної політики, спрямовані на довгострокове недопущення всіх форм насильства стосовно жінок, мають визначати засоби для підвищення обізнаності стосовно рівня насильства, якому піддаються жінки з інвалідністю, особи, які зловживають наркотиками та алкоголем, повії, представники етнічних або національних меншин, мігранти (зокрема біженці або мігранти без документів), гомосексуальні, бісексуальні та трансгендерні особи, ВІЛ-позитивні, безпритульні, діти та особи похилого віку, вагітні жінки, а також мешканці сільських або віддалених районів, та вказувати на те, як важливо подолати стереотипи та упередження серед більшості населення.

У пункті 4 статті 12 визнається перспективність залучення чоловіків та хлопців до зусиль із недопущення насильства стосовно жінок шляхом зміни ставлення до гендерних ролей, стереотипів та прийнятної поведінки, та міститься заклик до держав-членів заохочувати всіх членів суспільства, особливо чоловіків та хлопців, брати активну участь у подоланні насильства стосовно жінок, подаючи приклад або активно пропагуючи зміни. Згідно з завданням Конвенції змінити ставлення до жінок та уявлення про них, пункт 5 статті 12 декларує, що злочини проти жінок розцінюються як злочини, незалежно від мотивів. Культура, звичаї, релігія, традиції або так звана «честь» не можуть служити виправданням актів насильства стосовно жінок.

Виходячи з принципу, що насильство стосовно жінок є причиною і наслідком гендерної нерівності, пункт 6 статті 12 закликає до запровадження спеціальних заходів або програм, спрямованих на забезпечення самостійності жінок з метою зменшення їхньої вразливості до насильства шляхом досягнення гендерної рівності в усіх галузях, зокрема в політиці та економіці.

§ 5. Захист прав жінок, що входять до категорії внутрішньо переміщених осіб

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення.

Україна повинна вживати всіх можливих заходів, передбачених Конституцією України та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Внутрішньо переміщена особа має право на:

- єдність родини;
- сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення;
- інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;

- безпечні умови життя і здоров'я;
- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод;
- створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання;
- оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення;
- забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;
- сприяння у переміщенні її рухомого майна;
- сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;
- безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громад-

ського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення;

- отримання гуманітарної та благодійної допомоги;
- інші права, визначені Конституцією України та законами України.

Експертами, які працюють з цією проблематикою, відзначається, що українські ЗМІ постійно, добровільно чи мимоволі, ігнорують проблеми жінок, які перебувають у зоні конфлікту. Гендерне насильство або взагалі не згадується, або ж зазначається тільки разом з іншими порушеннями, як наприклад, порушеннями майнових прав (крадіжками або незаконною конфіскацією майна), вчиненими проти широких соціальних груп (наприклад, вимушених переселенців/біженців). Через те, що гендерне насильство в зоні конфлікту так наполегливо ігнорується, цей злочин маргіналізується. Внаслідок такого ставлення ця проблема ніколи не була об'єктом ретельної уваги громадянського суспільства та жодного разу не була включена до списку першочергових вимог, висунутих до уряду¹¹⁶. Представники Міжнародної федерації за права людини (FIDH), які активно співпрацюють з Міжнародним кримінальним судом (МКС), також заявляють про те, що в Україні замовчуються факти зґвалтувань, вчинені на сході держави.

Крім того, проведений аналіз судової практики свідчить про те, що:

- 95% позовів, які розглядаються з приводу застосування Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішнього переміщених осіб», подаються жінками;
- основними категоріями справ за участю жінок – внутрішнього переміщених осіб є сімейні справи (стягнення аліментів, розірвання шлюбу, встановлення факту народження дитини), соціальні (отримання адресної допомоги, оскарження відмови у виплаті пенсії за новим місцем проживання), адміністративні

¹¹⁶ Режим доступу: <http://voxukraine.org/2014/12/19/%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D1%83/>.

(оскарження відмови в реєстрації як внутрішнього переміщених осіб), трудові (розірвання трудового договору).

Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції України, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

§ 6. Марш за права жінок

8 березня 2018 року в українських містах, зокрема у Києві, Львові та Харкові, відбулися марші за права жінок. В Києві в марші під назвою «Годі терпіти» вийшли на вулицю декілька сотень людей, щоб нагадати: 8 березня – це день боротьби за права жінок, а не свято весни та жіночності.

Колона з чоловіків та жінок пройшла від Михайлівської площі до будівлі Київської міської держадміністрації. Учасники Маршу скандували: «Свобода, рівність, жіноча солідарність», «Квіти – клумбам, права – жінкам».

Громадське запитало у жінок, які вийшли на Марш, чому вони це зробили та як, на їх думку, подолати гендерну нерівність в Україні.

Організаторки маршів зазначають: «Ми прагнемо жити в суспільстві, де зможемо без страху перебувати на вулиці у будь-який час доби, не соромитися повідомляти друзям, родичам або відповідним установам про насилля, якого ми зазнали. Ми хочемо, щоб штучний розподіл на «жіночу» та «не жіночу» справу залишився у минулому – керівні позиції та високооплачувані галузі це справа навичок та знань, а не статі та гендеру.

Ми нагадуємо, що рішення, як і з ким жити, народжувати, розлучатися – це наш особистий вибір. Ми хочемо попередити, що сексизм, який змушуватиме нас сумніватися в своїй цінності і людській гідності, обертатиметься нашою колективною злістю».

За останні роки в Україні з'явилося чимало гарних феміністичних ініціатив – серед них, зокрема, можна назвати такі, як медіаплатформа «Гендер у деталях», швейний кооператив *ReSew* у Києві,

львівська «Феміністична майстерня» та фестиваль «Тиждень жіночої солідарності» в Харкові. Але незважаючи на це, український фемінізм лишається там, де починався у 2000-х – в інтернеті, а сьогодні – здебільшого у Фейсбуці. У феміністичного дискурсу є труднощі з тим, щоб вийти за межі Фейсбука і дійти до публіки. Він не має серйозної присутності в академічному середовищі. Крім того, є ще одна проблема, спільна для більшості феміністичних рухів: протиріччя та розбіжності у поглядах на гендер, права ЛГБТК-людей, секс-працівниць тощо¹¹⁷.

Марш за права жінок «Годі терпіти», Київ, 8 березня 2018 року.

Фото: Анастасія Власова/Громадське. Фото з інтернет-сайту:

<https://hromadske.ua/posts/v-nas-ie-problema-i-my-ne-budemo-zakryvaty-na-nei-ochi>

¹¹⁷ Чому деякі українські феміністки бойкотують Міжнародний жіночий день у Києві? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.politicalcritique.org/2018/03/08/chomu-deyaki-ukrayinski-feministki-bojkotuyut-mizhnarodnij-zhinochij-den-u-kiyevi/>

Тому для українських феміністок 8 березня є особливо важливим, оскільки це – одна з небагатьох можливостей для публічної дії. Однак щороку час перед Міжнародним жіночим днем – це період, коли пасивний зосереджений в онлайні феміністичний рух України переживає найглибшу кризу. Під час планування публічної події, присвяченої боротьбі за права жінок, на поверхню виходять всі його внутрішні конфлікти.

Цього року, як і зазвичай, у київського маршу з нагоди Міжнародного жіночого дня під гаслом «Годі терпіти!» нема конкретних політичних вимог, крім ратифікації Стамбульської конвенції з протидії гендерному насильству.

Якщо «Марш за права жінок» відбувався під гаслами проти насильства щодо жінок, нерівності в оплаті праці за однакову роботу та інших дискримінаційних практик, то чому в списку організаторок значиться «Легалайф-Україна» – організація, яка відстоює права секс-робітниць?...

ТЕМА 10. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ

- 1. Законодавче забезпечення та захист трудових прав жінок.*
- 2. Принципи гендерної рівності у трудових правовідносинах.*
- 3. Характеристика основних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок».*

§ 1. Законодавче забезпечення та захист трудових прав жінок

У ст. 24 Конституції України зазначено: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям».

Громадяни України – і чоловіки, і жінки – можуть користуватись на рівних підставах усім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб. Аналізуючи гендерну рівність із позиції забезпечення рівних

трудових прав чоловіків і жінок в Україні, можна простежити чимало позитивних моментів. На сьогодні норми Кодексу законів про працю України є найбільш ефективними у сфері трудових відносин щодо реалізації основних принципів охорони праці.

Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=фото+права+жінок+і+гендерна+рівність+в+Україні+та+країнах+ЄС.&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwj6kJSWhL_dAhVEVSwKHQdoAhsQsAR6BAGGEAE&biw=1326&bih=627#imgrc=KjN6GyxTMMZNVm:

Так, главою 12 Кодексу законів про працю України визначаються найважливіші та першочергові гарантії праці жінок. Серед норм вказаної глави є обмеження праці жінок у відповідних сферах і в нічний час, особливості праці й надання соціальних пільг жінкам у період вагітності, жінкам, які мають дітей, а також низка інших, не менш важливих гарантій захисту. Позитивний внесок робить спрямованість Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками» від 10 грудня 1993 р. № 241, згідно з яким максимальна вага такого переміщення жінками становить 10 кг.

Зовсім інше питання полягає в тому, що існує факт так званої прихованої дискримінації, відображеної у свідомості суспільства й консервативних стереотипах. Часто пересічний громадянин місце й

роль жінки пов'язує виключно із сім'єю, а чоловіка – з робочою діяльністю. Тому такі речі можна трактувати як вияв гендерної нерівності в Україні. На сучасному етапі про подолання вказаних стереотипів свідчить прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV¹¹⁸. Метою даного Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Роботодавець зобов'язаний:

- створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі;
- забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;
- здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці;
- вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці;
- вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі.

Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із

¹¹⁸ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 52. – Ст. 561.

статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

У разі колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин до генеральної угоди, галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів включаються положення, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків.

§ 2. Принципи гендерної рівності у трудових правовідносинах

За останні роки у світі досягнуто значного прогресу у просуванні принципу гендерної рівності. Уряди, ділові кола, профспілки, громадські організації докладають багато зусиль з подолання дискримінаційних стереотипів, що створюють перепони на шляху забезпечення рівності в суспільстві.

Україна також проводить гендерну політику, в основі якої лежать загальновизнані міжнародні норми, а її інтеграція в ЄС активізувала наслідування в Україні гендерного порядку Європейського об'єднання. Але не дивлячись на швидкі темпи розвитку гендерного законодавства та певний прогрес у галузі гендерної рівності, Україна відстає від європейських показників.

Слід зазначити, що законодавства замало для перетворень у суспільній свідомості та створення цивілізованих культурних традицій гендерних ролей в Україні. Та і самі законодавчі акти, на жаль, не повною мірою реалізуються.

Сьогодні гендерна дискримінація посилюється в зв'язку з анексією Криму, військовим конфліктом на Сході України, економічно-соціальною кризою та вжитими Урядом України заходами суворої економії з метою її подолання.

Найбільш актуальною є проблема забезпечення рівності чоловіків і жінок у трудових відносинах – оскільки в жодній сфері такого роду дискримінація не сприймається так гостро, як у сфері праці.

На ринку праці жінки зустрічаються з дискримінацією при працевлаштуванні, в доступі до певних професій і посад, при оплаті праці, кар'єрному просуванні.

Розглянемо їх гендерні аспекти.

Зайнятість і безробіття.

Серед найгостріших проблем в цьому Міжнародна організація праці називає скорочення зайнятості та посилення тенденції тривалого безробіття.

Внаслідок процесів глобалізації дедалі більш загрозливих масштабів набувають неформальні трудові відносини, які знижують гарантії зайнятості, до яких схильні молоді працівники та жінки.

На вітчизняному ринку праці рівень зайнятості жінок є майже на 10% меншим, ніж серед чоловіків.

Найактуальнішою проблемою в контексті зайнятості є жіноче безробіття. Рівень працевлаштування чоловіків перевищує рівень працевлаштування жінок як за абсолютними, так і за відносними показниками. Попри передбачений законом захист громадян від дискримінації у сфері зайнятості, рівень працевлаштування за статтю різниться – жінкам складніше отримати роботу, особливо в перед пенсійному віці.

Більш низький рівень виходу зі стану безробіття для жінок пов'язаний з гіршими можливостями під час працевлаштування, меншою конкурентоспроможністю, що є підтвердженням дискримінаційної практики українських роботодавців.

Стереотипи призводять до нерівномірного розподілу чоловіків та жінок за професійними рівнями та сферами діяльності.

Незважаючи на високий рівень освіти, в трудовій кар'єрі жінки обмежуються в просуванні по кар'єрних сходах. Крім цього, жінки довше затримуються на початкових, стартових позиціях службової ієрархії, що також призводить до появи різних кар'єрних траєкторій.

Так, за даними Держстату, на керівних посадах вищого рівня лише 40% жінок, тоді як серед професіоналів та фахівців жінки переважають.

Жінки очолюють лише 23% підприємств, тоді як серед приватних підприємців їх 53%, 91% ректорів і 79% проректорів вищих навчальних закладів – чоловіки.

Дискримінація в трудових відносинах з будь-якою ознакою в Україні законодавчо заборонена. Але українські жінки досить часто з нею стикаються: нерідко роботодавці не хочуть брати їх на вільне місце, тому що жінка – завжди «потенційно вагітна».

Не виконується при прийомі на роботу, наприклад, стаття 17 Закону України «Про забезпечення рівних права та можливостей жінок і чоловіків», а саме: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей».

Вважається, жінка в репродуктивному віці не дуже зручний співробітник для компанії. Часто на співбесіді питають, чи є у жінки діти. Це пряма дискримінація за статтю, що згідно із законом неприпустимо. Але на практиці довести її неможливо. В ЄС, наприклад, тягар доведення лягає на роботодавця: він повинен довести, що не дискримінує. У нас це повинна зробити сама особа.

Якщо у жінки є дитина, то за три роки декретної відпустки відбувається дуже велика декваліфікація – сповільнюється кар'єрний ріст. Потім, повертаючись на роботу, вона часто бере лікарняний, чим роботодавець буває незадоволений.

У свідомості багатьох людей професії досі діляться на «чоловічі» і «жіночі», і цей поділ легко простежити навіть в мові: звикли говорити «ректор», тому що це в основному чоловіча професія, і рідше слух, коли ми чуємо слово «ректорка». Важко знайти жіночий варіант слова «будівельник» або «слюсар». І навпаки: як, наприклад, назвати чоловіка, який працює швачкою.

Це явище є закономірним, адже навіть в самих назвах професій, точніше їх закінченнях, скрито підтекст гендерної дискримінації.

Часто доводиться зустрічатись при пошуку роботи з ситуацією, що можна вважати гендерною дискримінацією і навіть порушенням трудового законодавства на прикладі оголошень про вакансії: «*На посаду секретаря потрібна жінка віком до 35 років, привабливої зовнішності...*» і поруч «*Потрібен архітектор з*

досвідом роботи, чоловік...». І таких випадків не мало, у більшості оголошень про вакансії існує велика кількість порушень принципу рівності у трудових відносинах, оскільки дуже часто вони містять вимоги щодо віку, статі і навіть зовнішнього вигляду бажаного працівника.

За даними МОП, у друкованих засобах масової інформації кількість дискримінаційних оголошень сягає до 10% від загалу рекламних повідомлень про вакансії.

Роботодавці ніби класифікують вакансії на «жіночі» та «чоловічі». Таким чином, вибір професій для людини обмежується, а роль жінки переважно пов'язується виключно з сім'єю.

Незважаючи на майже рівну зацікавленість в роботі, напрямки розвитку кар'єри у жінок і чоловіків відрізняються. На ринку праці існують традиційно жіночі і традиційно чоловічі професійні сфери. При цьому питомо жіночих значно менше, і розрив між чоловіками і жінками у них менш помітний, ніж у суто чоловічих професійних сферах.

Найменш гендерно диференційованими є такі професійні сфери, як страхування, банківська сфера та юриспруденція. Частки жінок і чоловіків, бажаних працювати в цих сферах, є приблизно рівними.

В Україні діє нормативно-правове регулювання трудових відносин, яке обмежує доступ жінок до певних видів роботи, приміром, забороняється використання праці жінок на важких та шкідливих роботах. Кодекс законів про працю забороняє жінкам будь-яку нічну роботу.

Традиційні гендерні ролі в українському суспільстві це – чоловік «здобувач», жінка – «Берегиня дому» і «Барбі» – уособлення і поєднання материнства і краси.

Вважається, що нерівний розподіл внутрішньо сімейних ролей є основною причиною дискримінації жінок на «основній» оплачуваній роботі. Подвійна і навіть потрійна зайнятість жінки виглядає дуже непривабливою для роботодавця: необхідність раніше піти з роботи, лікарняні, неможливість їздити у відрядження, затримуватися на роботі тощо. Вихід з цієї ситуації один – залучати чоловіків до домашньої і репродуктивної праці, як це відбувається в багатьох країнах Європи. Наприклад, в Швеції близько 75% батьків на кілька місяців йдуть у декретну відпустку, в Ісландії – близько 90%.

В Швеції відпустка по догляду за дитиною – 16 місяців, з виплатою допомоги в розмірі 80% від заробітків. Якщо батьки хочуть використовувати її повністю, кожен з них повинен взяти хоча б два місяці. Якщо батько відмовляється йти в декрет, сім'я просто не отримує цих грошей. Є ще підтримка від профспілок і бонус, який виплачується автоматично тим батькам, які розділили відпустку порівну. Виходить, що чоловіка на рівні суспільства сприймають передусім не як «гаманець», а як люблячого тата, який виконує також емоційну працю. Плюс відпустка по догляду за дитиною добре впливає на ментальне здоров'я чоловіка: він отримує можливість переключитися від роботи, навіть якщо він її сильно любить, провести час з дитиною – це позитивно позначається на його працездатності. Також для дитини важливо присутність чоловіка в перші роки її виховання: щоб вона могла бачити і чоловічу, і жіночу модель поведінки.

Аби підтримати видимість і важливість жінок, їх доступ до прийняття рішень приймаються різні гендерні квоти – в бізнесі, політиці, інших сферах публічного життя (освіта, збройні сили тощо), де розподіл ресурсів є нерівномірним. Понад 100 країн у світі вже більше 30 років запроваджують ті чи інші квоти.

Щоб квоти були дієвими і справді сприяли просуванню жінок, вони повинні мати мандат на місце (розміщувати жінок у прохідній частині списку), а також дієвий механізм (санкції або нагороди за дотримання).

Україні потрібно підготуватися. Адже нові технології та глобалізація значно трансформують роботу для жінок і чоловіків.

Робота, домашнє господарство, виховання дітей не залишають жінці вільного часу, обмежують продовження освіти і професійний розвиток, унеможливають відновлення працездатності, що вкрай негативно позначається на її здоров'ї, самопочутті, трудових та сімейних відносинах. Складне фінансове становище більшості сімей України спричиняє і зростання домашнього насильства щодо жінок, щорічно реєструються понад 100 тис. звернень, хоча реальна цифра, за оцінками експертів, учетверо більша.

Складним є становище понад 8 млн жінок, які проживають і працюють у сільській місцевості. Вони обмежені у доступі до

більшості ресурсів, зокрема трудових, інформаційних, фінансових, комунікаційних, освітніх та інших.

Чоловіки також потребують активної підтримки і захисту своїх прав. Їм значно важче переносити економічні негаразди, відчуючи свою неспроможність фінансово забезпечити сім'ю. Тому вони частіше від жінок вживають спиртні напої та наркотики, вдаються до фізичного насильства. При цьому середня тривалість їхнього життя майже на 10 років менша від тривалості життя жінок.

Аналізуючи вище зазначені проблеми, можна зробити висновки, що необхідне зміцнення нормативно-правової бази для забезпечення повної зайнятості і гідної праці для всіх жінок; не допускати порушень законів і норм трудової політики на робочих місцях, які забороняють дискримінацію при прийомі на роботу, утриманні та просуванні жінок в державному і приватному секторах, а також забезпечити засоби правового захисту у випадках їх порушення; підвищити ефективність застосування законів та стратегій, спрямованих на викорінення насильства і практики домагань по відношенню до жінок на робочому місці.

Незважаючи на досягнення українського законодавства у забезпеченні рівноправності чоловіків і жінок, фактично гендерна політика далека від реалізації, особливо щодо прав жінок у сфері зайнятості. Нерівність, як правило, виявляється у наданні роботодавцями переваги чоловікам у разі прийняття на роботу; збереженні робочого місця при скороченні штатів; нерівній заробітній платі. Роботодавці часто порушують права жінок, які мають малолітніх дітей.

Гендерна нерівність на ринку праці (де найбільшу частку робочих місць займають чоловіки і отримують вищу заробітну плату) і в соціальному житті, є гострою проблемою і потребує подолання гендерної дискримінації у всіх сферах життя в Україні. Держава повинна приймати заходи які б не формально, а реально усували прояви гендерної нерівності.

Для швидшого вирішення проблеми Україні необхідно перейняти досвід високорозвинених країн ЄС щодо практичної реалізації принципів гендерної рівності національного та міжнародного законодавства.

Важливим для України є те, щоб держава не лише надала юридичної сили необхідним міжнародним документам з питань гендерної рівності, а й провела гендерний аналіз національного законодавства з цього питання. Саме такі зміни будуть поступово змінювати стару і формувати нову систему суспільних відносин, в основі якої буде не статева, а соціальна і правова складові.

Впровадження гендерних підходів до аналізу ринку праці має передбачати не тільки кількісні характеристики, а саме: рівень економічної активності або зайнятості населення, але й перехід до дослідження умов, форм та статусів зайнятості чоловіків і жінок.

Необхідно, також налагодити мережну систему постійного гендерного моніторингу проблем нерівноправності на ринку праці через центри зайнятості.

Гендерні проблеми зайнятості – це проблеми не лише жінок або чоловіків, це проблеми всього суспільства, тому успішне їх вирішення принесе користь населенню України в цілому.

§ 3. Характеристика основних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»

Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) часто називають «Біллем про права жінок». Це один з основних міжнародних договорів у сфері прав людини в рамках системи договорів Організації Об'єднаних Націй, який накладає на держав-членів правові зобов'язання забезпечити повагу, захист і реалізацію прав людини. Конвенцію CEDAW було прийнято в 1979 році й ратифіковано 189 країнами, зокрема Україною.

Україна підписала Конвенцію 17 липня 1980 року, ратифікувала її – 19 грудня 1980 року; Факультативний протокол Конвенції ратифікувала 5 червня 2003 року.

Основні положення Конвенції: Частина I

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою

статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Стаття 2

Держави-сторони засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, погоджуються негайно всіма відповідними заходами здійснювати політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються:

а) включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше відповідне законодавство, якщо цього ще не було зроблено, та забезпечити за допомогою закону й інших відповідних заходів практичне здійснення цього принципу;

б) вживати відповідних законодавчих та інших заходів, включаючи санкції там, де це необхідно, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок;

с) встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації;

д) утримуватися від вчинення будь-яких дискримінаційних актів або дій щодо жінок та гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання;

е) вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок з боку будь-якої особи, організації або підприємства;

ф) вживати всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо зміни або скасування чинних законів, постанов, звичаїв і практики, що являють собою дискримінацію щодо жінок;

г) скасувати всі положення свого кримінального законодавства, що являють собою дискримінацію щодо жінок.

Стаття 3

Держави-сторони вживають в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і

користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками.

Стаття 4

1. Вжиття державами-сторонами тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками, не вважається, як це визначено цією Конвенцією, дискримінаційним, проте воно ні в якому разі не повинно тягнути за собою збереження нерівноправних або диференційованих стандартів; ці заходи повинні бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівних можливостей і рівноправних відносин.

2. Вжиття державами – сторонами спеціальних заходів, спрямованих на охорону материнства, включаючи заходи, що містяться в цій Конвенції, не вважається дискримінаційним.

Стаття 5

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів з метою:

а) змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок;

б) забезпечити, щоб сімейне виховання включало правильне розуміння материнства як соціальної функції і визначення загальної відповідальності чоловіків і жінок за виховання та розвиток своїх дітей за умови, що в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу.

Стаття 6

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок.

Частина II

Стаття 7

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і, зокрема, забезпечують жінкам на рівних умовах з чоловіками право:

а) голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів;

б) брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління;

с) брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що займаються проблемами громадського та політичного життя країни.

Стаття 8

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів, щоб забезпечити жінкам можливість на рівних умовах з чоловіками і без будь-якої дискримінації представляти свої уряди на міжнародному рівні і брати участь у роботі міжнародних організацій.

Стаття 9

1. Держави-сторони надають жінкам рівні з чоловіками права щодо набуття, зміни або збереження громадянства. Вони, зокрема, забезпечують, що ні одруження з іноземцем, ні зміна громадянства чоловіка під час шлюбу не тягнуть за собою автоматичної зміни громадянства дружини, не перетворюють її на особу без громадянства і не можуть змусити її прийняти громадянство чоловіка.

2. Держави-сторони надають жінкам рівні з чоловіками права щодо громадянства їхніх дітей.

Частина III

Стаття 10

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, з тим щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками в галузі освіти, і, зокрема, забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок:

а) однакові умови для орієнтації у виборі професії або спеціальності, для доступу до освіти і одержання дипломів у навчальних закладах усіх категорій як у сільських, так і у міських районах; ця рівність забезпечується в дошкільній, загальній, спеціальній і вищій технічній освіті, а також в усіх видах професійної підготовки;

б) доступ до однакових програм навчання, однакових іспитів, викладацького складу однакової кваліфікації, шкільних приміщень і обладнання рівної якості;

с) усунення будь-якої стереотипної концепції ролі чоловіків і жінок на всіх рівнях і у всіх формах навчання шляхом заохочення

спільного навчання та інших видів навчання, що сприятимуть досягненню цієї мети, і, зокрема, шляхом перегляду навчальних посібників та шкільних програм і адаптації методів навчання;

d) однакові можливості одержання стипендій та іншої допомоги на освіту;

e) однакові можливості доступу до програм продовження освіти, включаючи програми поширення грамотності серед дорослих і програми функціональної грамотності, спрямовані, зокрема, на скорочення якомога швидше будь-якого розриву в знаннях чоловіків і жінок;

f) скорочення чисельності дівчат, які не закінчують школи, та розроблення програм для дівчат і жінок, які передчасно залишили школу;

g) однакові можливості активно брати участь у заняттях спортом і фізичною підготовкою;

h) доступ до спеціальної інформації освітнього характеру для сприяння забезпеченню здоров'я і добробуту сімей, включаючи інформацію та консультації про планування розміру сім'ї.

Стаття 11

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права,

зокрема:

a) право на працю як невід'ємне право всіх людей;

b) право на однакові можливості при найманні на роботу, в тому числі застосування однакових критеріїв вибору при найманні;

c) право на вільний вибір професії чи роду роботи, на просування по службі та гарантію зайнятості, а також на користування всіма пільгами і умовами роботи, на одержання професійної підготовки та перепідготовки, включаючи учнівство, професійну підготовку підвищеного рівня та регулярну підготовку;

d) право на рівну винагороду, включаючи одержання пільг, на рівні умови щодо рівноцінної праці, а також на рівний підхід до оцінки якості роботи;

e) право на соціальне забезпечення, зокрема при виході на пенсію, безробітті, хворобі, інвалідності, по старості та в інших

випадках втрати працездатності, а також право на оплачувану відпустку;

ф) право на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції.

2. Для запобігання дискримінації щодо жінок після одруження або народження дитини та гарантування їм ефективного права на працю держави-сторони вживають відповідних заходів для того, щоб:

а) заборонити, під загрозою застосування санкцій, звільнення з роботи на підставі вагітності або відпустки по вагітності та пологах чи дискримінації з огляду на сімейний стан при звільненні;

б) ввести оплачувані відпустки або відпустки з порівняльною соціальною допомогою по вагітності та пологах без втрати попереднього місця роботи, старшинства або соціальної допомоги;

с) заохочувати надання необхідних додаткових соціальних послуг, з тим щоб дозволити батькам поєднувати виконання сімейних обов'язків з трудовою діяльністю та участю в громадському житті, зокрема шляхом створення і розширення мережі закладів по догляду за дітьми;

д) забезпечувати жінкам особливий захист у період вагітності на тих видах робіт, шкідливість яких для здоров'я доведена.

3. Законодавство, що стосується захисту прав, про які йдеться в цій статті, періодично має бути розглянуте в світлі науково-технічних знань, а також переглянуте, скасоване або розширене, наскільки це необхідно.

Стаття 12

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі охорони здоров'я, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема в тому, що стосується планування розміру сім'ї.

2. Поряд з положенням пункту 1 цієї статті держави-сторони забезпечують жінкам відповідне обслуговування в період вагітності, пологів і післяпологовий період, надаючи, коли це необхідно, безплатні послуги, а також відповідне харчування в період вагітності та годування.

Стаття 13

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в інших сферах економічного та соціального життя, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема:

- a) право на сімейну допомогу;
- b) право на одержання позик, застав під нерухоме майно та інших форм фінансового кредиту;
- c) право брати участь у заходах, пов'язаних з відпочинком, заняттям спортом та в усіх галузях культурного життя.

Стаття 14

1. Держави-сторони беруть до уваги особливі проблеми, з якими зустрічаються жінки, які проживають у сільській місцевості, та значну роль, яку вони відіграють у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей, в тому числі їх діяльність у нетоварних галузях господарства, та вживають усіх відповідних заходів щодо забезпечення застосування положень цієї Конвенції до жінок, які проживають у сільській місцевості.

2. Держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок їх участь у розвитку сільських районів та в одержанні переваг від такого розвитку і, зокрема, забезпечують таким жінкам право:

- a) брати участь в опрацюванні та здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- b) на доступ до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації та обслуговування з питань планування розміру сім'ї;
- c) безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування;
- d) одержувати всі види підготовки та формальної і неформальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користуватися послугами всіх засобів общинного обслуговування, консультативних служб з сільськогосподарських питань, зокрема для підвищення їх технологічного рівня;

- e) організувати групи самопомоги та кооперативи, з тим щоб забезпечити рівний доступ до економічних можливостей шляхом роботи за наймом або незалежної трудової діяльності;
- f) брати участь в усіх видах колективної діяльності;
- g) на доступ до сільськогосподарських кредитів і позик, системи збуту, відповідної технології та на рівний статус у земельних і аграрних реформах;
- h) користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водозабезпеченням, а також транспортом і засобами зв'язку.

Частина IV

Стаття 15

1. Держави-сторони визнають за жінками рівність з чоловіками перед законом.

2. Держави-сторони надають жінкам однакову з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне відношення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах.

3. Держави-учасниці погоджуються, що всі договори та всі інші приватні документи будь-якого роду, правовим наслідком яких є обмеження правоздатності жінок, вважаються недійсними.

4. Держави-сторони надають чоловікам і жінкам однакові права щодо законодавства, яке стосується пересування осіб і свободи вибору місця проживання та фактичного місцеперебування.

Стаття 16

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків, і, зокрема, забезпечують на основі рівності чоловіків і жінок:

- a) однакові права щодо одруження;
- b) однакові права на вільний вибір дружини і на одруження лише з своєї вільної і повної згоди;
- c) однакові права та обов'язки під час шлюбу і після його розірвання;

д) однакові права і обов'язки чоловіків і жінок як батьків незалежно від їхнього сімейного стану в питаннях, що стосуються їхніх дітей; в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу;

е) однакові права вільно вирішувати питання про кількість дітей і проміжки між їх народженням та доступу до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють їм здійснити це право;

ф) однакові права та обов'язки бути опікунами, піклувальниками, довіреними особами та усиновителями дітей або здійснювати аналогічні функції, коли вони передбачені національним законодавством; в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу;

г) рівні особисті права чоловіка та дружини, в тому числі вибору прізвища, професії, заняття;

h) рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном як безплатно, так і за плату.

2. Заручини та шлюб дитини не мають юридичної сили, і вживаються всі необхідні заходи, включаючи законодавчі, з метою визначення максимального шлюбного віку та обов'язкової реєстрації шлюбів в актах громадянського стану.

Частина V

Стаття 17

1. Для розгляду ходу здійснення цієї Конвенції засновується Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (далі іменується «Комітет»), що складається в момент набуття чинності Конвенцією з вісімнадцяти, а після її ратифікації або приєднання до неї тридцять п'ятої держави-сторони, з двадцяти трьох експертів, що додержуються високих моральних принципів і компетентні в галузі, яку охоплює ця Конвенція. Цих експертів обирають держави-сторони з числа громадян, експерти виступають як особистості, при цьому враховується справедливий географічний розподіл і представництво різних форм цивілізації, а також основних правових систем.

2. Члени Комітету обираються таємним голосуванням з числа внесених у список осіб, висунутих державами-сторонами. Кожна держава-сторона може висунути одну особу з числа своїх громадян.

3. Первісні вибори проводяться через шість місяців з дня набуття чинності цією Конвенцією. Принаймні за три місяці до строку проведення кожних виборів Генеральний секретар Органі-

зації Об'єднаних Націй направляє державам-сторонам лист з пропозицією подати свої кандидатури протягом двох місяців. Генеральний секретар готує список, в якому в алфавітному порядку внесені всі висунуті таким чином особи із зазначенням держав-сторін, які їх висунули, і представляє цей список державам-сторонам.

4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав-сторін, яке скликає Генеральний секретар в центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, де дві третини держав-сторін складають кворум, особами, обраними в Комітет, вважаються ті кандидати, які дістають найбільшу кількість голосів і абсолютну більшість голосів представників держав-сторін, що присутні та беруть участь у голосуванні.

5. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Проте строк повноважень дев'яти членів, обраних на перших виборах, закінчується через два роки, одразу ж після проведення перших виборів прізвища цих дев'яти членів визначає голова Комітету шляхом жеребкування.

6. Обрання п'яти додаткових членів Комітету проводиться відповідно до положень пунктів 2, 3 і 4 цієї статті після ратифікації або приєднання до Конвенції тридцять п'ятої держави.

Строк повноважень двох додаткових членів, обраних таким чином, закінчується через два роки, прізвища цих двох членів визначає голова Комітету шляхом жеребкування.

7. Для заповнення непередбачених вакансій держава-сторона, експерт якої перестав функціонувати як член Комітету, призначає іншого експерта з числа своїх громадян за умови схвалення Комітетом.

8. Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку і на умовах, встановлюваних Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

9. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 18

1. Держави-сторони зобов'язані подавати Генеральному секре-

тареві Організації Об'єднаних Націй для розгляду Комітетом доповідь про законодавчі, судові, адміністративні або інші заходи, вжиті ними для виконання положень цієї Конвенції, та про прогрес, досягнутий у цьому напрямі:

а) протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією щодо даної держави; та

б) після цього прийнятні щочотири роки і далі, коли цього вимагає Комітет.

2. У доповідях можуть зазначатися фактори та ускладнення, що впливають на виконання зобов'язань за Конвенцією.

Стаття 19

1. Комітет встановлює свої власні правила процедури.

2. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк.

Стаття 20

1. Комітет щорічно проводить засідання, як правило, протягом періоду, що не перевищує двох тижнів, з метою розгляду доповідей, поданих відповідно до статті 18 цієї Конвенції.

2. Засідання Комітету, як правило, проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або в будь-якому іншому місці, визначеному Комітетом.

Стаття 21

1. Комітет щорічно через Економічну та Соціальну раду подає доповідь Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй про свою діяльність та може вносити пропозиції і рекомендації загального характеру, що ґрунтуються на вивченні доповідей та інформації, одержаних від держав-сторін. Такі пропозиції та рекомендації загального характеру включаються у доповідь Комітету поряд із зауваженнями держав-сторін, якщо такі є.

2. Генеральний секретар надсилає Комісії доповіді Комітету щодо становища жінок.

Стаття 22

Спеціалізовані установи мають право бути представленими при розгляді питань про здійснення таких положень цієї Конвенції, що входять до сфери їхньої діяльності. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам подавати доповіді про здійснення Конвенції в галузях, що входять до сфери їхньої діяльності.

Частина VI

Стаття 23

Жодне в цій Конвенції не зачіпає будь-яких положень, що більше сприяють рівноправності між чоловіками і жінками і можуть бути:

- а) в законодавстві держави-сторони; або
- б) в будь-якій іншій міжнародній конвенції, договорі чи угоді, що мають силу для такої держави.

Стаття 24

Держави-сторони зобов'язані вживати всіх необхідних заходів на національному рівні щодо досягнення повної реалізації прав, визнаних у цій Конвенції.

Стаття 25

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами.
2. Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй призначають депозитарієм цієї Конвенції.
3. Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.
4. Ця Конвенція відкрита для приєднання до неї всіх держав. Приєднання здійснюється шляхом здачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 26

1. Прохання про перегляд цієї Конвенції може бути подане в будь-який час будь-якою з держав-сторін шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, якщо вона визнає за необхідне вжиття будь-яких заходів, приймає рішення про те, яких саме заходів потрібно вжити щодо такого прохання.

Стаття 27

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднається до неї після здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй одержує і розсилає всім державам текст застережень, зроблених державами в момент ратифікації або приєднання.

2. Застереження, не сумісне з цілями і завданнями цієї Конвенції, не допускається.

3. Застереження можуть бути зняті в будь-який час шляхом відповідного повідомлення, направленою на ім'я Генерального секретаря, який потім повідомляє про це всі держави-сторони. Таке повідомлення набуває чинності з дня його отримання.

Стаття 29

1. Будь-який спір між двома або кількома державами-сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, не вирішений шляхом переговорів, передається на прохання однієї із сторін на арбітражний розгляд. Якщо протягом шести місяців з моменту подачі заяви про арбітражний розгляд сторонам не вдалося досягти згоди щодо організації арбітражного розгляду, будь-яка з цих сторін може передати даний спір до Міжнародного Суду шляхом подачі заяви відповідно до Статуту Суду (995_010).

2. Кожна держава-сторона може під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або приєднання до неї заявити про те, що вона не вважає себе пов'язаною зобов'язаннями, що містяться в пункті 1 цієї статті. Інші держави-сторони не несуть зобов'язань, що випливають із зазначеного пункту даної статті, щодо будь-якої держави-сторони, яка зробила подібне застереження.

3. Будь-яка держава-сторона, що зробила застереження відповідно до пункту 1 цієї статті, може в будь-який час зняти своє застереження шляхом повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

ТЕМА 11. ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

1. *Правове регулювання гендерного насильства.*
2. *Поняття та види гендерного насильства.*
3. *Насильство в сім'ї як порушення прав людини.*
4. *Причини та види насильства над жінками в сім'ї.*
5. *Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.*

§ 1. Правове регулювання гендерного насильства

Українське законодавство не містить означення термінів «гендер» і «гендерне насильство». Конвенція Організації Об'єднаних Націй 1979 року про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (яка є частиною українського законодавства) та інші міжнародні договори, обов'язкові для України, теж не містять дефініцій цих термінів. У затвердженій 2015 року указом Президента України Національній стратегії у сфері прав людини вжито поняття «гендерне насильство» і «гендерна дискримінація», але так само без означень. Натомість українське законодавство дає означення термінів «гендерна рівність» і «гендерно-правова експертиза», у нормативних актах фігурують також (без означень) «гендерні питання», «гендерні проблеми», «гендерна ідентичність» тощо. Зокрема, гендерна рівність – це «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства». Тобто, згадуючи гендер, українське законодавство не дає йому означення, але корелює його з поняттями «чоловіки й жінки», «стать».

Отже, розглядаючи проблематику гендерного насильства в українському законодавстві, потрібно зважати, що порушення й злочини кваліфікуються, а покарання за гендерне насильство визначаються відповідно до інших термінів і норм українських законів. Мова йде про такі терміни, як «домашнє насильство», «злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»,

«торгівля людьми», «сексуальна експлуатація людини» тощо. Ці терміни відповідають поняттю гендерного насильства проти жінок у випадках, коли таке насильство спрямовано проти жінки, тому що вона жінка, або коли насильство впливає на жінок непропорційно.

§ 2. Поняття та види гендерного насильства

Згідно з нормами чинного законодавства України існують такі види гендерного насильства:

- домашнє насильство, яке, своєю чергою, поділяється на психологічне, сексуальне, економічне і фізичне насильство;
- злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи, які поділяються на зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх;
- торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, яка охоплює всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову вагітність тощо;
- сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією.

У нормативних актах злочини проти статевої свободи і недоторканості згадуються ще з давніх часів: подібні норми містилися в церковному законодавстві, правових нормах Київської Русі.

Перелік таких злочинів і покарання за них поступово змінювалися: зґвалтування, блуд, двоєженство, скотолозтво, статеві зносини з родичами чи іновірцями вважалися злочинами вже у статуті князя Ярослава про церковні суди 1015–1054 років, до того ж існувала диференціація покарання залежно від соціального статусу потерпілої. У Литовських статутах XVI століття була лише стаття про зґвалтування з покаранням у вигляді страти, але для доведення злочину обов'язкові були свідки, а звільнити від кари могли у разі шлюбу з потерпілою¹¹⁹. Нормативні акти XVIII–XIX століть, які діяли на території тогочасної України, поступово зменшували суворість покарання за такі злочини, виділяли злочини

¹¹⁹ Хрестоматія з історії держави і права України / за ред. В. Д. Гончаренка. – Т.1: 3 найдавніших часів до початку 20 ст.: У 2 тт. – Київ: Ін Юре, 1997.

статевого характеру в окремі розділи, розширювати перелік таких злочинів та скасовували різницю у відповідальності осіб із різних станів (класів).

Кримінальний кодекс УРСР 1922 року й наступні вже містили досить близький до сьогоднішнього кримінального законодавства перелік злочинів у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, серед них задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування жінки до вступу в статевий зв'язок особою, від якої вона матеріально чи по службі залежна, примушування до заняття проституцією. Кримінальний кодекс 1960 року додав нові обтяжливі обставини при визначенні покарання: вчинення зґвалтування особою, яка раніше скоїла такий злочин, групою осіб, особливо небезпечним рецидивістом і таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки. У новому Кримінальному кодексі України 2001 року добровільні статеві зносини осіб чоловічої статі більше не вважаються злочином, натомість чоловіків може бути визнано жертвами зґвалтування (раніше у вітчизняному законодавстві цього не було).

Проте далеко не всі види гендерного насильства давно відомі українському законодавству. Однією з найпоширеніших форм гендерного насильства вважається так зване домашнє насильство (*domestic violence*). Цю категорію правопорушень нормативно закріплено не так давно: Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» набрав чинності лише 2002 року (втратив чинність). Це був перший у колишніх радянських республіках спеціальний законодавчий акт, який спонукав до боротьби з побутовим насильством. І вже пізніше, в 2018 році був прийнятий новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹²⁰. Відповідно до цього Закону, **домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами,**

¹²⁰ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229 -VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2018. – № 5. – Ст. 35.

які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

І якщо покарання за більшість видів сексуального чи фізичного насильства є в кримінальному законодавстві України вже досить давно, то санкції за психологічне й економічне насильство (а також за фізичне насильство, яке не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень) передбачено лише з 2003 року, до того ж в адміністративному законодавстві.

В 2015 році указом Президента України затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, серед цілей якої – створити ефективну систему протидії всім формам гендерного насильства, торгівлі людьми і рабству, надати якісну допомогу жертвам та привести законодавство у відповідність із міжнародними стандартами з питань протидії гендерному насильству. Згідно з цим указом, уряд затвердив план дій на період до 2020 року, який передбачає низку заходів, спрямованих на досягнення зазначених у Національній стратегії цілей у сфері протидії гендерному насильству, та встановлює відповідальних за їх виконання. Це, зокрема:

- створення центрів надання допомоги постраждалим від гендерного насильства (на базі вивільнених приміщень реформованих закладів охорони здоров'я);
- створення центрів соціально-психологічної допомоги в усіх регіонах України;
- підвищення професійного рівня працівників поліції, прокурорів, адвокатів та суддів стосовно особливостей здійснення кримінального провадження щодо торгівлі людьми з приділенням особливої уваги відновленню і захисту прав постраждалих;
- систематичне навчання суддів і прокурорів щодо особливостей розслідування та розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством, та ін.

§ 3. Насильство в сім'ї як порушення прав людини

Сьогодні дуже часто ми чуємо про те, що насильства в сім'ї не повинно бути. Проте також часто ми чуємо про випадки скоєння насильства чоловіка над жінкою, батьків над дітьми. Найприкріше те, що рамки сімейного насильства виходять за межі дому – і розширюють їх діти, які потерпають від насильства в сім'ї, скоюючи жорстокі вчинки по відношенню до своїх однолітків. Конституція України визначає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є її чоловік, дівчинка-підліток, що страждає від сексуальних переслідувань свого вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти...

Однак проблематика насильства, незважаючи на всю її важливість і актуальність, досі не має єдиної теоретичної та дослідницької парадигми, в той час, як і соціологічна практика, і ряд експериментальних даних вітчизняних і зарубіжних авторів ясно вказують на спільність генезу особистісних розладів різної специфіки та наслідків посттравматичного стресового розлади внаслідок пережитого насильства.

Увагу до проблеми насильства продиктовано, звичайно ж, своєрідністю соціально-історичної ситуації ХХ століття: величезні жертви війн, тоталітарних режимів, що шокують публіку подробиці жорстоких злочинів, поширення тероризму, посилення відчуженості людини, велика кількість суїцидів тощо. Все це вимагає не стільки емоційної реакції, скільки раціональної наукової рефлексії. При цьому формується запит до науки, з одного боку, і до влади, з іншого, знайти засоби боротьби з причинами та наслідками дій агресивності людини і в людині.

Проблема насильства в сім'ї відображає дисгармонію і перекося, що існують у взаєминах у суспільстві. Її гострота свідчить про нездорову соціально-моральної обстановки у нашому суспільстві.

Терпимість суспільства до всякого роду насильства – це, по суті, відмова від створення сучасного цивілізованого суспільства.

Ми звикли бачити в засобах масової інформації, на телебачення та в кіно, різного роду насильство. Стали ставитися до нього спокійно, і не помічати.

Однією причин постійного відновлення насильства в родині від покоління до покоління є гендерна тенденція виховання, коли поведінка дівчаток обмежується більшою мірою, ніж хлопчиків, їм прищеплюється їх неповноцінність, а хлопчикам – перевага. Дівчинку виховують фізично беззахисною, прищеплюючи другосортність. Їй з дитинства нав'язується комплекс провини не лише за свою «негідну для дівчаток поведінка», але і за кримінальне поведінка хлопчиків. Якщо хлопчик поводиться погано в твоїй присутності, значить, ти йому це дозволяєш, звідси і відбувається впевненість, що жінка винна у тому, що її згвалтували, і саме тому вона терпить насильство з боку партнера роками.

В даний час не існує єдиної думки про першопричину домашнього насильства. Було запропоновано безліч мікро- і макротеорій від наявності психічних порушень до впливу соціально-культурних цінностей і соціальної організації.

За останні роки міжнародні органи визнали більш широку інтерпретацію правозахисних документів і норм. Міжнародне законодавство, можна умовно розділити на два види: документи, що стосуються прав людини взагалі та документи, що стосуються прав жінок і дітей.

Не дивлячись на існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про охорону дитинства», відповідні статті Кримінального кодексу України, Державні програми з протидії торгівлі людьми в Україні, Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах тощо, насильство в сім'ї залишається одним із серйозних проявів порушення прав людини.

Крім того, варто зазначити, що статистика та поінформованість не відображує всіх масштабів домашнього насильства, яке й досі залишається здебільшого латентним феноменом. Тому залишається необхідність проведення інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на протидію усім форм насильства та інформу-

вання широких верств населення про правові основи запобігання та протидії домашньому насильству та про види допомоги особам, які потерпають від такого роду посягань.

§ 4. Причини та види насильства над жінками в сім'ї

Проблема подолання насильства над жінками постійно перебуває в полі зору світової громадськості. Прикладом цього є ухвалена Декларація Організації Об'єднаних Націй про викорінення насильства щодо жінок; Конвенція ООН про боротьбу з міжнародною організованою злочинністю та Протокол до неї про запобігання, припинення та покарання торгівлі людьми (зокрема торгівлі жінками й дітьми); Пекінська декларація і Платформа дій, прийнята в ході 4-ї Всесвітньої конференції з питань жінок; Резолюція про нові заходи й ініціативи, спрямовані на втілення в життя Декларації й Пекінської платформи дій, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН в рамках 23-го надзвичайного засідання.

У ст. 28 Конституції України враховані міжнародні стандарти прав людини й закріплена норма про те, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижую його гідність, поводженню чи покаранню. Ці положення Конституції України відповідають ст. 5 Загальної декларації прав людини 1948 р. і ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ратифікованих Україною. Відповідно до ст. 2 зазначеного Пакту Україна взяла на себе зобов'язання «вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту щодо прийняття таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для здійснення прав, що визначені цим Пактом».

Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., положення якої розвивають і уточнюють міжнародні стандарти в цій галузі. Відповідно до цієї Конвенції, Україна визнала, що катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі умисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила

вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Україна є учасницею Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., де в ст. 3 передбачено свободу особи від катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання. Україна також ратифікувала 24 січня 1997 р. Європейську конвенцію про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню й покаранню 1987 р., яка не дає визначення катувань, але передбачає дієвий міжнародний механізм реалізації ст. 3 Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Україна, виконуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання, послідовно вживає заходів у напрямі подолання насильства над жінками. З моменту проголошення незалежності в країні сформувалася законодавча база та інституційний механізм у цій сфері. Верховною Радою України було прийнято Постанову «Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (298/96 ВР), у якій прямо вказувалось на необхідність створення державних структур із надання кваліфікованої психолого-консультативної допомоги жінкам, які постраждали від насильства й зневаги в сім'ї. Зазначена постанова активізувала процес виконання нашою державою Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації про жінок».

Як було зазначено вище, виділяється лише чотири види домашнього насильства: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне. Напевно, варто говорити також про таку форму насильства над жінками, як торгівля живим товаром.

Причини насильства над жінкою в сім'ї мають багато загальнолюдських рис і багато в чому схожі в різних країнах і в різних народів. Домашнє насильство над жінками має форми фізичного, сексуального, економічного, а також психічного приниження, здійсненого шляхом дискримінації, погроз і репресій.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Економічне насильство. Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=фото+економічне+насильство+v+cim&client=opera&hs=zmU&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjfcPQhb_dAhWphqYKHRkQBwAQsAR6BAgDEAE&biw=1326&bih=627#imgrc=7RkjH_kR92zBeM:

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Психологічне насильство. Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=фото+психологічне+насильство+в+сім'ї&client=opera&hs=PVP&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKewiijYCshr_dAhVDFiwKHVdVCJsQsAR6BAgGEAE&biw=1326&bih=627#imgrc=xxYwWa3I5ke9wM:

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальне насильство. Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=фото+психологічне+насильство+в+сім'ї&client=opera&hs=PVp&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwiiYCschr_dAhVDFiwKHVdVCJsQsAR6BAgGEAE&biw=1326&bih=627#imgsrc=xxYwWa3I5ke9wM:

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Насильство в сім'ї є найбільш розповсюдженим явищем, що й зумовлює особливу увагу до нього дослідників, які вказують: причинами насильства є результати прагнення задовольнити свої потреби примусовими заходами. Форма прояву та ступінь насильства істотно залежить від індивідуально психологічних особливостей подружжя.

Фізичне насильство. Фото з інтернет-сайту:

https://www.google.com.ua/search?q=фото+психологічне+насильство+v+cimī&client=opera&hs=PVp&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKewiijYCshr_dAhVDFiwKHVdVCJsQsAR6BAgGEAE&biw=1326&bih=627#imgrc=xxYwWa3I5ke9wM:

Існує тісний зв'язок між домашнім насильством і рівноправністю й дискримінацією в українському суспільстві в цілому. Право на свободу від насильства – одне з головних прав людини. Насильство над жінками в їхніх домівках є порушенням основного права на безпеку людини, яке гарантується Загальною декларацією прав людини.

Проблема насильства щодо жінки є надзвичайно актуальною в Україні. Без подолання цього згубного явища в суспільстві неможливо створити сприятливі умови для самореалізації людини, вільного її волевиявлення, розвитку паритетної демократії, реалізації принципу рівних прав, свобод, і можливостей для жінок і чоловіків.

Проблема насильства повинна вирішуватися на рівні держави передусім шляхом удосконалення законів, які вже діють на території України і які повинні розширити законодавче забезпечення прав жінок від приниження, побиття, зґвалтування, психологічного тиску і т. п. Необхідно залучати громадські організації до розробки

урядової політики та законодавства щодо викорінення домашнього насильства та забезпечити фінансову та технічну підтримку громадських організацій, які займаються протидією насильства над жінками. Залишається й упевненість у тому, що захист жінок, які потерпають від різних форм насильства, починається з прийняття прозорих законів і національної стратегії поліпшення становища жінок в Україні.

Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. Фото з інтернет-сайту:

<https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>

§ 5. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї

Вдосконалення правової оцінки насильства в сім'ї багато в чому залежить від усвідомлення громадськістю та самими жінками того, що насильство в сім'ї є злочином. Однак в цілому українське суспільство не завжди сприймає проблему насильства щодо жінок як актуальну. Це пов'язано з тим, що багато фактів не ідентифікуються як випадки сексуального, фізичного чи психологічного насильства. Вони часом не реєструються, замовчуються, публічно не обговорюються або розглядаються з позицій традиційних стереотипів, які обвинувачують жінку, що зазнала насильства. Зараз Україна перебуває у перехідному періоді, для якого характерна дестабілізація, а отже зростання злочинності, зростання насильства щодо жінок. Економічна криза в Україні відбивається на внутрісімейних відносинах і великою мірою на стані психічного і соматичного здоров'я жінок.

Україні бракує досвіду у вирішенні багатьох важливих питань з різних галузей діяльності, зокрема попередженні насильства в сім'ї. Тому доцільним є використання позитивного досвіду інших країн. Адже вивчення досвіду інших країн з вирішення проблеми насильства в сім'ї дозволить українським науковцям і практикам використовувати все позитивне із того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах, а також утриматись від використання методів та підходів, які себе не справили.

Спроби комплексного вирішення проблеми насильства в сім'ї здійснюється шляхом внесення різних доповнень і поправок до кримінального та цивільного законодавства (Іспанія, Перу, Франція), що стосуються санкцій за жорстоке поводження у сім'ї, а також прийняття спеціальних комплексних законів про протидію насильству в сім'ї на основі модельного законодавства.

Диференційований підхід до регламентації відповідальності за насильство в сім'ї виражається у виділенні в самостійні спеціальні склади злочинів, скоєних проти членів сім'ї, зі встановленням нових меж караності даних діянь (Іспанія, ФРН, Данія та ін.), а також виділення в якості обтяжуючих та пом'якшуючих деяких обставин, що впливають із сімейних відносин (Японія, Литва, Молдова та ін.).

У світлі розвитку ідей відновного правосуддя в зарубіжному кримінальному законодавстві передбачаються більш широкі можливості для застосування альтернативних кримінальному переслідуванню заходів. Концептуально розглядаються деякі західні моделі впливу на осіб, які вчинили нетяжкі насильницькі злочини в сім'ї, серед яких інститути пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних консультаційних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), «прощення винного потерпілим» (Іспанія) та ін.

Зарубіжний досвід показує, що для ефективного вирішення проблеми насильства в сім'ї необхідні комплексні заходи та найголовніше вдосконалення правової бази для їх здійснення.

ТЕМА 12. ФЕМІНІЗМ: ПОНЯТТЯ, ЕТАПИ, НАПРЯМИ

1. *Поняття та історія розвитку фемінізму.*
2. *Фемінізм та його різновиди.*
3. *Основні етапи розвитку фемінізму.*
4. *Сучасний стан та проблеми українського фемінізму.*

§ 1. Поняття та історія розвитку фемінізму

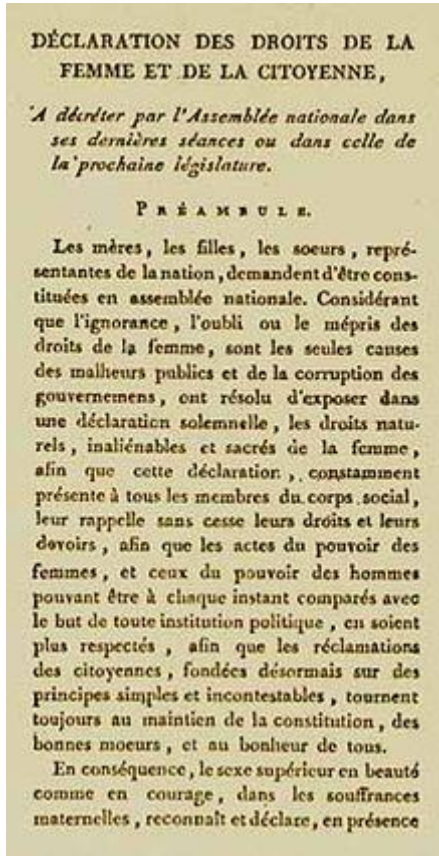
Фемінізм (англ. *Feminism*, від лат. *femina* «жінка») – низка політичних, суспільних рухів та ідеологій, які поділяють спільну мету: визначити, встановити і досягти політичної, економічної, культурної, особистої та соціальної рівності жінок із чоловіками¹²¹.

На хвилі протесту проти дискримінації жінок, гендерних стереотипів виник фемінізм.

Першими зробили спроби обґрунтувати рівноправність чоловіків і жінок французькі філософи Марі Франсуа Аруе (псевдо – Вольтер), Дені Дідро, Шарль Луї де Монтеск'є, які обстоювали право жінок брати участь у суспільному житті, стверджували, що їх природа не менш складна, ніж чоловіча. Самі жінки заявили про себе активною участю у Великій Французькій революції, започаткували жіночі клуби, журнали. Француженки, не протиставляючи себе чоловікам, звертали увагу на свою безправність. Але революційна влада, оцінивши громадську активність жінок, не змогла протистояти патріархальній традиції, впливу католицької церкви, щоб визнати жінок самостійним суб'єктом історії, віднести їх до категорії «вільних» і «рівних». І це спричинило виникнення нового суспільного явища – фемінізму як руху на захист політичних і громадянських прав жінок.

¹²¹ Wikipedia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фемінізм>

Першим документом фемінізму вважається «Декларація прав жінки і громадянки» (фр. *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), яка була написана у 1791 році, французькою активісткою та драматургом Олімпією де Гуж. Декларація написана як іронічний твір, на протигагу Декларації прав людини і громадянина прагнучи викрити невдачі французької революції, яка була присвячена забезпеченню гендерної рівності.

**Перша сторінка «Декларації прав жінки і громадянки».
(французькою мовою).**

Фото з інтернет-сайту:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_прав_жінки_і_громадянки

Декларація прав людини і громадянина стала ключовим документом прав людини, і класичним формулюванням прав людини візаві держави, але на заваді цьому є «тиранія сильної статі». Декларація викликала в суспільстві потужний спротив, особливо фраза: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право зійти і на трибуну». Пізніше, в 1793 р., Конвент ухвалив рішення про заборону жіночих клубів, а через два роки заборонив жінкам збиратися у громадських місцях. Громадянський кодекс проголосив, що жінка не має ніяких громадських прав та повинна підкорятися своєму чоловікові. Тобто ідеал «свободи, братерства та рівності» був призначений регулювати відносини тільки між чоловіками.

Наприкінці XVIII ст. ідеї фемінізму заявили про себе у Великій Британії передусім старанням журналістки Мері Волстонкрафт, відома своїм есе «На захист прав жінок» (1792), в якому стверджує, що жінки не є істотами, що стоять на нижчому шаблі розвитку відносно чоловіків, але здаються такими через недостатню освіту. Вона пропонує розглядати і чоловіків і жінок як розумних істот і уявляє суспільний лад, заснований на розумі.

У 1827 р. у м. Сенека-Фоллз (США) відбувся перший з'їзд американських феміністок-суфражисток, на якому було висловлено протест проти дискримінації жінок, прийнято Декларацію прав жінок. У середині XIX ст. боротьба за надання жінкам виборчого права стала провідною ідеєю.

У тогочасному фемінізмі чітко окреслилося три напрями:

- суфражизм (англ. suffrage – виборче право) – рух за надання жінкам права обирати;
- гуманістичний, який звільнення жінки вбачав у розвитку її інтелекту, підвищенні грамотності;
- марксистський, який вважав, що становище жінки-робітниці зумовлене класовими причинами, тому боротьба за її звільнення збігається із загальним завданням звільнення пролетаріату.

Отже, за одне століття фемінізм поширився в цьому світі, вперше порушивши питання про права жінки, рівність статей, сприяв формуванню атмосфери морального осуду патріархату. Успіх суфражизму (у багатьох країнах напередодні Другої світової

війни жінки здобули виборче право), а також об'єктивні чинники – війна, повоєнне відродження – призвели до того, що фемінізм фактично не виявляв себе майже до 60-х років ХХ ст.

Від 2-ї половини 1990-х рр. феміністський рух в Україні набув значного поширення. Почали діяти регіональні об'єднання та клуби, зокрема: Харківський міський центр солідарності жінок творчої орієнтації, Клуб одеських дам (об'єднує жінок–директорок підприємств та організацій, а також діячок культури, медицини й архітектури), «Відродження нації» в Тернополі, татарський жіночий клуб «Ізгелік» у Києві та інші. Виникли жіночі політичні партії: «Жінки України», Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Жіноча народна партія (об'єднана). На кінець 1990-х рр. в Україні вже було зареєстровано понад 100 громадських жіночих об'єднань – регіональних, всеукраїнських та міжнародних (серед останніх – вже згадана Жіноча громада, міжнародна федерація ділових жінок «Либідь», «Надія», міжнародний фонд «Панна»).

До останнього часу розвиток жіночого руху в Україні ілюстрував різновид розвитку активізації громад. Діяльності жінок, що виростає з актуальних для певного історичного періоду конкретного суспільства потреб, а не з нового для всієї історії людства розуміння (актуалізованого фемінізмом) легальних прав. Саме цим цей різновид жіночого руху відрізняється від фемінізму англо-саксонського типу, який розвивався в правовому суспільстві й тільки в такому суспільстві міг з'явитися. Український фемінізм намагався відстояти права жінок в українському громадському житті. Він не був орієнтований, як фемінізм англосаксонського типу, на глибинну феміністську перебудову всіх суспільних відносин. На 2005 рік фемінізм в Україні продовжував розвиватись, українські жіночі організації ставали політичною та громадянською силою, роблять значні кроки в розвитку гендерних студій в Україні.

В Україні діють декілька правозахисних груп жінок, в тому числі Феміністична Офензива і Український жіночий союз. FEMEN – найактивніша жіноча правозахисна група в Києві, була закрита в 2013 році. Організація покинула Україну, тому що керівництво побоювалося за своє життя і свободу.

Мережевий флешмоб 2016-го року ЯНеБоюсьСказати про оприлюднення сексуального насильства щодо українських жінок

набув міжнародного розголосу, оголивши масштаби проблеми, котра в Україні замовчується.

Становище жінки в Україні віддзеркалює процеси в усіх постсоціалістичних країнах. Інтегруючись у світове співтовариство, Україна ратифікувала міжнародні акти, спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (Конвенцію ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок»). Але реально на становище жінок це не вплинуло. Наприклад, у сучасному українському парламенті вони становлять менше 10%; вони часто страждають від насилля та сексуального переслідування тощо. Ці проблеми були системно проаналізовані на Всеукраїнській конференції «Стратегія четвертої Всесвітньої конференції з питань становища жінок і програма дій в Україні», що відбулася у 1996 р. в Києві й підкреслила необхідність ліквідації нерівності між чоловіками та жінками у сфері влади, виступила за прийняття відповідних державних рішень. Сучасна гендерна політика розвивається за такими напрямками:

- рівноправність у зайнятості та навчанні;
- сервісний контроль за дітьми;
- контроль за народжуваністю, методами контрацепції та штучного переривання вагітності;
- юридична та фінансова незалежність жінок;
- протидія сексуальному гнобленню та чоловічому насильству.

Ключові її положення відображають основні вимоги міжнародного жіночого руху і поступово набувають ознак державного нормативного регулювання в розвинутих країнах. Жіночий чинник є значним у сучасній картині світу, вимагає переосмислення засад цивілізації. На передній план виступають принципово нові проблеми визначення місця жінки в сучасному світі, без розв'язання яких неможливий подальший прогрес людства.

Шведський фемінізм за свою більш ніж столітню історію трансформувався від ідеї про особливу жіночої (материнської) місії в публічній сфері до концепції про однакові соціальні ролі чоловіків і жінок в суспільстві. І тим самим продемонстрував свою прихильність до західної традиції, що ґрунтується на визнанні переваги публічної сфери над приватною. Рівність статей у Швеції

досягається за рахунок подальшого перенесення функцій сім'ї в публічну сферу при звуженні і нівелюванні приватної сфери, зниженні її соціального значення і соціалізуючої функції.

§ 2. Фемінізм та його різновиди

Різноманітні течії у фемінізмі свідчать про те, що жінки, які вважають себе феміністками, вбачають в цьому понятті різні значення, оскільки, як і в будь-якому русі, у фемінізмі є розбіжності не тільки між групами, а й у середині груп. Визначити типи фемінізму – справа складна, тому було б правильним визнати, що в ньому розвиваються і змішуються різноманітні відтінки і смаки.

Амазон-фемінізм створює і втілює в життя образ жінки-герою. Статура, подвиги жінок-атлетів знаходять своє відображення в літературі, мистецтві, сексуальних стосунках, повсякденному житті. Амазон-фемінізм протистоїть уявленню про жінку як пасивну, безпорадну людину, спирається на фізичну рівність, мріє про героїчну жіночу єдність, вихваляючи жінок-важкоатлетів, жінок-полководців, жінок-солдатів.

Анархо-фемінізм ніколи не був широко розповсюдженим рухом, особливо в США. Яскрава представниця цієї течії Емма Голдман використовувала анархізм як базу для радикального фемінізму. Радикальний фемінізм витрачав багато енергії на вирішення проблем расизму та расового розподілу, підготовку теоретичного підґрунтя, а з позиції кого він міг би піддавати критиці суспільство, не доходячи до крайності.

Культурний фемінізм почав розвиватися як ух після загибелі радикального фемінізму. До нього приєдналася більшість членів радикального фемінізму, який був рухом за трансформацію суспільства, тоді як культурний фемінізм відійшов на позиції авангардизму замість того, щоб будувати жіночу культуру. Деякі спроби були успішними, наприклад, створення кризових центрів для жертва звалтування. Деякі прихильники культурного фемінізму працюють у громадських виданнях.

Еротичний фемінізм як рух виник у Німеччині під час правління Отто фон Бісмарка, девізом якого слугували слова «Кров і залізо». Це було суспільство з супер чоловіками, яке пишалось

патріархальною силою. Деякі жінки збунтувалися проти цього і стали Жінками. Еротизм отримав філософське, життєстверджуюче значення.

Еко-фемінізм скоріше має моральний зміст, ніж політичний чи теоретичний. Еко-фемінізм вважає, що внаслідок принципу сили, який складає основу патріархально-ієрархічного суспільства, це суспільство буде і надалі експлуатувати свої ресурси, незважаючи на наслідки, простежується зв'язок між ставленням такого суспільства до оточуючого середовища, тварин, ресурсів і його ставлення до жінок. Своїм опором патріархальній культурі еко-феміністки висловлюють свій протест проти пограбування і руйнування Землі.

В дійсності еко-фемінізм можна визначати як розширену соціальну свідомість, в яку увійшли деякі спостереження радикального і культурного фемінізму, що прослідковували аналогії між експлуатацією жінок і експлуатацією Землі. Решта еко-феміністок орієнтуються на різні варіанти соціалізму. Європейський рух зелених провів велику роботу, пов'язуючи з оточуючим середовищем соціальні установки фемінізму. І хоча спочатку «зелений» рух не розглядався як частина еко-фемінізму, зараз він визнаний його життєво важливим компонентом.

Індивідуалістичний або вільний фемінізм. Індивідуалістичний фемінізм базується на індивідуалістичній і вільній (мінімум уряду або анархокапіталізм) філософії, котра здебільшого сфокусована на автономії, правах, свободі, незалежності окремої особистості.

Ліберальний фемінізм. Це частина фемінізму, яка працює всередині основного руху суспільства для інтеграції жінок у цю структуру. Його витоки беруть початок з часів Американської революції, коли його представники і засновники Абігаль Адамс і Мері Волстонкрафт пропонували рівні права для жінок. Як це часто буває з лібералами, вони довго працюють з середини системи, намагаючись досягти будь-яких компромісів доти, поки радикальний рух не відкине всі компромісні досягнення.

Марксистський і соціалістичний фемінізм. Марксизм визнає, що всі жінки притиснені, і звинувачує в цьому капіталістичну і приватно-власницьку систему. Таким чином, можна

зробити висновок, що є лише один шлях надання жінкам необхідного статусу – знищити капіталістичну систему. Соціалістичний фемінізм – результат з'єднання марксизму з радикальним фемінізмом, у якому марксизм є домінуючим партнером.

Матеріальний фемінізм. Рух виник на початку XIX ст. для визволення жінок від важкої домашньої праці і покращення матеріальних умов їхнього життя.

Помірний фемінізм – один з напрямків фемінізму, що найбільш популярний серед молодих жінок, які безпосередньо не відчують на собі дискримінацію. Він пов'язаний з ліберальним, але в деяких питаннях поділяє позиції радикалів.

Поп-фемінізм. З'явився декілька років тому, закликає до приниження чоловіків, утримання їх «під каблуком» і виправдовує в усьому жінок. На жаль, такий карикатурний вид фемінізму формує думку у багатьох, що це і є основний зміст феміністичних поглядів.

Радикальний фемінізм – основа теоретичної думки фемінізму, надає фундаментального змісту всім напрямкам фемінізму, які формують шляхи розвитку інших видів фемінізму. Радикальний фемінізм виник приблизно у 1967–1975 рр. із феміністичного руху, що розпочався з боротьби за громадянські права і мир у 1967–1968 рр. У назві закладено переконання, що дискримінація жінок – основна форма тиску на них, яка проходить через усі раси, культури, економічні класи. Мета цього руху – соціальні зміни, які за характером революційні і найбільш послідовно спрямовані. Радикальний фемінізм – водночас сильний і слабкий рух, завжди сповнений розбіжностей та ідей. Його вплив на суспільство в цілому та на інші течії фемінізму значний. Питання про гендерні ролі є основним для радикального фемінізму. Радикальний фемінізм, перш за все, вирішує, чому на основі біологічних розбіжностей чоловіки і жінки повинні опановувати певні соціальні ролі. Радикальний фемінізм намагався розмежувати біологічно-детерміновану та культурно-детерміновану поведінку, щоб визволити чоловіків і жінок, наскільки це можливо, від вузьких гендерних ролей.

Сепаратистки. Загальноприйнято і цілком неправильно зображують сепаратисток як лесбіянок. Сепаратистки – це феміністки, які закликають відокремитися від чоловіків частково або абсолютно (тотально), зокрема організувати заходи тільки для

жінок. Ідея сепаратизму в тому, що відокремлення від чоловіків дає можливість жінкам побачити себе в іншому контексті, причому мається на увазі тимчасове відокремлення заради особистісного зростання, а не заради хронічної самостійності. Є певна єдність між сепаратистками і культурними феміністками. Помилково вважати лесбіянок сепаратистками і навпаки. Вони дійсно не мають статевих стосунків з чоловіками, але не виключають з ними інших стосунків. Фемінізм лесбіянок відрізняється від сепаратистського фемінізму, оскільки робить основний акцент на активному зв'язку з жінками і знищенні комунікативних зв'язків з чоловіками.

§ 3. Основні етапи розвитку фемінізму

Перший етап розвитку фемінізму – кінець XVIII – перша половина XX ст. Його характерна особливість – зосередження на питаннях рівноправності жінок і чоловіків.

На цьому етапі учасниць руху за політичні права жінок стали називати суфражистками (від лат. *suffragium* – виборче право).

Суфражизм – жіночий рух, основною метою якого було досягнення рівних виборчих прав для жінок. Зародився цей рух у Північній Америці. Внаслідок цього руху американки добилися права на працю, майно (власність) (1848 р.), участь у роботі профспілок і, найголовніше, – участь у виборах (1920 р.). Особливої популярності у XIX ст. суфражизм набув в Англії, поширився в інших країнах Європи й Америки. Припинився рух за політичні права після Першої світової війни з остаточним допущенням жінок до участі у виборах.

У межах Російської імперії, у тому числі і в Україні, жіночий рух за політичні права набув популярності з початку XX ст. Але право голосу жінки отримали лише з ліквідацією самодержавства.

Другий етап розвитку фемінізму, так зване «жіноче відродження», розпочався в середині 60-х років XX ст., основним завданням якого стало досягнення фактичної рівноправності двох статей. Найважливішим завданням феміністського руху у той час було досягнення жіночої солідарності. Із цією метою у багатьох західних країнах створювалися спеціальні групи, покликані сприяти об'єднанню активних жінок.

Сучасний феміністський рух розвивається за такими напрямками: феміністська екологія, феміністська економіка, інтелектуальний фемінізм.

Нова хвиля феміністського руху – «жіноче відродження» почалося в середині 60-х років ХХ ст.

У сучасних феміністичних доктринах поняття «чоловічий» і «жіночий» мають характер не стільки біолого-анатомічний, скільки культурно-психологічний.

Серед численних напрямів фемінізму найпоширенішим є *ліберальний* фемінізм, який основне завдання вбачає у розвитку жіночої особистості та еволюційній трансформації суспільства з метою якнайповнішого врахування інтересів та потреб жінок.

Наприкінці 60-х років ХХ ст. з'явився *радикальний* фемінізм, представники якого закликають переглянути і змінити існуючі патріархальні відносини та традиційний спосіб мислення. Для радикального фемінізму характерною є ідея жіночого сепаратизму.

Основними вимогами жіночого руху протягом останніх двох століть були:

- правова рівність жінок і чоловіків;
- подолання дискримінації жінок в освіті та вихованні, у системі виробничо-фахової діяльності;
- усунення різних проявів сексизму (дискримінації за ознакою статі).

§ 4. Сучасний стан та проблеми українського фемінізму

Розвиток суспільства, його стабільність або дефініції тісно пов'язані з розвитком особистості взагалі і особистостей жінки та чоловіка зокрема. Стратегія розвитку ХХІ століття спрямована на утвердження основ гендерної рівноваги, гендерної демократії, статевої збалансованості в суспільстві.

Без демократичного розвитку особистості як чоловіка, так і жінки неможлива демократизація всіх сфер світобачення. Система волевиявлення обох статей – чоловіків і жінок як рівних у правах та можливостях, що закріплені законодавчо й забезпечені реально у

політико-правових принципах, діях, розбудові громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів має стати основою функціонування суспільства в третьому тисячолітті.

В загальну систему функціонування суспільства (mainstream) повинні бути включені критерії рівності між чоловіком і жінкою або питання про перспективи жінок. Концепція комплексного підходу до проблеми рівності жінки і чоловіка, концепція «mainstreaming» є стратегічною концептуальною лінією людського розвитку XXI століття, а тому її реалізація значною мірою залежатиме не тільки від політичної волі держави, але й від ступеню розвитку жіночого руху, його позицій та впливу на прийняття політичних рішень.

Однією з найсерйозніших проблем жіночого руху взагалі є подолання заангажованості українського суспільства на звичні стереотипи, традиційні забобони, за якими ігнорується особистісне життя жінки-людини, а соціальна роль її зводиться тільки до обслуговування чоловічої частини населення та родини. Декретами, постановами їх не ліквідувати. Вони змінюються практикою соціального життя, включаючи практику жіночого руху. Другою стороною цієї ж проблеми є низька самооцінка жінок з елементами низької поваги до жіночої особистості.

Наступною проблемою жіночого руху є недостатність ресурсів. Реальне складне соціально-економічне становище, в якому перебуває українська жінка, позбавляє багатьох жінок можливості та бажання займатися громадською діяльністю. Жінка фактично працює у дві зміни – безпосередньо на службі чи виробництві і вдома. Причому «друга зміна», тобто домашня робота, набагато тяжча і потребує більше часу, здоров'я і терпіння.

Важливою проблемою жіночого руху є також небажання в суспільстві сприйняти жіночий рух як важливий і вагомий чинник розвитку суспільства.

Четверта проблема – є недостатня поінформованість суспільства про жіночий рух в Україні. Діяльність жіночих організацій, врешті, як і багатьох інших об'єднань «третього сектору», знаходиться поза зоною інтересу і уваги засобів масової інформації.

ЗМІ не пропагують ні цілей, ні досягнень жіночих неурядових організацій, що зменшує їх шанси отримати схвалення з боку

громадськості, яке саме по собі є позитивною цінністю. Може тому жіночі організації прагнуть створити власний інформаційний простір. Але для підключення до комп'ютерних мереж у багатьох, особливо молодих, об'єднань поки що немає фінансових ресурсів. Крім суто жіночих традиційних видань, усі інші друковані засоби масової інформації практично не висвітлюють питань, пов'язаних із жіночим рухом.

Аналіз результатів соціологічних досліджень свідчить, що жіночі організації в Україні не користуються великою популярністю у населення, а їх потенційні можливості у розв'язанні жіночих проблем залишаються задіяними не повною мірою. Цьому перешкоджає і обмежений доступ жінок в урядові та управлінські структури, низький рівень поширення феміністичних цінностей. У жіночих організаціях домінує традиційний погляд на жінку.

Осмислення реального стану справ у жіночому русі та бажання утвердження нового змісту соціальної ролі жінки і чоловіка створюють ґрунт, на якому утвердиться жіночий рух України як важливий чинник гендерної демократії в українському громадянському суспільстві, в європейському та світовому співтоваристві. Цьому сприятимуть також вдосконалення політичних, правових і державних механізмів сприяння та утвердження гендерної демократії в країні.

ТЕМА 13. ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

- 1. Поняття інституту цивільного партнерства за кордоном.*
- 2. Характеристика цивільних прав інституту цивільного партнерства.*
- 3. Право на існування одностатевих шлюбів в Україні та проблеми їх легалізації.*
- 4. Позиція християнської Церкви щодо одностатевих шлюбів в Україні. Біблія про одностатеві відносини.*
- 5. Правовий захист одностатевих відносин в Європі.*

§ 1. Поняття інституту цивільного партнерства за кордоном

Цивільне партнерство – це визнаний державою соціальний інститут, в якому юридично визнані відносини між двома людьми, які можуть бути однієї або різної статі та не бажають або не мають можливості за законом зареєструвати шлюб.

Агітатори з впровадження нового соціального інституту цивільного партнерства вважають його необхідним для врегулювання стосунків осіб, які з будь-яких причин не хочуть реєструвати шлюб.

Конкретна термінологія для позначення таких союзів розрізняється в різних державах. Неоднакові також і юридичні наслідки їх укладення.

Не варто плутати офіційно зареєстровані цивільні партнерства з незареєстрованими фактичними шлюбними відносинами. Крім того, дуже часто цивільне партнерство протиставляють шлюбу. Однак, відмінністю інституту цивільного партнерства від інституту

шлюбу, є те що перший не може бути зареєстрований в церкві, а тільки в цивільному закладі. Таким чином, почуття віруючих людей ніяким чином не зачіпаються.

§ 2. Характеристика цивільних прав інституту цивільного партнерства

Інститут цивільного партнерства наділяється такими правами:

- можливість для одностатевих та різностатевих пар зареєструвати відносини зі своєю коханою людиною;
- права на спільну сумісну власність (нерухоме та рухоме майно);
- можливість спадкувати та залишати у спадок спільно придбане майно;
- право на аліменти та пільги;
- право не свідчити проти свого партнера в суді;
- право на оформлення постійного місця проживання для партнера з іншим громадянством;
- можливість відвідувати свого партнера в медичних закладах, дізнаватися про медичний стан, доглядати та розпоряджатися тілом в разі смерті;
- мати права на спільне батьківство та виховання дітей тощо.

Перший закон про можливість укладення цивільних союзів був прийнятий в 1989 році в Данії, пізніше одностатеві союзи під тими або іншими назвами були легалізовані в багатьох інших прогресивних країнах. Метою такого рішення було забезпечення юридичного визнання одностатевих пар і надання їм прав і обов'язків аналогічних шлюбові.

З 2001 року в чотирьох містах Великої Британії – Лондоні, Брайтоні, Манчестері, Ліверпулі – було запроваджено практику цивільного партнерства на рівні юридичних актів, що визнавались лише у цих містах. Цими актами були надані мінімальні майнові права особам, які проживають разом, але не одружені офіційно.

Але вже 2004 року був ухвалений Закон про цивільні партнерства, що діяв по всій території Британії. Згідно документу одностатеві пари отримали майже рівноправні права з особами, які

перебувають у шлюбних стосунках. Цей Закон дозволяв реєструвати цивільні партнерства лише одностатевим парам. На сьогодні зареєструвати одностатеве «партнерство» можуть підлітки з 16 років. 2014 року у Великобританії набрав чинності Закон про (так звані) «одностатеві шлюби». Так, «цивільне партнерство» стало першою сходинкою до легалізації «одностатевих шлюбів».

В 1999 року Францією був прийнятий ПАКС (*Pacte civil desolidarité, PACS*) – громадянський договір солідарності. Іншими словами, це право реєстрації договору між двома особами, які проживають разом в одному житловому приміщенні. При цьому стать не має значення. Партнерам надані майже шлюбні права. Головна ж відмінність одна – «автоматичне» розлучення за бажанням одного з партнерів.

У період з кінця 1990-х до 2000-х років почали реєструвати «цивільні партнерства» у деяких автономних спільнотах Іспанії (Каталонія, Мадрид, Наварра). Такий вид реєстрації носив символічний характер і надавав досить обмежені права «партнерам», а саме: не свідчити в суді проти партнера та право на спадкування майна.

Але вже 2005 року в Іспанії набрав чинності закон про надання одностатевим парам можливості мати такі ж права, як і в шлюбах між чоловіком і жінкою, у тому числі право на всиновлення дітей. Тобто, процес легалізації від «цивільних партнерств» до «одностатевих шлюбів» в Іспанії тривав лише кілька років.

З боку суспільства цей закон зустрів потужний протест (кількість учасників акції протесту в Мадриді налічувала від 165 тисяч (за даними поліції) до 1,5 мільйонів за даними організації «Іспанській форум сім'ї»). Проте, ігноруючи суспільну та парламентську позицію, уряд затвердив відповідне рішення.

На сьогодні абсолютно у всіх штатах Америки законні одностатеві шлюби, крім того в таких штатах як Гаваї, Вермонт, Каліфорнія, Мен, Нью-Джерсі, Округ Колумбія, Вашингтон, Колорадо, Невада, Вісконсін та інші – визнаються різні форми цивільних партнерств.

Якщо говорити про Європу та Скандинавію, то цивільне партнерства визнане в 29 країнах, зокрема Данії, Норвегії, Швеції, Німеччині, Австрії, Угорщині, Хорватії та інших країнах, а також

інститутом цивільного партнерства можуть скористатися не тільки одностатеві, але й різностатеві пари в Ісландії, Нідерландах, Франції, Бельгії, Люксембурзі, Андорі, Гібралтарі, Греції, Мальті, Естонії та на Кіпрі.

Одностатеві союзи доступні для одностатевих та різностатевих пар також в Австралії, Аргентині, Бразилії, Канаді, Новій Зеландії, ПАР, Мексиці, Колумбії, Уругваї, Еквадорі та Чілі.

Різностатевим парам потрібне партнерство, адже дуже часто гетеросексуальні пари не хочуть одружуватися, але хочуть зробити своє життя юридично захищеним. Вони хочуть більшої фінансової безпеки, ніж та, що надається в цивільному шлюбі. Крім того, з'являється все більше прогресивних молодих пар, які хочуть уникнути гендерних ролей та стереотипів, які пов'язані з інститутом шлюбу, оскільки історично шлюб розумівся «союзом між чоловіком та жінкою».

Україна зобов'язалася дотримуватися Угоди про асоціацію з ЄС, яка зокрема, визначає, що внутрішня політика нашої держави формується через повагу до прав людини та основоположних свобод.

В рамках зобов'язань України перед ЄС готується до оновлення і українське чинне законодавство. У 2015 році Кабінетом Міністрів було ухвалено План заходів щодо реалізації Національної стратегії в галузі прав людини на період до 2020 року. У п. 105 ч. 6 цього Плану передбачається «розроблення та подання на розгляд Кабінету міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема:

- володіння та наслідування майна;
- утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності;
- конституційного права несвідчення проти свого партнера».

У багатьох країнах, де тепер легалізовані «одностатеві шлюби», інститут цивільного партнерства став вирішальним кроком на цьому шляху. На прикладі європейських країн можна зробити висновок, що легалізація «одностатевих шлюбів» починалася з

надання мінімального обсягу шлюбних прав для гомосексуалістів. Проте, тепер у цих країнах «цивільні партнерства» трансформувалися в «одностатеві шлюби». І, як наслідок, пари гомосексуалістів отримують соціальний статус як у шлюбах між чоловіком і жінкою, у тому числі – право на усиновлення дітей.

Україні необхідно оберігати інститут сім'ї, сприяти розвитку шлюбних стосунків між чоловіком та жінкою та не знищувати його підступними юридичними маніпуляціями!

§ 3. Право на існування одностатевих шлюбів в Україні та проблеми їх легалізації

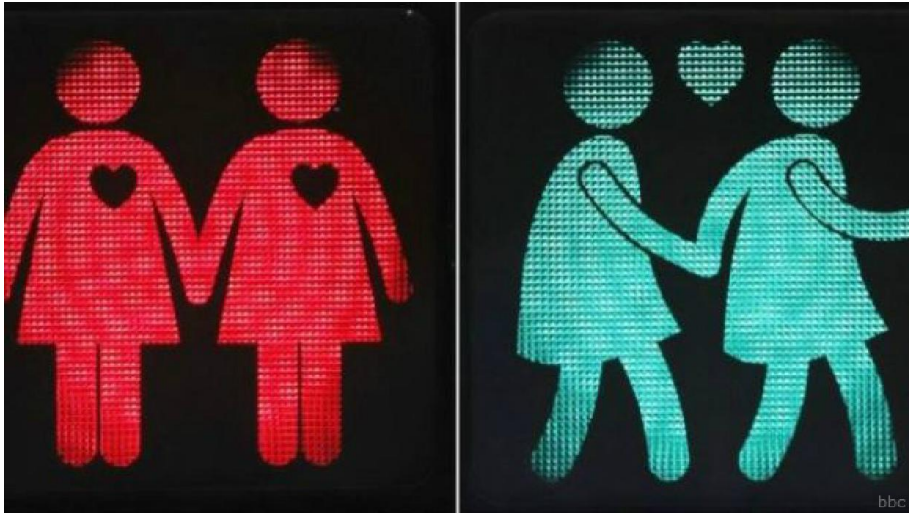

Фото з інтернет-сайту: <https://tsn.ua/foto/v-avstriyi-dozvolyat-odnostatevi-shlyubi-1055945.html>

Право на існування одностатевих шлюбів в Україні на сьогоднішній день є вельми актуальним і двостороннім. В зв'язку з цим потрібно розглянути позиції, дослідження, головні факти та висновки обидвох сторін.

Спираючись на дослідження та роботу громадських організацій ЛГБТ спрямування, Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ» констатує:

1. Певний відсоток населення України складають ЛГБТ особи (гомосексуали, бісексуали і трансгендери), які мають потребу у врегулюванні своїх де-факто сімейних стосунків як одностатевих сімейних партнерів. Хоча точна частка ЛГБТ у складі населення невідома, різні наукові дослідження оцінюють її у 2–10 %.

2. Українське законодавство не передбачає жодної форми правового визнання таких стосунків, а натомість містить положення, що прямо дискримінують одностатевих сімейних партнерів навіть порівняно з неодруженими різностатевими сімейними партнерами. Наприклад, в ст. 74 Сімейного кодексу України зазначено, що «Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними», подібно до законного подружжя; стаття 91 Сімейного кодексу України «Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання» прирівнює таких постійних сімейних партнерів до законного подружжя щодо утримання у разі непрацездатності; нарешті, стаття 211 Сімейного кодексу України «Особи, які можуть бути усиновлювачами» дозволяє їм спільне всиновлення дітей. Водночас, Сімейний кодекс України не містить жодної згадки про одностатевих сімейних партнерів, а ч. 3 стаття 211 Сімейного кодексу України прямо передбачає, що «Усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі», таким чином встановлюючи пряму дискримінацію проти одностатевих де-факто сімейних партнерів.

3. Одностатеві сімейні партнерства, цілком аналогічні до звичних різностатевих сімей, були, є і будуть існувати в нашій країні, незалежно від того, чи існує відповідний закон. Вони створюються на основі кохання та взаємодопомоги конкретних людей – гомо- та бісексуальних мешканців України – а не на підставі якогось документу чи реєстрового запису. Закон про реєстроване партнерство для одностатевих і різностатевих пар призначений лише вирішити проблеми таких сімей, які по суті не

відрізняються від тих, з якими стикаються подружжя у звичайному шлюбі.

4. Переважна більшість українського суспільства негативно ставиться до ЛГБТ осіб у цілому та ефективної реалізації їхніх прав людини, зокрема, на особисте та сімейне життя. Соціологічне опитування, яке було на початку 2016 року проведене Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Центру «Наш світ», показало, що 60% українців ставляться до ЛГБТ людей негативно, і лише 4% – позитивно; 45% вважають, що мають існувати певні обмеження їхніх прав. Разом з тим, варто відзначити, що майже третина опитуваних ставиться до ЛГБТ байдуже, тобто, нейтрально; також третина респондентів, у принципі, підтримує рівність прав для ЛГБТ. Масштабне загальнонаціональне дослідження проблем дискримінації, здійснене Інформаційним центром «Майдан Моніторинг» і Дослідницького бюро «Sociologist» виявило, зокрема, що лише 11% українців вважають, що наше суспільство готове до легалізації одностатевих шлюбів. Проте, сучасна демократична держава має обов'язок враховувати, по можливості, інтереси всіх соціальних груп та протидіяти проявам нетерпимості проти уразливих груп – зокрема, гомофобії, про що йдеться у багатьох міжнародних документах, які стосуються України.

5. Українська влада визнає цей свій обов'язок, про що свідчить урядовий План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року.

6. Міжнародний досвід показує, що юридичне визнання одностатевих сімейних пар не викликає помітних соціальних та правових проблем у масштабах цілого суспільства і водночас сприяє вирішенню таких проблем у цих пар. Очікувана кількість зареєстрованих сімейних одностатевих пар складає від кількох десятків до декількох відсотків від числа звичайних шлюбів, укладених за той самий проміжок часу. Реєстроване партнерство / цивільний союз, як альтернативна форма визнання подружніх відносин, є затребуваним також серед гетеросексуальних сімейних пар, які за тієї чи іншої причини не хочуть укласти звичайний шлюб.

7. Основні відмінності між звичайним шлюбом і реєстрованим партнерством полягають у спрощеній процедурі укладення та розірвання останнього, а також у питаннях щодо всиновлення дітей. Реєстрованим партнерам часто не дозволяється спільне всиновлення дітей третіх осіб, але дозволяється всиновлення дітей своїх партнерів, яких вони спільно виховують¹²².

Аналізуючи дослідження та роботу громадських організацій ЛГБТ спрямування, переважна більшість громадян визнає, що одностатеві «шлюби» не є чимось природним і здоровим і що активісти, які борються за їх визнання, мають глибокі душевні проблеми, однак мало хто бачить картину справжньої шкоди. Можна виокремити основні причини, чому гомосексуальні союзи не повинні бути легалізовані як шлюби, рівнозначні гетеросексуальним, і чому Україна не повинна руйнувати традиційне визначення шлюбу як «добровільного союзу між одним чоловіком та однією жінкою, який виключає з себе інших людей».

1. Історично шлюб завжди був союзом між одним чоловіком та однією жінкою. Оскільки він є основою людського роду і гарантією його продовження, держава вирішила поставити його під особливий захист, щоб гарантувати процвітання і стабільність. Суспільство робило наголос на саме такому союзі, захищаючи його законом і традиціями. Христос підтвердив природний початок і основу створення людини як чоловіка й жінки. Статевість, створена Богом, передбачена для розрізнення чоловіка й жінки. Минулі й сучасні закони, від місцевих до рівня ООН, відображають цей принцип. Стаття 16 Загальної декларації прав людини, прийнятої резолюцією 217-А Генеральної асамблеї ООН, закріплює цей принцип. Факт, що цей принцип існував упродовж тисячоліть, говорить про його основоположність.

2. Шлюб між чоловіком та жінкою унікальний своєю біологічною взаємодоповнюваністю.

Це єдиний вид стосунків, який природним чином провадить до

¹²² Одностатеве партнерство в Україні та світі: головні факти і висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gay.org.ua/documents/Key-information.pdf>

виникнення нової людської особи та завдяки стабільності і взаємним зобов'язанням забезпечує новонародженій людині найкращі умови для виховання і розвитку. Статеві різниці батьків є ключовим компонентом шлюбу. Двоє гомосексуалістів чи дві лесбіянки неспроможні створити нову людину. Навіть якщо лесбіянка вдається до штучного запліднення, вона все одно не може обійтися без «чоловічого начала» – потребує сперми. Отже, у такої дитини все одно є батько. Такий стан справ несправедливий щодо дитини, позитивно позбавленої права знати свого батька, а в разі закріплення гомосексуальних «шлюбів» державою це перейде в системну несправедливість. Ніякі супертехнології або політичні доктрини не замінять факту, що для створення людини потрібні жіноча яйцеклітина і чоловіча сперма.

3. Гей-«шлюби» підривають і ослаблюють традиційний шлюб.

Визнання гомосексуальних «шлюбів» означатиме зрівняння цих моделей у свідомості наступних поколінь. Наступним кроком буде подальше роздріблення розуміння самого поняття шлюбу, включення в нього інших моделей стосунків, зміну самої культури. Наприклад, британський закон, який визнав 2004 року гомосексуальні союзи, не містить таких понять, як зрада і подружнє вірність. Єдиною основою таких «шлюбів» є чуттєвий зв'язок і еротичний романтизм. Цей підхід до шлюбу – повна протилежність тій основі, що притаманна традиційному шлюбу. Це інша культура, яка прагне витіснити правильне розуміння статевості та людських взаємин.

4. Гомосексуалісти мають однакові з іншими права.

Всі громадяни мають рівні права перед законом: на життя, власність, свободу слова, освіту, громадянство, працю та відпочинок тощо. Так само як і право вступити в шлюб з людиною протилежної статі та заснувати сім'ю. Але гомосексуалісти намагаються добитися для себе особливих «прав», які мають бути спеціально підлаштовані під їхній спосіб життя. Вони домагаються привілейованого становища перед законом. Легалізація одностатевих «шлюбів» не має жодного практичного сенсу. Це суто політичний крок із цілком певною метою. Наприклад, за згаданим законом 2004 року (Civil Partnerships Act 2004), гомосексуалісти у

Британії здобули такі само права, як члени традиційної сім'ї: право на спільне майно, податок на спільний спадок, соціальне забезпечення та пенсію, батьківські права на дитину свого партнера, право на догляд за своїм партнером та його дітьми тощо. Будь-яка дискримінація була апіорі усунута. Але для них цього виявилось замало! У березні 2012 року вони домоглися того, що Британський коаліційний уряд розпочав атаку на традиційний шлюб і термінологію, яка визначає та захищає традиційні стосунки. Саме слово «шлюб» (Marriage) опинилося «під обстрілом», оскільки воно саме по собі «дискримінує» геїв та лесбіянок.

5. Коло гомосексуалістів вузьке, ці люди не повинні визначати внутрішню політику держави.

Людей гомосексуальної орієнтації в кожному суспільстві налічується від 0,2% до 1,5%. Тому геть нерозумно задовольняти сексуальні вимоги цієї меншини за рахунок руйнування фундаментальних принципів суспільства. А надто коли це відбувається без громадської згоди. У вересні 2011 року Національна статистична служба Великої Британії оприлюднила дані про кількість гомосексуалістів у країні: 1,5%. І це в суспільстві, де на цю тему говориться відкрито й навіть вважається модним. Того ж місяця та само служба підрахувала, що християн у Британії – 71%. Логічніше було б зробити наголос на внутрішній політиці й законах, які відображають принципи переважної більшості населення.

6. Легалізація одностатевих союзів – це експеримент із невідомими науці наслідками.

Чимало одностатевих пар прагнуть взяти маленьких дітей. Оскільки закони щодо цього досить нові, на сьогодні немає ніяких наукових даних про можливі наслідки та негативний вплив на дітей від проживання під одним дахом із гомосексуалістами або лесбіянками. Не відомо, чи такі союзи справді надають соціальні блага дітям, як про це заявляє гомосексуальне лобі. Не існує також наукових даних, що одностатевий «шлюб» впливає на дітей так само, як традиційна сім'я. Закон сліпо використовує дітей для експериментів із різними соціальними моделями. При цьому відомо, що гомосексуальний спосіб життя призводить до депресій, хвороб, самогубств, скорочення тривалості життя тощо. Одностатеві союзи

дуже нетривалі: 2010 року Американське національне лесбійське дослідження виявило, що 40% пар, які вдалися до штучного запліднення, незабаром розірвали свої стосунки. Тобто загальновідомими є негативні факти, пов'язані з гомосексуальним стилем життя, а обіцяні активістами позитивні залишаються тільки теорією.

7. Зміна поняття «шлюб» незмірно важка й дорога для суспільства.

Перегляд такого юридично важливого визначення, як шлюб, принесе величезні – й непотрібні – збитки за рахунок платників податків. Наприклад, войовнича британська гомосексуальна організація Stonewall підрахувала, що у Британії це коштуватиме 5 млрд (!) фунтів – близько 8 млрд доларів США. Оскільки слово «шлюб» повторюється у британському законодавстві 3258 разів, впровадження зміненого визначення шлюбу вимагатиме впровадження змін у слова «чоловік та дружина», «зрада» тощо. Також, як згадувалося, гомосексуальні зв'язки нестабільні. Відповідно, це вимагатиме ще більших витрат на оплату роботи судів за рахунок платників податків. Залишається незрозумілим, навіщо урядові, який має чимало проблем з фінансовою нестабільністю, звалювати на себе ще й нові проблеми.

8. Школи будуть змушені навчати дітей про нове визначення шлюбу.

Якщо гомосексуальні стосунки дістануть законний статус шлюбу, то школи будуть зобов'язані навчати дітей, що гомосексуальні стосунки є морально прийнятними. У багатьох школах Західної Європи і США вивчення гомосексуального способу життя вже включено в уроки сімейного виховання.

9. Легалізація одностатевих «шлюбів» призводить до дискримінації незгодних.

Будь-яке непогодження інтерпретується як пропаганда гомофобії та ненависті. Сумна історія католицьких будинків для дітей-сиріт у Британії – доказ цього факту. Коли 2002 року в Британії прийнято закон, що дозволяв «одруженим» гомосексуалістам усиновлювати дітей, багато організацій опинилися перед серйозним вибором. Віддавати дітей у гомосексуальні «сім'ї» суперечило вірі дорослих та інтересам дитини, але держава поставила умову: або змінити підхід до справи, або припинити

роботу з дітьми-сиротами. Внаслідок цього переважна більшість католицьких закладів були змушені припинити діяльність, а гомосексуальне лобі пододало ще один бар'єр.

§ 4. Позиція християнської Церкви щодо одностатевих шлюбів в Україні. Біблія про одностатеві відносини

«Церква виступає категорично проти законодавчого встановлення в Україні одностатевих шлюбів чи реєстрованих одностатевих партнерств, проти схвалення пропаганди одностатевої сексуальності, в тому числі через проведення так званих «парадів гордості» та інших подібних нововведень».

Філарет, Патріарх Київський і всієї Руси-України

За даними журналу Кореспондент, «Керівництво Лютеранської Церкви Норвегії затвердило нові правила одруження, які дозволять гомосексуалістам вінчатися в церкві. Конференція єпископів схвалила одруження геїв в церкві фінальним голосуванням в 88 голосів «за» і 32 – проти, поклавши кінець дискусії, що тривала два десятиліття». Невже тепер це стає нормою в церквах християнського спрямування? І чому прийняття таких рішень на пряму суперечать словам священного письма з цього приводу.

Біблія, Левит 20:13 *«А хто лежатиме з чоловіком як із жінкою, гідоту вчинили обоє вони, будуть конче забиті, кров їхня на них!»*. Цей текст чітко вказує бажану позицію послідовників Христа по відношенню до сексуальних стосунків між чоловіками. З чого виходить, що вінчання подібного союзу є гріхом в очах Господа, воно не претендує на благословення, та не може вважатися священним.

Якщо раніше в таїнстві вінчання йшлося про шлюб, як про фізичний і духовний зв'язок між чоловіком і жінкою, то тепер священнослужителі замінили це словом «пара», таке рішення дозволяє священникам уникнути незручностей з формулюванням, та успішно благословляти одностатеві шлюби.

Книга Буття 2:24 *«Покине... чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, – і стануть вони одним тілом»*. Тут описуються встановлені Творцем норми шлюбного устрою, і навіть натяку немає на жодну альтернативу. Тобто відзначені лише два суб'єкта різної статі. На користь цього висновку існують слова Христа, написані в Євангеліста Матфія 19:4 *«Хіба ви не читали, що той, хто створив їх, на початку створив їх як чоловіка і жінку?»*, що остаточно підтверджують неможливість, з Біблійної точки зору, іншого роду шлюбів як таких.

Отже, згідно з наміром Бога, шлюб – це постійні і тісні взаємини між чоловіком та жінкою, які створені, щоб доповнювати одне одного. Завдяки цьому вони можуть задовольняти емоційні, духовні й сексуальні потреби та бажання свого шлюбного партнера.

Ставлення Бога до гомосексуалізму гарно ілюструє відома біблійна оповідь про Содом і Гоморру. Книга Буття 18:20,21 *«І промовив Господь: Через те, що крик Содому й Гоморри великий, і що гріх їхній став дуже тяжкий, зйду ж Я та й побачу, чи не вчинили вони так, як крик про них, що доходить до Мене, тоді їм загибель, а як ні то побачу»*. Здавалося б що ж такого могли б вчинити жителі тих міст? І чим могли так розлютити Його? Як виявляється, тамтешні мешканці були розбещеними, про що свідчить випадок описаний в книзі Буття 19:4,5. Коли до Лота прийшли гості, *«...а люди того міста, люди Содому від малого аж до старого, увесь народ звідусюди оточили той дім. І вони закричали до Лота, і сказали йому: Де ті мужі, що ночі цієї до тебе прийшли? Виведи їх до нас, щоб нам їх пізнати!»*(себто згвалтувати їх). Біблія говорить про оцінку їх вчинків Богом: Книга Буття 13:13 *«Люди содомські були дуже злі та грішні перед Господом»*.

Крім цього, Біблія також вважає рівносильним гріхом потурання таким зв'язкам, про що говориться в посланні апостола Павла до Римлян 1:32 *«Вони знають присуд Божий, що ті, хто чинить таке, варті смерті, а проте не тільки самі чинять, але й хвалять тих, хто робить таке»*. З цього виходить, що залишитися в стороні не вийде, і Бог чекає від своїх послідовників чіткої позиції стосовно таких питань, а схвалення відповідно розцінюється недобрим в Його очах.

Господь в посланні апостола Павла до Євреїв 13:4 говорить: *«Нехай буде в усіх чесний шлюб та ложе непорочне, а блудників та перелюбів судитиме Бог»*. Адже це – гідота в Його очах.

Кожен хто йде за Христом як свідчить Біблія, повинен залишатися чистим і непорочним в Його очах. *«Бо це воля Божя, освячення ваше: щоб ви береглись від розпусти, щоб кожен із вас умів тримати начиння своє в святості й честі, а не в пристрасній похоті, як і погани, що Бога не знають»* (1 до Солунян 4:3-6).

Гріх одностатевих відносин, як і всі інші гріхи, присутній в людстві віддавна, але це не може слугувати його виправданням і не робить його нормою.

Дебати з приводу узаконення одностатевих стосунків велися протягом довгого часу й серед протестантських деномінацій та церков. Окремі із них, що знаходяться під впливом неоліберальних цінностей, не лише виявляють толерантність до таких сімей на рівні доктрини, але й на практиці здійснюють обряди вінчання одностатевих пар, висвячення гомосексуалістів у священники тощо¹²³.

Біблія однозначно свідчить, що сексуальні відносини між представниками однієї статі протиприродні та є злом.

Вважаю за доцільне додати Декларацію Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату.

¹²³ Кочарян Г. С. Гомосексуальность и современное общество. – Харків: ЭДЭНА, 2008. – 240 с.

Декларація Помісного Собору про негативне ставлення до гріха содомії (гомосексуалізму)

Фото з інтернет-сайту: <http://hram.lviv.ua/2665-deklaraciya-pomisnogo-soboru-pro-negativne-stavlennya-do-griha-sodomiyi-gomoseksualizmu.html>

ДЕКЛАРАЦІЯ

Помісного Собору

**Української Православної Церкви Київського Патріархату
(прийнята на засіданні 27 червня 2013 року)**

**«Про негативне ставлення до гріха содомії (гомосексуалізму),
його пропаганди у суспільстві і так званих одностатевих
шлюбів»**

Декларація Помісного Собору про негативне ставлення до гріха содомії (гомосексуалізму) Маючи основою незмінне та ясне, багаторазове засудження у Священному Писанні Старого і Нового Завіту, Священному Переданні і церковних канонах одностатевих відносин як гріховних та богопротивних;

з метою засвідчити позицію Української Православної Церкви Київського Патріархату щодо гріха содомії (гомосексуалізму) та його узаконення шляхом легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств), а також щодо специфічних новітніх гендерних теорій, які у своїй суті прямо суперечать загальнолюдським природним уявленням про мораль і виправдовують та намагаються узаконити аморальність і гріх;

відзначаючи, що нижчевикладену позицію в цілому поділяють усі традиційні християнські Церкви та релігійні організації України, представлені у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій,

Помісний Собор від імені Української Православної Церкви Київського Патріархату *декларує*:

1. Людина створена Богом і наділена Творцем як правами, так і обов'язками, які тісно взаємопов'язані та покликані спрямовувати людину до добра і застерігати від зла. Кожна людина має свободу в своїх діях, але ця свобода сполучена з відповідальністю за наслідки

дій. Ніхто не повинен використовувати свободу з метою творити і поширювати зло.

2. Життя – дар від Бога, який має визначену мету. Тому людина не повинна вважати власне тіло, своє життя у різних його проявах, а також взаємовідносини з іншими людьми предметами приватної власності, якими можна розпоряджатися як завгодно. Власне тіло, життя у різних його проявах, взаємовідносини з іншими людьми, суспільство і його інституції не повинні розглядатися тільки як інструменти для отримання задоволення або використовуватися для розповсюдження зла.

3. Бог створив людину як чоловіка й жінку, благословивши їх єднатися у сім'ю. Сім'я (родина) є основою суспільства, має на меті збереження дару любові, народження та повноцінне виховання дітей, сприяє збереженню суспільної моралі.

4. Одним з елементів сімейного життя є сексуальні відносини, як вияв любові між чоловіком і жінкою та спосіб продовження людського роду. Сексуальні відносини не можуть бути безвідповідальними та не повинні розцінюватися тільки як спосіб задовольнити свої потяги. Священне Писання Старого і Нового Завіту однозначно свідчить, що сексуальні відносини між представниками однієї статі протиприродні та є злом (дивіться, наприклад, Лев. 18: 22, Рим. 1: 21 – 32).

5. Дехто намагається переконати суспільство, що одностатева сексуальність є вродженим варіантом норми. Насправді ж такий гріховний потяг не є ні вродженою особливістю певної людини, ні варіантом нормальної статевої поведінки.

З релігійної точки зору одностатева сексуальність є наслідком особистого вільного, але помилкового, вибору людини та проявом глибоко вкоріненого в ній гріха. Тому, як і всякий гріх, цей гріх, з Божою допомогою, людиною може бути подоланий. І першим кроком до цього має бути визнання неприродності й гріховності одностатевих сексуальних відносин.

Віруючі не мають ненависті або упередженого ставлення до осіб із гомосексуальними схильностями, але релігійні люди не можуть і не повинні миритися з гомосексуалізмом, іншими аморальними діями та їхньою пропагандою, як явищами духовного й суспільного життя.

6. Ідейною основою для суспільного виправдання содомії є специфічні гендерні теорії, які виправдовують і узаконюють різні форми збочених статевих відносин, у тому числі гомосексуалізм і транссексуальність (визначення статі за власним переконанням).

Ці теорії відкидають розуміння чоловічої і жіночої статі як даності, незмінно визначеної для людської природи, а також відкидають незмінність установлених Богом природних законів статевих відносин. Натомість вони нав'язують уявлення про чоловічу і жіночу стать винятково як про частину самоідентифікації особистості, яку особа може довільно формулювати і змінювати.

Такі уявлення виправдовують і узаконюють можливість довільно визначати межі між мораллю і аморальністю, а по суті відкидають сам принцип морального закону в статевих відносинах. Практичне застосування таких гендерних теорій веде до руйнування і навіть заперечення традиційного інституту сім'ї, як союзу чоловіка і жінки, важливе завдання якого – народження і виховання дітей.

Враховуючи те, що вищезгадані гендерні теорії прямо і однозначно спотворюють Богоодкровенне вчення про людину, її природу та призначення у світі, виправдовують гріх та аморальність, Церква відкидає їх як лжевчення.

7. За зло Бог карає не тільки тих, хто особисто його звершує, але й тих, хто вголос чи мовчки його схвалює. Як вся людина страждає від хвороби одного органу, так і все суспільство страждає від зла, яке чинять окремі його представники.

Тому Церква не може відсторонено спостерігати за тим, як в українському суспільстві, слідом за іншими країнами, під виглядом боротьби за права людини й демократію, пропагується терпиме й навіть схвальне ставлення до самого явища одностатевих сексуальних відносин. Одним із проявів такої пропаганди є спроби легалізувати так звані одностатеві шлюби або зареєстровані партнерства.

8. Церква стривожена спробами прийняти в українському парламенті закон, який би забороняв так звану дискримінацію за «сексуальною орієнтацією», та закликає парламентарів утриматися від схвалення подібних законодавчих ініціатив. Основних причин для цієї тривоги дві:

Найперше, такий закон стає лише початковим кроком до встановлення в Україні «одностатевих шлюбів», як це вже сталося в інших країнах. За даними соціологічних опитувань, 95% жителів України виступають проти такого законодавства.

По-друге, таке законодавство веде до переслідування, в тому числі кримінального, тих, хто публічно критикує гомосексуалізм. Доказом цього є історія прийняття та застосування подібних законів у інших країнах, коли під виглядом «захисту прав гомосексуалістів» порушуються фундаментальні права людини: право на свободу совісті і на свободу слова. По суті таке законодавство дає в руки меншості інструменти для дискримінації більшості та гонінь на Церкву через її переконання.

Слід підкреслити, що ані в міжнародних загальнообов'язкових документах, ані у спільних законах Європейського Союзу немає норм, які би зобов'язували Україну ухвалювати подібний закон.

9. Передбачені законами права й пільги, якими користуються традиційні подружжя, серед іншого є й способом заохочення громадян до утворення сім'ї, як фундаментального суспільно корисного інституту. Легалізація так званих одностатевих шлюбів або зареєстрованих партнерств є способом заохочення державою своїх громадян до одностатєвого сексуального життя. Прирівнюючи такі «союзи» до звичайних сімей, надаючи їм навіть право усиновлення дітей, проти чого ми категорично виступаємо, держава спотворює саме поняття про суспільну мораль та стає на дуже небезпечний шлях.

10. Шлях віддалення закону від суспільної моралі веде у прірву. Про це свідчить як історія багатьох країн у минулому, так і сьогодення. Досвід багатьох країн, у тому числі економічно розвинутих, у яких спостерігається ослаблення або нівелювання інституту традиційної сім'ї, свідчить, що ці країни стикаються з такими проблемами, як катастрофічне падіння народжуваності, демографічна криза, критичне зниження суспільної моралі. У найближчому часі корінному населенню цих країн загрожує повне зникнення. Все це має не тільки духовні, але й відчутні економічні наслідки.

Там, де легалізовано проституцію й наркоманію, одностатєві шлюби й евтаназію, вже зараз ставиться питання про легалізацію педофілії. Україна не повинна йти таким згубним шляхом.

11. Нагадуємо всім, а особливо законодавцям, про засудження Богом Содому і Гоморри на зруйнування, а також про анафему (відлучення від Церкви), якій апостол Павло піддав коринфського кровозмісника – чоловіка, що взяв собі мачуху за дружину (див. 1 Кор., розд. 5).

Тому на підставі Священного Писання і Священного Передання, канонів Церкви засвідчуємо: кожен православний християнин, який публічно підтримує та схвалює «узаконення» содомського гріха, підпадає під прокляття Содому і під анафему апостола Павла та відлучає себе від Церкви, доки не покається.

12. Тому Церква виступає категорично проти законодавчого встановлення у нашій державі одностатевих шлюбів чи реєстрованих одностатевих партнерств, проти схвалення пропаганди одностатевої сексуальності, в тому числі через проведення так званих «парадів гордості» та інших подібних нововведень.

Ми не виступаємо за дискримінацію осіб, які вважають себе гомосексуалістами, але ми категорично проти того, щоб гомосексуальний спосіб життя й поведінка трактувалися як природні, нормальні й корисні для суспільства та особистості. Ми проти того, щоб содомія пропагувалася як варіант норми статевого життя і щоб держава заохочувала своїх громадян до одностатевих сексуальних стосунків.

Нехай Господь допоможе українському народу відстояти свої духовні традиції, релігійні переконання, моральні та культурні цінності перед наступом гріха!

*Від імені Помісного Собору
Української Православної Церкви
Київського Патріархату –*

*Філарет,
Патріарх Київський і всієї Руси-України*

§ 5. Правовий захист одностатевих відносин в іноземних державах

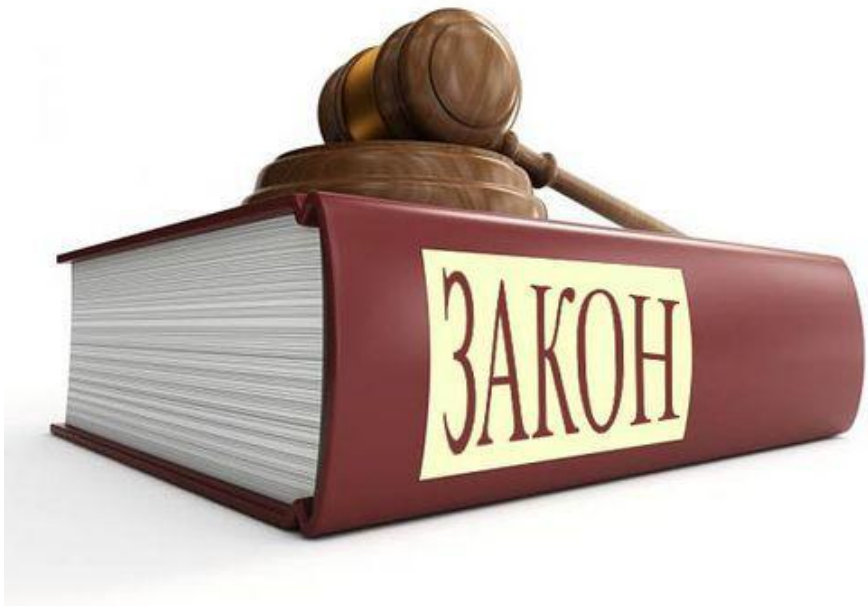

Фото з інтернет-сайту: <http://cdc.spb.com.ua/image/9841-0-3.html>

Кожне конкретне суспільство витворює власний набір цінностей, які відображають суттєво відмінні потреби і прагнення людей, залежно від того, в якому типі соціальної організації та у якій культурній площині вони сформувались.

Сьогодні в європейських спільнотах найчастіше доводиться спостерігати орієнтації на зростання ролі й значення неоліберальної цінності індивідуальної свободи у зв'язку із потребами людей в самоідентифікації, особистісній самоактуалізації й самовизначенні, що поступово призводить до послаблення дихотомізації чоловічих й жіночих ролей та змін у ієрархічній структурі тендерних відносин у бік егалітарності, а також до збільшення толерантності в сфері статевої моралі (А. Карлсон, І. Кон).

Португалія

17 травня 2010 року президент Португалії Анібал Каваку Сільва прийняв рішення про ратифікацію законопроекту, що дозволяє у країні укладення одностатевих шлюбів. Документ, розроблений правлячою Соціалістичною партією, отримав підтримку всіх політичних сил лівоцентристського спектру і був схвалений у парламенті на початку січня 2010 року. Проти законопроекту виступали праві політики, які наполягали, що це питання має бути винесено на національний референдум.

Іспанія

Парламент Іспанії затвердив закон про одностатеві шлюби 30 червня 2005 року.

Іспанські одностатеві пари отримали можливість не лише укладати шлюби, а й усиновляти дітей. Закон про одностатеві пари отримав різкий опір з боку Ватикану, а також іспанської католицької церкви і консервативної партії.

Франція

10 квітня 2013 року французький Сенат схвалив норму про легалізацію у країні одностатевих шлюбів.

Щоб не допустити прийняття цього закону, близько мільйона людей вийшли на вулиці країни з протестами. Також десятки тисяч людей підписали онлайн-петицію на підтримку парламентарів, які виступали проти цього законопроекту. Боротьба французької громадськості проти «одностатевих шлюбів» триває донині. Тільки 2016 року пройшло кілька мітингів: кількість мітингувальників у Парижі склала близько 80 000, а в Ліоні – до 40 000 людей.

12 квітня 2013 року Французький Сенат прийняв закон, що дозволяє одностатевим парам реєструвати шлюб і всиновлювати дітей.

17 травня 2013 Конституційна рада Франції остаточно схвалила закон про легалізацію одностатевих шлюбів і про легалізацію усиновлення дітей гомосексуальними парами, прийнятий раніше парламентом країни. Закон був прийнятий повністю, без поправок. Однак у заключному комюніке Ради йдеться, що усиновлення дитини одностатевої парою не може бути

здійснено у разі, якщо це якимось чином загрожує дитині або суперечить Цивільному кодексу, або Конституції країни. 18 травня 2013 закон був підписаний президентом країни Франсуа Олландом і набув чинності на території Франції.

29 травня 2013 року у місті Монпельє, розташованому на півдні Франції, відбулося перше одностатеве одруження.

Франція стала дванадцятою державою з легалізованими «одностатевими шлюбами», з наданням права на всиновлення дітей.

Бельгія

Другою після Нідерландів країною, де були дозволені одностатеві шлюби, стала Бельгія. 31 січня 2003 року палата представників бельгійського парламенту прийняла закон, відповідно до якого одностатеві пари можуть реєструвати шлюб на таких самих правах, що й різностатеві.

Головним доказом на користь легалізації співжиття гомосексуалістів послужили їхні вимоги рівних прав у частині спадщини і власності, а також оподаткування та соціального страхування.

Італія

25 лютого 2016 року Італійський сенат схвалив «полегшену» версію закону про союзи одностатевих пар. За відповідне рішення проголосували 173 депутати, проти висловився 71 сенатор.

Законопроект був ухвалений з численним поправками після тривалих дебатів. Так, остаточна версія закону передбачає, що партнерам в одностатевих парах не надається право на всиновлення, навіть якщо дитина є рідною для другого партнера і офіційно має лише одного з батьків.

«Здоровий глузд переміг», – так прокоментував таке положення закону глава МВС Італії Ангеліно Альфано.

В той же час, прем'єр-міністр Маттео Ренці привітав рішення сенату.

«Цей день стане історичним для нинішнього уряду і для нашої країни», – написав він на своїй сторінці у соцмережі Facebook. Варто додати, що «полегшену» версію законопроекту розкритикували активісти рухів за права геїв і лесбіянок.

«Це не те, чого ми чекали 30 років», – заявили представники тридцяти громадських об'єднань гомосексуалів. Обурення ЛГБТ-спільноти Італії викликає виключення з закону норми про право на усиновлення.

Як відомо, Італія залишається останньою великою країною в Західній Європі, в якій одностатеві пари не мають якого-небудь правового статусу.

Греція

Парламент Греції 25 грудня 2015 року затвердив законопроект про надання одностатевим парам права на громадянський союз, незважаючи на сильні заперечення впливової Православної церкви. Закон підтримали 193 депутата з 249 присутніх, 56 проголосували проти нього. «Це важливий день для прав людини», – сказав грецький прем'єр-міністр Алексіс Ціпрас.

Ціпрас сказав, що законопроект дає одностатевим парам «рівні права в життя і смерті», припиняючи практику «відсталості і сорому» для Греції.

Новий закон усуває майнові і спадкові питання, але не передбачає можливості усиновлення дітей.

Греція була досі однією з останніх європейських країн, де одностатеві пари не могли отримувати якимось офіційне визнання їх відносин.

Перші два одностатевих цивільних шлюби в Греції, що відбулися в 2008 році, були анульовані судом рік тому під тиском грецької Православної церкви, яка офіційно не визнає одностатеві відносини.

Лобіювання з боку церкви також зіграло важливу роль у виключенні одностатевих пар із законопроекту про громадянські союзи в 2008 році, який модернізував сімейне право і національне законодавство у відповідності з правилами ЄС.

Великобританія

5 лютого 2013 британська Палата громад проголосувала на підтримку одностатевих шлюбів.

16 липня законопроект в остаточному вигляді був прийнятий палатою громад британського парламенту, за день до цього його

схвалила палата лордів. 17 липня 2013 закон про легалізацію одностатевих шлюбів у Великобританії отримав королівську санкцію і набув чинності.

Прийняття закону про шлюб одностатевих пар дозволить гомосексуальним парам укласти шлюби як у цивільних, так і в церковних церемоніях. При цьому останні не можуть відбуватися у рамках церкви Англії.

Данія

15 червня 2012 року набув чинності закон про одностатеві шлюби у Данії. У 1989 році ця країна стала першою державою у світі, яка визнала одностатеві союзи. Відповідно до нового закону, шлюб може бути укладений як у РАГСі, так і в церкві. При цьому священники мають право відмовляти в укладенні шлюбу одностатевим парам.

Найпершою у світі одностатевої парою, яка узаконила свої стосунки, стали данці Аксель і Ейгіл Аксгіли. Це трапилося 1 жовтня 1989 у день набуття чинності закону Данії про одностатеві союзи¹²⁴.

Швеція

У квітні 2009 року риксдаг (парламент) Швеції ухвалив закон, що дозволяє одностатеві сімейні союзи. Закон набув чинності 1 травня 2009 року. Відповідно до цього закону гомосексуалісти можуть одружуватися загальноприйнятим офіційним шляхом, а також вінчатися, проте у церковних парафій залишається право відмовити їм у цій церемонії.

Норвегія

У червні 2008 року парламент Норвегії прийняв закон, що дозволяє одностатеві шлюби. Парламент країни не просто узаконив шлюби секс-меншин, а й надав таким парам великі права. Вони можуть усиновити дитину або провести церемонію одруження в церкві.

¹²⁴Електронний ресурс: <https://ua.korrespondent.net/world/1593838-legalizaciya-odnostatevih-shlyubiv-u-krayinah-svitu-dovidka>

Керівництво Церкви Норвегії затвердило нові правила одруження, які дозволять гомосексуалістам одружитися в церкві. Конференція єпископів схвалила одруження геїв в церкві фінальним голосуванням у 88 голосів «за» і 32 – «проти», поклавши кінець дискусії, що тривала два десятиліття.

Норвегія є однією з найбільш ліберальних країн в Європі, коли справа доходить до гомосексуалізму. Одностатеві шлюби та усиновлення в країні є легальними з 2009 року, а норвезька Церква також допускає висвячення гомосексуалістів.

Ісландія

11 червня 2010 року парламент Ісландії ухвалив закон, що дозволяє одностатеві шлюби. Парламент прийняв документ одноголосно. Ісландія, де до гомосексуальних стосунків ставляться вельми терпляче, стала першою країною у світі, чийм лідером є людина, яка відкрито заявляє про свою нетрадиційну сексуальну орієнтацію. У 2009 році прем'єр-міністром країни була обрана Йохана Сігурдартоттір, яка не приховує своєї гомосексуальності.

Канада

Канада стала четвертою державою, у якій були легалізовані одностатеві шлюби. Верхня палата парламенту Канади узаконила одностатеві шлюби 20 липня 2005 року.

Законопроект про легалізацію одностатевих шлюбів став одним із найбільш суперечних питань за всю історію канадського парламенту. Голосування стало кульмінацією декількох років судових баталій, які розділили країну на прихильників і противників одностатевих шлюбів.

З прийняттям загальнонаціонального закону, що містить нове визначення шлюбу, як союзу двох осіб, одностатеві пари можуть одружуватися повсюдно. До прийняття загальнонаціонального закону, одностатеві шлюби були дозволені у 10 провінціях і одній з трьох територій Канади.

Канадський закон передбачає можливість усиновлення (удочеріння) дітей одностатевими сім'ями.

США

У США представники сексуальних меншин розпочали боротьбу за право укладання шлюбів один з одним у 1970-і роки, на хвилі масових рухів за громадянські права расових меншин. Ця ідея, яка спочатку була категорично знехтувана американським суспільством, поступово набула право на життя. У 2002 році, після того як Європейський суд з прав людини висловився за реєстрацію шлюбів транссексуалів, у США піднялася нова хвиля дебатів і судових процесів, на цей раз сконцентрованих на прийнятності гомосексуальних шлюбів та їхньої відповідності Конституції США. У 2000 році Вермонт став першим американським штатом, що дозволив створення цивільних союзів між геями і лесбійками.

У травні 2004 року Массачусетс першим зі штатів країни узаконив одностатеві шлюби, дозволивши своїм муніципальним органам їх реєстрацію.

Нетрадиційні шлюби мають довгу передісторію у Каліфорнії і, зокрема, періодично полягали в Сан-Франциско. Верховний суд 15 травня 2008 року постановив, що гендерні обмеження при визнанні шлюбів не відповідає Конституції США і дозволив одностатеві шлюби. Реєстрація одностатевих шлюбів у Каліфорнії розпочалася 16 червня 2008 р. – свої відносини змогли легалізувати понад 18 тисяч пар (представників сексуальних меншин). Проте через кілька місяців у результаті одностатеві шлюби були знову поставлені поза законом. На користь їхньої заборони висловилися 52,1% жителів Каліфорнії, за легалізацію – 47,9%. Референдум був ініційований прихильниками традиційних і релігійних цінностей, які наполягають на тому, що сім'я – це союз виключно між чоловіком і жінкою. На початку серпня 2010 року суд виніс постанову, згідно з яким заборона на підставі плебісциту була визнана незаконною, проте колегія, що складається із трьох суддів апеляційного суду, заблокувала це рішення і ввела мораторій на укладення одностатевих шлюбів у штаті до того часу, поки не буде прийнято рішення про їхню відповідність Конституції. У лютому 2012 року Апеляційний суд у Сан-Франциско скасував чинну у Каліфорнії заборону на одностатеві шлюби, визнавши, що єдиною метою введення відповідної заборони була дискримінація представників сексуальних меншин.

У жовтні 2008 року заборона на одностатеві шлюби була знята у Коннектикуті. У квітні 2009 року штат Айова став третім за рахунком у США, що визнає одностатеві шлюби. У травні 2009 року до них приєдналися американські штати Мен і Нью-Гемпшир. 3 березня 2010 дозвіл на шлюби між гомосексуалістами набув чинності у столичному окрузі Колумбія. 25 червня 2011 Сенат штату Нью-Йорк схвалив закон, що легалізував одностатеві шлюби. У березні 2012 року губернатор штату Меріленд Мартін О'Меллі підписав закон про легалізацію гомосексуальних шлюбів. 6 грудня 2012 набув чинності закон про визнання одностатевих шлюбів у штаті Вашингтон.

3 травня 2013 губернатор штату Род Айленд Лінкольн Чафі підписав схвалений сенатом штату закон про легалізацію одностатевих шлюбів. На практиці цей закон наділяє гомосексуалістів, що живуть з постійними партнерами, усіма правами членів різностатевих цивільних шлюбів. Крім цього, закон залишає релігійним інститутам свободу вибору в питанні проведення церемоній одруження для гомосексуалістів. Перше одностатеве весілля у Род Айленді заплановане на 1 серпня у день набуття законом чинності.

8 травня Сенат штату Делавер на східному узбережжі США прийняв 12 голосами проти 9 закон, що дозволяє одностатеві шлюби. Одностатеві пари зможуть укладати шлюб на території штату з 1 липня 2013 року.

Мексика

21 грудня 2009 законодавчі збори мексиканської столиці Мехіко прийняли закон, який дозволяє одностатеві шлюби. Мехіко стало першим містом у Латинській Америці, де можна офіційно зареєструвати шлюб.

Бразилія

У травні 2011 року Верховний суд Бразилії вперше дозволив цивільні союзи між представниками однієї статі, потім у жовтні 2011 року Верховний суд прийняв постанову, що робить можливим укладення у країні одностатевих шлюбів. При цьому в країні не існує федерального закону, що дозволяє одностатеві шлюби.

Аргентина

21 липня 2010 президент Аргентини Крістіна Фернандес де Кіршнер підписала закон про легалізацію одностатевих шлюбів, схвалений Національним конгресом. У 2002 році Аргентина стала першою латиноамериканською країною, що офіційно дозволила особам однієї статі жити у цивільному шлюбі.

ПАР

У Південно-Африканській Республіці (ПАР) закон, що дозволяє одностатеві шлюби, був прийнятий у листопаді 2006 року. Законопроект був внесений на розгляд законодавців після того, як Конституційний суд ПАР у грудні 2005 року визнав заборону на одностатеві шлюби неконституційною і звернувся до парламенту з проханням змінити законодавство протягом року.

Конституція ПАР, прийнята у 1996 році, гарантує сексуальним меншинам захист від дискримінації. Конституційний суд дійшов висновку, що визначення шлюбу в законі як «союз чоловіка і жінки» йде врозріз із Конституцією і позбавляє одностатеві пари статусу і переваг, якими володіють різностатеві пари. Закон передбачає «добровільний союз двох людей, урочисто зареєстрований у вигляді шлюбу чи громадянського союзу».

Одностатеві шлюби узаконені в декількох штатах Бразилії (Алагоас, Баїя, Піауї, Сан-Паулу і інших).

Нова Зеландія

19 серпня 2013 року Нова Зеландія стала 14 країною у світі і першою країною в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де одностатеві пари офіційно можуть укласти шлюб.

До середини квітня 2013 року новозеландські парламентарії проголосували за прийняття законопроекту, що дозволяє укладення одностатевих шлюбів. Очікується, що в перший день набуття законом чинності, новим правом скористаються кілька десятків пар. До 1986 року законодавство Нової Зеландії передбачало кримінальну відповідальність за гомосексуальні стосунки, з 2005 року у країні діяв цивільний інститут одностатевих союзів.

Отже, одностатеві шлюби є повністю юридично визнаними в Аргентині, Бельгії, Канаді, Ісландії, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Південній Африці, Іспанії, Швеції, Франції, США, Новій Зеландії, Данії, Бразилії, Уругваї, Люксембурзі, Фінляндії, Словенії, Ірландії, Німеччині. У Мексиці одностатеві пари можуть одружитися у Кінтана-Роо, Коауїлі, Чіуауа і Герреро, а також в Мехіко, але ці шлюби визнаються всіма мексиканськими штатами.

Країни, в яких дозволені одностатеві шлюби: Аргентина, Бельгія, Канада, Ісландія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, ПАР, Іспанія, Швеція, Франція, Мексика (Кінтана-Роо, Коауїла, Чіуауа і Герреро, а також в Мехіко), Сполученні Штати Америки, Нова Зеландія, Данія, Бразилія, Уругвай, Люксембург, Фінляндія, Словенія, Ірландія, Німеччина.

Країни, в яких дозволено одностатеве партнерство (шлюб з деякими обмеженнями): Андорра, Австрія, Колумбія, Чеська Республіка, Данія, Еквадор, Фінляндія, Німеччина, Гренландія, Угорщина, Ірландія, Люксембург, Нова Зеландія, Словенія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Велика Британія, Уругвай.

Країни, у яких визнається незареєстроване спільне проживання одностатевих партнерів: Австралія, Бразилія, Хорватія, Ізраїль, Сполучені Штати Америки (Меріленд, Род-Айленд).

У Хорватії, Ізраїлі, Колумбії та Еквадорі визнаються одностатеві союзи де-факто. Крім того, різні форми одностатевих союзів визнаються регіонально повсюдно в Австралії, Бразилії, Мексики та Венесуели.

Ізраїль не визнає одностатевих шлюбів, укладених на його території, але визнає одностатеві шлюби укладені під іноземними юрисдикціями¹²⁵.

¹²⁵ Wikipedia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Одностатевий_шлюб

ТЕМА 14. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ТА ВІДНОСИН ЛГБТ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ

- 1. Поняття та функції сім'ї згідно з нормами Сімейного кодексу України.*
- 2. Історія виникнення ЛГБТ-прайдів.*
- 3. Права ЛГБТ в Україні.*
- 4. Проблеми усиновлення одностатевими парами в контексті принципу рівності прав і свобод людини і громадянина.*

§ 1. Поняття та функції сім'ї згідно з нормами Сімейного кодексу України

Поняття «сім'я» викликає інтерес і є об'єктом досліджень серед науковців різних галузей: філософії, демографії, соціології та ін., у тому числі серед юристів-науковців, зокрема в галузі сімейного права.

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Єфрона зазначалося, що сім'я є результатом тривалої еволюції людських відносин. У тлумачному словнику В. Даля зазначено: «Сім'я, сімейство – це сукупність близьких родичів, які живуть разом (батьки з дітьми, одружений син або незаміжня донька, які живуть окремо, складають вже іншу сім'ю»).

20 грудня 1989 р. ООН була прийнята Конвенція про права дитини, до якої приєдналася Україна. Мета цієї Конвенції визначена дуже чітко – турбота про дітей, які мають право на особливий захист і допомогу. В преамбулі до неї підкреслюється, що сім'ї як основній ланці суспільства і природному середовищу для росту і благополуччя всіх її членів, особливо дітей, має надаватися

особливий захист і сприяння, оскільки на сім'ю повністю покладається обов'язок у межах суспільства. Крім того, у Конвенції визнається, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння.

Мати сім'ю, почувати себе у ній вільною людиною, жити у повазі та любові – природне право кожного.

До 60-х років XIX ст. науковці сім'ю вважали первісною, найдавнішою формою стародавнього суспільства, з якої виникли рід, плем'я, держава. Фрідріх Енгельс дав нове пояснення історичних форм сім'ї та шлюбу.

Поняття сім'ї вживається в соціологічному та правовому (або юридичному) значенні.

Предметом вивчення соціології є закономірності розвитку і функціонування сім'ї в суспільстві. Тому соціологічне визначення сім'ї формулюється через її ознаки і функції. До основних її функцій належать: репродуктивна, господарсько-економічна, виховна, рекреативна (моральна і матеріальна) та комунікативна.

Сім'я в соціологічному значенні є ширшим поняттям. У юридичному праві норми регламентують не всі аспекти життя та відносин, що складаються в сім'ї, а лише ті, на які держава може впливати шляхом встановлення обов'язкових правил поведінки.

Сім'я в соціологічному значенні – це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою.

Сімейний кодекс України, який був прийнятий 10 січня 2002 р. та набув чинності 01 січня 2004 р., вперше зробив спробу дати нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення та ознак (ст. 3 СК України).

Отже, сім'я – це об'єднання, як правило, осіб, що спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, які виникають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також з інших підстав, які не заборонені законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Однією із ознак сім'ї є спільне проживання двох або більше осіб: подружжя, батьків та дітей, братів, сестер. Однак припинення

спільного проживання дружини та чоловіка з поважної причини не є підставою для припинення їхньої сім'ї. З іншого боку, це може вважатися або припиненням сім'ї, або зменшенням її кількісного складу, якщо до сім'ї, крім чоловіка та жінки, належали інші особи.

Другою ознакою сім'ї є спільний побут. Раніше використовувався термін «ведення спільного господарства». Однак він не охоплював усі життєві ситуації, адже, наприклад, якщо у сім'ї є малолітні діти або паралізований батько то вести спільне господарство або «господарювати» у прямому розумінні з такими членами сім'ї неможливо. Тому в кодексі законодавець вживає термін «сімейний побут».

Ознакою сім'ї також є наявність між її членами взаємних прав та обов'язків. Це не означає, що вони виникають одночасно, як це має місце у цивільних правочинах (наприклад, купівля-продаж, будівельний підряд і т.ін.). Навпаки, ці обов'язки можуть виникати після виконання, наприклад, обов'язків батьків перед дітьми, і в цьому випадку у дітей виникатиме «зворотний» обов'язок щодо своїх батьків.

Отже, члени сім'ї наділені цілою системою прав та обов'язків, які зумовлені їх спільним проживанням.

Питання про підстави створення сім'ї також включені до ст. 3 СК України і сьогодні широко обговорюються.

Традиційно вважалось, що сім'ю створює лише шлюб, кровне споріднення, усиновлення та взяття на виховання дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківської опіки. Однак за Сімейним кодексом України сім'я може виникнути і на інших підставах, не заборонених законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

В Україні одностатеві пари не вважаються сім'єю, оскільки це суперечить моральним засадам нашого суспільства. Сім'єю вважається жінка, що проживає з дитиною, яку народила не у шлюбі.

Проте, не зважаючи на одну із законодавчих форм створення сім'ї – шлюб, у Сімейному кодексі України вперше введена інша форма організації сім'ї жінки та чоловіка – «фактичний шлюб». Така форма організації шлюбу дотепер не отримала стовідсоткової підтримки як серед науковців, так і в суспільстві.

У багатьох країнах Європи – це спільне, тривале та відкрите проживання чоловіка і жінки, за відсутності будь-яких формальних перешкод до укладення шлюбу.

Повноцінна сім'я є природною школою і безпечним середовищем, де діти наслідують поведінку батьків і вчаться бути повноцінними чоловіками і жінками. Тому можна стверджувати, що боротьба за гендер – це не боротьба «за права» геїв, а боротьба проти сім'ї як такої. Натомість гей-паради мають на меті передусім змінити менталітет суспільства.

§ 2. Історія виникнення ЛГБТ-прайдів

Гей-паради проходять більш ніж в 50 країнах світу на всіх континентах, включаючи такі традиційно релігійні і консервативні країни як: Туреччина, Ліван, Китай, Індія, Венесуела, Колумбія та інші. Залежно від конкретної ситуації гей-парад може носити характер карнавалу чи правозахисної демонстрації. Термін «gay» у назві – частина усталеного виразу: вживається в даному випадку не тільки по відношенню до геїв, але в широкому сенсі відноситься до всіх представників ЛГБТ-спільноти¹²⁶.

Історія виникнення ЛГБТ-прайдів сягає корінням **Нью-Йорку 1969 року**. Тоді в гей-барі Стоунволл-інн відбувся поліцейський рейд, який завершився сутичками та масовими арештами.

Після цього тисячі обурених представників секс-меншин вийшли на демонстрацію. Це і стало першим в історії випадком опору ЛГБТ-представників проти державної системи переслідування. Демонстрації, які згодом дістали назву **Стоунволльські бунти**, стали одним із символів боротьби за громадянські права.

Повстання дало поштовх до виникнення та розвитку ЛГБТ-організацій. Того ж року ЛГБТ-активіст **Крейг Родвелл** запропонував щорічно відзначати річницю Стоунволла **масовим маршем**. Тож **перший прайд відбувся у 1970 році** – мітингувальники протестували проти дискримінації та кримінального переслідування.

¹²⁶ Wikipedia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гей-парад>

Ініціативу швидко підхопили Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина, Ірландія, Австралія, Таїланд, Японія, ПАР, Туреччина, Ізраїль та багато інших країн. Сьогодні гей-прайди проводяться щорічно по всьому світу влітку (найчастіше наприкінці червня).

Стоунволл-інн, вересень 1969 року. Фото з інтернет-сайту:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Стоунволлські_бунти

У 2011 році «Стоунволл-Інн» став місцем проведення урочистостей з нагоди прийняття Сенатом Нью-Йорка закону, що дозволяє одностатеві шлюби.

Символіка ЛГБТ

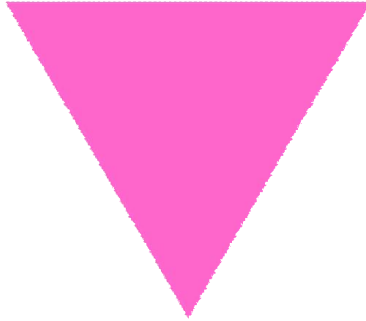
Одним із найпопулярніших та найбільш відомих символів є **веселковий прапор** (райдужний прапор, прайд-прапор, прапор свободи). Це **шість поздовжніх смуг** на полотні, розташованих за природним порядком веселки – зверху вниз – **від червоного до фіолетового**.

Прапор покликаний відображати різноманітність і єдність ЛГБТ-спільноти, уособлює гордість та відкритість. Він був розроблений художником Гілбертом Бейкером спеціально для ЛГБТ-прайду у Сан-Франциско 1978 року. Згодом стяг поширився і на інші міста та став широко відомим у всьому світі. У 1985 році Міжнародна асоціація лесбійок і геїв офіційно визнала його як свою символіку. Поступово кольори веселки почали асоціюватися з ЛГБТ.

Веселковий прапор. Фото з інтернет-сайту:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Веселковий_прапор

Найстаріший та один із найбільш відомих символів ЛГБТ-спільноти – **рожевий трикутник**.

Рожевий трикутник. Рисунок з інтернет-сайту:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Рожевий_трикутник

За часів нацистської Німеччини нашивку у вигляді рівностороннього трикутника, повернутого донизу, використовували для ідентифікації в концтаборах гомосексуалістів. Секс між чоловіками вважався злочином і кримінально переслідувався у Третньому рейху.

В'язні-гомосексуали концтабору Заксенхаузен з рожевими трикутниками на грудях. Фото з інтернет-сайту:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Рожевий_трикутник

Через кілька десятиліть нове покоління геїв і лесбіянок стало використовувати цей символ для увічнення пам'яті про трагічне минуле та маніфестації боротьби за права людини.

У 1970 році за пропозицією графічного художника Тома Доєрру грецька буква лямбда була обрана символом організації «Альянс гей-активістів».

Лямбда – символ організації «Альянс гей-активістів».

Рисунок з інтернет-сайту:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Символіка_ЛГБТ

Вибір пояснили тим, що лямбда (яка позначає у фізиці «спочиваючий потенціал», «зміну енергії») є вдалим уособленням прийдешніх змін у становищі гомосексуалів у суспільстві. У 1974 році Міжнародний конгрес із захисту прав геїв в Единбурзі офіційно визнав її символом руху за права ЛГБТ-представників. Її часто використовують у ювелірних виробках, для прикрашання одягу тощо¹²⁷.

У різних країнах прайди називають по-різному (у Німеччині і Швейцарії – «Крістофер-стріт день», у Латвії – «Дні дружби», у Нідерландах – «Рожева субота», в Австрії – «Веселковий парад») і так само по-різному відзначають (у вигляді парадів, маршів, ярмарків, мітингів, пікніків, карнавалів). Одним із наймасштабніших

¹²⁷ «Сафарі» проти «веселкових перспектив»? : Київ сьогодні збирається на Марш рівності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/safari-proty-veselkovykh-perspektyv-kyiv-sohodni-zbyraietsia-namarsh-rivnosti-449837.html>

гей-прайдів у світі вважається бразильський – коли на вулицях Сан-Пауло збираються мільйони представників ЛГБТ-спільноти. В Австралії з 1978 року відбувається один із найвідоміших ЛГБТ-фестивалів. У Європі найчисельнішим є гей-прайд у німецькому Кельні. У Франції до масової ходи Marche des Fiertés щороку долучаються щонайменше півмільйона людей.

Мирні марші відбулися в Литві, Хорватії, Болгарії та Польщі. Учасники акції у Варшаві висловлювали протест не лише проти утисків прав представників ЛГБТ-спільноти, а й проти порушення прав жінок, нацменшин та осіб з особливими потребами.

У Ризі, за оцінкою організаторів, у «Балтійському прайді» брали участь 8 тис. осіб із Латвії, Литви та Естонії.

Україна залишається країною з християнськими цінностями, тому очевидно, що наше суспільство проти таких впроваджень. Проблема полягає в тому, що зазвичай засоби масової інформації викривлено висвітлюють ці питання, роблячи з них сенсацію в позитивному розумінні цього слова. Серед духовенства, громадськості, науковців і правозахисників лунають великі протести, оскільки в цьому вбачається реальна небезпека та трагедія для сучасного суспільства й майбутніх поколінь.

§ 3. Права ЛГБТ в Україні

Одностатеві шлюби в Україні не мають жодного юридичного визнання. Такі пари в Україні більш обмежені, ніж у країнах де вони мають визнання і охорону законом.

12 грудня 1991 року Україна стала першою країною на пострадянському просторі визнаною ООН, яка почала шлях декриміналізації гомосексуальності. Одностатеві стосунки між особами, які досягли шістнадцятирічного віку, були легалізовані в рамках пострадянської реформи Кримінального кодексу. Операції дорослих зі зміни статі були узаконені з 1996 року.

Як і в інших країнах, в Україні є геї та лесбійки. Їхня чисельність за різними соціологічними даними оцінюється від 450 тисяч до

1,2-5 мільйонів осіб, тобто від 0,9-1 до 2,6-3 % громадян України¹²⁸.

Конституція України забороняє одностатеві шлюби. Конституція, прийнята 1996 року, явно не згадує сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність. Натомість вона містить кілька пропозицій, що підтверджують права людини, в тому числі рівні права незалежно від таких речей, як «політичні, релігійні та інші переконання» або «інші характеристики».

Права людини, які не доступні для ЛГБТ в Україні:

- законодавчий захист від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;
- реєстрація партнерства;
- право на спільну власність;
- право на успадкування майна партнера за законом;
- право на аліменти;
- право не свідчити проти партнера в суді;
- право на розпорядження тілом партнера в разі його смерті;
- право на спільне батьківство і виховання прийомних дітей;
- право на соціальне забезпечення та пільги, передбачені для членів родини.

§ 4. Проблеми усиновлення одностатевими парами в контексті принципу рівності прав і свобод людини і громадянина

Виховання дітей одностатевими парами, а також можливість дозволити таким парам усиновлення дітей або отримання ними права користуватися послугами штучного запліднення і сурогатного материнства є предметом наукових і громадських дискусій. Існують різні дослідження, якими апелюють як противники, так і прихильники батьківських прав ЛГБТ. Ті й інші намагаються знайти помилки і неточності в дослідженнях своїх опонентів.

У 2005 році Американська психологічна асоціація (АРА)

¹²⁸ Права ЛГБТ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Права_ЛГБТ_в_Україні

випустила огляд 67 досліджень (59 опублікованих статей і 8 неопублікованих дисертацій), які розглядають потенційні негативні наслідки для дитини гомосексуальності його батьків. На основі аналізу цих досліджень зроблено висновок, що жодне з досліджень не показало, що діти, виховувані батьками-геями або батьками-лесбійками, знаходяться в несприятливому положенні в порівнянні з дітьми гетеросексуальних батьків¹²⁹.

Незважаючи на це, опоненти подібної практики усиновлення і виховання стверджують, що благополуччя дитини в таких союзах знаходиться під загрозою, так як, на їхню думку, існує зв'язок між гомосексуальністю і педофілією, а також через те, що в таких сім'ях відсутня рольова модель протилежної статі.

Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина є юридичним стандартом та основоположною засадою для усіх видів суспільних відносин, в тому числі відносин з усиновлення.

У зв'язку зі світовою тенденцією легалізації усиновлення одностатевими парами, внесенням змін до законодавства про усиновлення зарубіжних країн і прийняттям Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)», стало актуальним глибоке вивчення даного питання.

Канада стала четвертою країною в світі, яка легалізувала одностатеві шлюби та усиновлення дітей одностатевими парами. Канадський Закон про шлюби (Civil Marriage Act) містить гендерно нейтральне визначення шлюбу: згідно із ст. 2 шлюбом визнається законний союз, для цивільних потреб, двох осіб за винятком інших союзів. Правове регулювання інституту усиновлення здійснюється переважно на локальному рівні (на рівні провінцій). Усиновлення дітей одностатевими парами легалізоване на території всіх провінцій Канади. Відповідно до ст. 5 Закону про усиновлення (Adoption Act) провінції Британська Колумбія, дитина може бути усиновлена однією особою чи двома особами разом; кожен усиновлювач повинен бути резидентом провінції Британська Колумбія.

¹²⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу :Lesbian & Gay Parenting. American Psychological Association

Таким чином, законодавство Британської Колумбії (Канада), на відміну від законодавства України, не висуває особам, що усиновлюють одну і ту ж дитину, вимоги перебування у шлюбі чи постановлення рішення суду про усиновлення ними дитини, якщо такі особи проживають однією сім'єю.

Конституційне право та конституційний процес в Україні Франція стала чотирнадцятою країною в світі і дев'ятою в Європі, яка легалізувала одностатеві шлюби та усиновлення дітей одностатевими парами¹³⁰. Прийнятий 17 травня 2013 р. Закон, що дозволяє шлюб між одностатевими парами № 2013-404 (Loi n 2013-404 du 17 mai 2013 ouvrant le mariage aux couples de personnes de même sexe), надає право вступати в шлюб одностатевим парам, що проживають у Франції, включаючи іноземців, за умови, що хоча б один з партнерів має місце постійного проживання у Франції чи є резидентом Франції. Також визнаються одностатеві шлюби, укладені за кордоном до прийняття Закону¹³¹.

Відповідно були внесені зміни до Цивільного кодексу Франції. Стаття 143 Цивільного кодексу встановлює, що шлюб може бути укладений між двома особами протилежної статі чи однієї статі¹³². Закон № 2013-404 надає право одностатевим парам усиновлювати одну і ту ж дитину, а також усиновлювати дитину, батьком, матір'ю, усиновлювачем якої є другий із подружжя.

Правове регулювання усиновлення одностатевими парами у США здійснюється на локальному рівні. У всіх штатах усиновлювачем може бути особа, що є представником ЛГБТ-спільноти. Одностатеві пари мають право усиновлювати дітей в більшості штатів. 17 травня 2004 р. Массачусетс став першим зі штатів США, законодавство якого легалізувало одностатеві шлюби.

¹³⁰ Lesur L., Linsky L. A. France Allows Same-Sex Marriages [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mwe.com/France-Allows-Same-Sex-Marriages-06-11-2013/>

¹³¹ 8 Loi n° 2013-404 du 17 mai 2013 ouvrant le mariage aux couples de personnes de même sexe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/projets/pl0344.pdf>

¹³² Code civil Version consolidée au 6 août 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000027431993&cidTexte=LEGITEXT000006070721>

Визначальним стало рішення апеляційного суду штату Массачусетс у справі *Goodridge v. Dept. of Public Health*, 798 N.E.2d 941 (Mass. 2003), відповідно до якого «право на шлюб не є привілеєм, що надається державою, а одним з основних прав, що захищене від безпідставного втручання держави»¹³³. Підставою стали десята поправка до Конституції США, згідно з якою повноваження, які не надані цією Конституцією Сполученим Штатам і не заборонені нею ж окремим штатам, залишаються відповідно за штатами або за народом, і ст. 106 Конституції Штату Массачусетс, яка встановлює, що всі люди народжені вільними і рівними та мають природні, непорушні, невідчужувані права¹³⁴.

Відповідно до ст. 7 Загальної декларації прав людини всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист їх законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якої б то не було підбурювання щодо дискримінації¹³⁵.

Низка міжнародних нормативно-правових документів визначає перелік ознак, за якими не можуть встановлюватися привілеї чи обмеження. Так, за п. 5 ч. 2 Декларації принципів рівності такими ознаками є сексуальна орієнтація та статеві ідентичність¹³⁶. Таке ж положення містить преамбула Монреальської декларації¹³⁷.

27 листопада 2008 р. у Страсбурзі було підписано Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянути).

¹³³ *Hillary Goodridge & others v. Department of Public Health & another*. Supreme Judicial Court of Massachusetts, Suffolk. Decided: November 18, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caselaw.findlaw.com/mass-supreme-judicialcourt/1447056.html>

¹³⁴ Constitution of The Commonwealth Massachusetts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://malegislature.gov/Laws/Constitution>

¹³⁵ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

¹³⁶ The Declaration of Principles on Equality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.equalrightstrust.org/endorse/index.htm&q>

¹³⁷ Declaration of Montreal / International conference internationale on LGBT human rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.declarationofmontreal.org/declaration/DeclarationofMontreal.pdf>

15 лютого 2011 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)», що сприяє запровадженню сучасних правових стандартів у сфері усиновлення з метою максимального врахування найвищих інтересів дитини. Конвенція застосовується до усиновлення дитини, яка на момент звернення усиновлювача про її усиновлення ще не досягла 18 років, не перебуває й не перебувала в шлюбі, не перебуває й не перебувала в зареєстрованому партнерстві й не досягла повноліття.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Конвенції закон дозволяє усиновлювати дитину:

- а) двом особам різної статі;
 - i) які перебувають у шлюбі між собою або
 - ii) які перебувають у зареєстрованому партнерстві, якщо такий інститут існує;
- б) одній особі.

Держави можуть поширювати дію зазначеної Конвенції на одностатеві пари, які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві. Вони також можуть поширювати дію Конвенції на різностатеві й одностатеві пари, які разом проживають у постійних стосунках.

Проте, згідно із роз'ясненням Міністерства юстиції України, зазначена стаття дає право (а не встановлює обов'язок) державам, враховуючи їх національне законодавство, поширювати дію цієї Конвенції на одностатеві відносини¹³⁸. При цьому, наголошуємо, що згідно з частинами третьою та четвертою статті 211 Сімейного кодексу України усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі. Крім того, особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, рішення про усиновлення ними дитини може постановити суд. Також слід зазначити, що згідно з пунктом 9 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України не можуть

¹³⁸ Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо змін у законодавстві у зв'язку з ратифікацією Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/34711>

бути усиновлювачами особи, які є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини.

Щодо поняття шлюбу, то Міністерства юстиції України роз'яснило наступне: статтею 51 Конституції України чітко визначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка.

Це конституційне положення знайшло своє відображення в Сімейному кодексі України Так, статтею 21 Сімейного кодексу України встановлено, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Таким чином, національне законодавство містить заборону щодо усиновлювачів, які є особами однієї статті та іноземців, які не перебувають у шлюбі.

Національним законодавством України надано визначення поняття шлюбу, а саме – це союз жінки та чоловіка.

Ратифікація Конвенції Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянута) не вносить будь-яких змін у законодавство України з означених питань.

ТЕМА 15. ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЛГБТ-СПІЛЬНОТИ

1. Права людей, що належать до ЛГБТ-спільноти, в царині охорони здоров'я:

а) зміна (корекція) статевої належності в Україні та міжнародна практика;

б) правове регулювання механізму зміни статі;

в) медико-біологічні та соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності;

г) медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності.

2. Характеристика цивільно-правового договору про зміну (корекцію) статевої належності.

§ 1. Права людей, що належать до ЛГБТ-спільноти, в царині охорони здоров'я

Однією з найбільш важливих характеристик, що індивідуалізує особу та визначає її правовий статус, з упевненістю можна визнати стать особи. Ще не так давно вважалося, що стать визначається при народженні, а можливість змінити правовому статусу особи у зв'язку зі зміною (корекцією) статевої належності всіляко заперечувалась.

Ознакою ХХІ століття є не тільки поява інформаційних правовідносин, а й певна зміна векторів у моральних устоях суспільства. Якщо буквально 100 років тому відбулася правова революція, яка ознаменувала початок громадського руху за права жінок, то зараз все частіше йде мова про основоположні права тих груп осіб, з якими так чи інакше природа зіграла злий жарт¹³⁹.

¹³⁹ Бреус С. М. Міжнародно-правові стандарти і зарубіжний досвід у сфері

Розвиток медицини та біології, який зробив технічно можливою зміну біологічної статі шляхом гормонального лікування та хірургічної операції, перехід від гендерної до трансгендерної теорії у сучасному філософському дискурсі¹⁴⁰, став поштовхом до втрати актуальності традиційним розумінням статі, на зміну якому приходять статево різноманіття, тобто право на гендерну ідентичність.

Гендерна ідентичність – це глибоке усвідомлення тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, що може як збігатися, так і не збігатися зі статтю за народженням, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла та інші прояви такі, як одяг, мова й манера поведінки. Загальним терміном для позначення людей, чия гендерна ідентичність не відповідає тій статі, яка їм визначена при народженні є трансгендер.

Станом на сьогодні можна говорити про законодавчо закріплене право фізичної особи на зміну (корекцію) біологічної статі, котре, у свою чергу, пропонується розглядати як один з елементів права на гендерну ідентичність¹⁴¹.

Процедура зміни статевої належності доволі складна. Доступ до цієї процедури мають тільки люди зі встановленим **діагнозом «Транссексуалізм»**.

Транссексуалізм є рідкісною патологією статевої самосвідомості та особистісної ідентичності. На сьогодні в Україні передбачена обов'язкова хірургічна зміна (корекція) статевої належності як радикальний спосіб лікування транссексуалізму. Існуюча в Україні модель надання медичної допомоги особам з транссексуалізмом, викликала зауваження Комітету Міністрів Ради Європи у

гендерної ідентичності // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 3. – С. 83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_3_18

¹⁴⁰ Приходько О. О. Від гендерної до трансгендерної теорії у західному філософському дискурсі // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – С. 153.

¹⁴¹ Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну ідентичність // Право і Безпека. – 2011. – № 3. – С. 275. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_62

2010 році де зазначено, що держави члени Ради Європи повинні переглянути своє законодавство для усунення вимог, що обтяжують визнання зміни статі особи. Комітет ООН з прав людини у звіті, який був оприлюднений в липні 2013 року, зазначив, що стурбований станом медичної допомоги особам з транссексуалізмом та застерігав проти обов'язкової примусової стерилізації осіб з транссексуалізмом. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р затверджено план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, де передбачено скасування наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності» від 03 лютого 2011 року № 60, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25 лютого 2011 року № 239/18977.

Європейський суд з прав людини Постанова від 11.07.2002 «Справа «Крістін Гудвін (Christine Goodwin) проти Об'єднаного Королівства» (скарга № 28957/95), відмітив, що "стрес та відчуження, які стали результатом невідповідності між положенням у суспільстві після перенесеної транссексуалом операції та статусом, продиктованим нормами права, які не дозволяють визнати факт зміни статі, не можуть, на думку Європейського суду, розглядатися, як незначна незручність, пов'язана з дотриманням формальностей. В даному випадку вступають у конфлікт соціальна реальність та норми права, що ставить транссексуала у ненормальне становище, в якому він або вона може відчувати уразливість, приниження та неспокій" (§77); «У XXI сторіччі право транссексуалів на розвиток особистості, а також на фізичну та моральну безпеку в повному розумінні цих слів, ту безпеки, якою користуються у суспільстві інші люди, не може розглядатися, як явище суперечливого характеру, пов'язане з проблемами, для вирішення яких знадобиться значний час. Незадовільне становище, в якому транссексуалам, що перенесли операцію, доводиться перебувати у проміжний період, належачи до тієї чи іншої статі більш не можливо» (§90); «не було доведено, що суспільним інтересам буде, скоріше за все, нанесено конкретні та суттєві збитки, що буде мати місце утиск цих інтересів у зв'язку зі зміною статусу транссексуала. Тому Європейський суд, торкаючись інших

можливих наслідків, вирішив, що враховуючи всі обставини можливо очікувати, що суспільство терпимо поставиться до певних незручностей, які дають можливість окремим особам жити з почуттям гідності у відповідності до тієї статі, яку вони самі обрали, тим самим сплативши за це велику ціну» (§91).

Протягом 2015 року до Міністерства охорони здоров'я України було подано декілька позовів в яких оскаржувалася вимога здійснення повної хірургічної корекції, яка фактично є стерилізацією. Національні суди задовольнили вказані вимоги та зазначили, що існуючі нормативно-правові акти не передбачають можливість у видачі пацієнту медичного свідоцтва про зміну (корекцію) статевої належності у випадку, якщо пацієнт не слідує взагалі або не повністю слідує всім рекомендаціям щодо хірургічного втручання, що не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на викладене, Міністерством охорони здоров'я України видано наказ №1041 від 05.10.2016 року «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення».

Відповідно до статті 51 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»¹⁴² зміна (корекція) статевої належності проводиться на прохання пацієнта відповідно до **медико-біологічних і соціально-психологічних** показань, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (Міністерством охорони здоров'я України) шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я. В Україні з 2017 року процедура зміни (корекції) статевої належності регулюється новим наказом Міністерства охорони здоров'я №1041 від 05.10.2016 року «Про встановлення медико-біологічних і соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації та інструкції щодо її заповнення». Медико-

¹⁴² Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – Ст. 19.

біологічні та соціально-психологічні показання затверджені цим Наказом.

Відповідно до вище зазначеного Наказу **медико-біологічними показаннями** для зміни (корекції) статевої належності є психічний і поведінковий розлад «транссексуалізм» за Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду. Міжнародна класифікація хвороб десятого перегляду поділяє усі коробки на класи, блоки, нозології та діагнози. Транссексуалізм належить до Класу «Розлади психіки та поведінки», Блоку «Розлади зрілої особистості та поведінкові розлади», Нозології «Розлади статевої ідентичності».

Соціально-психологічними ж показаннями для зміни (корекції) статевої належності є дискомфорт або дистрес, що обумовлені розбіжністю між статевою ідентичністю індивідуума і статтю, встановленою йому при народженні (і пов'язаними з цим гендерною роллю та/або первинними і вторинними статевими ознаками).

Для зміни статі необхідно пройти наступні етапи:

- Амбулаторне обстеження.
- Психотерапія, гормональне лікування та хірургічне втручання.
- Видача медичного свідоцтва (відповідно до ч.2 статті 51 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» особі, якій було здійснено зміну статевої належності, видається медичне свідоцтво, на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі).
- Зміна документів (юридичне визнання гендерної ідентичності).

Додається форма медичного свідоцтва про зміну (корекцію) статевої належності, затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України 05.10.2016 № 1041.

Найменування міністерства, іншого органу виконавчої влади, підприємства, установи, організації, до сфери управління якого (якої) належить заклад охорони здоров'я _____	МЕДИЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ Форма первинної облікової документації № _____ ЗАТВЕРДЖЕНО Наказ МОЗ України _____ № _____									
Найменування та місцезнаходження (повна поштова адреса) закладу охорони здоров'я, де заповнюється форма										
Код за ЄДРПОУ <table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>										

Медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності

1. Пацієнт

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, рік народження)
 має медико-біологічні і соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності.

2. Обсяг медичного втручання в закладах охорони здоров'я щодо зміни (корекції) статевої належності включав:

3. Медичне свідоцтво видане лікувально-консультативною комісією Центру первинної медико-санітарної допомоги у складі:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, посада, підпис)
М.П.

_____ (дата видачі)

Директора
 Медичного
 департаменту

Медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності.
 Фото з інтернет-сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-16#n3>

Як вже зазначалось вище, процедура зміни (корекції) статевої належності регулюється новим наказом Міністерства охорони здоров'я №1041 від 05.10.2016 року «Про встановлення медико-біологічних і соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації та інструкції щодо її заповнення».

Можна виділити наступні найбільш суттєві **прогресивні зміни** в новій процедурі:

- психіатричне обстеження в умовах стаціонару більше не є обов'язковим (раніше обов'язково проводилось стаціонарне психіатричне обстеження в умовах психіатричної лікарні протягом не менше 30 днів, але не більше 45 днів, з повним психологічним та патопсихологічним обстеженням для підтвердження або виключення діагнозу «Транссексуалізм»);
- ліквідовано єдину централізовану комісію, яка приймала рішення про дозвіл на зміну (корекцію) статевої належності;
- скасований цілий ряд дискримінаційних протипоказань, таких як наявність дітей до 18 років, перебування в шлюбі, гомосексуальність як поведінковий мотив, недостатній рівень соціальної адаптації тощо.

Зміна статевої належності, на мою думку, **відноситься до послуг з пластичної хірургії**. Пластична хірургія – це розділ хірургії, що займається оперативними втручаннями, спрямованими на усунення певних деформацій і дефектів органу, тканини або поверхні людського тіла. Основним методом лікування є операція. Шляхом хірургічного втручання вирішуються, зокрема, естетичні проблеми. Пластична хірургія має справу із зовнішнім виглядом тіла людини, відповідно дефект можна визначити як зумовлене відхилення від уявлень конкретного індивіда проте, яким повинен бути зовнішній вигляд його тіла. Зміна статі виражається в зміні не лише фізичних даних, але й свідомості людини, її світогляду, у зміні соціальної ролі у суспільстві, сім'ї, що ззовні проявляється у зміні так званих соціальних манер статі (імені, зовнішності, манери поведінки тощо). Одночасно змінюється і ставлення суспільства до особи¹⁴³. Таким чином, в основі послуг зі зміни статі лежать два

¹⁴³ Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну

фактори: зовнішність та здоров'я (психічне).

Щодо характеристики зміни (корекції) статевої належності, варто зазначити, що однією із суттєвих особливостей медичної послуги є те, що вона надається тільки на підставі договору. На підставах, відмінних від договору, медична послуга не надається.

Слід виділити такі особливості послуги зі зміни (корекції) статевої належності як різновиду послуги в пластичній хірургії:

- це діяльність, яку здійснюють лише певні суб'єкти;
- ця діяльність здійснюється як для задоволення естетичних потреб, так і для покращення психологічного стану людини. Варто наголосити, що найважливішою і найважчою проблемою діагнозу «Транссексуалізм» залишається психічна сфера людини;
- результатом послуги виступає певна зміна зовнішнього вигляду тіла людини чи його частини, проте зважаючи на специфіку цієї послуги кінцевим результатом лікування повинні бути не лише анатомічні зміни, а й суттєве покращення психологічного стану людини.

§ 2. Характеристика цивільно-правового договору про зміну (корекцію) статевої належності

Законодавство України майже не регулює сферу пластичної хірургії і їй приділяється мало уваги. Відсутній закон про пластичну хірургію, який би встановлював загальні вимоги до естетичного хірурга. Тому цією діяльністю займаються хірурги різних спеціальностей – загальні хірурги, онкохірурги, щелепно-лицьові хірурги та інші. Пластичний хірург повинен мати відповідний сертифікат. У разі, якщо пацієнт бажає провести операцію, наприклад, по видозміні форми носа чи молочних залоз, то хірург повинен підтвердити своє право на проведення такої операції посвідченням про проходження курсів вдосконалення з певного розділу пластичної хірургії (наприклад, пластичної хірургії обличчя або пластичної хірургії молочних залоз, відповідно).

Послуги в хірургії, в пластичній хірургії можуть здійснюватися відповідними медичними закладами та фізичними особами, які здійснюють приватну медичну практику, за умови їх належної кваліфікації.

Якщо ж перейти безпосередньо до характеристики договору про зміну (корекцію) статевої належності, то слід зазначити, що він **є двостороннім, консенсуальним та оплатним.**

На мою думку, **договір про зміну (корекцію) статевої належності** можна визначити як домовленість, за якою одна сторона лікар (медична установа) зобов'язується за завданням другої сторони (пацієнта) із дотриманням законодавства про охорону здоров'я надати послугу, яка може полягати у видаленні/імплантації молочних залоз, проведенні корекції молочних залоз, видаленні матки, яєчників, фаллопієвих труб та інших жіночих репродуктивних органів, видалення яєчок, видаленні/створенні піхви, формуванні/видаленні статевого члена.

Щодо змісту договору, варто зазначити, що у договорі повинна бути зазначена інформація про властивості та ризики такої операції (інфекції, відмирання тканин, втрата чутливості, рубці), місце її здійснення, а також прізвище, ім'я та по батькові особи, яка буде виконувати операцію. Це пов'язано з високою складністю операцій по реконструкції статевих органів, а також з великим ризиком.

Також серед основних обов'язків лікаря (медичної установи) варто прописати постійне інформування замовника, зокрема, але не виключно про негативні наслідки після проведення операції, наприклад, шрами, зниження рівня чутливості, набряклість, больові відчуття протягом певного періоду часу, тощо. Також пацієнт обов'язково повинен бути поінформованим про неможливість усунення певних ризиків, адже усунути вірогідність проявів шкідливих властивостей деяких послуг у пластичній хірургії (зокрема, послуги зі зміни (корекції) статевої належності) лікар (медична установа) об'єктивно не в змозі. Відтак цей договір належить до **алеаторних (ризикових) договорів**. Зобов'язання з надання послуг у пластичній хірургії ґрунтуються на довірі, що

зумовлено особистим виконанням і відкритістю відносин між замовником та виконавцем¹⁴⁴.

Договір про надання послуг зі зміни (корекції) статевої належності є **консенсуальним**. Він вважається укладеним за умови досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов.

Відповідно до ч. 3 ст. 626 Цивільного Кодексу України договір про надання послуг зі зміни (корекції) статевої належності є **двостороннім**, адже правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. Лікар (медична установа), зокрема, має право вимагати від пацієнта дотримання обов'язку сприяти і в наданні послуги, дотримуватися правил, які захистять пацієнта від можливих негативних наслідків для здоров'я після надання послуги. Наприклад, після проведення операції зі зміни (корекції) статі люди зобов'язані протягом усього життя пити гормональні препарати інакше є ризику, що зовнішність знову стає такою якою була.

Змістом договору відповідно до статті 628 Цивільного Кодексу України є умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

За змістом договору про надання медичних послуг у пластичній хірургії (в тому числі послуг зі зміни (корекції) статевої належності) основний обов'язок виконавця полягає в наданні послуги в пластичній хірургії швидко, безпечно і приємно та відповідно до сучасних досягнень медичної науки, основними обов'язками замовника є обов'язок виконувати всі вимоги виконавця, що забезпечують якісне надання послуг у пластичній хірургії¹⁴⁵. Зокрема, як зазначалось вище, серед обов'язків замовника можна виокремити обов'язок дотримуватися правил, які захистять пацієнта від можливих негативних наслідків для здоров'я після надання послуги.

¹⁴⁴ Герц А. А. Поняття та особливості договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 2. – С. 159.

¹⁴⁵ Герц А. А. Особливості змісту договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії [Електронний ресурс] // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 4. – С. 61.

Також до обов'язків пацієнта можна віднести:

- обов'язок повідомити про стан свого здоров'я та іншу інформацію, яка має суттєвий вплив на процес лікування;
- обов'язок надавати дані попередніх досліджень та консультацій, у тому числі надавати відомості про алергічні реакції на лікарські засоби, про захворювання та інші фактори, які можуть вплинути на хід лікування;
- обов'язок слідувати вказівкам лікаря (медичної установи) щодо процесу надання послуг¹⁴⁶.

Предметом договору є надання послуги, яка споживається в процесі вчинення дій або провадження пластично-хірургічної діяльності.

Метою укладення договору є не результат, а процес, внаслідок якого досягається результат, що, у свою чергу, є предметом зазначеного виду договорів¹⁴⁷.

Цей договір є **оплатним**. Варто зауважити, що остаточну крапку над питанням платності/безоплатності договору про надання медичних послуг зі зміни (корекції) статі (в контексті не приватних медичних організацій) розставила медична реформа. Донедавна, формально зміна (корекція) статі була безкоштовною, але реально все оплачувалось. Це підтверджувалось як лікарями, так і пацієнтами. Відповідно до медичної реформи визначено перелік послуг, які залишаються безкоштовними після реформи. Зміна (корекція) статі не входить до переліку безкоштовних послуг.

Відповідно до ч. 2 ст. 901 ЦК України до договору про надання послуг зі зміни (корекції) статевої належності застосовуються положення Глави 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення про послуги», якщо це не суперечить суті цього зобов'язання.

¹⁴⁶ Герц А. А. Особливості змісту договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії [Електронний ресурс] // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 4. – С. 63.

¹⁴⁷ Герц А. А. Класифікація договорів про надання медичних послуг // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 2. – Херсон: Гельветика, 2015. – С. 16.

Укладення договору зі зміни статевої належності, як і всіх інших договорів, здійснюється в порядку, передбаченому Главою 53 ЦК України з врахуванням особливостей даного договору.

Безумовно, важливою характеристикою послуги є її якість. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» належна якість послуг є властивістю послуги, що відповідає вимогам, встановленим для категорії послуг у нормативно-правових актах та нормативних документах, та умовах договору із пацієнтом. Якість медичної послуги визначається у літературі щонайменше чотирма критеріями:

- матеріально-технічна база;
- підготовлені кадри;
- раціональне використання ресурсів охорони здоров'я;
- задоволеність пацієнта¹⁴⁸.

Договір про зміну (корекцію) статевої належності повинен укладатися у письмовій формі.

Дуже часто такого виду договори (в пластичній хірургії) є договорами приєднання: замовнику пропонується вже готова форма договору і він просто погоджується на умови, запропоновані виконавцем.

Договір про надання послуг зі зміни (корекції) статевої належності підписується сторонами. Договір складається в двох екземплярах (один для замовника, другий – для виконавця). Пацієнт повинен забрати другий екземпляр, оскільки це є забезпеченням його прав на виконання послуги і в разі необхідності – задля примушення лікаря чи медичного закладу виконати свої зобов'язання¹⁴⁹.

Виконавець може заздалегідь розробити окремі примірники договорів для кожного виду послуг пластичної хірургії. Ці примірники повинні відповідати таким вимогам:

- містити усі умови договору;
- враховувати особливості кожної послуги пластичної хірургії;

¹⁴⁸ Герц А. А. Поняття та особливості договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 2. – С. 158.

¹⁴⁹ Там само. – С. 159.

- визначати специфіку надання певної послуги послуг пластичної хірургії саме в даного виконавця з використанням конкретних засобів, апаратури тощо;
- передбачати вичерпну інформацію про послуги послуг пластичної хірургії, їх переваги і недоліки, можливі побічні ефекти тощо.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання якості надання хірургічних послуг і професійної підготовки кадрів, знання та дотримання нормативно-правової бази.

В договорі про надання послуг зі зміни (корекції) статевої належності повинно передбачатися умова про «Анестезіологічне забезпечення оперативних втручань і післяопераційну інтенсивну терапію», адже важливим компонентом успішного перебігу післяопераційного періоду є знеболення, моніторинг гормонального та електролітного стану і життєво важливих функцій організму.

Післяопераційна інтенсивна терапія та догляд за пацієнтами базуються на таких ключових моментах: профілактика больового синдрому; контроль дихання та гемодинаміки; моніторинг електролітного складу крові; профілактика ендокринних розладів; профілактика хірургічних ускладнень (лікворея, післяопераційна кровотеча); профілактика бактеріальних ускладнень.

Післяопераційний етап – важлива складова лікування пацієнтів. Ускладнення, що розвиваються в післяопераційний період, можуть бути загрозливими для життя і потребують негайної реакції з боку лікарів інтенсивної терапії та нейрохірургів. Саме спільна робота анестезіолога та нейрохірурга дозволяє забезпечити хороший результат оперативного втручання та плавний перебіг післяопераційного періоду.

Кваліфіковані послуги в пластичній хірургії, які очікують отримати пацієнт, можливі лише при високому професіоналізмі фахівців, заснованому на глибоких знаннях про функціонування шкіри, її взаємозв'язку з патологією та функціонуванням внутрішніх органів.

В даний час послуги в пластичній хірургії надають спеціалізовані медичні установи. У даних закладах надаються медичні послуги і проводиться реабілітація після деяких захворювань шкіри,

що супроводжуються косметичними дефектами (рубці, хвороби волосся, судин та ін.).

Всі медичні втручання (методи діагностики, лікування та профілактики, пов'язані з впливом на організм людини) повинні здійснюватися відповідно до ст. 42-44 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: перед проведенням процедур виконавець зобов'язаний пояснити замовнику в доступній формі мету запропонованих процедур, можливі результати впливу, в тому числі ризики ускладнень¹⁵⁰.

Виокремлено наступні особливості послуги в пластичній хірургії:

- це діяльність, яку можуть здійснювати лише певні суб'єкти;
- ця діяльність здійснюється для задоволення естетичних потреб;
- результатом послуги в пластичній хірургії виступає певна зміна зовнішнього вигляду тіла людини (його частини);
- результат послуги в пластичній хірургії не завжди може бути гарантований особою, яка її надає, оскільки: деякі послуги в пластичній хірургії вимагають належних дій з боку особи, яка звернулася за наданням послуги, а також тому, що індивідуальні властивості кожного людського організму не завжди можна до кінця врахувати; більше того, не завжди можна зрозуміти дійсних побажань особи і її уявлень щодо результату послуги в пластичній хірургії.

Проаналізувавши природу послуги в пластичній хірургії, можна зробити висновок, що вона є видом медичної послуги.

Таким чином, особливість договорів про надання послуг в пластичній хірургії зумовлюється специфікою їх предмету. Особливостями даних договорів є:

- вони належать до групи так званих алеаторних (ризикових) правочинів. Однак, вони мають гарантувати безпеку послуг в пластичній хірургії для замовника;

¹⁵⁰ Проценко Т.В. Медицинские и правовые аспекты взаимодействия клиента/пациента и врача в условиях медицинских косметологических клиник и салонов красоты // Газета «Новости медицины и фармации» Дерматология и Косметология. – 2009. – (276). – Тематический номер.

- такі договори передбачають обов'язок ініціативного надання виконавцем (тобто за власною ініціативою, яка не потребує попередньої згоди чи погодження) замовникові інформації, яка об'єктивно дає змогу прийняти свідоме рішення завдяки розкриттю в доступній формі можливої небезпеки, яку криє в собі послуга в пластичній хірургії, її супутні та подальші наслідки;

- дуже часто договори про надання послуг в пластичній хірургії є договорами приєднання. Відтак, замовнику пропонується вже готовий формуляр договору. Однак використання формулярів виконавцем попри їх зручність не завжди дозволяє врахувати індивідуальні особливості і потреби замовника.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ТЕСТИ

Контрольні запитання

1. Поняття та сутність правового становища особи в державі.
2. Міжнародно-правові стандарти прав людини та регулювання правового статусу особи нормами національного законодавства.
3. Конституційно-правовий статус особи та його елементи.
4. Принципи правового статусу особи: поняття та зміст.
5. Види конституційно-правового статусу особи (залежно від нормативно-правового закріплення та за колом суб'єктів).
6. Основні конституційні права та свободи людини та громадянина.
7. Межі основних прав та свобод.
8. Недопустимість скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.
9. Державні та недержавні інституції, що забезпечують права та свободи людини і громадянина.
10. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
11. Поняття та сутність статі, гендеру та сексуальності.
12. Становлення теорії гендеру.
13. Стать і гендер: основні відмінності.
14. Гендерна система.
15. Гендерні стереотипи та їх групи.
16. Характеристика гендерного підходу.
17. Загальна Декларація про права людини.
18. Європейська система захисту прав людини (загальна характеристика).
19. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод та роль Європейського суду в її реалізації.

20. Нормативно-правове регулювання дискримінації в Україні та Європейському Союзі.

21. Історія становлення поняття дискримінації.

22. Принципи, які визначають дискримінацію.

23. Характеристика ознак, за якими заборонена дискримінація.

24. Класифікація дискримінації: загальна характеристика.

25. Поняття та відмінності прямої дискримінації від непрямой.

26. Поняття та форми утиску.

27. Підбурювання до дискримінації.

28. Пособництво в дискримінації.

29. Поняття та загальна характеристика соціальної орієнтації.

30. Різновиди сексуальної орієнтації та їх нормативність.

31. Термін «сексуальна орієнтація» у нормативних документах, прийнятих органами державної влади України.

32. Термін «сексуальна орієнтація» в ухвалах Верховного Суду України.

33. Термін «сексуальна орієнтація» у чинних для України міжнародних договорах.

34. Термін «сексуальна орієнтація» в міжнародному стандарті «Соціальна відповідальність (SA8000)».

35. Право на повагу до приватного та сімейного життя. Свобода вираження поглядів та мирних зборів.

36. Свобода вираження поглядів та мирних зборів.

37. Право на життя, безпеку та захист від насильства.

38. Характеристика позиції Ради Європи з питань протидії дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

39. Поняття гендеру.

40. Гендерні ролі як норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю.

41. Гендерна ідентичність як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як певної особистості.

42. Характеристика гендерних стереотипів.

43. Особливості гендерної філософії.

44. Поняття та характеристика гендерних девіацій.

45. Рівні права і можливості для жінок і чоловіків у договорах

ЄС.

46. Інституційне забезпечення гендерної рівності.
47. Індекс гендерної рівності як важливий індикатор стану гендерних відносин у ЄС.
48. Залучення жінок до політики на рівні ЄС.
49. Лобіювання жіночого представництва: Європейське жіноче лобі.
50. Регіональні та партійні об'єднання жінок.
51. Толерантність – умова сучасної демократії.
52. Забезпечення толерантності на рівні міжнародно-правових механізмів. Конституційне забезпечення толерантності.
53. Законодавча і судова практика щодо окремих проявів нетолерантності.
54. Політика поваги до автономії людини проти політики відрази.
55. Повага до СОГІ: міжнародно-правовий контекст.
56. Україна у світових рейтингах гендерної рівності.
57. Декларативність законодавчих гарантій в сфері гендерної рівності.
58. Дискримінація за ознакою статі в судовій практиці України.
59. Політичне представництво жінок в Україні.
60. Протидія насильству щодо жінок і домашньому насильству.
61. Захист прав жінок, що входять до категорії внутрішньо переміщених осіб.
62. Просування гендерної рівності в Україні: позитивні законодавчі кроки.
63. Марш за права жінок.
64. Законодавче забезпечення та захист трудових права жінок.
65. Гендерна рівність на робочому місці.
66. Принципи гендерної рівності в трудових правовідносинах.
67. Характеристика основних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок».
68. Поняття фемінізму.
69. Історія розвитку фемінізму.
70. Напрями фемінізму: загальна характеристика.

71. Неофемінізм: сутність, етапи, напрями.
72. Сучасний стан та проблеми українського фемінізму.
73. Поняття та особливості прав ЛГБТ осіб.
74. Гетеронормативність: проблемні аспекти.
75. Проблеми, що існують у сфері прав ЛГБТ.
76. Підходи, які базуються на правах людини, що підтримують права ЛГБТ осіб.
77. Поняття «сім'ї» згідно з нормами Сімейного кодексу України.
78. Реалізація права на сім'ю в Україні.
79. Сім'я як самоідентифікація тривалих партнерських відносин ЛГБТ-пар.
80. Форми ЛГБТ-батьківства і правовий статус.
81. Особливості гендерних (сімейних) ролей у приватних відносинах ЛГБТ-пар.
82. Ставлення до інституту сім'ї та його певних складових (шлюб і батьківство).
83. Характеристика патріархальних та егалітарних аспектів гендерних ролей, суттєва складова яких організація домашнього побуту, уявлення про власну сім'ю.
84. Порівняльний аналіз ЛГБТ-сімей в Україні з Європейським Союзом.
85. Права людей, що належать до ЛГБТ-спільноти, в царині охорони здоров'я.
86. Зміна (корекція) статевої належності в Україні та міжнародна практика.
87. Правове регулювання механізму зміни статі.
88. Медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності.
89. Медико-біологічні та соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності.
90. Міжнародні стандарти з прав людини у сфері охорони здоров'я.
91. Поняття інституту цивільного партнерства за кордоном.
92. Характеристика цивільних прав інституту цивільного партнерства.
93. Право на існування одностатевих шлюбів в Україні.

94. Проблеми легалізації одностатевих шлюбів в Україні.
95. Правовий захист одностатевих відносин в Європі.
96. Біблія про одностатеві відносини.
97. Позиція християнської Церкви щодо одностатевих шлюбів в Україні.
98. Правове регулювання гендерного насильства.
99. Види гендерного насильства.
100. Поняття насильства в сім'ї.
101. Насильство в сім'ї як порушення прав людини.
102. Характеристика видів насильства в сім'ї.
103. Причини насильства над жінкою в сім'ї.
104. Протидія насильству в сім'ї – одне з найважливіших завдань держави.
105. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.

ЗАВДАННЯ

1. У групах по 3 студенти дати визначення гендерній стратифікації. Привести приклади: винятково чоловічих соціальних інститутів нашого суспільства, переважно чоловічих соціальних інститутів сфер відносної рівноваги статей, сфер з перевагою жінок.

2. У групах по 3 студенти дати визначення поняття гендеру. Вказати періоди становлення теорії гендеру. Визначити гендерні ролі та стереопити.

3. У групах по 3 студенти окреслити основні напрями державної гендерної політики в Україні. Охарактеризувати нормативно-правове забезпечення розбудови державної гендерної політики в Україні. Розкрити міжнародні зобов'язання України щодо гендерної рівності. Охарактеризувати програми щодо забезпечення гендерної рівності на місцевому рівні.

4. У групах по 3 студенти охарактеризувати специфіку зарубіжного досвіду реалізації гендерної політики на державному та місцевому рівні. Вказати міжнародні стандарти гендерної рівності. Вивчити європейські стандарти впровадження гендерної політики. Описати досвід європейських країн щодо реалізації гендерної політики.

5. У групах по 3 студенти розкрити суть регіонального

аналізу тендерних співвідношень на ринку праці. Якщо існує рівність конкурентоспроможності жінок на ринку праці, то в чому вона полягає? Визначити основні гендерні гарантії в сфері праці.

6. У групах по 3 студенти розкрити поняття інституту «цивільного партнерства» за кордоном. Охарактеризувати цивільні права інституту «цивільного партнерства». В чому полягає право на існування одностатевих шлюбів в Україні. Розкрити проблеми легалізації одностатевих шлюбів в Україні. Правовий захист одностатевих відносин в Європі. Позиція християнської Церкви щодо одностатевих відносин.

7. У групах по 3 студенти дати характеристику правовому регулюванню гендерного насильства. Розкрити поняття насильства в сім'ї та види гендерного насильства. Охарактеризувати види насильства в сім'ї. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.

8. У групах по 3 студенти розкрити поняття фемінізму. Проаналізувати напрями фемінізму. Розкрити зміст, етапи, напрями неофемінізму. Звернути увагу на проблеми українського фемінізму.

9. У групах по 3 студенти розкрити поняття «сім'ї» згідно норм Сімейного кодексу України та сім'ї як самоідентифікація тривалих партнерських відносин ЛГБТ пар. Проаналізувати форми ЛГБТ-батьківства. Охарактеризувати патріархальні та егалітарні аспекти гендерних ролей, суттєва складова яких – організація домашнього побуту, уявлення про власну сім'ю. Проаналізувати ЛГБТ-сім'ї в Україні з Європейським Союзом.

10. У групах по 3 студенти проаналізувати міжнародні стандарти з прав людини у сфері охорони здоров'я. ЛГБТ, здоров'я та право на життя. ЛГБТ, здоров'я та свобода від катувань та іншого жорстокого або такого, що принижує гідність поводження. ЛГБТ, здоров'я та право на особисту недоторканість. ЛГБТ, здоров'я та право на невтручання в особисте життя. ЛГБТ, здоров'я та право на свободу від незаконного арешту чи утримання під вартою. ЛГБТ, здоров'я, свобода слова та доступу до інформації.

ТЕСТИ

Визначте місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у системі українського законодавства:

- 1) Конвенція є частиною лише кримінального і кримінально-процесуального законодавства України;
- 2) Конвенція є частиною українського законодавства;
- 3) Конвенція є частиною лише цивільного і цивільного процесуального законодавства України;
- 4) Конвенція не є частиною українського законодавства.

Чим визначається обов'язковість рішення Європейського Суду з прав людини для України?

- 1) Україна є стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- 2) спеціальним висновком Верховного суду;
- 3) обов'язковість виконання кожного рішення Європейського суду з прав людини встановлюється Урядовим уповноваженням у справах Європейського суду з прав людини;
- 4) рішення не може бути обов'язковим для України.

Назвіть правильні відповіді, які стосуються видів сімейних правовідносин:

- 1) між подружжям;
- 2) аліментні зобов'язання;
- 3) по усиновленню дітей;
- 4) по опіці та піклуванню над дітьми;
- 5) всі відповіді є правильними.

Назвіть підстави виникнення сім'ї:

- 1) спільний побут;
- 2) взаємні права обов'язки;
- 3) проживання в одній квартирі (будинку);
- 4) шлюб, усиновлення, кровне споріднення;
- 5) взаємна любов.

Яка особа має статус дитини за законодавством України:

- 1) особа, яка проживає разом з батьками;
- 2) особа, яка проживає з матір'ю;
- 3) особа, яка навчається в університеті;
- 4) особа до досягнення повноліття;
- 5) особа, у якої є або мати або батько.

Вкажіть, які відносини не регулює Сімейний Кодекс України:

- 1) між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком;
- 2) між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням;
- 3) між подружжям;
- 4) між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленим;
- 5) між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

Сімейний Кодекс України регулює особисті немайнові та майнові відносини:

- 1) між двоюрідними братами та сестрами;
- 2) між подружжям, батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими;
- 3) між усиновлювачами та усиновленими, тіткою, дядьком та племінницею, племінником;
- 4) між особами, які спільно проживають;
- 5) між іншими родичами за походженням.

Які особи складають сім'ю згідно з Сімейним кодексом України:

- 1) дружина, чоловік;
- 2) батьки дружини;
- 3) особи, які ведуть сімейний бізнес;
- 4) особи, які спільно проживають, мають взаємні права та обов'язки, ведуть спільний побут;
- 5) особи, які спільно навчаються в університеті.

Сім'я – це об'єднання осіб:

- 1) які спільно працюють;
- 2) які спільно ведуть господарство;
- 3) які спільно зареєстровані в одній квартирі;
- 4) які спільно проживають;
- 5) які мають взаємні права та обов'язки;
- 6) які пов'язані взаємною повагою та любов'ю;
- 7) які пов'язані спільним побутом.

Ознакою створення сім'ї:

- 1) спільне проживання двох або більше осіб;
- 2) перебування у шлюбі;
- 3) спільний побут;
- 4) усиновлення;
- 5) кровне споріднення;
- 6) наявність взаємних прав та обов'язків;
- 7) ведення спільного господарства.

Правове регулювання сімейних правовідносин здійснюється :

1) нормами Сімейного Кодексу України, а якщо вони не врегульовані цими нормами – нормами Цивільного Кодексу України;

- 2) нормами Земельного Кодексу;
- 3) судовою практикою;
- 4) нормами Адміністративного Кодексу;
- 5) нормами нотаріального права;
- 6) за домовленістю сторін;
- 7) міжнародно-правовими договорами.

Шлюб – це:

- 1) спільне проживання жінки і чоловіка;
- 2) релігійний обряд одруження;
- 3) спільне проживання однією сім'єю жінки та чоловіка;
- 4) урочиста подія у житті жінки та чоловіка;

5) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі ДРАЦСу.

В чому полягає тероризування як вид психологічного насильства?

- 1) прохолодному ставленні, ігноруванні;
- 2) свідченні жорстокому поводженню з тими, кого дитина любить; залякуванні, побоями;
- 3) експлуатації;
- 4) публічному приниженні.

Зазначте форми домашнього насильства в сім'ї:

- 1) економічне насильство;
- 2) сексуальне насильство;
- 3) фізичне насильство;
- 4) політичне насильство;
- 5) публічне насильство;
- 6) психологічне насильство.

Хто вважається апатридом?

1) особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться, і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

2) особа, яка не має громадянства жодної держави, та яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

3) особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться;

- 4) особа, яка не має громадянства жодної держави;
- 5) особа без громадянства.

Джерелами міжнародно-правових норм з прав людини є:

1) міжнародні конвенції як загального, так і спеціального характеру. За післявоєнний період було укладено і набрало чинності більше 40 великих міжнародних конвенцій щодо захисту прав людини;

- 2) міжнародне звичаєве право та загальні принципи права;

3) рішення міжнародних органів, якщо договір, яким засновано даний орган, надає йому повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення;

4) судові рішення та наукові розробки найбільш висококваліфікованих спеціалістів з міжнародного права;

5) всі відповіді є правильними.

Хто вперше ввів термін «гендер» у науковий обіг:

1) Р. Столлер;

2) Д.С. Міль;

3) Дж. Річардс;

4) М. Бекстон;

5) Дж. Мітчел.

Зазначте компоненти людської сексуальності:

1) сексуальна орієнтація;

2) сексуальна ідентичність;

3) гендерна ідентичність;

4) соціальна гендерна роль;

5) всі відповіді є правильними.

Що Ви розумієте під поняттям «гендер»?

1) Соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей;

2) психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду;

3) сукупність анатомічних, фізіологічних, біохімічних та генетичних характеристик, що відрізняють чоловічий організм від жіночого, здатних застосовуватися окремо або в комплексі для ідентифікації та розрізнення чоловіка від жінки;

4) один з п'яти компонентів людської сексуальності.

Особи, що об'єднані спільними інтересами, проблемами та цілями, сповідують нетрадиційну сексуальну орієнтацію, а також борються за свої громадянські права, отримали назву _____ (ЛГБТ-спільнота).

Суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) державні органи;
- 5) органи місцевого самоврядування; громадські організації;
- 6) фізичні та юридичні особи.

Види дискримінації згідно із Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»:

- 1) пряма дискримінація;
- 2) непряма дискримінація;
- 3) абсолютна дискримінація;
- 4) відносна дискримінація.

Утиск при дискримінації може набувати таких форм:

- 1) словесних образ, коментарів або натяків, спрямованих на приниження гідності людини через, наприклад, її колір шкіри, етнічну приналежність, стать, інвалідність, сексуальну орієнтацію;
- 2) образливих сексистських, гомофобних, антисемітських тощо жартів, анекдотів;
- 3) не публічного поширення сексистських, ксенофобних, гомофобних та інших печатних або графічних матеріалів (постерів, листівок, брошур тощо);
- 4) лише образливих жестів сексистського або ксенофобного характеру;
- 5) ігнорування, ізоляції або сегрегації через стать, етнічну належність, сексуальну орієнтацію;
- 6) лише актів фізичної агресії та насильства та ігнорування, ізоляції або сегрегації через стать, етнічну належність, сексуальну орієнтацію.

Різновиди сексуальної орієнтації:

- 1) гетеросексуальна;
- 2) бісексуальна;
- 3) гомосексуальна;
- 4) геронтофілія;
- 5) ефебофілія.

Однією з найсерйозніших статево-рольових девіацій вважається:

- 1) транссексуалізм;
- 2) гомосексуальність;
- 3) трансгендерність;
- 4) гендерна ідентичність.

Фемінізм – це:

- 1) низка політичних, суспільних рухів та ідеологій, які поділяють спільну мету: визначити, встановити і досягти політичної, економічної, культурної, особистої та соціальної рівності жінок із чоловіками;
- 2) прагнення встановити можливості для жінок у сфері освіти та праці, рівні з такими для чоловіків;
- 3) сприянням фізичній недоторканості і цілісності жінок;
- 4) подолання гендерної нерівності і дискримінації за статтю.

Визнаний державою соціальний інститут, в якому юридично визнані відносини між двома людьми, які можуть бути однієї або різної статі та не бажують або не мають можливості за законом зареєструвати шлюб називається:

- 1) цивільне партнерство;
- 2) цивільний шлюб;
- 3) громадянський союз;
- 4) домашнє партнерство;
- 5) внутрішнє партнерство;
- 6) цивільний союз.

ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. Проблеми здійснення механізму забезпечення прав людини.
2. Чому гендерна та сексуальна нерівність – це проблема?
3. В чому полягають основні напрями фемінізму?
4. Проблеми, що існують у сфері прав ЛГБТ.
5. Міжнародні та регіональні стандарти у сфері прав людини, що пов'язані зі здоров'ям ЛГБТ.
6. Проблеми гендерної рівності у сфері праці.
7. Порівняльний аналіз регулювання сімейних правовідносин в законодавстві України та інших держав.
8. Біблія про одностатеві відносини.
9. Яка позиція християнської Церкви щодо одностатевих шлюбів.
10. Термін «сексуальна орієнтація» у чинних для України міжнародних договорах.
11. Місце України у світових рейтингах гендерної рівності.
12. Які проблеми гендерного насильства в українському законодавстві.
13. Механізм захисту прав людини.

ГЛОСАРІЙ

Андрогінність – це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від статі).

Апатрид – особа, яка не має громадянства жодної держави та яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Біологічна стать людини визначається як сукупність анатомічних, фізіологічних, біохімічних та генетичних характеристик, що відрізняють чоловічий організм від жіночого, здатних застосовуватися окремо або в комплексі для ідентифікації та розрізнення чоловіка від жінки.

Бісексуал – це особа, яка відчуває чуттєвий, емоційного та сексуальний потяг до осіб обох статей.

Бісексуальність – потяг індивіда до сексуальних контактів з представниками обох статей (гомо- і гетеросексуальна орієнтація).

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Гендерна (статева) диференціація – процес, за якого біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділені різним соціальним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Гендерна демократія – система волевиявлення обох статей (жінок і чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплена й реально забезпечена в політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур.

Гендерна ідентичність – це глибоке усвідомлення тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, що може як збігатися, так і не збігатися зі

статтю за народженням, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла та інші прояви такі, як одяг, мова й манера поведінки.

Гендерна нерівність – соціальний устрій, за якого соціальні позиції чоловіків і жінок суттєво відрізняються.

Гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерні (статеві) ролі – зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю; сукупність загальноприйнятих норм і правил поведінки людей в конкретній ситуації.

Гендерні стереотипи – набір консервативних, загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються статусу жінок і чоловіків, норм їх поведінки, мотивів учинків і характеру потреб.

Генетична стать – стать, яка визначається набором статевих хромосом.

Гетеросексуальність – сексуальна орієнтація в поведінці і почуттях індивіда на осіб протилежної статі. Феміністична соціологія розцінює її як політичний інститут підпорядкування жінок чоловікам.

Гей – особа, яка ідентифікує себе як чоловік чи як жінка з гомосексуальною орієнтацією. У контексті деяких культур термін стосується лише чоловіків-гомосексуалістів.

Гомосексуальність – сексуальний потяг до особи тотожної статі і сексуальний контакт з нею.

Гомофобія – поширена у суспільній свідомості думка про неприродність гомосексуальних стосунків.

Громадянин – це особа, яка перебуває у особливих правових зв'язках з державою, з органами держави та її системою права.

Гендер (англ. *Gend* – «стать», від лат. *Genus* – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого,

здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду.

Дискримінація жінок – будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації жінками (незалежно від їх родинного стану) прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері.

Договір про зміну (корекцію) статевої належності можна визначити як домовленість, за якою одна сторона лікар (медична установа) зобов'язується за завданням другої сторони (пацієнта) із дотриманням законодавства про охорону здоров'я надати послугу, яка може полягати у видаленні/імплантації молочних залоз, проведенні корекції молочних залоз, видаленні матки, яєчників, фаллопійових труб та інших жіночих репродуктивних органів, видалення яєчок, видаленні/створенні піхви, формуванні/видаленні статевого члена.

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Інтерсексуал – це людина, народжена з особливостями репродуктивної/сексуальної анатомії чи фізіології, що не відповідають традиційному призначенню чоловічого чи жіночого тіла.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Європейське жіноче лобі (ЄЖЛ) (European Women's Lobby) – це найбільша організація жіночих об'єднань у ЄС, які працюють щодо питань жіночих прав і рівних можливостей жінок і чоловіків.

Жіночий рух – соціальна, культурна, політична діяльність жінок і жіночих груп, спрямована на захист інтересів жінок, зміну системи гендерних відносин.

Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться, і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Лесбійка. Як і термін «гей», стосується осіб, які ідентифікують себе жінками чи чоловіками з гомосексуальною орієнтацією. Переважно вживається стосовно жінок з гомосексуальними нахилами у сфері захисту прав представників ЛГБТ.

ЛГБТ (LGBT). Аббревіатура з перших літер назв груп осіб за ознакою їх сексуальної орієнтації (лесбійнок, геїв, бісексуалів) та категорії, яка не належить до сексуальної орієнтації (трансгендер чи транссексуал). У певному контексті та політичних документах застосовується ширший за обсягом термін ЛГБТІК чи ЛГБТІКН (лесбійнки, геї, бісексуали, транссексуали, інтерсекси та квіри чи лесбійнки, геї, бісексуали, транссексуали, інтерсекси, квіри та ті, що не визначились).

Людина – це розумна, психофізіологічна, біосоціальна істота, яка живе в суспільстві. На відміну від поняття «людина», поняття «особистість», як наукова абстракція, з найбільшою повнотою підкреслює факт відокремлення людини від природи, її опосередкований зв'язок з природою.

Маскулінність (чоловічність) – система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими. Передбачає відповідність власній статевій приналежності, прийняття гендерних стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі форм поведінки, способів самореалізації.

Матріархат – форма соціального устрою, за якого сімейна і політична влада належить жінкам.

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це встановлені в договірному порядку правові норми мінімально допустимого поведіння держави з проживаючими на її території людьми.

Непряма дискримінація – це ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Орієнтація (франц. *orientation*) **сексуальна** (від лат. *sexus* – стать) – одна з природних властивостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини, її еротичного (чуттєвого) потягу та сексуальних потреб на представників виключно або майже виключно протилежного гендеру (гетеросексуальність), виключно або майже виключно свого гендеру (гомосексуальність) або на представників обох гендерів (бісексуальність).

Особа – це позначення людини як істоти суспільної, яка усвідомлює, що вона є членом певного людського суспільства. Особа – це первинна клітина суспільства, із сукупності яких воно і складається.

Патріархат – влада батька (патріарха) над усіма юридично недієздатними членами родини (жінками, дітьми, рабами). У феміністській теорії патріархат трактується як родинна, соціальна, ідеологічна і політична система, в якій жінка і жіноче (фемінне) завжди підкорені чоловіку і чоловічому (маскулінному).

Підбурювання до дискримінації – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками.

Пособництво у дискримінації – будь-яка свідомо допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації.

Права людини – це права, нерозривно пов'язані з самим існуванням людини: право на життя, на свободу у всіх її проявах, право на повагу людської гідності, на опір пригнобленню. Права людини можуть бути обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для захисту прав іншої людини. Права людини невідчужувані, іншими словами, людина сама не має права від них відмовитися, бо

без цих прав вона вже не є людиною. Визнання і захист прав людини – головний обов’язок держави.

Пряма дискримінація – це ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров’ю особи.

Сексизм (статева дискримінація) – упереджене ставлення до людини, групи людей, пов’язане з їх належністю до певної статі; дискримінація за ознакою статі. Розрізняють С. щодо жінок і щодо чоловіків. Ідеї С. близькі до расизму, шовінізму та фашизму.

Сексуальна (статева) ідентичність – прийняття індивідом своєї сексуальної орієнтації (гомосексуальної, гетеросексуальної чи бісексуальної).

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальність – домінантна ознака людської екзистенції, що є підґрунтям і причиною формування найбільш потужних за силою вираження інтенцій, пов’язаних з підкоренням, утриманням в полі уваги, розпорядженням і оволодінням іншим як носієм власної ідентичності.

Статева (гендерна) роль – специфічний набір вимог, прав і обов’язків, які суспільство висуває перед індивідом як представником певної статі.

Стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, які забезпечують продовження роду і дають змогу розрізнити у більшості організмів жіночі і чоловічі особини. С. біологічну визначають такі ознаки: 1) генетичні (набір хромосом); 2) гонадні (репродуктивна функція): у жінок – яєчник та яйцеклітина; у чоловіків – яєчка та сперматозоїди; 3) гормональні (статеві гормони): у жінок естрогени, у чоловіків – андрогени; 4) соматичні (сукупність будови статевих органів і розвиток вторинних статевих ознак).

Стереотип – сукупність спрощених узагальнень про групу індивідуумів, яка дає можливість розподілити членів групи за певними категоріями і сприймати їх шаблонно, згідно з очікуваннями щодо поведінки людей, які належать до певної категорії.

Суфражизм – жіночий рух, основною метою якого було досягнення рівних виборчих прав для жінок.

Транссексуалізм – це усвідомлення себе представником протилежної статі. Транссексуал може бути жінкою, що стала чоловіком (female-to-male, FtM), чи чоловіком, який став жінкою (male-to-female, MtF). Транссексуали можуть мати гомосексуальну, гетеросексуальну чи бісексуальну орієнтацію.

Трансвестит – особа, яка до певної міри та з певною періодичністю одягається в одяг, що традиційно призначений для осіб іншої статі. Трансвестити можуть мати гомосексуальну, гетеросексуальну або бісексуальну орієнтацію.

Трансгендер. Вживається як узагальнювальний термін на позначення людей, чия гендерна ідентичність і/або гендерне вираження відрізняються від статі, до якої особа належить від народження. Термін може охоплювати: транссексуалів, інтерсексуалів, трансвеститів та інших осіб різної гендерної приналежності. Трансгендери (чи «транси») – це ті, хто переходять від статі до статі, мотивуючи це тим, що їх гендерна ідентичність може охоплювати ідентичність, що асоціюється з чоловіками та жінками, або обмінюватись між обома. Інколи трансгендери є транссексуалами:

вони можуть змінювати стать шляхом медичного втручання або шляхом зміни одягу, ролей чи поведінки. Транси можуть мати будь-яку сексуальну орієнтацію.

Утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Фемінізм (жіночий рух) – теорія рівності статей, яка є основою руху жінок за свої права; громадський рух за визнання рівних прав жінки і чоловіка у всіх сферах сімейного і суспільного життя.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Цивільне партнерство – це визнаний державою соціальний інститут, в якому юридично визнані відносини між двома людьми, які можуть бути однієї або різної статі та не бажають або не мають можливості за законом зареєструвати шлюб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Цит. за: Запобігання торгівлі людьми: Навчально-методичний посібник для викладачів середніх та вищих навчальних закладів 1–2 рівнів акредитації. – Харків, 2001.

2. Основи гендерної політики в системі державного управління: навчально-методичний комплекс дисципліни для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців, керівників державних підприємств і організацій та працівників органів місцевого самоврядування / укладачі В.А. Гошовська, Н.Г. Протасова: Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2011. – 120 с.

3. Методика проведення гендерного аналізу політик і програм Львівської обласної державної адміністрації / автори-уклад.: І. Артим, М. Колодій, М. Скорик. – Київ, 2013. – 15 с.

4. Методичні рекомендації щодо розроблення гендерного портрету області / автор-уклад. О. М. Рудік. – Київ, 2013. – 24 с.

ОСНОВНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Сафарі» проти «веселкових перспектив»? : Київ сьогодні збирається на Марш рівності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/safari-proty-veselkovykh-perspektyv-kyiv-sohodni-zbyraietsia-na-marsh-rivnosti-449837.html>

2. Loi n 2013-404 du 17 mai 2013 ouvrant le mariage aux couples de personnes de même sexe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/projets/pl0344.pdf>

3. Araújo A. C. The Historical and Philosophical Dimensions of the Concept of Tolerance / Ana Cristina Araújo // University of Coimbra Iwan-Michelangelo D'Aprile University of Potsdam Bojan Borstner Smiljana Gartner // Discrimination and tolerance in historical perspective

/ edited by Gudmundur Hálfdanarson. – Pisa : Plus-Pisa university press, 2008. – P. 1-19.

4. Barker C. Essentially Equality: International Legal Protection for Sexual Minorities. Oxford: International Write for Rights Movement, 2011. 87 p. URL: <https://books.google.hu/books?id=1cq3M6ZalM4C&pg=PA2&lpg=PA2&dq=International+Write+for+Rights+Movement+camilla+barker&source=bl&ots=0EqqLh86Gq&sig=IV3G6Zpy5YiY1e2LQTy2EwHr8I&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiP8bzQmO3VAhXHaxQKHwWWAJAQ6AEILjAC#v=onepage&q=International%20Write%20for%20Rights%20Movement%20camilla%20barker&f=false> (дата звернення: 16.08.2016).

5. Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. – New York and Geneva, 2012.

6. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01) // Official Journal of the European Communities. – 18.12.2000. – 22 p. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

7. Code civil Version consolidée au 6 août 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000027431993&cidTexte=LEGITEXT000006070721>

8. Constitution of The Commonwealth Massachussets [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://malegislature.gov/Laws/Constitution>

9. Declaration of Montreal / International conference internationale on LGBT human rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.declarationofmontreal.org/declaration/DeclarationofMontreal.pdf>

10. Empowering Women for Stronger Political Parties. A Good Practices Guide to Promote Women's Political Participation. – NDI, 2011. – P. 2. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/gender%20and%20governance/EmpoweringWomenFor%20StrongerPoliticalParties.pdf>

11. European Institute for Gender Equality <http://eige.europa.eu/>

12. European Parliament Committee on Women's Rights and Gender Equality // <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/femm/home.html>

13. Gender balance in decision-making positions, Gender Equality, European Commission // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/index_en.htm

14. Gender Network, European Forum for Democracy and Solidarity // http://www.europeanforum.net/gender_network

15. Global Gender Gap Index 2015, Global Gender Gap.– World Economic Forum, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015>.

16. High-Level Group on Gender Mainstreaming, Gender Equality, Cooperation with other institutions // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/gender-mainstreaming/index_en.htm

17. Hillary Goodridge & others v. Department of Public Health & another. Supreme Judicial Court of Massachusetts, Suffolk. Decided: November 18, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.findlaw.com/ma-supreme-judicialcourt/1447056.html>

18. Human Development Report, Gender Equality Index.– UNDP, <http://hdr.undp.org/en/statistics>.

19. Importance of women's political empowerment. Social democratic women in action, ed. by Daša Šašić Šilović, CEE Network for Gender Issues. – p. 49 // http://www.gurmai.hu/_user/browser/File/upload/CEE2012ENV6.pdf

20. Lesur L., Linsky L. A. France Allows Same-Sex Marriages [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mwe.com/France-Allows-Same-Sex-Marriages-06-11-2013/>

21. Lombardo E., Meier P. European Union Gender Policy since Beijing: Shifting Concepts and Agendas // Multiple Meanings of Gender Equality A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe / ed. by M. Verloo. – Budapest: CEU Press, 2007. – p. 62-66.

22. Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners. – London : Interights ; The International Centre for the Legal Protection of Human Rights, 2011. – 260 p.

23. Recommendation 1915 (2010)¹ : Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1915.htm>

24. Recommendation CM/Rec(2010)⁵ of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on

grounds of sexual orientation or gender identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081-st meeting of the Ministers' Deputies) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1606669&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1606669&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=Юридичні і політичні науки 305 F5D383)

25. Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a European Institute for Gender Equality // Official Journal of the European Union. – 30.12.2006. – 11-12 p.

26. Report «On women in political decision-making – quality and equality» (3 February 2012) // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2012-0029&language=EN>

27. Report on equality between women and men 2014, European Commission. – P. 3 // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/annual_reports/150304_annual_report_2014_web_en.pdf

28. Sommer M. H. Sex, Law, and Society in Late Imperial China. Stanford: Stanford University Press, 2000. 397 p.

29. The Declaration of Independence: A Transcription. InCongress, July 4, 1776 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html.

30. The Declaration of Principles on Equality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.equalrightstrust.org/endorse/index.htm&q>

31. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

32. Treaty of Rome, 25 March 1957 // <http://www.eurotreaties.com/rometreaty.pdf>

33. Treaty of Amsterdam, signed in Amsterdam on 2 October 1997 // <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

34. Trio Presidency Declaration on Equality between Women and Men. – Italy, Latvia and Luxembourg, 2014-2015 // http://www.lm.gov.lv/upload/eng/trio_presidency_declaration_signed.pdf

35. Агеєва В.П. Гендерна літературна теорія і критика [Текст] / В. П. Агеєва // Основи теорії гендеру: навч. посіб. / відп.ред. М.М. Скорик. – Київ : К.І.С., 2004. – С. 426-445.

36. Альзамора Реворедо О. Гендерная идеология: опасности и цели / О. Альзамора Реворедо // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М. : Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 113–128.

37. Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М., 1997. – Т. 1. – С.257

38. Ашвин С. Гендерная солидарность против экономических трудностей? Влияние советского наследия [Текст] / С. Ашвин // СОЦИС. – 2006. – № 4. – С. 57-68.

39. Бергман С. Участь та повноваження жінок Північних країн у політиці // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред. Я. Сверлюк та С. Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року. – Київ : Атіка, 2006. – С. 49 // http://dfc.ukma.edu.ua/books/women_politics_ukr_text.pdf

40. Бреус С. М. Міжнародно-правові стандарти і зарубіжний досвід у сфері гендерної ідентичності / С. М. Бреус // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 3. – С. 83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_3_18

41. Возгрін С. Неприпустимість звуження змісту та обсягу прав і свобод людини як гарантія захисту прав людини: теоретичний і практичний аспекти [Електронний ресурс] / С. Возгрін. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Work/Downloads/nedopustimost-suzheniya-soderzhaniya-i-obyoma-prav-i-svobod-cheloveka-kak-garantiya-zaschity-prav-cheloveka-teoreticheskij-i.pdf>

42. Вольмер де Коль Б. Новые определения гендера / Б. Вольмер де Коль // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М. : Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 495–496.

43. Герц А. А. Класифікація договорів про надання медичних послуг / А. А. Герц // Науковий вісник Ужгородського

національного університету : Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 2. – Херсон : Гельветика, 2015. – С. 16.

44. Герц А. А. Особливості змісту договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії [Електронний ресурс] / А. А. Герц // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 4. – С. 61.

45. Герц А. А. Поняття та особливості договору про надання медичних послуг в пластичній хірургії / А. А. Герц // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 2. – С. 159.

46. Гудима Д. А. Захист прав «квірів» у практиці Європейського суду з прав людини. – URL: http://www.c50.com.ua/sites/default/files/filez/gudima_-_zahist_prav_kviriv.pdf

47. Євангельські церкви: Україна має зберегти традиційні сімейні та моральні цінності, інтегруючись до ЄС // Рада Євангельських Протестантських Церков України [офіційний сайт]. – 04.09.2013. – Режим доступу: <http://repcu.org/?p=433>

48. Звернення Священного Синоду УПЦ з приводу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Українська Православна Церква: офіційний веб-сайт. – 15.03.2013. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/звернення-священного-синоду-упц-з-приводу-проекту-закону-«про-внесення-змін-до-деяких-законо>.

49. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р. (переглянута 3 травня 1996 р.) : станом на 3 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

50. ЄСПЛ, Даджен проти Сполученого Королівства (Dudgeon v. UK) (№ 7525/76), 22 жовтня 1981 року.

51. ЄСПЛ, Е.Б. проти Франції (E.B. v. France) [Велика палата] (№ 43546/02), 22 січня 2008 року.

52. ЄСПЛ, С.Л. проти Австрії (S.L. v. Austria) (№ 45330/99), 9 січня 2003 року.

53. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

54. Заключний генеральний акт про заборону торгівлі африканськими рабами від 2 липня 1890 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://patachu.com/brussels-conference-and-act-1890-2>.

55. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 13.08.2018).

56. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-06> (дата звернення: 13.08.2018).

57. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.08.2018).

58. Сімейний кодекс України від 10.01.2002р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 13.08.2018).

59. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.08.2018).

60. Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р. із змінами, внесеними Протоколом від 7 грудня 1953 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (дата звернення: 13.08.2018).

61. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. – Офіційний вісник Європейського Союзу. – 30.3.2010 // www.minjust.gov.ua/file/23491

62. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30, ст. 141 (зі змінами) (дата звернення: 13.08.2018).

63. Котьє Ж. Равные права мужчин и женщин / Ж. Котьє // Лексикон: дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М. : Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 690–692.

64. Кочарян Г. С. Гомосексуальность и современное общество / Г.С.Кочарян. – Х.: ЭДЭНА, 2008. – 240 с.

65. Кравчук А. Традиційна орієнтація. Міфи та факти щодо ЛГБТ / А. Кравчук. – Київ: Центр «Наш світ», 2015. 73 с.

66. Крок вперед, два назад: Становище ЛГБТ в Україні в 2010–2011 рр. / [О.О. Зінченков, М.Г. Касянчук, А.В. Кравчук] (Рада ЛГБТ-організацій України, центр «Наш світ», ЛГБТ-центр «ДонбасСоцПроект»). – Київ : Центр «Наш світ», 2011. – С. 10.

67. Львова О. Принцип рівності у праві: теорія і практика : [монографія] / О. Львова ; за ред. Н. Оніщенко. – Київ : Юридична думка, 2014. – С.16

68. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики [Електронний ресурс] / Т. Марценюк. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf

69. Марценюк Т. Інституційні засади регулювання гендерних відносин у Швеції / Т. Марценюк // Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. – Київ : ПРООН, 2010. – С. 103 // http://ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1393/1/marcenyuk_inst_zasady.pdf

70. Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід / Т. Марценюк // Соціальні виміри суспільства. Випуск 10. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 153–161.

71. Мельник Т. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. Мельник. – Київ : Логос, 2004. – С.42-43

72. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т.М. Мельник. – Друге доповнене видання. – Київ : Стило, 2010. – С. 66–68.

73. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я: Десятий перегляд / Всесвітня організація охорони здоров'я, Міністерство охорони здоров'я України, Український інститут громадського здоров'я. – Т. 1. – Ч. 1. – Київ : Здоров'я, 1998. – С. 403.

74. Навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». – Київ, 2013. – 234 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/2119241/>

75. Одностатеве партнерство в Україні та світі: головні факти і висновки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gay.org.ua/documents/Key-information.pdf>

76. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19. 11. 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – Ст. 19 (дата звернення: 13.08.2018).

77. Офіційний вісник України: щотижневий збірник актів законодавства. – 2005. – № 40. – С. 48–55.

78. Переклад українською, наведений за гіперпосиланням, не є офіційним, хоча й розміщений на офіційному сайті Ради Європи.

79. Питлюк-Смеречинська О. Д. Сексуальна орієнтація як складова ідентичності жінок / О. Д. Питлюк-Смеречинська // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць. – Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАН України, 2012. Т. XIV, ч. 5. – С. 132–140.

80. Права ЛГБТ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Права_ЛГБТ_в_Україні

81. Приклад складено на основі рішення Апеляційного суду округу Колумбія (США) у справі «Barnes v. Conastle» від 27.07.1977

82. Приклад складено на основі рішення Європейського суду з прав людини у справі «Vejdeland and Others v. Sweden» від 09.02.2012 № 1813/07

83. Приходько О. О. Від гендерної до трансгендерної теорії у західному філософському дискурсі / О. О. Приходько // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – С. 153.

84. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 52. – Ст. 561 (дата звернення: 13.08.2018).

85. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229 –VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2018. – №5. – Ст. 35 (дата звернення: 13.08.2018).

86. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012р. № № 5207-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 32. – Ст. 412 (дата звернення: 13.08.2018).

87. Проценко Т.В. Медицинские и правовые аспекты взаимодействия клиента/пациента и врача в условиях медицинских косметологических клиник и салонов красоты / Т. В. Проценко // Газета «Новости медицины и фармации» Дерматология и Косметология. – 2009. – (276). – Тематический номер.

88. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 9, зі змін. – Львів : Край, 2007. – С.102.

89. Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / З. П. Равлінко – Львів, 2016. – 201 с.

90. Рішення Європейського суду з прав людини по справах «Алексеев проти Росії» (Alekseyev v. Russia) від 21.10.2010 №№ 4916/07, 25924/08, 14599/09, «Бончковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland) від 03.05.2007 № 1543/06 та «Салгейру да Сілва Мута проти Португалії» (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal) від 21.12.1999 № 33290/96

91. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom) від 11.07.2002 № 28957/95

92. Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо змін у законодавстві у зв'язку з ратифікацією Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/34711>

93. Россия в ООН голосует против прав своих граждан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proza.ru/2011/06/26/30>

94. Супрунова М. С. Дискриминация как объект общеправового анализа : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мария Сергеевна Супрунова. – Н. Новгород, 2007. – 185 с.

95. Тетерюк М. Що таке стать, гендер та сексуальність і чому їх не варто плутати [Електронний ресурс] / М. Тетерюк. – Режим доступу : <http://mediadriver.online/seksualnist-ta-gender-v-media/shho-take-stat-gender-ta-seksualnist-i-chomu-yih-ne-var-to-plutati/>

96. Товпенко Я.К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове

дослідження : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.02 / Я. К. Товпенко. – Київ, 2017. – 277 с.

97. Уварова О. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини як вимога толерантності [Електронний ресурс] / О. Уварова. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-номерiv/4-12-2015/item/253-povaha-do-seksualnoyi-oriyentatsiyi-i-gendernoyi-identychnosti-lyudyny-yak-vymoha-tolerantnosti-uvarova-o-#>

98. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс] / О. Уварова. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>

99. Ходаківський М. Д. Протидія дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в Україні / М. Д. Ходаківський // Держава і право: зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 66. – С. 297–307.

100. Хрестоматія з історії держави і права України / за ред. В. Д. Гончаренка. – Т.1: 3 найдавніших часів до початку 20 ст. : у 2 тт. – Київ : Ін Юре, 1997.

101. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вишів / уклад. : В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький ; за ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – С. 34–35.

102. Чому деякі українські феміністки бойкотують Міжнародний жіночий день у Києві? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.politicalcritique.org/2018/03/08/chomu-deyaki-ukrayinski-feministki-bojkotuyut-mizhnarodnij-zhinochij-den-u-kiyevi/>

103. Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну ідентичність / А. С. Шалиганова // Право і Безпека. – 2011. – № 3. – С. 275. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_62

104. Шведський Омбудсмен з питань дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації (НомО), рішення від 21 червня 2006 року, досьє № 262/06.

105. Договір о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029

106. Лавинг против Виргинии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Лавинг_против_Виргинии

ПУБЛІКАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ АВТОРІВ І ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1. When being discriminated, harassed, sexually harassed or victimized – Sweden: KTH, 2016 // <https://intra.kth.se/en/anstallning/diskriminering-och-k/vid-diskriminering-trakasserier-sexuella-trakasserier-och-krankande-sarbehandling-1.527980>

2. Discrimination, harassment, sexual harassment or degrading treatment. Statutory requirements and KTH responsibility // https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.667384!/Discrimination_harassment_sexual_harassment_or_degrading_treatment_2017-05-23_Statutory_requirements_and_KTH_responsibility.pdf

3. Discrimination Policy at KTH // https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.760021!/ICT_skolan.pdf

4. Tianlin He. Encounter Gender Equality in Sweden // <https://www.kth.se/blogs/tianlin/2017/02/encounter-gender-equality-in-sweden/>

5. Equality and diversity // <https://intra.csc.kth.se/en/staben/halsa-miljo-sakerh/jml/jamstalldhet-mangfald-och-likabehandling-pa-csc-1.402257>

6. What constitutes harassment? // <https://intra.kth.se/en/anstallning/diskriminering-och-k/nolltolerans-for-diskriminering-och-trakasserier-1.471494>

7. Gender equality, diversity and equal treatment // <https://intra.ees.kth.se/en/omdinanstallning/jamstalldhet-mangfald-och-likabehandling-1.471439>

8. Ethical Policy for KTH // https://www.kth.se/polopoly_fs/1.647162!/Etisk_policy_2016_eng_US_2016-06-01.pdf

9. Guidelines on gender equality, diversity and equal opportunities // https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.665581!/Guidelines_Gender_equality%2Cdiversity_and_equal_opportunities.pdf

10. Vadlamannati, K. Chaitanya, N. Janz, , Ø. I. Berntsen. Human Rights Shaming and FDI: Effects of the UN Human Rights Commission and Council – World Development, April 2018, Vol.104, pp.222-237 // DOI: 10.1016/j.worlddev.2017.11.014

11. T. Kerikmäe. Protecting Human Rights in the EU. Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights, 2014 // DOI: 10.1007/978-3-642-38902-3

12. T. Kerikmäe, O. Hamulak, A. Chochia. A Historical Study of Contemporary Human Rights: Deviation or Extinction? – Acta Baltica Historiae et Philosophiae scientiarum, Vol. 4, No. 2 (Autumn 2016), pp.98-115 // DOI: 10.11590/abhps.2016.2.06

13. Code of Academic Ethics of Tallinn University of Technology // https://www.ttu.ee/public/u/ulikool/Tule_toole/Eng/TTU_akadeemilise_etika_koodeks_inglise_keeles.pdf

14. Human Rights in Estonia: Report of the Human Rights Centre at the Law School of the IUA Study Centre of the Tallinn School of Economics and Business Administration of Tallinn University of Technology // https://humanrights.ee/app/uploads/2011/09/hrc_2007_estonia_en_v2007.pdf

15. M. Haruoja, M. Meiorj, K. Käsper. Thematic Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation (Estonia). February 2008. In: .. S.l.: European Agency for Fundamental Rights. // <https://www.etis.ee/Portal/Publications/Display/5758a9cc-40d8-4336-91d4-955fccc92c25>

16. Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. – Tallinn University of Technology, 2010 // https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjF_seM0aTdAhXMJSwKHQhyARcQFjAKegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Ffra.euro.pa.eu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Ffra_uploads%2F1351-LGBT-2010_thematic_study_EE.pdf&usg=AOvVaw3PoGHHYtA0HG44NaTZpYG9

17. Analysis of the situation of LGBT persons – Tallinn Law School at Tallinn University of Technology (2011) // http://www. erinevusrikastab.ee/files/LGBT_uuring/LGBT_aruanne_2011.pdf.

18. Gender in Research: Methods – Tallinn University of Technology // <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewiA6sSd06TdAhUBpiwKHc9SAfQQFjADegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.etag.ee%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F11%2FCOST-workshop->

[presentation-Tartu_Kadri_Aavik.pptx&usg=AOvVaw36Lc9WkLtQ6XOB8gD11Ug0](#)

19. V. Abulashvili. Human Rights and Development of Technology – L'EUROPE UNIE / UNITED EUROPE, no. 12/2018, pp.47–54 // <https://www.researchgate.net/publication/325157746>

[Human Rights and Development of Technology](#)

20. The social situation concerning homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation in Estonia // https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=10&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjF_seM0aTdAhXMJSwKHQhyARcQFjAJegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Ffra.europa.eu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Ffra_uploads%2F384-FRA-hdgs0-part2NR_EE.pdf&usg=AOvVaw0yfF0jtRHs78QtpZWUerqx

21. Ch. Veske. Situation of lesbian, gay, bisexual and transsexual persons in Estonia // <https://humanrights.ee/en/topics-main/inimoigused-eestis/inimoiguste-aruanne/human-rights-in-estonia-2011/situation-of-lesbian-gay-bisexual-and-transsexual-persons-in-estonia/>

22. H. Talalaev. The situation of LGBT persons // <https://humanrights.ee/en/the-situation-of-lgbt-persons/>

23. Human Rights in Disasters Information Sheet – School of Law, University College Cork // <https://www.redcross.ie/wp-content/uploads/2018/03/IDL-Information-Sheet-No.4-Human-Rights-in-Disasters-20-02-18-FINAL.pdf>

24. O'Connell, A. (2000). Rails, jet-trails and e-mails: routes to pregnancy for Irish lesbians. Cork, University College Cork. Unpublished Thesis.

25. Towards a Gender Recognition Framework for Ireland – University College Cork, Centre for Criminal Justice and Human rights // http://www.flac.ie/download/pdf/260510_ml_farrell_paper.pdf

26. Theodore L. Caputi. Sex and orientation identity matter in the substance use behaviors of sexual minority adolescents in the United States. – June 1, 2018, Volume 187, Pages 142–148 // <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2018.01.012>, <https://www.theodorecaputi.com/files/DAD-2018.pdf>

27. A. Caroll. State-Sponsored Homophobia: A World Survey Of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection And Recognition //

https://ilga.org/downloads/02_ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2016_ENG_WEB_150516.pdf

28. Lynsey Black, Peter Dunne. Law and Gender in Modern Ireland: Critique and Reform // <https://www.bloomsburyprofessional.com/uk/law-and-gender-in-modern-ireland-9781509917211/>

29. Martin P Davoren, Kevin Hayes, Mary Horgan, Frances Shiely. Sexually transmitted infection incidence among adolescents in Ireland // <https://srh.bmj.com/content/familyplanning/early/2014/06/16/jfprhc-2013-100596.full.pdf>

30. Transgender Pride Flag flying at UCC in ‘first’ for Irish universities // <https://www.ucc.ie/en/news/transgender-pride-flag-flying-at-ucc-in-first-for-irish-universities.html>

31. UCC campaign on gender identity launched // <https://www.irishtimes.com/student-hub/ucc-campaign-on-gender-identity-launched-1.2451998>

32. Burr, Vivien (2000) Gender Identity and Handwriting. In: Understanding the Social World: Constructions and Identity, September 3rd-6th 2000, University of Huddersfield Department of Behavioural Sciences Centre for Constructions & Identity. (Unpublished) // <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/2920/>

33. University of Huddersfield: Gender, sexuality and sexual identity // <https://research.hud.ac.uk/research-degrees/researchscholarships/schoolofhumanandhealthsciencescholarships/competitive-scholarships-with-bursaries/gender-sexuality-and-sexual-identity/>

34. Giulio Marini, Viviana Meschitti. The trench warfare of gender discrimination: evidence from academic promotions to full professor in Italy // DOI: 10.1007/s11192-018-2696-8

35. Viviana Meschitti. The struggle for equality in academia. The gendered effects of an apparently innocent work allocation // https://www.researchgate.net/publication/307944772_The_struggle_for_equality_in_academia_The_gendered_effects_of_an_apparently_innocent_work_allocation

36. Viviana Meschitti, Wendy Hein, Henry Etzkowitz, Helen Lawton Smith. Gender Cultures in Research and Science: An Investigation at Birkbeck // DOI: 10.13140/RG.2.2.14674.35529

37. Surya Monro. Theorising Bisexuality // <https://pdfs.semanticscholar.org/presentation/ec56/3dbb17d5dc287812f4816392fc0b509ced1c.pdf>
38. Manning, Gemma (2015) Sexual Orientation and Asylum Claims: A European Legal Framework. *Student Law Review*, 76. pp. 32-35 // <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/32835/>
39. Bullying, Harassment and Discrimination Guide – University of Huddersfield // <https://www.huddersfield-su/main-menu/advice/student-life/bullying-harassment-and-discrimination-guide>
40. Jacqui Gabb. Sexuality education: how children of lesbian mothers ‘learn’ about sex/uality – *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, Vol. 4, Issue 1, 2014 – Pp. 19–34 // <https://doi.org/10.1080/1468181042000176515>
41. Elizabeth Mcdermott, Elizabeth Hughes, Victoria Rawlings. The social determinants of lesbian, gay, bisexual and transgender youth suicidality in England: a mixed methods study – *Journal of Public Health*, 2017, pp. 1–8 // DOI: 10.1093/pubmed/fox135
42. Elizabeth Mcdermott, Elizabeth Hughes, Victoria Rawlings. Understanding lesbian, gay, bisexual and trans (LGBT) adolescents’ suicide, self-harm and help-seeking behavior: Final Report // https://www.researchgate.net/publication/308208888_Understanding_lesbian_gay_bisexual_and_trans_LGBT_adolescents'_suicide_self-harm_and_help-seeking_behaviour
43. Elizabeth Hughes, Elizabeth Mcdermott. Understanding LBGTQ Youth Suicide, Self-Harm and Help Seeking // DOI: 10.13140/RG.2.2.34633.34406
44. C. Lennox, M. Waites. Human rights, Sexual Orientation and Gender Identity. – London: School of Advanced Study, University of London, 2013 // <https://commonwealth.sas.ac.uk/resources/publications/house-publications/lgbt-rights-commonwealth/contents>
45. N. Nicol, A. Jjuuko, R. Lusimbo, N. Mulé, S. Ursel, A. Wahab, Ph. Waugh. Envisioning Global LGBT Human Rights: (Neo)colonialism, Neoliberalism, Resistance and Hope – London: School of Advanced Study, University of London, 2018 // <http://events.sas.ac.uk/support-research/publications/989/>
46. J. Osterhaus. Sexual orientation and gender identity as human rights issues in development cooperation. – Germany: Deutsche

Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, 2013 // https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/uploads/tx_commerce/e-info-tool_sexual_orientation_and_gender_identity_as_hr_issues_in_dc.pdf

47. N. Cox. Human Rights, Sexual Orientation and Gender Identity in the Commonwealth: Struggles for Decriminalisation and Change. – The Round Table, The Commonwealth Journal of International Affairs. – Vol. 103, Issue 1, pp. 128–130 // DOI: 10.1080/00358533.2013.876835

ДОДАТКОВИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ‘Is there a Right not to be Offended in one’s Religious Beliefs?’ in Lorenzo Zucca (ed) // Law, State and Religion in the new Europe: Debates and Dilemmas. – Cambridge University Press, 2012.

2. Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, Gender Equality, Cooperation with other institutions // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/advisory-committee/index_en.htm

3. Alonso M. Best Inclusion Practices LGBT Diversity/ Margarita Alonso // Translated by Lawrence Schimel. – PALGRAVE MACMILLAN, 2013.

4. Catriona McKinnon C., Castiglione D. Introduction / Toleration, neutrality and democracy / Edited by Dario Castiglione, Catriona McKinnon. – SPRINGER-SCIENCE+BUSINESS MEDIA, B.V., 2003. – P. 1-2.

5. EuroGender: the European Network on Gender Equality // <http://eurogender.eige.europa.eu/>

6. European Parliament Database, Equality in decision-making, 11.2014 // http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/eu-parliament/index_en.htm

7. Report on progress on equality between women and men in the European Union in 2013 (2014/2217(INI)). – Committee on Women’s Rights and Gender Equality, 28 January 2015 // http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2015-0015&language=EN#_part1_ref5

8. *Shifting the Center : Understanding Contemporary Families.* – 4th edition / [ed. by Susan J. Furgeson]. – New York : McGrawHill, 2011. – 768 p.

9. Азбука прав працюючих жінок і гендерної рівності. Друге видання. – Женева : Міжнародне бюро праці, 2010. – 230 с.

10. Айзекс С., Хольт Р., Ирвин А. Оценка статуса женщин: Руководство по составлению докладов на основе Конвенции по искоренению всех форм дискриминации женщин. IWRAW International Women's Rights Action Watch.

11. Буроменський М. Можливості адаптування українського законодавства до міжнародних стандартів забезпечення рівності політичних прав жінок та чоловіків / М. Буроменський // Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України. – Харків, 1997.

12. Вовк Д. Почему Страсбургский суд, будучи прав в деле «Oliariandv. Italy», тем не менее, ошибся / Д. Вовк // Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри : збірка наукових статей та есе / упорядкування, наукове редагування і передмова О. Петришина, Д. Вовка, О. Уварової. – Харків : Юрайт, 2016. – С. 141–145.

13. Геї та лесбійки закликають владу легалізувати одностатеві шлюби // Кореспондент, 22 червня 2006.

14. Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Донна Гом'єн. – Л. : Кальварія, 2000. – 182 с.

15. Гурен Л. Гормональна зміна статі / Л. Гурен // Міжнародний журнал трансгендерізму. – Львів, 1999. – № 3.

16. Гутерман Л. Чому лікарі досі проводять операцію зі зміни статі на дітях? (січень 2012 р.). Джерело: <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/why-are-doctors-still-performing-genitalsurgery-on-infants>.

17. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М. : Международные отношения, 1999.

18. Дискримінація за ознакою кохання. Звіт про дотримання прав геїв та лесбійок в Україні. – Київ : Нора-Друк, 2005. – 224 с.

19. Доповідь про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (шоста). – К, 2001.

20. Кімвел М. Гендероване суспільство / Майкл С. Кімвел ; [пер. з англ. Сусанна Альошкіна ; наук. ред. Світлана Оксамитна]. – Київ : Сфера, 2003. – 490 с.

21. Комісія ООН з прав людини, Доповідь Спеціального доповідача з прав кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Пол Хант, E/CN.4/2004/49 (16 лютого 2004 р.).

22. Комісія ООН з прав людини, Доповідь Спеціального доповідача, Найджел С. Родлі з питання про права людей, що піддаються будь-якій формі затримання або ув'язнення, зокрема: Тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження та покарання, E/CN.4/1995/34 (12 січня 1995 р.).

23. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), Зауваження загального порядку № 14 про право на найвищий досяжний рівень здоров'я, E/C.12/2000/4 (11 серпня 2000 р.).

24. Комітет ООН проти катувань, зауваження загального порядку 2: Здійснення статті 2 (запобігання актів катування) державами-учасницями, CAT/C/GC/2 (24 січня 2008 р.). Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/comments.htm>

25. Конвенція о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами – 1950 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 1998. – 784 с.

26. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Цит. за: Запобігання торгівлі людьми : навч.-метод. посібник для викладачів середніх та вищих навчальних закладів 1–2 рівнів акредитації. – Харків, 2001.

27. Міжнародна асоціація лесбіянок, геїв, бісексуалів, транссексуалів і гомосексуальної молоді та організація студентів, здоров'я і благополуччя ЛГБТ молоді. Джерело: <http://www.iglyo.com/wp-content/uploads/2012/04/Health-and-Wellbeing-of-LGBTQIYouth-.pdf>.

28. Міжнародна комісія з прав людини, геїв, лесбіянок (МКПЧГЛ). Як програми з ВІЛ/СНІДу не може допомогти особам в

одностатевих стосунках в Африці (2007). Джерело: <http://www.iglhrc.org/sites/default/files/6-1.pdf>.

29. Нартова Н. Лесбийские семи : реальность за стеной молчания / Надежда Нартова // Семейные узы. Модели сборки. Кн. 1 / [Сост. и ред. С. Ушакин] – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – С. 292–315.

30. Національна коаліція з питань здоров'я ЛГБТ (США): Керівні принципи лесбіянок, геїв, бісексуалів і транссексуалів включені в охорону здоров'я. Джерело: <http://lgbthealth>.

31. Права людини (Основні політики ЄС). Представництво Європейського Союзу в Україні // http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key_eu_policies/human_rights/index_uk.htm

32. Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до мігрантів та біженців, ставлення до проявів екстремізму / Звіт КМІС. – Київ, 2010. – 68 с.

33. Рекомендація CM/Res (2010) 5 Комітет міністрів держав – членів про заходи по боротьбі з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності – пояснювальна записка, CM(2010)4 додати 3 фінал (21 березня, 2010 р.). Джерело: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1570957&Site=COE>.

34. Речицкий В. Императив толерантности, генетические истоки / В. Речицкий // Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри : збірка наукових статей та есе / упорядкування, наукове редагування і передмова О. Петришина, Д. Вовка, О. Уварової. – Харків : Юрайт, 2016.

35. Рівні можливості та розмаїття, Британська Рада <http://www.britishcouncil.org.ua/about/equal-opportunity-diversity>

36. Смородинський В. Відкритість до інакшого (висвітлення теми толерантності західним кінематографом) / В. Смородинський // Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри: Збірка наукових статей та есе / Упорядкування, наукове редагування і передмова О. Петришина, Д. Вовка, О. Уварової. – Харків : Юрайт, 2016.

37. Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс: навч. посібник / О.В. Совгиря, Н.Г. Шунгіна. – Київ : Юрінком Інтер, 2012. – 544с.

38. Стрельченко М. В Україні хочуть узаконити одностатеві шлюби / М. Стрельченко // УТРО.UA – новини

39. Українські геї хочуть одружуватися // Львівська газета. <http://www.gazeta.viv.ua/2006/11/14>

40. Українські гомосексуали і суспільство: взаємне проникнення. Огляд ситуації: суспільство, держава і політики, ЗМІ, правове становище, гей-спільнота / Центр «Наш світ». – Київ : Атопол, 2007. – 88 с.

41. Філософія права: проблеми та підходи : навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство» / П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима та ін. ; за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – 332 с.

42. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації / Г. Христова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4 (75). – С. 11–20.

ДОДАТОК ПОСИЛАННЯ НА МИСТЕЦЬКІ ТВОРИ

Мистецькі твори

1. Вважається, що вперше термін «гендер» був запроваджений у науковий обіг американським психоаналітиком **Робертом Столлером** у праці «**Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності**» (1968)». «Гендер» він розглядав як поняття, що виражає психологічні, соціальні, культурні особливості, незалежні від тих, що тлумачать біологічну стать. Тому необов'язково пов'язувати буття жінки з «жіночністю», а буття чоловіка з «мужньою» поведінкою.

2. «**Люди лунного света**» – книга видатного російського філософа **Василя Розанова**. «Люди лунного света» присвячена вивченню витоків негативного ставлення до людської сексуальності в християнському світі. Виникнення традиції аскетизму і безшлюбності, заохочення невинності і протидії законам природи – ось коло питань, які розглядаються в запропонованій роботі. Дослідження побудовано на протиставленні Старого і Нового Завітів як двох діаметрально протилежних традицій: радості і вітхи земним життям аскетизму і заперечення земного буття заради життя вічного.

3. **Поєми Гомера «Іліада» та «Одіссея»** були створені у VIII – на початку VII століття до нашої ери і відбивають світогляд, ідеал поведінки людини, її місце у природі і суспільстві. Головні герої поем – вожді (царі), що виділяються своєю хоробрістю й силою. Гомер віддає їм шану саме тому, що вони спроможні відстояти інтереси свого народу, прийняти на себе найсильніші удари супротивника.

У поемах «Іліада» та «Одіссея» є головні образи, у першій – спис, у другій – весло. Ахіллес – уособлення мужності і відваги. Саме таким повинен бути герой поеми, що розповідає про війну. Але в мирний час цих рис замало. Весла Гомер називав «крилами корабля», вони допомагають спілкуванню людей, збагаченню досвіду. Мандри Одіссея – це довгий шлях людини в житті. У поемі Гомера – одвічна мудрість народу, яка викладена мовою,

зрозумілою всім людям всіх часів, – мовою казки. Тому всі, хто знайомиться з героями Гомера, запам'ятовують назавжди ці яскраві образи мужності, відваги, людського розуму.

Фільми для перегляду

1. **«Гра в імітацію» / «The Imitation Game»** – американський історичний трилер 2014 року про британського математика, логіка, криптоаналітика та батька сучасної інформатики Алана Тюрінга, який був ключовою фігурою в розшифруванні нацистського коду Енігми, що допомогло Антигітлерівській коаліції перемогти у Другій світовій війні, а пізніше зазнав кримінального переслідування за свою гомосексуальність.

Фільм показує гонку з часом Алана Тюрінга і його команди спеціалістів-дешифрувальників у британській таємній Урядовій школі кодів та шифрів у Блечлі-Парку, під час найважчих днів Британії в Другій світовій війні. Різнобічна група вчених, математиків, лінгвістів, шахових чемпіонів та офіцерів розвідки мала впливового союзника в особі прем'єр-міністра Вінстона Черчилля, який авторизував надання групі будь-яких потрібних їм ресурсів.

Фільм охоплює ключові періоди життя Алана Тюрінга: його нещасливі підліткові роки в школі-інтернаті; триумф його таємної роботи під час війни над революційною електромеханічною машиною Bombe, яка могла дешифрувати до 3000 морських кодів Енігми на день; та трагедію його післявоєнних років, коли його звинуватили у публічній непристойній поведінці через його зізнання у гомосексуальних стосунках (зараз у Британії це не є кримінальним порушенням).

2. **«Солдат Джейн» / «G.I. Jane»** – США, Великобританія, фільм 1997 року, режисер Рідлі Скотт.

Працівницю розвідувального управління втягують в експеримент з інтеграції солдатів жіночої статі в бойові підрозділи. Красива і інтелігентна, вона несподівано для всіх витримує екстремальні випробування в навчальному центрі і домагається довіри

побратимів. Завдяки своєму розуму і підтримці коханого, курсантці вдається нейтралізувати наклеп про гомосексуальність. Раптове призначення на участь в диверсійній операції дає жінці шанс врятувати свого головного мучителя, тренера і командира морських піхотинців.

3. **«Суфражистка» / «Suffragette»** – Великобританія, фільм 2015 року, режисер Сара Гаврон.

Сюжет фільму заснований на історії жіночого руху суфражисток у Великобританії на початку 19-го століття, які боролися за права слабкої статі.

Історія розповідає про перших суфражисток, про жінок, які були змушені піти в підпілля, щоб протистояти жорсткій державі, яка відмовляє жінкам у праві на голосування. Ці дівчата не були з шляхетного роду, вони працювали, як і всі, але зрозуміли, що мирними протестами ситуацію не змінити. Довелося вдатися до радикальних заходів і насильства, щоб змінити ситуацію.

4. **«Женское восхождение» / «Girl Rising»** – США, фільм 2013 року, режисер Річард Роббінс.

Фільм розповідає незвичайні історії незліченних дівчаток у всьому світі, які намагаються подолати можливі неймовірності, щоб реалізувати свої мрії.

5. **«Янголи із залізною хваткою» / «Iron Jawed Angels»** – США, фільм 2004 року, режисерка Катя Фон Гарньє.

Це історичний фільм про боротьбу суфражисток в 1912–1920 роках в США за право голосу.

Головна героїня Еліс Пол об'єднує інших активісток, щоб пришвидшити лобювання ініціативи, що давно обговорюється в активістських суфражистських колах – надання жінкам можливості голосувати.

Стрічка показує, на що були здатні жінки, аби досягти свого – публічні протести на вулицях у ситуації ризику насильства з боку перехожих і поліції, голодування у в'язниці з примусовим годуванням, поїздки по всій країні, побудова альянсів тощо.

Картина надихає не здаватися у своїй боротьбі та спонукає, як то кажуть, «іти до кінця». Метафорична назва говорить сама за себе – головні героїні «хапаються» за свою ідею та здобувають свої законні права (навіть ціною здоров'я та інколи й життя).

6. **«Усмішка Мони Лізи» / «Mona Lisa Smile»** – США, фільм 2003 року, режисер Майкл Ньюелл.

Фільм про питання доступу жінок до освіти та сенсу вищої освіти для жінок в 1950-ті роки в США.

Головна героїня – викладачка елітного вузу, яка читає лекції про мистецтво розумним жінкам.

Один із очікуваних гендерно-рольових сценаріїв для студенток-інтелектуалок після завершення вишу – вдало вийти заміж і бути хорошими співбесідницями для свого чоловіка після роботи.

Викладачка не лише пробує показати студенткам інший шлях, зокрема, й на прикладі свого життєвого вибору, а й продемонструвати альтернативу викладанню мистецтва в університеті, включивши заняття із сучасного мистецтва.

Кому і чому усміхається Мона Ліза? Подивіться фільм, щоб зрозуміти цю метафору.

7. **«Зроблено у Дагенхемі» / «Made in Dagenham»** – Великобританія, 2010 рік, режисер Найджел Коул.

Фільм про боротьбу жінок за трудові права, зокрема, в профспілках заводу Форд у Великій Британії.

Робота на виробництві машин вважається традиційно «чоловічою». Але навіть на таких заводах працювали жінки, зокрема, вони шили сидіння для машин.

І от у 1968 році працівниці Форда виходять на страйк, вимагаючи більших зарплат. Поки що навіть не йдеться про рівні зарплати із чоловіками.

Хоча пізніше активістки зустрічаються із політиками і спонукають їх взяти до уваги велику гендерну різницю в оплаті праці.

Фільм про те, як невелика група жінок досягла законодавчих змін для всієї країни.

8. **«Північна країна» / «North Country»** – США, 2005 рік, режисерка Нікі Каро.

Фільм про боротьбу жінок за умови праці, зокрема, в традиційно «чоловічих» сферах (як-то, шахти) та проти сексуальних домагань у США.

Головна героїня, самотня матір, спочатку працює в перукарні, а потім йде на шахту, адже зарплата там більша у 5 разів.

Зрозуміло, що жінок, які претендують на «чоловічі» високооплачувані місця, не вітають у такому сегменті ринку праці. Тому починається боротьба, яка включає усі перипетії солідарності з боку профспілок і колег.

Також фільм привертає увагу до сексуального насильства і сексуальних домагань і демонструє, як непросто було підняти ці питання на політичний порядок денний.

Надихаюче кіно про те, що за свої трудові права слід боротися.

9. **«Квітка пустелі» / «Desert Flower»** – Німеччина, 2009 рік, режисерка Шеррі Хорман.

Фільм про історію відомої моделі сомалійського походження **Веріс Дір'є**, яка публічно засудила практику жіночого обрізання, була призначена спеціальною посолкою ООН і створила фонд у боротьбі з жіночим обрізанням.

Деякі так звані культурні практики у світі містять компоненту насильства і тому називаються гендерно-обумовленим насильством. Їх засуджує міжнародна спільнота. Жіноче обрізання – це теж форма насильства проти дівчаток, яке пережила головна героїня.

Чи просто жити із наслідками такого насильства? Що можна зробити, щоб привернути увагу до проблеми? Чи слід нам втручатися у звичаї інших країн світу, зокрема, якщо вони містять насильницьку компоненту?

Ці та інші питання виникають під час і після перегляду фільму, який спонукає переосмислити такі поняття як звичаї та традиції.

10. **«Якби стіни могли розмовляти» / «If These Walls Could Talk»** – США, 1996 рік, режисерки Шер і Ненсі Савока.

Фільм, що складається з трьох новел і розповідає історію трьох жінок, які в різний час мешкали в одному будинку й зіткнулися з проблемою абортів.

Тема штучного переривання вагітності є досить емоційною для України і сусудніх держав, викликає так звані «моральні паніки» – моралізаторство і звинувачення, передусім, жінок замість розв'язання проблеми з боку держави.

Історії жінок чудово демонструють, з якими проблемами може стикнутися жінка, яка стоїть перед вибором абортів – чи то ризик життя (коли абортів заборонені та виконуються некваліфікованими людьми буквально на кухні), чи то виключення зі спільноти (коли звинувачують лікарів, які погодилися надати лікарську допомогу жінкам, що не готові заводити дитину) тощо.

Чи повинні лише жінки відповідати за незаплановану вагітність? Чи може жінка мати доступ до фахових та безпечних медичних послуг? Непрості запитання та складні відповіді виникатимуть у процесі перегляду фільму.

11. **«Сестри Магдалини» / «The Magdalene Sisters»** – Ірландія, 2002 рік, режисер Пітер Маллан.

Фільм про притулки для так званих "збечещених" жінок в Ірландії, які зазнавали в них знущань та насильства. У виправних притулках жінки молитвами і важкою працею повинні бути спокутувати свої гріхи.

Перед нами історії кількох жінок, які стикнулися із суспільним осудом чи то після небажаної вагітності, чи то після зґвалтування, чи просто після виклику очікуваним від жінок поведінковим нормам щодо сексуальності.

Їх змусили перебувати у релігійних трудових закладах, які далеко не завжди відповідають нормам моральності та віри.

Це критичний фільм про те, що не завжди церковні інституції проявляють любов, прийняття, турботу, і як подвійні стандарти щодо сексуального життя шкодили саме жінкам.

12. **«Великі очі» / «Big Eyes»** – США, 2014 рік, режисер Тім Бартон.

Це фільм про боротьбу дружини художника за визнання авторства її робіт.

Невідомий раніше художник без вагань і мук сумління заявляє про себе картинами із дітьми, які мають великі очі.

Натомість справжня авторка, його дружина, спочатку покірливо малює шедеври, лишаячись у тіні. Але врешті-решт вирішує не миритися із несправедливістю й прагне посісти своє заслужене місце в історії мистецтва.

Про жінок часто говорять, що вони перебувають у тіні відомих чоловіків. Постає питання – хто і що заганяє їх у тінь? Які чинники невидимості і чи є можливість боротися за справедливість?

13. «Досить» / «**Enough**» – США, 2002 рік, режисер Майкл Аптед.

Фільм про насильство в сім'ї та переслідування чоловіком дружини, яка прагне незалежного життя.

Домашнє насильство – глобальна проблема, до якої привертають увагу протягом останніх десятиріч. Вона часто досить комплексна, містить елементи психологічного, фізичного й економічного насильства, переслідування постраждалої.

З усіма цими проблемами стикається головна героїня – утікачка від кривдника-чоловіка.

Що робить героїня? Вчиться бути сильною, битися, давати відсіч кривднику, вираховувати його кроки. І виходить з кола насильства.

Звісно ж, це далеко не завжди реалістична «історія успіху», але, принаймні, оптимістичний шлях розв'язання проблемної ситуації.

Навчальне видання

ГЕРЦ Алла Анатоліївна

**ПРАВА ЛЮДИНИ, СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ**

Навчальний посібник

Випускаючий редактор:
ФОП Голембовська О. О.

Свідотцтво про державну реєстрацію
фізичної особи-підприємця №058079 від 14.10.2002.
03049, Київ, Повітрофлотський пр-кт, б. 3, к. 32.

В авторській редакції
Технічний редактор Л. А. Пустовойтова
Комп'ютерне верстання І. С. Кордюк
Обкладинка

Підписано до друку 12.09.2018 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Суг.
Ум. друк. арк. 18,83. Обл.-вид. арк. 14,51.
Зам. № 194. Наклад 200 пр. Ціна договірна.